รายงานผลการวิจัยเรื่อง

เวสสันดรชาดก: จากคัมภีร์พุทธศาสนาสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย

VESSANTARA JATAKA: FROM THE CANONICAL BOOK TO THE COMTEMPORARY LITERATURES

รองศาสตราจารย์พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ

วิทยาลัยนวัตกรรมสื่อสารสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อาจารย์นิธิอร พรอำไพสกุล

ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

294.3184
พ435ว
2556

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากเงินรายได้วิทยาลัยนวัตกรรมสื่อสารสังคม
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประจำปี 2556

สัญญาเลขที่ 371/2556

294.3184
พ4352
2556

บริจาค

พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ และนิธิอร พรอำไพสกุล: เวสสันดรชาดก: จากคัมภีร์พุทธศาสนาสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย (VESSANTARA JATAKA: FROM THE CANONICAL BOOK TO THE COMTEMPORARY LITERATURE), 153 หน้า

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะร่วมและความแตกต่าง การแพร่กระจายของนิทานเรื่องเวสสันดรชาดกจากสื่อการ์ตูนและนิทานจำนวน 6 สำนวน ได้แก่ *"เวสสันดร ใน ทศชาติชาดกชุดชาดกไทยตามใจแม่"* *"พระเวสสันดร ใน ทศชาติอัศจรรย์"* *"ชาติที่ 10 เวสสันดร ใน ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน)"* *"พระเวสสันดร ใน ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี"* *"เวสสันดร ใน ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม: ภู จ นา วิ เว"* และ *"ผ. ผะเหวด ใน ซ่อนไว้ในสิม : ก – อ ในชีวิตอีสาน"*

ผลการวิจัยพบว่าสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดรทั้ง 6 สำนวน มีลักษณะร่วมที่ยังคงสืบทอดมาจากพระไตรปิฎก ได้แก่ ตัวละครสำคัญ ลักษณะนิสัยของตัวละคร เนื้อหาสำคัญ และแนวคิดเรื่องทาน ความแตกต่างในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดรทั้ง 6 สำนวน พบความแตกต่างกัน 2 ประการ ได้แก่ รูปแบบการนำเสนอ และการใช้ภาษา รูปแบบการนำเสนอแบ่งได้เป็น การนำเสนอเป็นนิทานภาพการ์ตูน และการนำเสนอเป็นนิทานภาพจิตรกรรม ด้านการใช้ภาษา พบความแตกต่างในแต่ละสำนวน ดังนี้ การใช้ภาษาปาก การใช้คำอ่าน การใช้คำอุทาน การแทรกบทสนทนา การบรรยาย การใช้คำประพันธ์ประเภท *"กลอนสุภาพ"* การแทรกทรรศนะของผู้แต่ง และการใช้ภาษาอังกฤษแทรกในเนื้อเรื่อง ลักษณะการแพร่กระจายของนิทานเรื่องพระเวสสันดรจากพระไตรปิฎกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยทั้ง 6 สำนวน พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดบางประการ แต่ยังคงเอกลักษณ์ของนิทานเรื่องพระเวสสันดร ได้แก่ การละความ การขยายความ และการอนุรักษ์ตนเอง การละความ ได้แก่ ฝนโบกขรพรรษในปัจจุบันวัตถุ การประสูติพระเวสสันดร ตอนพระเวสสันดรเหยียดพระหัตถ์ขอทรัพย์จากพระมารดาเพื่อบริจาค พระเวสสันดรกุมารพระราชทานเครื่องประดับ เหตุที่มาแห่งพระนามพระชาลีและพระกัณหาชินา และส่วนสโมธาน ลักษณะร่วม ความแตกต่าง และการแพร่กระจายของนิทานเรื่องพระเวสสันดรจากพระไตรปิฎกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยทั้ง 6 สำนวนเกิดจากเปลี่ยนแปลงบริบททางสังคมและอิทธิพลของผู้เสพ ปัจจัยดังกล่าวส่งผลให้คัมภีร์พุทธศาสนาแปรรูปสู่ความเรียบง่าย แต่ยังคงให้ข้อคิดคติธรรมสำคัญเรื่องทานของพระเวสสันดร

1 ก.ค. 2558

Prit Supasetsiri and Nition Pornumpaisakul : VESSANTARA JATAKA: FROM THE CANONICAL BOOK TO THE COMTEMPORARY LITERATURE, 153 p.

Abstract

This research is aimed at studying the shared characteristics, differences and the distribution of Vessantara jataka from animation media to the story in six versions namely: "Vessantara" nai Dasajati Jataka Chood Jataka Thai Tamjai Mae, "Pravessantara" nai Dasajati Assajan, "Charttisib Vessantara in Dasajati – Jataka (Chabab Gartoon), "Pravessantara" nai Dasajati Chabab Gartoon Si See, "Vessantara, nai Tong Dasajati Phan Jitragram: Phu, Ja, Na, Wi, Wae"; and "Pha. Phawade nai Son-wai-nai-sim: Kor-Or nai Cheevit E-san"."

Findings revealed that contemporary literature media in all six versions of the story "Vessantara" had the same or shared characteristics inherited from the Tipitaka which are the main characters, characters' traits, and the religious ideology on alms-giving. The two differences found in all six versions of Pravessantara in methods of presentation and use of language. In regard to presentation, the methods of presenting the story were pictures of animation, as well as pictures in drawing and painting. Regarding the use of language, the difference of each version rested on how the story was told: through oral presentation, reading aloud, using exclamation, the insertion of dialogues and conversation, lectures and poems, viewpoints of the writers, and English words added to the story. This research also showed that the distribution of the story of Pravessantara originating from the Tipitaka to contemporary literature media in all six versions still retained the uniqueness of the story. However, some details had been changed through omission, expansion, and self-correction. The omission was used in the parts of Bokkharapat Rain in present representation, the birth of Pravessantara, the section of Pravessantara's stretching hands to beg his mother's possession for donation, the Child Vessantara granting his ornaments as donation, the rationale of coining the names Charlie and Kanhajina, and donation sites.Significantly, The shared characteristics, the differences and the distribution of all six versions of the story of Pravessantara from the Tipitaka to contemporary literature media were affected by social context and audience. Such factors involved the change of Buddhism documentation to simplicity. However, the important ethical message about alms-giving of Pravessantara still has been powerfully preached and propagated.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้เกิดขึ้นจากการที่ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้าอรรถกถาเวสสันตรชาดกซึ่งเป็นคัมภีร์สำคัญทางพุทธศาสนา ผู้วิจัยขอน้อมถวายเป็นพุทธบูชาแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ธเนศ เวศร์ภาดา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุภัค มหาวรากร ที่กรุณาให้ข้อคิดและคำแนะนำอันเป็นประโยชน์ยิ่งในการทำงานวิจัยครั้งนี้ ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.นิตยา สุขเสรีทรัพย์ที่สละเวลาแปลงานวิจัยให้แก่ผู้วิจัย และขอบคุณนางสาวประทุมพร ดวงเพ็ชร ที่ช่วยพิมพ์งานวิจัยนี้อย่างเรียบร้อยสมบูรณ์

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากเงินรายได้วิทยาลัยนวัตกรรมสื่อสารสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประจำปีงบประมาณ 2556 ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้พิจารณาให้ทุนมา ณ โอกาสนี้

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....

กิตติกรรมประกาศ.....

สารบัญ.....

สารบัญภาพ.....

สารบัญตาราง.....

บทที่

1 บทนำ..... 1

ภูมิหลัง..... 1

ความมุ่งหมายของการวิจัย..... 4

ขอบเขตของการวิจัย..... 4

ทฤษฎี สมมุติฐาน และกรอบแนวคิดของการวิจัย..... 5

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย..... 5

วิธีการดำเนินการวิจัย..... 5

2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง..... 6

2.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเวสสันดรชาดก..... 6

2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับดัชนีอนุภาค การแพร่กระจายของนิทาน และบริบททางสังคมของคติชน..... 11

3 จากเวสสันดรชาดกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย: ลักษณะร่วมและความแตกต่าง..... 17

3.1 เวสสันดรชาดกในพระไตรปิฎก..... 17

3.2 อรรถกถาเวสสันตรชาดก..... 31

3.3 จากเวสสันดรชาดกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย: ลักษณะร่วม..... 73

3.3.1 ตัวละครสำคัญ..... 73

3.3.1.1 พระเวสสันดร: ตัวละครเอกฝ่ายชาย..... 73

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

3.3.1.2 พระนางมัทรี: ตัวละครเอกฝ่ายหญิง..... 75

3.3.1.3 ชูชก: ตัวละครปฏิปักษ์ฝ่ายชาย..... 78

3.3.1.4 นางอมิตตตาปนา: ตัวละครปฏิปักษ์ฝ่ายหญิง..... 79

3.3.1.5 สองกุมาร: ตัวละครสนับสนุนหลัก..... 81

3.3.1.6 พระเจ้าสญชัย พระนางผุสดี: ตัวละครสนับสนุนรอง..... 83

3.3.2 ลักษณะนิสัยของตัวละครสำคัญ..... 84

3.3.2.1 พระเวสสันดร..... 73

3.3.2.2 พระนางมัทรี..... 85

3.3.2.3 ชูชก..... 86

3.3.2.4 นางอมิตตตาปนา..... 87

3.3.2.5 สองกุมาร..... 88

3.3.2.6 พระเจ้าสญชัย พระนางผุสดี..... 90

3.3.3 เนื้อหาสำคัญในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยพระเวสสันดรทั้ง 6 สำนวน..... 91

3.3.3.1 การดำเนินตามโครงสร้างอรรถกถาชาดก..... 91

3.3.3.2 การดำเนินตามเนื้อหาเนื้อหา 13 กัณฑ์..... 93

3.3.4 ทานบารมี: แนวคิดสำคัญในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย
พระเวสสันดร 6 สำนวน..... 94

3.4 จากเวสสันดรชาดกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย: ความแตกต่าง..... 95

3.4.1 รูปแบบการนำเสนอ..... 95

3.4.1.1 นิทานภาพการ์ตูน..... 91

3.4.1.2 นิทานภาพจิตรกรรม..... 116

3.4.2 การใช้ภาษา..... 124

3.4.2.1 การใช้ภาษาปาก.....125

3.4.2.2 การใช้คำอ่าน.....126

3.4.2.3 การใช้คำอุทาน..... 127

3.4.2.4 การแทรกบทสนทนา.....127

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

3.4.2.5 การเน้นการบรรยาย....127
3.4.2.6 การใช้คำประพันธ์ประเภท *"กลอนสุภาพ"*....131
3.4.2.7 การแทรกทรรศนะของผู้แต่ง....131
3.4.2.8 การใช้ภาษาอังกฤษแทรกในเนื้อเรื่อง....133

4 จากเวสสันดรชาดกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย: การแพร่กระจาย....135
4.1 ลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับนิทานเรื่องพระเวสสันดรใน
สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย....135
4.1.1 การละความ....135
4.1.1.1 ฝนโบกขรพรรษในปัจจุบันวัตถุ....136
4.1.1.2 ประสูติพระเวสสันดร....137
4.1.1.3 พระเวสสันดรกุมารพระราชทานเครื่องประดับ....137
4.1.1.4 เหตุที่มาแห่งพระนามพระชาลีและพระกัณหาชินา....138
4.1.1.5 สโมธาน....139
4.1.2 การขยายความ....140
4.1.3 การอนุรักษ์ตนเอง....141
4.1.3.1 การบริจาคช้างปัจจัยนาค....141
4.1.3.2 การบริจาคสัตตสดกมหาทาน....142
4.1.3.3 การบริจาคสองกุมาร....143
4.1.3.4 การบริจาคพระนางมัทรี....144
5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ....146

บรรณานุกรม....148
ประวัติผู้วิจัย....151

สารบัญภาพ

ภาพที่ **หน้า**

1. สี่กษัตริย์เดินป่า..... 96
2. พระเวสสันดรตรัสเรียกสองกุมาร..... 96
3. ชูชกกินอาหารอย่างโลภมาก..... 97
4. นัทกับแนน..... 98
5. พ่อ แม่ และแนน..... 99
6. แนะนำตัวละครเอกพระเวสสันดร พระนางมัทรี ชาลี และกัณหา..... 101
7. การเน้นหน้าตัวละครพระเจ้าสญชัยและพระนางผุสดี.....101
8. พระเวสสันดรและครอบครัว..... 102
9. การเน้นภาพลักษณะตัวละครชูชกที่มีลักษณะ "บุรุษโทษ"..... 102
10. ฉากการบริจาคช้างปัจจัยนาค..... 103
11. พระเวสสันดรตรัสเรียกสองกุมารขึ้นจากสระโบกขรณี..... 103
12. ชูชกเฆี่ยนตีสองกุมาร..... 104
13. ชูชกท้องแตกตาย..... 104
14. พระนางมัทรีฝันร้าย..... 105
15. ภาพประกอบสี่สีตอนพระเวสสันดรบริจาคช้างปัจจัยนาค..... 106
16. ภาพประกอบสี่สีตอนนางอมิตตดาบอกชูชกให้ไปขอสองกุมาร..... 107
17. ภาพประกอบสี่สีตอนชูชกนำสองกุมารไปเป็นทาส..... 108
18. ภาพประกอบสี่สีตอนพระเจ้าสญชัยเสด็จมารับพระเวสสันดร.....109
19. ประชุมชาดก..... 110
20. ตอนประสูติพระเวสสันดร..... 111
21. ตอนพระเวสสันดรบริจาคช้างปัจจัยนาค..... 112
22. ตอนพระเวสสันดรบริจาคสัตตสดกมหาทาน..... 112
23. ตอนชูชกทูลขอสองกุมารจากพระเวสสันดร.....113
24. พระเวสสันดรตรัสเปรียบสองกุมารเป็นดัง "ยานนาวา".....114
25. ชูชกท้องแตกตาย..... 115

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่ **หน้า**

26. การแทรกภาพจิตรกรรมฝาผนังกัณฑ์ที่ 3 ทานกัณฑ์..... 116
27. การแทรกภาพจิตรกรรมฝาผนังกัณฑ์ที่ 10 สักกบรรพ.....117
28. จิตรกรรมฝาผนังแบบร่วมสมัย..... 117
29. เนื้อหาเรื่องพระเวสสันดรกัณฑ์ที่ 1 – 3.....118
30. ฮูปแต้มกัณฑ์ที่ 1 ทศพร..... 119
31. ฮูปแต้มกัณฑ์ที่ 2 หิมพานต์..... 119
32. ฮูปแต้มกัณฑ์ที่ 3 ทานกัณฑ์..... 119
33. เนื้อหาเรื่องพระเวสสันดรกัณฑ์ที่ 4 – 7.....120
34. ฮูปแต้มกัณฑ์ที่ 4 วนประเวศน์.....120
35. ฮูปแต้มกัณฑ์ที่ 5 กัณฑ์ชูชก.....121
36. ฮูปแต้มกัณฑ์ที่ 6 จุลพน.....121
37. เนื้อหาเรื่องพระเวสสันดรกัณฑ์ที่ 8 – 10.....121
38. ฮูปแต้มกัณฑ์ที่ 7 กัณฑ์มหาพน.....122
39. ฮูปแต้มกัณฑ์ที่ 8 กัณฑ์กุมาร.....122
40. ฮูปแต้มกัณฑ์ที่ 9 กัณฑ์มัทรี.....122
41. เนื้อหาเรื่องพระเวสสันดรที่ 11 – 13.....123
42. ฮูปแต้มกัณฑ์ที่ 11 มหาราช.....123
43. ฮูปแต้มกัณฑ์ที่ 11 มหาราช.....123
44. ฮูปแต้มกัณฑ์ที่ 12 กัณฑ์ฉกษัตริย์.....124
45. ฮูปแต้มกัณฑ์ที่ 13 นครกัณฑ์.....124
46. พระเวสสันดรตรัสเรียกสองกุมารขึ้นจากสระ.....129
47. การใช้ภาษาที่เน้นการบรรยายโดยไม่มีบทสนทนา.....130
48. บทร้อยกรองแทรกภาพประกอบ.....131
49. การใช้ภาษาอังกฤษแทรกในเนื้อหาเรื่องพระเวสสันดร..... 133

สารบัญตาราง

ตารางที่ **หน้า**

1. ตารางแสดงการสืบทอดลักษณะนิสัยของพระเวสสันดรจากอรรถกถาเวสสันตรชาดกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย 6 สำนวน..... 85
2. ตารางแสดงการสืบทอดลักษณะนิสัยของพระนางมัทรีจากอรรถกถาเวสสันตรชาดกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย 6 สำนวน..... 86
3. ตารางแสดงการสืบทอดลักษณะนิสัยของชูชกจากอรรถกถาเวสสันตรชาดกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย 6 สำนวน.....87
4. ตารางแสดงการสืบทอดลักษณะนิสัยของนางอมิตตดาจากอรรถกถาเวสสันตรชาดกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย 6 สำนวน..... 88
5. ตารางแสดงการสืบทอดลักษณะนิสัยของสองกุมารจากอรรถกถาเวสสันตรชาดกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย 6 สำนวน..... 89
6. ตารางแสดงการสืบทอดลักษณะนิสัยของพระเจ้าสญชัย พระนางผุสดีจากอรรถกถาเวสสันตรชาดกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย 6 สำนวน..... 90
7. ตารางแสดงการสืบทอดเนื้อหา 13 กัณฑ์จากอรรถกถาเวสสันตรชาดกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย 6 สำนวน..... 93
8. ตารางแสดงการสืบทอดแนวคิดเรื่องทานบารมีจากอรรถกถาเวสสันตรชาดกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย 6 สำนวน..... 94
9. ตารางแสดงการละความฉากฝนโบกขรพรรษในปัจจุบันวัตถุ..... 136
10. ตารางแสดงการละความฉากประสูติพระเวสสันดร.....137
11. ตารางแสดงการละความตอนพระเวสสันดรพระราชทานเครื่องประดับ.....103
12. ตารางแสดงการละความเหตุที่มาแห่งพระนามพระชาลีและพระกัณหาชินา..... 139
13. ตารางการละความส่วนสโมธาน..... 140
14. ตารางแสดงการอนุรักษ์ฉากบริจาคช้างปัจจัยนาค..... 142
15. ตารางแสดงการอนุรักษ์ฉากบริจาคสัตตสดกมหาทาน..... 143
16. ตารางแสดงการอนุรักษ์ฉากบริจาคสองกุมาร..... 144
17. ตารางแสดงการอนุรักษ์ฉากบริจาคพระนางมัทรี..... 145

บทที่ 1
บทนำ

ภูมิหลัง

เวสสันดรชาดกเป็นชาดกที่อยู่ในหมวดพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิบาต การจัดแบ่งเรื่องชาดกจะแบ่งตามคาถา โดยเริ่มจาก 1 คาถา เรียกว่าเอกนิบาต ไปจนกระทั่งถึง 1,000 คาถา ในมหานิบาตชาดกมีชาดกทั้งหมด 10 เรื่อง นิยมเรียกกันว่าทศชาติชาดก หรือพระเจ้าสิบชาติ เรื่องที่ได้รับความนิยมมากที่สุดในสังคมไทยคือเวสสันดรชาดก[1] ซึ่งเป็นชาดกเรื่องสุดท้ายในมหานิบาต ชาดกเรื่องนี้แสดงเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร ในพระชาตินี้พระองค์ทรงบำเพ็ญทานบารมีอันใหญ่ยิ่งคือการบริจาคบุตรทาน และทารทาน ดังนั้นจึงเรียกชาดกเรื่องนี้ว่ามหาชาติ หรือพระชาติที่ยิ่งใหญ่

ความนิยมเรื่องเวสสันดรชาดกทำให้เกิดสายธารวรรณคดีเรื่อง *"มหาชาติ"* ดังปรากฏเป็นหลักฐานทั้งฉบับราชสำนัก และฉบับท้องถิ่น ฉบับราชสำนักเริ่มต้นปรากฏเป็นหลักฐานในสมัยกรุงศรีอยุธยาว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โปรดเกล้าฯ ให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่ง**มหาชาติคำหลวง**ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2025 ซึ่งถือกันว่าเป็นฉบับเก่าที่สุด ดังปรากฏในตำนานหนังสือมหาชาติว่า *"หนังสือมหาชาติเดิมแต่งในภาษามคธ ใครแต่งหาปรากฏไม่ น่าจะได้แปลเป็นภาษาไทยตั้งแต่ครั้งพระนครสุโขทัย แต่หากฉบับสูญไปเสีย หนังสือมหาชาติแปลเป็นภาษาไทยเก่าที่สุดที่มีอยู่ในเวลานี้คือมหาชาติคำหลวง"*[2]

ต่อมาในสมัยพระเจ้าทรงธรรม ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมนักปราชญ์แต่งเรื่อง**กาพย์มหาชาติ**เพื่อสำหรับพระเทศน์ให้สัปบุรุษเข้าใจเรื่องง่ายขึ้นกว่า**มหาชาติคำหลวง** ในสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏวรรณคดีเรื่องมหาชาติอีกหลายเรื่องที่ปรับเปลี่ยนรูปแบบคำประพันธ์ในการนำเสนอ โดยการนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรรูปแบบใหม่ทั้งเรื่อง หรือเลือกเฉพาะบางกัณฑ์ เช่น **กุมารคำฉันท์**[3] **มัทรีคำฉันท์**[4]

---

[1] เวสสันดรชาดกนิยมแพร่หลายมากในสังคมไทย ในขณะที่มโหสถชาดกเป็นชาดกประจำชาติของพม่า (ดูเพิ่มเติมในสมบัติ จันทรวงศ์. (2547). มหาชาติคำหลวง : ความหมายทางการเมือง ใน **บทพิจารณ์ว่าด้วยวรรณกรรมการเมืองและประวัติศาสตร์**. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.)

[2] กรมศิลปากร. (2540). **วรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น**. หน้า (4).

[3] พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามณฑา และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอุบล

[4] พระนิพนธ์พระราชวงศ์เธอกรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา

มหาชาติกลอนเทศน์[5] **มหาชาติคำฉันท์**[6] **ลิลิตมหาชาติ**[7] และยังปรากฏเป็นฉบับท้องถิ่นอย่างแพร่หลาย[8] ดังเช่นในท้องถิ่นภาคเหนือพบเรื่องมหาชาติกว่า120 สำนวน[9]

จากสายธารวรรณคดีที่เกี่ยวเนื่องกับเวสสันดรชาดกข้างต้น แสดงให้เห็นว่าการสร้างสรรค์เรื่อง **เวสสันดรชาดก**มีมายาวนาน จนกระทั่งปัจจุบันความนิยมเรื่องเวสสันดรชาดกยังมิได้สูญหายไปจากสังคมไทย ยังมีการสร้างสรรค์ใหม่ผ่านสื่อการ์ตูน และนิทาน ซึ่งพัฒนาปรับเปลี่ยนไปตามบริบทสังคมร่วมสมัย เช่น การคงอนุภาคสำคัญจากพระไตรปิฎก การปรับเปลี่ยนลักษณะนิสัยตัวละคร และภาษา ทั้งนี้มีปัจจัยสำคัญของความเปลี่ยนแปลงคือจุดมุ่งหมายในการแต่งและสภาพสังคม การปรับเปลี่ยนแสดงลักษณะนิสัยตัวละคร เช่น ความนิยมเรื่องพระเวสสันดร ลักษณะนิสัยของพระเวสสันดร ลักษณะนิสัยของชูชก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

> ทำให้เกิดคำถามว่าทำไมคนอีสานถึงให้ความสำคัญกับเรื่องราวของพระเวสสันดรเป็นพิเศษถึงเพียงนั้น เรื่องนี้มักมีคนอธิบายว่าเป็นเพราะมีความเชื่อตามเรื่องพระมาลัยว่าถ้าใครอยากพบพระศรีอาริย์ (ซึ่งจะเป็นพระพุทธเจ้าองค์ถัดไปและเป็นยุคที่เชื่อกันว่าทุกคนจะมีชีวิตที่สมบูรณ์พูนสุข) ก็ต้องฟังเทศน์มหาชาติ (หรือเทศน์คาถาพันเพราะมีถึงพันคาถา) ให้จบในวันเดียว
>
> แต่คนไทยภาคอื่นก็เชื่อเรื่องอานิสงส์ของการฟังเทศน์มหาชาติให้จบในวันเดียวเหมือนกัน แล้วทำไมพระเวสสันดรถึงเด่นและ "ดัง" สุดๆ อยู่ที่ภาคอีสานภาคเดียว
>
> ฉันเองรู้สึกว่ามันน่าจะเป็นเพราะทานบารมีที่พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญอย่างยิ่งใหญ่นั้นตรงกับคติในการดำเนินชีวิตที่ชาวอีสานให้ความสำคัญสูงสุดมากกว่า นั่นคือการให้และการแบ่งปัน[10]

---

[5] เป็นฉบับของกระทรวงศึกษาธิการ จัดพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2449 นับเป็นหนังสือมหาชาติที่มีผู้นิยมมากที่สุด โดยพยายามคัดเลือกสำนวนที่ดีที่สุดของแต่ละกัณฑ์ ซึ่งล้วนเขียนในสมัยรัตนโกสินทร์มารวมไว้ด้วยกัน ได้แก่ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 3 กัณฑ์ (วนปเวสน์ จุลพน และสักกบรรพ) พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส 5 กัณฑ์ (ทศพร หิมพานต์ มหาราช ฉกษัตริย์ และนครกัณฑ์) งานของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) 2 กัณฑ์ (กุมาร และมัทรี) พระเทพโมลี (กลิ่น) 1 กัณฑ์ (มหาพน) สำนักวัดถนน 1 กัณฑ์ (ทานกัณฑ์) และสำนักวัดสังข์กระจาย 1 กัณฑ์ (ชูชก)

[6] สำนวนพระนิพนธ์พระราชวงศ์เธอกรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา สำนวนของ ร. อ.หลวงสำรวจวิถีสมุทร และสำนวนของนายฉันท์ ขำวิไล

[7] พระนิพนธ์สมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระยาบำราบปรปักษ์

[8] มณี พยอมยงค์วิเคราะห์และเปรียบเทียบเรื่องมหาชาติฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้ (ดูเพิ่มเติมในมณี พยอมยงค์. (2519). **การวิเคราะห์และเปรียบเทียบมหาชาติฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้.** ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ).

[9] เช่น สำนวนไม้ไผ่แจ้เรียวแดง สำนวนสร้อยสังกร สำนวนอินทร์ลงเหลา เป็นต้น (ดูเพิ่มเติมในประคอง นิมมานเหมินท์. (2519). **มหาชาติลานนา : การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น.** หน้า ภาคผนวก ข.)

[10] อู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย. (2551). ผะเหวด ใน **ซ่อนไว้ในสิม : ก-อ ในชีวิตอีสาน.** หน้า 152.

"นัทเป็นชูชกเหรอ" แนนทำท่าเป็นผู้ใหญ่ดุเด็ก "เดี๋ยวก็ท้องแตกตายหรอก"

แม่หันมามองแนนอย่างสนใจ *"แนนรู้จักชูชกด้วยเหรอลูก มันเป็นตัวละครที่อยู่ในทศชาติด้วยนะคะ เรื่องอะไรรู้มั้ย"*

แนนหันมายิ้ม แหะ แหะ "แนนไม่รู้หรอก หมิวเค้าเคยว่าแนนแบบนี้ แนนก็จำเค้ามา"

"ชูชกเป็นตัวผู้ร้ายในเรื่องพระเวสสันดร ชาติสุดท้ายก่อนจะได้เกิดเป็นพระพุทธเจ้าค่ะ" แม่บอก[11]

พระเวสสันดรใจบุญมาก สร้างโรงทานไว้บริจาคทานให้แก่คนยากจนถึง 6 แห่ง[12]

นอกจากนี้ยังมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการนำเสนอเรื่องเวสสันดรชาดกเป็นกลอนสุภาพ โดยใช้ภาษาเรียบง่าย

ครั้นสิบหก พระชันษา ทรงกษัตริย์
ครองสมบัติ คู่องค์ มเหสี
พระธิดา แคว้นมัททะ พระนางมัทรี
พี่ชาลี น้องกัณหา โอรสธิดา

น้ำพระทัย ยิ่งใหญ่ มหาศาล
บริจาคทาน คนยากไร้ อนาถา
สร้างโรงทาน ถึงหกแห่ง แหล่งเมตตา
พระกรุณา แผ่ขยาย ไปนอกแดน[13]

การผลิตซ้ำเรื่องเวสสันดรชาดกข้างต้นจึงตอกย้ำความนิยมเรื่องเวสสันดรชาดกในวัฒนธรรมพุทธศาสนาไทย โดยยังคงแนวคิดเรื่องการสร้างทานบารมี ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญ

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจจะศึกษาค้นคว้าเวสสันดรชาดกจากการแปรคัมภีร์พุทธศาสนามาสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดรฉบับการ์ตูน นิทาน จากสื่อการ์ตูนและนิทานจำนวน 6 สำนวน โดยพิจารณาการปรับเปลี่ยนว่ามีลักษณะร่วมและลักษณะแตกต่างอย่างไรในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

---

[11] จันทนีย์ (อูนากูล) พงศ์ประยูร. (2546). พระเวสสันดร ใน **ทศชาติชาดก ชุดชาดกไทยตามใจแม่**. หน้า 47.

[12] โอม รัชเวทย์. (ม.ป.ป.). พระเวสสันดร ใน **ทศชาติ ฉบับการ์ตูนสี่สี**. หน้า 98.

[13] สายฝน ศิลปะพรหม. (2547). พระเวสสันดร ใน **ทศชาติอัศจรรย์**. หน้า 255.

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะร่วมและลักษณะแตกต่างของเวสสันดรชาดกจากสื่อการ์ตูนและนิทานจำนวน 6 สำนวน

2. เพื่อศึกษาลักษณะการแพร่กระจายของนิทานเรื่องเวสสันดรชาดกจากสื่อการ์ตูนและนิทานจำนวน 6 สำนวน

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง *"เวสสันดรชาดก : จากการแปรคัมภีร์พุทธศาสนาสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย"* ผู้วิจัยจำกัดขอบเขตของการวิจัย ดังนี้

1. ผู้วิจัยจะใช้ข้อมูลจาก**เวสสันดรชาดก**ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 4 ภาคที่ 3 ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525 และ**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 4 ภาคที่ 3 ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525 เป็นหลักของข้อมูลประเภทลายลักษณ์

2. ผู้วิจัยจะศึกษาเวสสันดรชาดกจากสื่อการ์ตูน และนิทานจำนวน 6 สำนวน ได้แก่

	ชื่อเรื่อง	ผู้แต่ง / เรียบเรียง	รายละเอียดการพิมพ์
1	พระเวสสันดร	จันทนีย์ (อูนากูล) พงศ์ประยูร	ทศชาติชาดก ชุดชาดกไทยตามใจแม่ สำนักพิมพ์ธัชกนิษฐ์ พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ.2546
2	พระเวสสันดร	สายฝน ศิลปพรหม	ทศชาติอัศจรรย์ สำนักพิมพ์ครอบครัว พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ.2547
3	ชาติที่ 10 เวสสันดรชาดก	ชลลดา ชะบางบอน	การ์ตูนทศชาติชาดก สำนักพิมพ์ บริษัท สกายบุ๊คส์ จำกัด พิมพ์ครั้งที่ 10 พ.ศ.2555
4	พระเวสสันดร	โอม รัชเวทย์	ทศชาติ ฉบับการ์ตูนสี่สี สำนักพิมพ์ My Book ม.ป.ป.
5	เวสสันดร	อู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย	ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม: ภูจนาวิเว โรงพิมพ์กรุงเทพฯ พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ.2548
6	ผะเหวด	อู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย	ซ่อนไว้ในสิม ก-อ ในชีวิตอีสาน บริษัท โฟคัสอิมเมจ พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ.2551

ทฤษฎี สมมุติฐาน (ถ้ามี) และกรอบแนวความคิดของการวิจัย

การปรับเปลี่ยนเวสสันดรชาดกจากคัมภีร์พุทธศาสนามาเป็นการ์ตูน และนิทาน แสดงให้เห็นความแพร่หลาย และความนิยมชาดกเรื่องนี้ในสังคมไทยที่แม้เวลาผ่านไปยังคงมีทั้งการสืบทอดลักษณะสำคัญและการสร้างสรรค์ลักษณะเด่นที่เหมาะแก่ยุคสมัยที่ยังคงแนวคิดสำคัญเรื่องทาน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. แสดงให้เห็นลักษณะการเปลี่ยนแปลงและการแพร่กระจายของเวสสันดรชาดกที่ดำรงอยู่อย่างสร้างสรรค์ในสังคมไทย

2. แสดงคุณค่าของคัมภีร์พุทธศาสนา หมวดชาดกที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์สื่อสิ่งพิมพ์ในสังคมไทย

3. ได้ผลงานวิจัยที่สามารถนำไปจดทะเบียนเป็นลิขสิทธิ์ของหน่วยงานและเผยแพร่ในวารสารวิชาการระดับชาติหรือนานาชาติ

วิธีการดำเนินการวิจัย และสถานที่ทำการทดลอง/เก็บข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการดำเนินการดังนี้

1. **ขั้นเตรียมการ**

   1.1 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เป็นความรู้พื้นฐานและแนวทางศึกษา

   1.2 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่ให้ความรู้เกี่ยวกับเวสสันดรชาดก

   1.3 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับดัชนีอนุภาค (Motif – Index of Folk Literature) การแพร่กระจายของนิทาน (Dissemination of Folk-Tales) และบริบททางสังคมของคติชน (The Social Context of Folklore)

2. **ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล**

2.1 เก็บรวบรวมข้อมูลวรรณกรรมเวสสันดรชาดกตั้งแต่ในพระไตรปิฎก อรรถกถาเวสสันตรชาดก และศึกษาเวสสันดรชาดกจากสื่อการ์ตูน และนิทานจำนวน 6 สำนวน ได้แก่

	ชื่อเรื่อง	ผู้แต่ง / เรียบเรียง	รายละเอียดการพิมพ์
1	พระเวสสันดร	จันทนีย์ (อูนากูล) พงศ์ประยูร	ทศชาติชาดก ชุดชาดกไทยตามใจแม่ สำนักพิมพ์ธัชกนิษฐ์ พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ.2546
2	พระเวสสันดร	สายฝน ศิลปพรหม	ทศชาติอัศจรรย์ สำนักพิมพ์ครอบครัว พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ.2547
3	ชาติที่ 10 เวสสันดรชาดก	ชลลดา ชะบางบอน	การ์ตูนทศชาติชาดก สำนักพิมพ์ บริษัท สกายบุ๊คส์ จำกัด พิมพ์ครั้งที่ 10 พ.ศ.2555
4	พระเวสสันดร	โอม รัชเวทย์	ทศชาติ ฉบับการ์ตูนสี่สี สำนักพิมพ์ My Book ม.ป.ป.
5	เวสสันดร	อู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย	ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม: ภูจนาวิเว โรงพิมพ์กรุงเทพฯ พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ.2548
6	ผะเหวด	อู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย	ซ่อนไว้ในสิม ก-อ ในชีวิตอีสาน บริษัท โฟคัสอิมเมจ พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ.2551

3. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 วิเคราะห์ลักษณะร่วมและลักษณะแตกต่างในเวสสันดรชาดกจากสื่อการ์ตูนและนิทาน จำนวน 6 สำนวน

3.2 วิเคราะห์ลักษณะการแพร่กระจายของนิทานเรื่องเวสสันดรชาดกจากสื่อการ์ตูนและนิทาน จำนวน 6 สำนวน

3.3 วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ

4. ขั้นเสนอผลงานวิจัย

นำเสนอผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

บทที่ 2
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง *"เวสสันดรชาดก : จากคัมภีร์พุทธศาสนาสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย"* ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

2.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเวสสันดรชาดก

2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับดัชนีอนุภาค (Motif – Index of Folk Literature) การแพร่กระจายของนิทาน (Dissemination of Folk-Tales) และบริบททางสังคมของคติชน (The Social Context of Folklore)

2.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเวสสันดรชาดก

2.1.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับเวสสันดรชาดก

เวสสันดรชาดกเป็นเรื่องที่ได้รับความนิยมแพร่หลายในสังคมไทยมากกว่าชาดกเรื่องอื่น ความนิยมเรื่องเวสสันดรชาดกส่งอิทธิพลต่อคติเรื่องมหาชาติในหมู่พุทธศาสนิกชนชาวไทย ทำให้เกิดมีประเพณีเทศน์มหาชาติ เพราะเชื่อกันว่าฟังเทศน์มหาชาติแล้วได้อานิสงส์มาก เทศน์มหาชาติเป็นประเพณีทางพุทธศาสนาที่สืบเนื่องมาแต่ก่อนสมัยสุโขทัย ประเพณีในสมัยสุโขทัยมักเป็นประเพณีที่เกี่ยวเนื่องแก่พุทธศาสนา เช่น การสร้างพระพุทธรูป พระพิมพ์ สถูปเจดีย์บรรจุพระธาตุ การสร้างพระบฏแสดงเรื่องราวของพระพุทธเจ้า เกิดประเพณีการสวดที่สำคัญ คือการสวดเทศน์มหาชาติ เป็นพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร พบหลักฐาน **จารึกวัดศรีชุม**และ**จารึกวัดหินตั้ง**[1] ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกล่าวว่าพุทธศาสนิกชนในสยามประเทศ และประเทศใกล้เคียงล้วนแต่นับถือเรื่องมหาเวสสันดรชาดกว่ามีความสำคัญกว่าชาดกเรื่องอื่น เนื่องด้วยปรากฏบารมีของพระโพธิสัตว์บริบูรณ์ 10 ประการ จึงเรียกกันว่ามหาชาติ ผู้ใดได้ฟังเทศน์มหาชาติจะได้อานิสงส์มาก ทำให้เกิดประเพณีเทศน์มหาชาติทุกปี ประเพณีเทศน์มหาชาตินี้มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย[2]

ธนิต อยู่โพธิ์ เขียนเรื่อง**ตำนานเทศน์มหาชาติ** โดยกล่าวถึงรายละเอียดตั้งแต่การวินิจฉัยคำว่า *"มหาชาติ"* ว่าหมายถึงเรื่องเวสสันดรชาดก และตั้งข้อสังเกตไว้อย่างน่าสนใจว่าการที่เรียกเรื่องเวสสันดรว่ามหาชาตินั้นน่าจะมีในหมู่พุทธศาสนิกชนชาวไทย เพราะไม่มีชาดกเรื่องใดใน 550 เรื่อง

---

[1] ธิดา สาระยา. (2552). **อารยธรรมไทย.** หน้า 316 – 317.

[2] กรมศิลปากร. (2540). **วรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น.** หน้า (3).

ที่เรียกว่ามหาชาติ มีแต่มหานิบาต ซึ่งในมหานิบาตไม่ได้มีเรื่องเวสสันดรเรื่องเดียว แต่มีถึง 10 เรื่อง ซึ่งเรียกกันว่าทศชาติ แต่ไม่เรียกทั้ง 9 เรื่องว่ามหาชาติ เรียกเฉพาะเรื่องเวสสันดรเรื่องเดียว[1]

นอกจากนี้เวสสันดรชาดกยังเป็นชาดกที่มีความสำคัญต่อวัฒนธรรมไทย กล่าวคือทำให้เกิดวรรณกรรมมหาชาติหลายสำนวนแทบทุกท้องถิ่นทุกภาคของไทย ซึ่งวรรณกรรมมหาชาติมีคุณค่าและความสำคัญในฐานะเป็นบันทึกทางสังคม ประวัติศาสตร์ และวิถีชีวิตของคนไทย[2]

☆ 2.1.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเวสสันดรชาดก

ความนิยมเรื่องเวสสันดรชาดกในสังคมไทย ทำให้มีผู้ศึกษาวิจัยชาดกเรื่องนี้

นิธิอร พรอำไพสกุล[3] ศึกษา**สุนทรียภาพในอรรถกถาเวสสันดรชาดก** ด้านการใช้ภาษาและการปรุงรสทางวรรณคดี ผลการศึกษาพบว่าการใช้ภาษาที่สร้างสุนทรียภาพในอรรถกถาเวสสันดรชาดกมี 3 ประเภท ได้แก่ การสรรคำ การใช้ภาพพจน์ และการใช้สัญลักษณ์ ด้านการสรรคำมีจุดมุ่งหมาย 3 ประการคือการสรรคำเพื่อพรรณนาอารมณ์และความรู้สึกของตัวละคร การสรรคำเพื่อแสดงกิริยาอาการของตัวละคร การสรรคำเพื่อแสดงลักษณะของตัวละคร ด้านการใช้ภาพพจน์เพื่อเปรียบเทียบให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวของชาดกและสื่ออารมณ์ความรู้สึกของตัวละครให้ชัดเจน มี 2 ประเภท ได้แก่ อุปมา และบุคลาธิษฐาน ส่วนการใช้สัญลักษณ์มีจุดมุ่งหมายเพื่อสื่อแนวคิดและสาระธรรมทางพุทธศาสนา โดยนำเสนอผ่านตัวละครและฉาก การปรุงรสทางวรรณคดีพบว่าอรรถกถาเวสสันตรชาดกมีรสวรรณคดีบาลีเด่นชัด 6 รส ได้แก่ สันตรส สิงคารรส กรุณารส อัพภูตรส วีรรส และวิภัจฉรส รสที่ปรากฏโดดเด่นที่สุดคือสันตรสซึ่งเป็นรสที่สำคัญที่สุดในวรรณคดีบาลี อันยังให้ผู้อ่านเกิดความปีติอิ่มบุญ

วชิราภรณ์ พฤกษ์สุกาญจน์[4] วิเคราะห์**ลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก** ผลการศึกษาพบว่าลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกเกิดจากความหลากหลายของเนื้อหา กวีต้องเลือกใช้ศิลปะในการประพันธ์ให้สอดคล้องกับเนื้อหาอันเป็นปัจจัยให้เกิดลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ที่แตกต่างกันในแต่ละตอน ซึ่งกวีแต่ละคนจะมีลีลาเฉพาะที่แตกต่างกันไป นอกจากนี้ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกยังแสดงให้เห็นถึงขนบในการสืบทอดวรรณศิลป์

---

[1] ธนิต อยู่โพธิ์. (2514). **ตำนานมหาเวสสันดรชาดก และแหล่งเครื่องเล่นมหาชาติ บางแหล่.** กรุงเทพฯ : ม.ป.ท. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนางสาธกธนสาร (สง่า หวังในธรรม) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันพุธที่ 20 มกราคม 2514.

[2] อู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย. (2548). **ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม : ภู จ นา วิ เว เล่มที่ 2.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ.

[3] นิธิอร พรอำไพสกุล. (2549). **สุนทรียภาพในอรรถกถาเวสสันตรชาดก.** ปริญญานิพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

[4] วชิราภรณ์ พฤกษ์สุกาญจน์. (2543). **ลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในร่ายยาวมหาเวสสันตรชาดก.** วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ในวรรณคดีพุทธศาสนา ได้แก่ การเลือกเรื่อง การเลือกใช้คำประพันธ์ การดำเนินเรื่อง การสร้างตัวละคร และการใช้ถ้อยคำโวหาร

ศิริพร เศรษฐพฤทธิ์[1] ศึกษา**ลักษณะเด่นในมหาชาติกลอนเทศน์สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน)** โดยเปรียบเทียบกับอรรถกถาชาดกและมหาชาติภาษาไทยสำนวนอื่นทางด้านเนื้อหาและกลวิธีทางวรรณศิลป์ ผลการศึกษาพบว่ามหาชาติกลอนเทศน์สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ปรับเปลี่ยนรายละเอียด 7 วิธี ได้แก่ การตัดเนื้อเรื่อง การเพิ่มเนื้อเรื่อง การเพิ่มรายละเอียดของเรื่อง การตัดรายละเอียดของเรื่อง การตัดรายละเอียดและรวบความในเรื่องการเปลี่ยนรายละเอียดของเนื้อเรื่อง การสลับลำดับของเหตุการณ์ในเรื่อง นอกจากนี้ยังมีการสืบทอดขนบบางประการจากอรรถกถาชาดก มหาชาติคำหลวง และกาพย์มหาชาติ

ลัลลนา ศิริเจริญ[2] ศึกษา**คุณค่าของชาดกเพื่อใช้ในการสอนวรรณคดีไทย** โดยศึกษารูปแบบธรรมเนียมนิยม และคุณค่าของร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ผลการศึกษาพบว่าร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกมีคุณค่าทางด้านภาษา รสวรรณคดี วัฒนธรรม ปรัชญาชีวิต ศีลธรรม สังคมวิทยา และความเชื่อทางพุทธศาสนา

มณี พยอมยงค์[3] **วิเคราะห์และเปรียบเทียบมหาชาติฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้** พบความเหมือนและความแตกต่างกันกล่าวคือ ด้านลักษณะการแต่งมหาชาติภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน แต่งด้วยร่าย มหาชาติภาคกลางมีความยาวของร่ายมากกว่าภาคอื่นๆ ส่วนมหาชาติภาคใต้แต่งเป็นกาพย์ ได้แก่ กาพย์ยานี กาพย์บัง และกาพย์สุรางคนางค์ ด้านสำนวนโวหาร มหาชาติภาคกลางใช้ภาษาสละสลวยและศัพท์สูง ส่วนมหาชาติภาคอื่นๆ ใช้สำนวนโวหารภาษาถิ่น ด้านพฤติกรรมของตัวละครพบว่ามหาชาติภาคกลางมีลักษณะอุดมคติ ส่วนมหาชาติภาคอื่นๆ ตัวละครมีพฤติกรรมแบบชาวบ้านไม่เว้นแม้แต่ ตัวละครเอก ด้านคติธรรมคำพังเพย มหาชาติภาคกลางมีคติธรรมและคำพังเพยมากที่สุด ค่านิยมและแง่คิดทางปรัชญามหาชาติภาคใต้มีมากที่สุด ภาคอีสานและภาคเหนือมีตัวอย่างทางสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรมปรากฏในกัณฑ์มัทรี ซึ่งไม่มีในมหาชาติภาคกลางและภาคใต้เลย

---

[1] ศิริพร เศรษฐพฤทธิ์. (2551). **ลักษณะเด่นของมหาชาติกลอนเทศน์สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน).** วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

[2] ลัลลนา ศิริเจริญ. (2517). **การศึกษาคุณค่าของชาดกเพื่อใช้ในการสอนวรรณคดีไทย.** วิทยานิพนธ์ ค.ม. (มัธยมศึกษา) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

[3] มณี พยอมยงค์. (2519). **การวิเคราะห์และเปรียบเทียบมหาชาติฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้.** ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ประคอง นิมมานเหมินท์[1] ศึกษา**มหาชาติลานนาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น** 5 สำนวน โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา การศึกษาเชิงปรัชญาและการศึกษาเชิงสุนทรียศาสตร์ ผู้วิจัยยังกล่าวถึงความเป็นมาของมหาชาติภาคกลาง และมหาชาติลานนา ความแตกต่างของมหาชาติทั้งสองภาค ศึกษาสภาพสังคมและวัฒนธรรมจากวิถีชีวิตของตัวละคร การเสนอคติธรรมทางพุทธศาสนาผ่านตัวละคร และศิลปะการใช้ภาษา

พระมหาสุริยา คำกุนะ[2] ศึกษา**การใช้ภาษาในมหาเวสสันดรชาดก ฉบับภาคอีสาน (ลำมหาชาติ)** ด้านการใช้คำ โวหาร ภาพพจน์ และสำนวน ผลการศึกษาพบว่ามหาเวสสันดรชาดก ฉบับภาคอีสาน กวีใช้คำวิเศษณ์ คำกริยา และคำคุณศัพท์เพื่อบอกปริมาณ ลักษณะของบุคคล การใช้คำซ้ำ คำซ้อน การใช้คำหลากพบการหลากคำเรียกชื่อพระเวสสันดรมากที่สุด นอกจากนี้ยังมีการใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ ด้านการใช้โวหาร พบว่าใช้โวหาร 4 ชนิด ได้แก่ บรรยายโวหาร พรรณนาโวหาร เทศนาโวหาร และสาธกโวหาร และพบการใช้ภาพพจน์อุปมา การใช้สำนวนภาษาอีสานที่สะท้อนวิถีชีวิตความเชื่อ และค่านิยมของชาวอีสาน

วิสิทธิศักดิ์ สัตพันธ์[3] ศึกษา**วิเคราะห์เปรียบเทียบมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ชูชก ฉบับภาคอีสานและฉบับภาษาเขมร** ฉบับภาคอีสานจากเอกสารใบลานที่จารด้วยอักษรธรรมอีสาน ภาษาไทยถิ่นอีสาน จำนวน 6 ผูก 196 หน้าลาน ฉบับภาษาเขมรจากเอกสารใบลานที่จารด้วยอักษรขอมมูล ภาษาเขมรจำนวน 3 ผูก 148 หน้าลาน การเปรียบเทียบลักษณะทั่วไปพบว่าทั้งสองฉบับมีที่มาจากชาดกในขุททกนิกาย สุตตันตปิฎก มีจุดมุ่งหมายเพื่อหวังอานิสงส์การสร้างคัมภีร์ การสอนจริยธรรมเพื่อให้ผู้อ่านผู้ฟังนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต และเป็นกัณฑ์ที่สนุกสนานด้านวรรณศิลป์คล้ายคลึงกันในด้านเนื้อเรื่อง แก่นเรื่อง โครงเรื่อง และฉาก จำนวนตัวละครต่างกันเพียงเล็กน้อย ทั้งสองฉบับใช้คำศัพท์ต่างกัน แต่มีคำศัพท์จำนวนหนึ่งที่ใช้คำศัพท์คำเดียวกันเกิดจากการยืมคำระหว่างภาษา วิไล ธรรมวาจา[4] ศึกษา**มหาชาติกัณฑ์ชูชก ฉบับเมืองชลบุรี** โดยใช้การวิเคราะห์ทางวรรณกรรมพื้นบ้าน ผลการศึกษาพบว่าด้านรูปแบบมีลักษณะเป็นกลอนเพลงพื้นบ้าน

---

[1] ประคอง นิมมานเหมินท์. (2519). **มหาชาติลานนา : การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

[2] พระมหาสุริยา คำกุนะ. (2548). **การใช้ภาษาในมหาเวสสันดรชาดก ฉบับภาคอีสาน (ลำมหาชาติ) : การศึกษาเชิงวิเคราะห์**. ปริญญานิพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

[3] วิสิทธิศักดิ์ สัตพันธ์. (2549). **การศึกษาเปรียบเทียบมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ชูชก ฉบับภาคอีสาน และฉบับภาษาเขมร**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (จารึกภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

[4] วิไล ธรรมวาจา. (2545). **มหาชาติกัณฑ์ชูชก ฉบับเมืองชลบุรี : การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้าน**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา.

ใช้สำนวนโวหารท้องถิ่น มีทั้งสำนวนพูดและความเปรียบท้องถิ่น สอดแทรกวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อของชาวชลบุรี

2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับดัชนีอนุภาค (Motif – Index of Folk Literature) การแพร่กระจายของนิทาน (Dissemination of Folk-Tales) และบริบททางสังคมของคติชน (The Social Context of Folklore)

2.2.1 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวข้องกับดัชนีอนุภาค (Motif – Index of Folk Literature)

2.2.1.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับดัชนีอนุภาค (Motif – Index of Folk Literature)

อนุภาค (Motif) คือสิ่งที่แปลกและสะดุดตา องค์ประกอบที่ถือว่าเป็นอนุภาคต้องเป็นองค์ประกอบที่มีลักษณะเด่น ไม่ใช่เรื่องธรรมดา สามารถแบ่งองค์ประกอบของอนุภาคได้ 3 ประเภท คือตัวละคร วัตถุหรือสิ่งของ และเหตุการณ์หรือพฤติกรรม

1. ตัวละคร อนุภาคตัวละครอาจเป็นเรื่องการมีคุณสมบัติหรือลักษณะแปลกพิเศษด้านใดด้านหนึ่ง เช่น ฐานะ รูปร่าง นิสัยใจคอ ความสามารถ ตัวละครที่มีอนุภาคพิเศษอาจเป็นคน สัตว์ อมนุษย์ เช่น แม่มด ยักษ์ นางฟ้า คนหลังค่อม เด็กอยู่ในหอยสังข์ แมวพูดได้ พญานาค มังกร

2. วัตถุ หรือสิ่งของ วัตถุ หรือสิ่งของที่มีลักษณะพิเศษ หรือแปลกไม่ธรรมดา เช่น ตะเกียงวิเศษ ดาบวิเศษ พรมวิเศษ บ้านทำจากขนม รวมถึงประเพณีหรือความเชื่อที่แปลกพิเศษ เช่น การเลือกคู่ครองด้วยการเลี่ยงพวงมาลัย เป็นต้น

3. เหตุการณ์ หรือพฤติกรรม เหตุการณ์หรือพฤติกรรมที่มีลักษณะเด่น หรือพิเศษ เช่น การแปลงร่าง การสาปคนทั้งเมืองให้หลับพร้อมกัน น้ำท่วมโลก นกประหลาดจับคนกินทั้งเมือง พ่อแม่นำลูกไปทิ้งในป่า[1]

สติธ ทอมป์สัน (Stith Thompson) ซึ่งเป็นนักคติชนวิทยาคนสำคัญได้นำนิทานแต่ละเรื่อง มาแยกเป็นอนุภาคย่อยๆ แล้วจึงนำอนุภาคทั้งหมดมาจัดหมวดหมู่ทางความคิด แต่ละความคิดใช้ตัวอักษรภาษาอังกฤษ A – Z[2] แทน ดังนี้

---

[1] ประคอง นิมมานเหมินท์. (2551). **นิทานพื้นบ้าน.** หน้า 38-39.

[2] ดูเพิ่มเติมใน Stith Thompson. (1958). **Motif – Index of Folk literature vol VI.** Bloominton, Indiana : Indiana University Press.

หมวด A อนุภาคเกี่ยวกับตำนานปรัมปรา (Mythological motifs)

B สัตว์ (Animals)

C ข้อห้าม (Tabu)

D ความวิเศษ (Magic)

E ความตาย (The Dead)

F ความแปลกมหัศจรรย์ (Marvels)

G ยักษ์ (Ogres)

H การทดสอบ (Tests)

J คนฉลาดและคนโง่ (The Wise and the Foolish)

K การหลอกลวง (Deceptions)

L การพลิกผันของโชคชะตา (Reversals of Fortune)

M การกำหนดอนาคต (Ordaining the Future)

N โอกาสและโชคชะตา (Chance and Fate)

P สังคม (Society)

Q รางวัลและการลงโทษ (Rewards and Punishments)

R การกักขังและการหลบหนี (Captives and Fugitives)

S ความโหดร้ายที่ผิดธรรมชาติ (Unnatural Cruelty)

T เรื่องเพศ (Sex)

V ศาสนา (Religion)

W ลักษณะตัวละคร (Traits of Character)

X ความตลกขบขัน (Humor)

Z อนุภาคเบ็ดเตล็ด (Miscellaneous Groups of Motifs)

2.2.1.1 **งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับดัชนีอนุภาค (Motif – Index of Folk Literature)**

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาอนุภาคในนิทาน มีดังนี้

วัชราภรณ์ ดิษฐป้าน[1] ศึกษาบทบาทของอนุภาคน้ำเต้าในตำนานน้ำท่วมโลกและตำนานกำเนิดมนุษย์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และทางตอนใต้ของจีน ผลการศึกษาพบว่าน้ำเต้าในตำนานมีบทบาทสำคัญ 2 ประการ ประการแรกน้ำเต้าใช้เป็นเรือน้ำเต้าที่

[1] วัชราภรณ์ ดิษฐป้าน. (2544, ธันวาคม). อนุภาคน้ำเต้าในตำนานน้ำท่วมโลกและตำนานกำเนิดมนุษย์. **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย.** 18 : 62-77.

หลบภัยในยามน้ำท่วมโลก และประการที่ 2 น้ำเต้าเป็นแหล่งกำเนิดของมนุษย์ชาติพันธุ์ต่างๆ การศึกษาอนุภาคน้ำเต้าในตำนานน้ำท่วมโลกและตำนานกำเนิดมนุษย์ทำให้เห็นความสำคัญของข้อมูลประเภทตำนานในฐานะเป็นบันทึกความอยู่รอดของชาติพันธุ์ต่างๆ และยังอธิบายลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมของชาติพันธุ์ต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นเรื่องของเขตวัฒนธรรม ทัศนคติความเชื่อของคนในภูมิภาคนี้

สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร[1] ศึกษาเรื่องฟุเฮย – เซ้ยหมุ่ย โดยอภิปรายถึงความแตกต่างและเปรียบเทียบอนุภาคหลักในสำนวนต่างๆ ได้แก่ อนุภาคการต่อสู้ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า อนุภาคน้ำท่วมโลก อนุภาคการแต่งงานของพี่น้อง และอนุภาคน้ำเต้าและกำเนิดเผ่าพันธุ์มนุษย์ ผลการศึกษาพบว่าอนุภาคการต่อสู้ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้าแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน ในบางกรณีมนุษย์มีฤทธิ์น้อยกว่าเทพเจ้า แต่ในบางกรณีมนุษย์มีกำลังปัญญาสูงกว่าเทพเจ้า และมีเรื่องการตอบแทนซึ่งกันและกัน อนุภาคน้ำท่วมโลกสัมพันธ์โดยตรงกับคติเรื่องเทพแห่งฝน อนุภาคการแต่งงานของพี่น้องสัมพันธ์กับบทบาทการสืบต่อเผ่าพันธุ์มนุษย์ในฐานะมนุษย์ชายหญิงคู่สุดท้ายจากภัยพิบัติของเผ่าพันธุ์มนุษย์ อนุภาคน้ำเต้ากับการกำเนิดเผ่าพันธุ์มนุษย์แสดงให้เห็นบทบาทสำคัญของตำนานฟุเฮย – เซ้ยหมุ่ยในด้านประวัติความเป็นมาของมนุษย์

ปรียารัตน์ เชาวลิตประพันธ์[2] ศึกษา**อนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทย** ผู้วิจัยจัดระบบอนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทยได้ 5 หมวด ได้แก่ อนุภาคคนสมพาสกับสิ่งเหนือธรรมชาติ อนุภาคคนสมพาสกับสัตว์ อนุภาคสิ่งเหนือธรรมชาติสมพาสกับสัตว์ อนุภาคสัตว์สมพาสกับสัตว์ต่างชนิดกัน และอนุภาคสมพาสที่ผ่านการกิน เมื่อนำมาวิเคราะห์ความหมายทางวัฒนธรรมพบว่าอนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทยเป็นอนุภาคที่มีความหมายในเชิงสากลและในมิติทางวัฒนธรรม สะท้อนคติความเชื่อและค่านิยมของคนไทยที่เกี่ยวกับสถาบันครอบครัว ความขัดแย้งของสมาชิกในครอบครัว

2.2.2 **เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการแพร่กระจายของนิทาน** (Dissemination of Folk-Tales)

ทฤษฎีนี้ได้พยายามตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นเมื่อนิทานแพร่กระจายจากท้องถิ่นหนึ่งไปสู่ท้องถิ่นหนึ่ง หรือจากวัฒนธรรมหนึ่งไปสู่อีกวัฒนธรรมหนึ่ง ซึ่งอาจ

---

[1] สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร. (2542). **ฟุเฮย – เซ้ยหมุ่ย : ตำนานกำเนิดมนุษย์ของชาวเย้า**. หน้า 78 – 96.

[2] ปรียารัตน์ เชาวลิตประพันธ์. (2547). **อนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทย**. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ทำให้เกิดการเพิ่มเติมเสริมแต่งการเปลี่ยนรายละเอียด การลดเหตุการณ์ลง รวมไปถึงความสับสนของผู้เล่าเรื่องหรือความจงใจของผู้เล่าที่จะผนวกนิทาน 2 เรื่องหรือหลายเรื่องเข้าด้วยกัน

ศิราพร ฐิตะฐาน[1] สรุปลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นจากผู้เล่านิทานไว้ ดังนี้

1. ผู้เล่าอาจย่นย่อเรื่องให้สั้นลง

2. ผู้เล่าอาจขยายความโดยใช้จินตนาการ *"ตกแต่งประดับประดา"* ให้ฉากสวยงาม และให้เรื่องสนุกสนานน่าตื่นเต้นยิ่งขึ้น

3. ผู้เล่าอาจสลับลำดับเหตุการณ์ตามที่เห็นควร

4. ผู้เล่าอาจนำอนุภาคจากเรื่องอื่นมาใส่ปนเข้าไป หรืออาจนำมาจากเรื่องเดียวกัน แต่เป็นคนละสำนวน

5. ผู้เล่าอาจสับสนนำตอนหนึ่งตอนใดในเรื่องไปผสมเชื่อมโยงกับตอนอื่นๆ

6. ผู้เล่าอาจตัดเรื่องราวบางตอนในเรื่องเดิมทิ้งไป

ลักษณะความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นกับนิทานเมื่อนิทานแพร่กระจายออกไป 15 ประการ มีดังนี้

1. รายละเอียดบางอย่างถูกลืม โดยเฉพาะรายละเอียดที่ไม่ค่อยสำคัญ

2. รายละเอียดบางอย่างถูกเพิ่มเติมเข้าไป ส่วนใหญ่มักเป็นอนุภาคจากนิทานเรื่องอื่น แต่บางครั้งก็เป็น *"การสร้างสรรค์ใหม่"* ของผู้เล่ามักมีการเพิ่มรายละเอียดเข้าไปในตอนต้นเรื่องและท้ายเรื่อง

3. ผูกนิทาน 2 เรื่องเข้าด้วยกัน

4. มีการซ้ำรายละเอียดบางประการ ส่วนใหญ่ทำให้เป็น 3 ครั้ง

5. มีการซ้ำเหตุการณ์ซึ่งมีอยู่ครั้งเดียวในเรื่องเดิม บางครั้งอาจไม่ใช่เป็นการซ้ำเหตุการณ์เสียทีเดียว อาจเป็นยกเหตุการณ์คล้ายๆ กันในนิทานเรื่องอื่นมาเปรียบเทียบให้ฟังเพิ่มเติม

6. มีการยกตัวอย่างให้เฉพาะเจาะจงลงไปทั้งๆ ที่ในเรื่องเดิมเป็นการกล่าวถึงอย่างกว้างๆ

7. มีการนำเหตุการณ์จากนิทานเรื่องอื่นมาใส่แทน โดยเฉพาะตอนจบ

8. มีการเปลี่ยนบทบาทตัวละคร หรือคุณสมบัติตัวละครให้ตรงข้ามกัน

9. นิทานเรื่องสัตว์ซึ่งมีตัวละครเป็นสัตว์ในเรื่องเดิมอาจถูกแทนที่ด้วยตัวละครที่เป็นมนุษย์

10. นิทานเกี่ยวกับมนุษย์ที่มีตัวละครสัตว์ในเรื่องอาจถูกแทนที่ด้วยตัวละครที่เป็นมนุษย์

11. ในทำนองเดียวกันตัวละครที่เป็นสัตว์ ยักษ์ หรือปีศาจ อาจเปลี่ยนไปมาแทนที่สลับกันได้

12. อาจมีการเล่านิทานด้วยสรรพนามบุรุษที่ 1 เสมือนว่าผู้เล่าเป็นตัวละครตัวหนึ่งในเรื่องนั้น

---

[1] ศิราพร ฐิตะฐาน. (2523). **ทฤษฎีการแพร่กระจายของนิทาน.** หน้า 26.

13. การเปลี่ยนแปลงรายละเอียดเพียงอันเดียวอาจทำให้ต้องเปลี่ยนอีกหลายจุดตามเพื่อให้เรื่องสอดคล้องกัน

14. เมื่อนิทานท่องเที่ยวไปในดินแดนต่างวัฒนธรรม ประเพณีที่ผู้ฟังจะไม่คุ้นเคยอาจถูกแทนที่ด้วยประเพณีที่ผู้ฟังคุ้นเคย เช่น การใช้ตัวละครเจ้าขายและเจ้าหญิง อาจต้องเปลี่ยนเป็นลูกชายและลูกสาวหัวหน้าเผ่าในสำนวนอินเดียนแดง

15. ในทำนองเดียวกัน รายละเอียดบางอย่างที่ฟังดูล้าสมัยอาจถูกเปลี่ยนให้ทันสมัย เช่น พระเอกอาจเดินทางไปผจญภัยด้วยรถไฟ[1]

ข้อสังเกตที่น่าสนใจในเรื่องการแพร่กระจายของนิทานคือไม่ว่าสำนวนนิทานจะเปลี่ยนไปอย่างไรแต่เอกลักษณ์ของนิทานเรื่องนั้นยังต้องคงอยู่ สามารถสรุปลักษณะการแพร่กระจายของนิทานได้ 6 ประการ[2] ดังนี้

1. การละความ (omission)
2. การเปลี่ยนรายละเอียด (changing detail)
3. การขยายความ (expansion)
4. การผนวกเรื่อง (adding another story)
5. การสลับเหตุการณ์ (transposition)
6. การอนุรักษ์ตนเอง (self - correction)

วิทยานิพนธ์ที่ใช้ทฤษฎีการแพร่กระจายของนิทานซึ่งใช้อธิบายความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับนิทานเมื่อนิทานได้ *"เดินทาง"* ไปยังแหล่งวัฒนธรรมอื่น เช่น วิทยานิพนธ์เรื่อง **รามเกียรติ์ : การศึกษาในแง่การแพร่กระจายของนิทาน** ของศิราพร ฐิตะฐาน[3] แสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของนิทานรามเกียรติ์เมื่อเดินทางไปยังถิ่นต่างๆ ตามสภาพแวดล้อม ยุคสมัย และวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น วัชราภรณ์ ดิษฐป้าน[4] ศึกษา **แบบเรื่องนิทานสังข์ทอง : ความแพร่หลายและการแตกเรื่อง** โดยดูความแพร่หลายของแบบเรื่องนิทานสังข์ทอง และปรากฏการณ์การแตกเรื่องของนิทานที่เกิดขึ้นในกระบวนการแพร่กระจายของนิทานสังข์ทอง

---

[1] ศิราพร ณ ถลาง. (2552). **ทฤษฎีคติชนวิทยา : วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน**. หน้า 149 – 150.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 150 - 151

[3] ศิราพร ฐิตะฐาน. (2522). **รามเกียรติ์ : การศึกษาในแง่การแพร่กระจายของนิทาน**. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

[4] วัชราภรณ์ ดิษฐป้าน. (2546). **แบบเรื่องนิทานสังข์ทอง : การแพร่กระจายและความหลากหลาย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

2.2.3 **บริบททางสังคมของคติชน** (The Social Context of Folklore)

วิลเลียม บาสคอม (William R. Bascom) ชี้ให้เห็นการพิจารณาเรื่องบริบททางสังคมในการศึกษาข้อมูลคติชนในบทความเรื่อง *"Four Functions of folklore"* ดังนี้

1. ข้อมูลเรื่องเล่าคติชนเล่าเมื่อใด และเล่าที่ไหน

2. ใครเป็นผู้เล่าเรื่อง ใครเป็นเจ้าของเรื่อง ใครเป็นผู้กำหนดกลุ่มผู้ฟังผู้ชม

3. การออกแบบการแสดงหรือเรื่องราวของผู้เล่า เช่น ท่าทาง สีหน้าการแสดงออก การทำไม้ทำมือ การเสแสร้างแกล้งทำ หรือการล้อเลียน

4. การมีส่วนร่วมของผู้ฟัง ผู้ชม เช่น การหัวเราะ การตอบสนอง การร้องเพลง หรือการเต้นรำ ผู้ฟัง ผู้ชมแสดงออกเมื่อไร

5. ประเภทของข้อมูลคติชนของกลุ่มชน

6. ทัศนคติของผู้คนที่มีต่อข้อมูลประเภทคติชนนั้นๆ[1]

จากการสำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในหัวข้อข้างต้น ผู้วิจัยจะทำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาเรื่อง *"เวสสันดรชาดก : จากคัมภีร์พุทธศาสนาสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย"* ต่อไป

---

[1]The first point I wish to discuss is that of the social context of Folklore, its place in the daily round of life of those who tell it. This is not a *"Problem"* in the strict sense, but rather a series of related facts which must be recorded, along with th texts, if the problems of the relation between folklore and culture or the functions of folklore, or even the creative role of the narrator, are to be analyzed. These facts include: (1) when and where the various forms of folklore are tolds; (2) who tells them, whether or not they are privately owned, and who composes the audience; (3) dramatic devices employed by the narrator, such as gestures, facial expressions, pantomime, impersonation, or mimicry; (4) audience participation in the form of laughter, assent or other responses, running criticism or encouragement of the narrator, singing or dancing, or acting out parts in a tale; (5) categories of folklore recognized by the people themselves; and (6) attitudes of the people toward these categories. (William R. Bascom. (1965). Four Functions of folklore .in *The study of folklore*. p. 281.)

บทที่ 3
จากเวสสันดรชาดกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย : ลักษณะร่วมและความแตกต่าง

เวสสันดรชาดกเป็นชาดกที่แสดงเรื่องราวการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ เรียกกันว่า *"มหาชาติ"* หรือพระชาติที่ยิ่งใหญ่ ความนิยมชาดกเรื่องนี้เห็นได้จากหลักฐานทางวรรณคดีเรื่อง *"มหาชาติ"* ทั้งในฉบับราชสำนัก และฉบับท้องถิ่น

ปัจจุบัน ความนิยมเรื่องเวสสันดรชาดกยังปรากฏในรูปแบบการสร้างสรรค์ที่หลากหลาย เช่น นิทาน การ์ตูน เป็นต้น การสร้างสรรค์เวสสันดรชาดกในรูปแบบใหม่นี้แสดงให้เห็นความนิยมและการดำรงอยู่ของชาดกเรื่องนี้ ในบทนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ลักษณะร่วมและความแตกต่างของสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดร โดยพิจารณาการสืบทอดและความเปลี่ยนแปลงจากอรรถกถาเวสสันตรชาดกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยทั้ง 6 สำนวนเป็นสำคัญ

3.1 เวสสันดรชาดกในพระไตรปิฎก

เวสสันดรชาดกเป็นชาดกเรื่องสุดท้ายที่อยู่ในหมวดพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิบาต เริ่มตั้งแต่คาถาที่ [1045] จนกระทั่งถึงคาถาที่ [1269] เรียกในพระไตรปิฎกว่า *"เวสสันตรชาดก"* เนื้อหาเวสสันดรชาดกในพระไตรปิฎก แบ่งเป็น 13 กัณฑ์หรือบรรพ ดังนี้

1. **ทศพรคาถา** ในคาถาบทที่ [1045] ถึง [1050] กล่าวถึงท้าวสักกเทวราชทรงประทานพร 10 ประการ แก่พระผุสดีเทพกัญญา พร 10 ประการ มีดังนี้

พระผุสดีเทพกัญญากราบทูลว่า

[1048] ข้าแต่ท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่กว่าสัตว์ทั้งปวง ถ้าฝ่าพระบาทจะประทานพรแก่ข้าพระบาทไซร้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอให้ข้าพระบาทพึงเกิดในพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าสีวิราช ข้าแต่ท้าวปุรินททะขอให้ข้าพระบาท (1) พึงเป็นผู้มีจักษุดำเหมือนตาลูกมฤคี (มีอายุ 1 ขวบปี) ซึ่งมีดวงตาดำ (2) พึงมีขนคิ้วดำ (3) พึงเกิดในราชนิเวศน์นั้นมีนามว่า ผุสดี (4) พึงได้พระราชโอรสผู้ให้สิ่งอันประเสริฐ ผู้ประกอบเกื้อกูลในยาจก มิได้ตระหนี่ ผู้อันพระราชาทุกประเทศบูชามีเกียรติยศ (5) เมื่อข้าพระบาททรงครรภ์ขออย่าให้อุทรนูนขึ้น พึงมีอุทรไม่นูน เสมอดังคันศรที่นายช่างเหลาเกลี้ยงเกลา (6) ถันทั้งคู่ของข้าพระบาทอย่าย้อยยาน ข้าแต่ท้าววาสวะ (3) ผมหงอกก็อย่าได้มี (8) ธุลีก็อย่าได้ติดในกาย (9) ข้าพระบาทพึงปล่อยนักโทษที่ถึงประหารได้ (10) ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอข้าพระบาทพึงได้เป็นอัครมเหสีที่โปรดปรานของพระราชาในแว่นแคว้นสีพี ในพระราชนิเวศน์อันกึกก้องด้วยเสียงร้องของนกยูงและนกกระเรียน พรั่งพร้อมด้วยหมู่วรนารี

เกลื่อนกล่นไปด้วยคนเตี้ยและคนค่อม อันพ่อครัวชาวมคธเลี้ยงดู กึกก้องไปด้วยเสียงกลอนและเสียงบานประตูอันวิจิตร มีคนเชิญให้ดื่มสุราและกินกับแกล้ม.[1]

2. กัณฑ์หิมพานต์ ตั้งแต่คาถาที่ [1051] ถึง [1077] กล่าวถึงพระนางผุสดีเทพอัปสรจุติจากดาวดึงส์มาบังเกิดในสกุลกษัตริย์ ได้อยู่ร่วมกับพระเจ้าสญชัยในเชตุดรนคร พระนางผุสดีทรงครรภ์และประสูติพระเวสสันดรท่ามกลางถนนของพวกพ่อค้า พระเวสสันดรเมื่อทรงพระชนมายุ 4 พรรษา คิดจะบริจาคทานภายใน พระเวสสันดรพระราชทานช้างประเสริฐให้แก่พราหมณ์ 8 คน ชาวสีพีพากันเรียกร้องให้พระเจ้าสญชัยขับไล่พระเวสสันดรออกจากเมืองไปสู่เขาวงกต พระเจ้าสญชัยทำตามคำขอของชาวสีพี พระเวสสันดรตรัสถึงความมุ่งมั่นที่จะบำเพ็ญทาน

พระมหาสัตว์ตรัสว่า

[1068] เราจะให้หทัย ให้จักษุ เงิน ทอง แก้ว มุกดา แก้วไพฑูรย์ หรือแก้วมณี เป็นทรัพย์ภายนอกของเรา จะเป็นอะไรไปเมื่อยาจกมาถึง เราเห็นแล้วก็จงให้แขนขวาแขนซ้าย ไม่หวั่นไหวเลย ใจของเรายินดีในทาน ชาวสีพีทั้งปวงจงขับไล่ จงฆ่าเราเสียหรือจะตัดเราให้เป็นเจ็ดท่อนก็ตามเถิด เราจักไม่งดการให้ทานเลย.[2]

พระเวสสันดรตรัสให้พระนางมัทรี พึงให้ทาน เอาใจใส่สองกุมาร เพราะพระองค์จะเสด็จสู่ป่าที่น่ากลัว พระนางมัทรีกราบทูลขอเสด็จตามพระเวสสันดรเข้าสู่ป่า พร้อมทั้งสองกุมาร คือ พระชาลี และพระกัณหาชินา

3. ทานกัณฑ์ ในคาถาที่ [1078] ถึง [1107] กล่าวถึงพระนางผุสดีไม่ทรงยอมให้พระเวสสันดรเสด็จสู่ป่า ทรงทูลขอพระเจ้าสญชัยแต่ไม่เป็นผล พระเจ้าสญชัยทรงทำตาม *"พระราชประเพณี จึงขับไล่พระราชโอรสผู้เป็นธงของชาวสีพี เราจึงต้องขับไล่ลูกของตน ถึงแม้จะเป็นที่รักยิ่งกว่าชีวิตของเรา"*[3] พระเวสสันดรทรงทำทานอย่างละ 700 *"สัตตสตกมหาทาน"*

---

[1] มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2543). เวสสันดรชาดก. ใน **พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 4 ภาคที่ 3.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรีกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525. หน้า 484 - 485.

[2] **แหล่งเดิม.** หน้า 492.

[3] **แหล่งเดิม.** หน้า 499.

"...พระเวสสันดรพระราชทานสตรีเจ็ดร้อยคน นั่งประจำอยู่ในรถคันละคน สอดสวมสร้อยสังวาล ตบแต่งด้วยเครื่องทอง มีเครื่องประดับ ผ้านุ่ง ผ้าห่ม และเครื่องอาภรณ์ล้วนแต่สีเหลือง มีดวงตากว้าง ใบหน้ายิ้มแย้ม ตะโพกงาม เอวบางร่างน้อย แล้วเสด็จออกจากแว่นแคว้นของพระองค์ พระเวสสันดรพระราชทานแม่โคนมเจ็ดร้อยตัว พร้อมด้วยภาชนะเงินสำหรับรองน้ำนมทุกๆ ตัว แล้วเสด็จออกจากแว่นแคว้นของพระองค์ พระเวสสันดรพระราชทานทาสีเจ็ดร้อยและทาสเจ็ดร้อย แล้วเสด็จออกจากแว่นแคว้นของพระองค์ พระเวสสันดรพระราชทานช้าง ม้า และนารี อันประดับประดาอย่างสวยงาม แล้วเสด็จออกจากแว่นแคว้นของพระองค์ในกาลนั้น ได้มีสิ่งที่น่ากลัวขนพองสยองเกล้า เมื่อพระเวสสันดรพระราชทานมหาทานแล้ว แผ่นดินก็หวั่นไหว ครั้งนั้นได้มีสิ่งที่น่ากลัว ขนพองสยองเกล้า พระเวสสันดรทรงประคองอัญชลีเด็จออกจากแว่นแคว้นของพระองค์" [1]

จากนั้นกษัตริย์ทั้งสี่พระองค์ขึ้นทรงรถพระที่นั่งมีม้าสินธพ 4 ตัว เทียมอยู่นั้น เสด็จสู่เขาวงกต พราหมณ์ 4 คนทูลขอม้า 4 ตัว จากพระเวสสันดร พราหมณ์คนที่ 5 ทูลขอราชรถจากพระเวสสันดร พระองค์ทรงมอบให้ พระเวสสันดรอุ้มพระชาลี พระนางมัทรีอุ้มพระกัณหาชินา เสด็จดำเนินด้วยพระบาทเข้าสู่เขาวงกต

4. **วนปเวสนกัณฑ์** ตั้งแต่คาถาที่ [1108] ถึง [1122] กล่าวถึงกษัตริย์ทั้งสี่พระองค์เสด็จถึงเจตรัฐ พระยาเจตราชเข้าเฝ้าและกราบทูลให้พระเวสสันดรครองราชย์สมบัติ พระเวสสันดรไม่ตกใจ พระยาเจตราชจึงบอกทางไปเขาวงกตให้แก่พระเวสสันดร

5. **ชูชกบรรพ** ในคาถา [1123] ถึง [1138] กล่าวถึงพราหมณ์ชูชกในเมืองกลิงครัฐ ได้ภรรยาสาวชื่อนางอมิตตตาปนา พวกพราหมณ์ในหมู่บ้านนั้นรุมด่าว่านางอมิตตตาปนาที่ท่าน้ำว่าได้ *"ผัวแก่"* เพราะบูชายัญไว้ไม่ดี ดังนั้น

พระศาสดาตรัสว่า

[1123] พราหมณ์ชื่อว่าชูชกอยู่ในเมืองกลิงครัฐ ภรรยาของพราหมณ์นั้นเป็นสาว มีชื่อว่าอมิตตตาปนา ถูกพวกผู้หญิงในบ้านนั้น ซึ่งพากันไปตักน้ำที่ท่าน้ำมารุมกันด่าว่าอยู่ถึงมี่ว่ามารดาของเจ้าคงเป็นศัตรูเป็นแน่ และบิดาของเจ้าก็คงเป็นศัตรูแน่นอน จึงได้ยกเจ้าซึ่งเป็นสาวรุ่นดรุณี ให้แก่พราหมณ์ชราเห็นปานนี้ไม่เกื้อกูลเลยหนอ ที่พวกญาติของเจ้าแอบปรึกษากันยกเจ้าผู้ยังเป็นสาวรุ่นๆ ให้แก่พราหมณ์เฒ่าเห็นปานนี้เป็นความชั่วหนอ ไม่น่าพอใจเลยหนอ ที่พวกญาติของเจ้าแอบปรึกษากัน ยกเจ้าซึ่งเป็นสาวรุ่น ๆ ให้แก่พราหมณ์เฒ่าเห็นปานนี้ เป็นความลามากมากหนอที่พวกญาติของเจ้าแอบปรึกษากัน ยกเจ้าผู้ยังเป็นสาวรุ่นๆ ให้แก่พราหมณ์เฒ่า

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 504-505.

เห็นปานนี้หนอไม่น่าพอใจเลยหนอที่พวกญาติของเจ้าแอบปรึกษากันยกเจ้าซึ่งยังเป็นสาวรุ่นๆ ให้แก่พราหมณ์เฒ่าเห็นปานนี้ เจ้าคงไม่พอใจอยู่กับผัวแก่ การที่เจ้าอยู่ในเรือนของพราหมณ์เฒ่า เจ้าตายเสียดีกว่าอยู่ ดูก่อนแม่คนงามคนสวย มารดาและบิดาของเจ้า คงหาชายอื่นให้เป็นผัว ไม่ได้แน่ จึงยกเจ้าซึ่งเป็นสาวรุ่น ๆ ให้แก่พราหมณ์เฒ่าเห็นปานนี้ เจ้าคงจักบูชายัญไว้ไม่ดีในดิถีที่ 9 คงจักไม่ได้ทำการบูชาไฟไว้เจ้าคงจักด่าสมณพราหมณ์ผู้มีพรหมจรรย์เป็นเบื้องหน้าผู้มีศีล เป็นพหูสูตในโลกเป็นแน่ เจ้าจึงได้มาอยู่ในเรือนของพราหมณ์แก่แต่ยังสาวรุ่น ๆ อย่างนี้ การที่ถูกงูกัดก็ไม่เป็นทุกข์ การที่ถูกแทงด้วยหอกก็ไม่เป็นทุกข์ การที่ได้เห็นผัวแก่นั้นแลพึงเป็นทุกข์ด้วย เป็นความร้ายกาจด้วย การเล่นหัวย่อมไม่มีกับผัวแก่ การรื่นรมย์ย่อมไม่มีกับผัวแก่ การเจรจาปราศรัยย่อมไม่มีกับผัวแก่ แม้การกระซิกกระซี้ก็ไม่งาม แต่เมื่อใดผัวหนุ่มเมียสาวเย้าหยอกกันอยู่ในที่ลับเมื่อนั้น ความเศร้าทุกอย่างที่เสียดแทงหทัยอยู่ย่อมพินาศไปสิ้น เจ้ายังเป็นสาวรูปสวย พวกชายหนุ่มปรารถนายิ่งนัก เจ้าจงไปอยู่เสียที่ตระกูลญาติเถิด พราหมณ์แก่จักให้เจ้ารื่นรมย์ได้อย่างไร.[1]

เหตุนี้จึงทำให้นางอมิตตตาปนาไม่ได้ไปตักน้ำที่แม่น้ำ ชูชกจึงอาสาทำแทนนาง นางอมิตตตาปนาไม่ยอมและให้ชูชกไปหาทาสหรือทาสีมาให้นางรับใช้ มิเช่นนั้นนางจะ *"ฉันจักไม่อยู่ในเรือนของท่าน ฉันจักกระทำอาการไม่พอใจให้แก่ท่าน ข้อนั้นจักเป็นความทุกข์ของท่าน ในคราวมหรสพ ซึ่งมีในต้นฤดูนักขัตฤกษ์ ท่านจักได้เห็นฉันผู้แต่งตัวสวยงาม รื่นรมย์อยู่กับชายอื่นๆ ข้อนั้นจักเป็นทุกข์ของท่าน ดูก่อนท่านพราหมณ์ เมื่อท่านซึ่งเป็นคนแก่รำพันอยู่ เพราะไม่เห็นฉัน ร่างกายที่งอก็จักงอยิ่งขึ้น ผมที่หงอกก็จักหงอกมากขึ้น"*[2]

ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้ชูชกตกใจกลัว อยู่ในอำนาจของนางพราหมณีจึงตกลงจะไปนำสองกุมารมาให้เป็นทาสนาง ชูชกเดินทางสู่ป่าถูกสุนัขล้อมไล่จึงหนีขึ้นไปนั่งบนต้นไม้ พรานเจตบุตรเห็นชูชกจึงจะฆ่าชูชกพรานเจตบุตรกล่าวดังนี้

พระศาสดาตรัสว่า

[1136] นายเจตบุตร เป็นพรานเที่ยวอยู่ในป่าได้ตอบแก่ชูชกนั้นว่า ดูก่อนพราหมณ์ พระหน่อกษัตริย์ ถูกพวกท่านรบกวน เพราะทรงบำเพ็ญทานอย่างยิ่ง จึงถูกเนรเทศจากแคว้นของพระองค์มาประทับอยู่ ณ เขาวงกต ดูก่อนพราหมณ์ พระหน่อกษัตริย์ถูกพวกท่านรบกวน เพราะทรงบำเพ็ญทานอย่างยิ่งต้องทรงพาพระโอรสพระธิดาและพระมเหสีมาประทับอยู่ ณ เขาวงกต ท่านผู้มีปัญญาทราม ทำแต่กิจที่ไม่ควรทำ ยังออกจากแว่นแคว้นตามมาถึงป่าใหญ่ เที่ยวแสวงหาพระราชบุตรดุจนกยางเที่ยวหาปลาอยู่ในน้ำฉะนั้น แน่ะพราหมณ์ เราจักไม่ให้ชีวิต

---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 521 – 522.

[2] **แหล่งเดิม.** หน้า 524.

แก่เจ้าในที่นี้ลูกศรที่เราจะยิงนี้แหละ จักดื่มเลือดเจ้า ดูก่อนพราหมณ์ เราจักตัดหัวของเจ้า เชือดเอาหัวใจพร้อมทั้งไส้พุง แล้วจักบูชาปันถสกุณยัญพร้อมด้วยเนื้อของเจ้า ดูก่อนพราหมณ์ เราจักเชือดเอาหัวใจของเจ้า ยกขึ้นเป็นเครื่องเซ่นสรวง พร้อมด้วยเนื้อ มันข้น และมันในสมองของเจ้า ดูก่อนพราหมณ์ ข้อนั้น จักเป็นยัญที่เราบูชาดีแล้ว เซ่นสรวงดีแล้ว ด้วยเนื้อของเจ้าเจ้าจักนำพระมเหสี และพระโอรส พระธิดาของพระราชบุตรไปไม่ได้[1]

ชูชกกล่าวกับพรานเจตบุตรว่าตนเป็นทูตที่ชาวสีพีส่งมา พรานเจตบุตรจึงต้อนรับพระเวสสันดรอย่างดี

ชูชกกล่าวว่า

[1137] ดูก่อนเจตบุตร จงฟังเราก่อน พราหมณ์ผู้เป็นทูต เป็นคนหาโทษมิได้ เพราะเหตุนั้นแล คนทั้งหลายย่อมไม่ฆ่าทูต นี้เป็นธรรมเนียมสืบเนื่องมาแต่โบราณ ชาวสีพีทุกคนยินยอมแล้ว พระบิดาก็ทรงปรารถนาจะพบพระราชบุตร และพระมารดาของพระราชบุตรนั้นทรงทุพพลภาพ พระเนตรทั้งสองของพระมารดานั้นจักขุ่นมัวในไม่ช้า เราเป็นทูตที่ชาวสีพีเหล่านั้นส่งมา ดูก่อนเจตบุตร จงฟังเราก่อน เราจักนำพระราชบุตรเสด็จกลับ ถ้าเจ้ารู้จงบอกหนทางแก่เรา.

เจตบุตรกล่าวว่า

[1138] ดูก่อนพราหมณ์ ท่านเป็นทูตที่รักของพระเวสสันดรผู้เป็นที่รักของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะให้เต้าน้ำผึ้ง และขาเนื้อย่างเป็นบรรณาการแก่ท่าน และจักบอกประเทศที่พระเวสสันดรหน่อกษัตริย์ผู้ให้สำเร็จความประสงค์ประทับอยู่แก่ท่าน.[2]

6. จุลวนวรรณนา ตั้งแต่คาถาที่ [1139] ถึง [1143] กล่าวถึงพรานเจตบุตรพรรณนาที่อยู่ของพระเวสสันดรซึ่งก่อนจะพบอจุตฤาษีก่อน ชูชกลาพรานเจตบุตรแล้วจึงเดินทางไปสถานที่อันอจุตฤาษีอยู่

7. มหาวนวรรณนา ในคาถาที่ [1144] ถึง [1157] กล่าวถึงชูชกเดินทางพบอจุตฤาษี ได้ถามสารทุกข์สุกดิบอจุตฤาษี อจุตฤาษีบอกทางไปอาศรมพระเวสสันดรแก่ชูชก

---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 528.

[2] **แหล่งเดิม.** หน้า 528 – 529.

8. กุมารบรรพ ตั้งแต่คาถาที่ [1158] ถึง [1182] กล่าวถึงชูชกเดินทางถึงอาศรมพระเวสสันดร ชูชกทูลขอสองกุมารจากพระเวสสันดร โดยเปรียบเทียบความไม่เหือดแห้งของปัญจมหานทีกับพระหฤทัยของพระเวสสันดร ดังนี้

ชูชกทูลว่า

[1162] ห้วงน้ำ (ในปัญจมหานที) เต็มเปี่ยมตลอดเวลาไม่เหือดแห้ง ฉันใด พระองค์มีพระฤทัยเต็มเปี่ยมไปด้วยศรัทธา ฉันนั้น เกล้ากระหม่อมฉันกราบทูลขอแล้ว ขอพระองค์ทรงพระกรุณาพระราชทานสองปิโยรสแก่ข้าพระองค์เถิด.[1]

พระเวสสันดรยกสองกุมารให้แก่ชูชก แต่เชิญให้ชูชกอยู่พักอีกราตรีหนึ่งจึงไป ชูชกปฏิเสธโดยแสดงเหตุผลว่า พระมารดาของสองกุมารจะ *"ทำอันตรายต่อบุญของทายกและลาภของยาจก"*[2] พระเวสสันดรตรัสให้ชูชกถวายพระชาลีและพระกัณหาชินาให้แก่พระเจ้าสญชัย พระองค์จักพระราชทานทรัพย์ให้แก่ชูชกเป็นอันมาก ชูชกบอกเหตุผลว่า หากทำเช่นนั้นอาจถูกพระราชอาญาจะนำสองกุมารไปให้นางอมิตตดาปนา สองกุมารได้ฟังคำของชูชกตกใจกลัวจึงพากันวิ่งหนีไป พระเวสสันดรตรัสเรียกพระชาลีและพระกัณหาชินา ให้เป็น *"ยานนาวา"* ของพระองค์ ดังพระองค์ตรัสว่า

พระมหาสัตว์ตรัสว่า

[1170] ดูก่อนพ่อชาลีลูกรัก มานี่เถิด ลูกทั้งสองจงยังบารมีของพ่อให้เต็ม จงช่วยโสรสสรงหทัยของพ่อให้เย็นฉ่ำ จงทำตามคำของพ่อ ขอเจ้าทั้งสองจงเป็นดังยานนาวาของพ่อ อันไม่หวั่นไหวในสาครคือภพ พ่อจักข้ามซึ่งฝั่งคือชาติ จักยังสัตว์โลกพร้อมทั้งทวยเทพให้ข้ามด้วย ดูก่อนลูกกัณหามานี่เถิด เจ้าเป็นธิดาที่รัก ทานบารมีก็เป็นที่รักของพ่อ จงช่วยโสรจสรงหทัยของพ่อให้เย็นฉ่ำ ขอจงทำตามคำของพ่อ ขอเจ้าทั้งสองจงเป็นยานนาวาของพ่อ อันไม่หวั่นไหวในสาครคือภพ พ่อจักข้ามซึ่งฝั่ง คือชาติ จักช่วยสัตวโลกพร้อมทั้งทวยเทพให้ข้ามด้วย.[3]

เมื่อชูชกได้สองกุมารแล้วก็นำเถาวัลย์มาผูกพระหัตถ์สองกุมารแล้วฉุดกระชากถือไม้เท้าทุบตีสองกุมารต่อพระพักตร์พระเวสสันดร ดังนี้

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 545.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 546.

[3] **แหล่งเดิม**. หน้า 548.

[1172] ลำดับนั้น พราหมณ์ผู้หยาบช้านั้น เอาฟันกัดเถาวัลย์ให้ขาดแล้ว เอามาผูกพระหัตถ์ พระ-กุมารทั้งสอง ฉุดกระชากลากมา แต่นั้นพราหมณ์นั้นจับเถาวัลย์ถือไม้เท้าทุบตีพระกุมารทั้งสองนำไป เมื่อพระเวสสันดรสีพีราช กำลังทอดพระเนตรอยู่.[1]

พระชาลีทรงทูลขอให้พระเวสสันดรอย่าเพิ่งพระราชทานตนกับพระกัณหาชินาให้แก่ชูชก ขอให้คอยพระนางมัทรีกลับจากป่า จากนั้นพระชาลีทรงพรรณนาลักษณะบุรุษโทษ 18 ประการ ของชูชกดังนี้

...พราหมณ์ผู้หยาบช้านี้ประกอบด้วยบุรุษโทษ 18 ประการ คือ มีเท้าคดทู่ตะแคง 1 เล็บเน่า 1 ปลีน่องย้อยยาน 1 ริมฝีปากบนยาว 1 น้ำลายไหลยืด 1 เขี้ยวงอกออกเหมือนเขี้ยวหมู 1 จมูกหักฟุบ 1 ท้องพลุ้ยดังหม้อ 1 หลังค่อม 1 ตาข้างหนึ่งเล็กข้างหนึ่งใหญ่ 1 หนวดแดง 1 ผมบางเหลือง 1 หนังย่นเป็นเกลียวตัวตกกระ 1 ตาเหลือง 1 คดสามแห่ง คือ ที่สะเอวหลังและคอ 1 ขากาง 1 เดินดังกฏุกกฏุ 1 ขนตามตัวยาวและหยาบ 1...[2]

พระชาลีทรงคร่ำครวญตัดพ้อพระเวสสันดร พระเวสสันดรครั้นทรงบำเพ็ญบุตรทานแล้ว เสด็จเข้าบรรณศาลาทรงกรรแสงพิลาป เพราะทรงห่วงสองกุมาร และทรงตรัสเปรียบพฤติกรรมของชูชกที่เฆี่ยนตีสองกุมารต่อหน้าพระเวสสันดรว่า *"พราหมณ์นั้นช่างร้ายกาจไม่ละอายเฆี่ยนตีลูกทั้งสองผู้ไม่ประทุษร้ายต่อหน้าเรา แม้ตกเป็นทาสีเป็นทาสของเรา หรือคนรับใช้ ใครที่มีความละอายจักเฆี่ยนตีคนที่ต่ำทรามแม้เช่นนั้นได้ พราหมณ์ช่างด่าช่างตีลูกรักทั้งสองของเราผู้มองเห็นอยู่ ซึ่งเป็นเหมือนดังปลาติดอยู่ที่ปากลอบปากไซ ฉะนั้น"*[3]

พระเวสสันดรทรงพระปริวิตกถึงความทุกข์ของสองกุมาร *"เราจักถือธนูด้วยมือขวา หรือจักเหน็บพระขรรค์ไว้ข้างซ้ายไปนำเอาลูกทั้งสองของเรามา เพราะลูกทั้งสองถูกเฆี่ยนตีเป็นทุกข์หนัก"*[A] ** **พระชาลีทรงรำพันถึงความมีหรือไม่มีบิดามารดา ดังนี้**

พระชาลีกุมารทรงรำพันว่า

[1178] ได้ยินว่า นรชนบางพวกในโลกนี้ พูดความจริงไว้อย่างนี้ว่า ลูกคนใดไม่มีมารดาของตนลูกคนนั้นเป็นเหมือนไม่มีบิดา น้องกัณหามานี่เถิด เราทั้งสองจักตายด้วยกัน เราทั้งสองจะเป็นอยู่ทำไมไม่มีประโยชน์ พระบิดาผู้เป็นจอมประชานิกรประทานเราทั้งสองแก่

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 549.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 550.

[3] **แหล่งเดิม**. หน้า 550.

[4] **แหล่งเดิม**. หน้า 554.

พราหมณ์ ผู้แสวงหาทรัพย์ เป็นคนร้ายกาจเหลือเกิน แกเมี่ยนตีเราทั้งสอง เสมือนนายโคบาลประหารโค ฉะนั้น รุกขชาติเหล่านี้มีต่าง ๆ พันธุ์คือต้นหวาย ต้นยางทราย กิ่งห้อยย้อย เราเคยเล่นมาแต่กาลก่อน วันนี้เราทั้งสองจะต้องละรุกขชาติเหล่านั้นซึ่งเคยเก็บดอกและผลเล่นมาช้านาน รุกขชาติที่มีผลต่าง ๆ ชนิด คือ โพธิ์ใบ ขนุน ไทร และมะขวิด ที่เราเคยเล่นในกาลก่อน วันนี้เราทั้งสองจะต้องละรุกขชาติที่เราเคยเก็บผลกินมาช้านาน นี่สวน นี่สระน้ำเย็นใส เราเคยเที่ยวเล่นเคยลงสรงสนานมาแต่กาลก่อนวันนี้เราทั้งสองจะต้องละสวนและสระเหล่านั้นไป บุปผชาติต่างๆ ชนิดบนภูเขาโน้น เราเคยเก็บมาทัดทรงในกาลก่อน วันนี้เราต้องละบุปผชาติเหล่านั้นไป นี้ตุ๊กตาช้าง ตุ๊กตาม้า ตุ๊กตาวัว พระบิดาทรงปั้นเพื่อให้เราทั้งสองเล่น เราเคยเล่นในกาลก่อน วันนี้เราทั้งสองจะต้องละตุ๊กตาเหล่านั้นไป.[1]

ชูชกนำสองกุมารไปโดยจับเถาวัลย์ถือไม้เท้าทุบตีสองกุมาร สองกุมารทรงกรรแสงพิลาปอยู่ด้วยความโศก

9. มัทรีบรรพ ในคาถาที่ [1183] ถึง [1201] กล่าวถึงเทวดาแปลงเป็นราชสีห์ เสือโคร่ง และเสือเหลืองยืนขวางไม่ให้พระนางมัทรีเสด็จกลับจากการแสวงหามูลผลาหาญในเวลาเย็นได้ พระนางมัทรีทรงมีลางสังหรณ์จึงทูลขออ้อนวอนให้เทวดาแปลงช่วยหลีกทาง เมื่อเสด็จถึงอาสรมพระนางมัทรีไม่พบสองกุมารจึงตรัสถามพระเวสสันดร ด้วยความโศก ดังนี้

[1187] นี่อย่างไรฝ่าพระบาทจึงทรงนิ่งอยู่ เออก็ใจหม่อมฉันเหมือนดังฝันเห็นสุบินในเวลาราตรีแม้ฝูงกาป่าก็มิได้ส่งเสียงร้อง พระลูกน้อยทั้งสองของหม่อมฉันคงจักตายเสียแล้วเป็นแน่แท้ นี่อย่างไรฝ่าพระบาทจึงทรงนิ่งอยู่แม้ฝูงนกก็มิได้ส่งเสียงร้อง พระลูกน้อยของหม่อมฉันคงจักตายเป็นแน่แท้ ข้าแต่พระลูกเจ้า เหล่าเนื้อร้ายในป่าหรือในทุ่งกว้าง มาเคี้ยวกินพระลูกน้อยทั้งสองของหม่อมฉันเสียแล้วหรือไฉน หรือว่าใครมานำเอาพระลูกน้อยทั้งสองของหม่อมฉันไป หรือฝ่าพระบาททรงส่งพระลูกน้อยทั้งสองซึ่งกำลังช่างพูดจาน่ารักใคร่ไปเป็นทูต หรือว่าเข้าไปหลับอยู่ในบรรณศาลา หรือพระลูกน้อยทั้งสองของเรานั้นเที่ยวเล่นคะนองออกไปในภายนอก เส้นพระเกศา พระหัตถ์และพระบาทซึ่งมีลายตาข่าย ของพระลูกน้อยทั้งสองนั้นมิได้ปรากฏเลย หรือว่านกทั้งหลายมาโฉบเฉี่ยวเอาไป หรือว่าใครนำเอาพระลูกน้อยทั้งสองของหม่อมฉันไป.

[1188] ความทุกข์ที่หม่อมฉัน มิได้เห็นลูกน้อยทั้งสอง คือชาลีและกัณหาชินาในวันนั้นเป็นทุกข์ยิ่งกว่าการถูกขับไล่จากแว่นแคว้น เปรียบเหมือนผลที่ถูกแทงด้วยลูกศร ฉะนั้น ก็การที่หม่อมฉันมิได้เห็นพระลูกน้อยทั้งสอง ทั้งฝ่าพระบาทก็มิได้ตรัสกับหม่อมฉันนี้ เป็นลูกศรเสียบแทงหฤทัยของหม่อมฉันซ้ำสองหฤทัยของหม่อมฉันหวั่นไหว ข้าแต่พระราชบุตร ถ้าคืนวันนี้ฝ่า

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 554 – 555.

พระบาทมิได้ตรัสกับหม่อมฉัน พรุ่งนี้เช้าฝ่าพระบาทก็น่าจะได้ทอดพระเนตรหม่อมฉันผู้ปราศจากชีวิต ตายเสียเป็นแน่.[1]

พระเวสสันดรทรงตรัสถามพระนางมัทรีว่าเหตุใดจึงกลับมาเวลาเย็น พระนางมัทรีทรงบอกเหตุผลว่าทรงมีลางสังหรณ์และมีสัตว์ร้ายมาขวางทางจึงกลับมาพลบค่ำ และตรัสถามถึงสองกุมารอีก จากนั้นก็ทรงตามหาสองกุมาร ดังในเวสสันตรชาดก คาถาที่ [1197] กล่าวไว้ดังนี้

[1197] พระนางมัทรี ทรงปริเทวนาพลางเที่ยววิ่งค้นหาตลอดซอกบรรพตและป่าชัฏในบริเวณเขาวงกตนั้น แล้วเสด็จกลับมายังพระอาศรมทรงกันแสงอยู่ในสำนักของพระราชสวามี ทูลคร่ำครวญว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ หม่อมฉันมิได้เห็นพระลูกรักทั้งสองของเรา ผู้ใดนำเอาพระลูกรักทั้งสองนั้นไปหรือว่าพระลูกรักทั้งสองนั้นตายเสียแล้ว แม้ฝูงกาป่าก็มิได้ขานขัน พระลูกน้อยทั้งสองของหม่อมฉันตายเสียแล้วเป็นแน่ ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ หม่อมฉันมิได้เห็นพระลูกรักทั้งสองของเรา ผู้ใดมานำเอาพระลูกทั้งสองนั้นไป หรือว่าพระลูกรักทั้งสองนั้นตายเสียแล้ว แม้ฝูกนกก็มิได้ขานขัน พระลูกน้อยทั้งสองของหม่อมฉันตายเสียแล้วเป็นแน่ พระนางมัทรีผู้ทรงพระรูปพระโฉมอันอุดม เป็นพระราชบุตรีผู้มียศเที่ยวไปที่โคนต้นไม้ที่บริเวณภูเขา และในถ้ำมิได้ทรงพบเห็นสองพระกุมาร จึงทรงประคองพระพาหากันแสงไห้คร่ำครวญ ล้มสลบลงที่พื้นพสุธา ณ ที่ใกล้บาทมูลของพระเวสสันดรนั้นแล.[2]

พระเวสสันดร เมื่อทรงเห็นพระนางมัทรีสลบล้มลง จึงทรงวักน้ำประพรมพระนางมัทรี จนพระนางฟื้นแล้วทรงบอกแก่พระนางมัทรีว่า พระองค์ทรงบริจาคสองกุมารเป็นทานแก่พราหมณ์ยาจก พระนางมัทรีตรัสอนุโมทนาทานของพระเวสสันดร เทพเจ้าและธรรมชาติทั้งหลายร่วมอนุโมทนา

[1199] ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ หม่อมฉันขออนุโมทนาปุตตทานอันอุดมของฝ่าพระบาท ฝ่าพระบาททรงพระราชทานปุตตทานอันอุดมแล้ว จงยังพระหฤทัยให้เลื่อมใส ขอจงทรงบำเพ็ญทานยิ่ง ๆ ขึ้นไปเถิด ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่ของประชุมชนในหมู่มนุษย์ซึ่งมักเป็นคนตระหนี่เหนียว ฝ่าพระบาทพระองค์เดียวผู้ผดุงสีพีรัฐให้เจริญ ได้ทรงบำเพ็ญปิยปุตตทานแก่พราหมณ์แล้ว.[3]

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 562 – 563.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 567 – 568.

[3] **แหล่งเดิม**. หน้า 569.

10. สักกบรรพ ตั้งแต่คาถาที่ [1202] ถึง [1214] กล่าวถึงเท้าสักกเทวราชทรงแปลงเพศเป็นพราหมณ์มาทูลขอพระนางมัทรี พระเวสสันดรทรงบริจาคพระนางมัทรีแก่พราหมณ์แปลง พราหมณ์แปลงถวายพระนางมัทรีคืนให้พระเวสสันดร พร้อมทั้งพร 8 ประการ ดังนี้

ท้าวสักกเทวราชตรัสว่า

[1211] ข้าพเจ้าขอถวายพระนางมัทรีพระมเหสี ผู้งามทั่วสรรพางค์คืนให้พระคุณเจ้า พระองค์เท่านั้นเป็นผู้สมควรแก่พระมัทรี และพระมัทรีก็คู่ควรกับพระราชสวามี น้ำนมและสังข์ทั้งสองนี้มีสีเหมือนกัน ฉันใด พระองค์และพระมัทรีก็มีพระหฤทัยเสมอกัน ฉันนั้น ทั้งสององค์เป็นกษัตริย์สมบูรณ์ด้วยพระโคตร เป็นอุภโตสุชาตทั้งฝ่ายพระชนนีและพระชนกทรงถูกขับไล่จากแว่นแคว้นมาอยู่ในอาศรมราวป่า บุญทั้งหลายที่พระองค์กระทำมาแล้วฉันใด ขอพระองค์ทรงให้ทานกระทำบุญอยู่ร่ำไปฉันนั้น

[1212] ข้าแต่พระราชฤาษี หม่อมฉันเป็นท้าวสักกะจอมเทพ มาในสำนักของพระองค์ขอพระองค์จงทรงเลือกพร หม่อมฉันขออวยพร 8 ประการแก่พระองค์.[1]

พระเวสสันดรจึงขอพร 8 ประการ ดังท้าวสักกเทวราชประทานให้ พรทั้ง 8 ประการ มีดังนี้

[1213] ข้าแต่ท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่แห่งสรรพสัตว์ ถ้าพระองค์จะประสาทพระพรแก่หม่อมฉันนั้นไซร้ขอให้พระบิดามารับหม่อมฉัน ขอพระบิดาพึงทรงต้อนรับหม่อมฉันผู้ออกจากป่านี้ไปถึงเรือนของตนด้วยราชอาสน์ พรนี้เป็นที่ 1 เป็นพรที่หม่อมฉันปรารถนา อนึ่ง ขอให้หม่อมฉันไม่พึงพอใจซึ่งการฆ่าคน แม้ผู้นั้นจะเป็นนักโทษถึงประหารชีวิตกระทำผิดอย่างร้ายกาจ ขอให้หม่อมฉันพึงปลดปล่อยให้พ้นจากการถูกประหารชีวิต พรนี้เป็นที่ 2 เป็นพรที่หม่อมฉันปรารถนา อนึ่ง ขอให้ประชาชนทั้งปวง ทั้งแก่เฒ่าเด็กและปานกลาง พึงเข้ามาอาศัยหม่อมฉันเลี้ยงชีวิต พรนี้เป็นที่ 3 เป็นพรที่หม่อมฉันปรารถนา อนึ่ง หม่อมฉันไม่พึงคบภรรยาผู้อื่น พึงพอใจแต่ในภรรยาของตนไม่พึงลุอำนาจแห่งหญิงทั้งหลาย พรนี้เป็นที่ 4 เป็นพรที่หม่อมฉันปรารถนา อนึ่ง ข้าแต่ท้าวสักกะ ขอให้บุตรของหม่อมฉัน ผู้พลัดพรากไปนั้น พึงมีอายุยืนนาน พึงครองซึ่งแผ่นดินโดยธรรมเถิด พรนี้เป็นที่ 5 เป็นพรที่หม่อมฉันปรารถนา อนึ่ง ตั้งแต่วันที่หม่อมฉันกลับคืนถึงพระนคร เมื่อราตรีสิ้นไป พระอาทิตย์อุทัยขึ้นมาแล้ว ขอให้อาหารอันเป็นทิพย์พึงปรากฏพรนี้เป็นที่ 6 เป็นพรที่หม่อมฉันปรารถนา อนึ่ง เมื่อหม่อมฉันให้ทานอยู่ ขอไทยธรรมอย่าได้หมดสิ้นไปเมื่อกำลังให้ ขอให้หม่อมฉันทำจิตใจให้ผ่องใส ครั้นให้แล้วขอให้หม่อมฉันไม่พึงเดือดร้อนใจในภายหลังพรนี้เป็นที่ 7 เป็นพรที่หม่อมฉันปรารถนา อนึ่งเมื่อล่วงพ้นจากอัตภาพนี้ไปขอให้หม่อมฉันครรไลยังโลกสวรรค์ ให้ได้ไปถึงชั้นดุสิตอันเป็นชั้นวิเศษ ครั้นจุติจาก

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 579 – 574.

ชั้นดุสิตนั้นแล้ว พึงมาสู่ความเป็นมนุษย์ แล้วไม่พึงเกิดต่อไป พรนี้เป็นที่ 8 เป็นพรที่หม่อมฉันปรารถนา.[1]

พรข้อที่ 1 ขอให้พระเจ้าสญชัยมารับพระองค์

พรข้อที่ 2 ขอให้พระองค์สามารถปล่อยนักโทษให้พ้นจากการถูกประหารชีวิต

พรข้อที่ 3 ขอให้ประชาชนทั้งปวงมาอาศัยพระเวสสันดรเพื่อเลี้ยงชีวิต

พรข้อที่ 4 ขอให้พระองค์ไม่ลุอำนาจแห่งหญิงทั้งหลาย

พรข้อที่ 5 ขอให้บุตรมีอายุยืนนาน และครองแผ่นดินโดยธรรม

พรข้อที่ 6 ขอให้วันที่พระองค์เสด็จกลับถึงพระนคร ให้มีอาหารอันเป็นทิพย์ปรากฏในวันรุ่งขึ้น

พรข้อที่ 7 เมื่อพระองค์ยังทรงบริจาคทาน ขอให้ไทยธรรมอย่าหมดสิ้น ให้จิตผ่องใส และไม่พึงเดือดร้อนใจในภายหลัง

พรข้อที่ 8 เมื่อพ้นจากอัตภาพนี้ขอให้ไปถึงชั้นดุสิต และเมื่อจุติจากชั้นดุสิตแล้วมาสู่ความเป็นมนุษย์แล้วไม่พึงเกิดต่อไป

เมื่อพระอินทร์ประทานพร 8 ประการข้างต้นแล้วได้เสด็จกลับไปยังหมู่สวรรค์

11. มหาราชบรรพ ในคาถาที่ [1215] ถึง [1240] กล่าวถึงพระเจ้าสญชัยพบชูชกนำสองกุมารมาถึงเมืองสีพี ชูชกทูลพระเจ้าสญชัยว่า พระเวสสันดร บริจาคสองกุมารให้เป็นทาสและทาสีแก่ตน พวกอำมาตย์พากันติเตียนพระเวสสันดรที่ทรงบริจาคสองกุมารแก่ชูชก พระชาลีกุมารจึงกราบทูลพระเจ้าสญชัญ โดยทรงกล่าวถึงภาวะอารมณ์ของพระเวสสันดร ดังนี้

พระชาลีกุมารทูลว่า

[1221] ข้าแต่สมเด็จพระอัยกา ทาส ม้า แม่ม้าอัสดร รถ และช้างกุญชรอันประเสริฐ ในเรือนของผู้ใดไม่มี ผู้นั้นจะทรงให้อะไรพระเจ้าข้า.

พระชาลีกุมารทูลว่า

[1223] ข้าแต่พระอัยกามหาราช พระบิดาของเกล้ากระหม่อม พระราชทานเกล้ากระหม่อมทั้งสองแก่พราหมณ์แล้ว ได้สดับถ้อยคำร่ำพิลาป ที่พระน้องกัณหาได้กล่าวแล้ว.

[1224] ทรงมีพระหฤทัยเป็นทุกข์และเร่าร้อน มีดวงพระเนตรแดงดังหนึ่งดาวโรหิณี และมีพระอัสสุชลหลั่งไหล.

---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 574 – 575.

[1225] พระน้องกัณหาชินาได้กราบทูลสมเด็จพระบิดาดังนี้ว่า ข้าแต่พระบิดาเจ้าข้า พราหมณ์นี้เฆี่ยนตีเกล้ากระหม่อมฉันด้วยไม้เท้า ดังเฆี่ยนตีหญิงทาสีอันเกิดในเรือนเบี้ย พระบิดาเจ้าข้า ผู้นี้ไม่ใช่พราหมณ์เป็นแน่ พราหมณ์ทั้งหลายย่อมตั้งอยู่ในธรรมยักษ์แปลงเพศเป็นพราหมณ์มานำเอาเกล้ากระหม่อมฉันทั้งสองไปเพื่อจะกิน พระบิดาเจ้าข้า เกล้ากระ-หม่อมฉันทั้งสองถูกปีศาจนำไป ไฉนพระบิดาจึงทรงนิ่งดูดายเสียเล่าหนอ เพคะ.[1]

พระเจ้าสญชัยถามราคาค่าไถ่สองกุมารจากพระชาลี พระชาลีทูลว่าของตนนั้น พระเวสสันดรทรงตีราคาทองคำพันแท่ง ส่วนของพระกัณหาชินา ทรงตีราคาสัตว์พาหนะ มีช้างเป็นต้นอย่างละร้อย ๆ ดังนี้

พระกุมารตรัสว่า

[1229] ข้าแต่สมเด็จพระอัยกา พระบิดาทรงตีราคาเกล้ากระหม่อมฉันมีค่าทองคำพันแท่ง ทรงตีราคาพระน้องกัณหาชินาผู้มีพระพักตร์อันผ่องใส ด้วยสัตว์พาหนะมีช้างเป็นต้นอย่างละร้อย ๆ แล้วได้พระราชทานแก่พราหมณ์.

พระราชาตรัสว่า

[1230] เหวยพนักงาน เองจงลุกขึ้นไปนำทาสทาสี ช้าง โค และ โคอุสภราช อย่างละร้อย ๆ กับทองคำพันแท่ง เอามาให้แก่พราหมณ์เป็นค่าไถ่พระหลานรักทั้งสอง.[2]

พระเจ้าสญชัยโปรดให้ไถ่ตัวสองกุมาร จากนั้น ทรงตรัสถามสารทุกข์ของกษัตริย์ทั้งสี่พระองค์ แล้วรับสั่งให้เตรียมกองทัพ เพื่อพระองค์จะเสด็จไปรับพระเวสสันดร ซึ่งเป็นกองทัพที่ยิ่งใหญ่

พระศาสดาตรัสว่า

[1238] ลำดับนั้น พระเจ้าสญชัยได้ดำรัสสั่งเสนาบดีว่า กองทัพ คือ พลช้าง พลม้า พลรถพลเดินเท้า จงผูกสอดอาวุธ (จงเตรียมให้พร้อมสรรพ)ชาวนิคม พราหมณ์และปุโรหิต ทั้งหลาย จงตามเราไปถัดจากนั้น พวกโยธีหกหมื่นผู้สง่างาม พร้อมสรรพด้วยเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ ประดับด้วยผ้าสีต่าง ๆ กันจงตามมาเร็วพลัน พวกโยธีผู้พร้อมสรรพด้วยเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ ประดับด้วยผ้าสีต่าง ๆ กัน คือ พวกหนึ่งแต่งผ้าสีเขียว พวกหนึ่งแต่งผ้าสีเหลือง พวกหนึ่งแต่งผ้าสีแดง พวกหนึ่งแต่งผ้าสีขาว จงตามมาเร็วพลัน ภูเขาคันธมาทน์อันมีในป่าหิมพานต์สะพรั่งไปด้วยคันธชาติดารดาษด้วยพฤกษานานาชนิด เป็นที่อาศัยแห่งหมู่สัตว์ใหญ่ ๆ และมีต้นไม้เป็นทิพยโอสถ ย่อมสว่างไสวและหอมไปทั่วทิศ ฉันใด เหล่าโยธีทั้งหลาย ผู้พร้อมสรรพด้วย

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 579.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 580.

เครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์จงตามมาเร็วพลัน ก็จงรุ่งเรืองและมีเกียรติฟุ้งขจรไป ฉันนั้น ถัดจากนั้น จงจัดช้างที่สูงใหญ่หมื่นสี่พัน มีสายรัดประคนทอง มีเครื่องประดับและเครื่องปกคลุมศีรษะอันขจิตด้วยทอง มีนายควาญช้างถือโตมรและขอขึ้นขี่คอประจำเตรียมพร้อมสรรพประดับประดาอย่างสวยงาม จงตามมาเร็วพลัน ถัดจากนั้นจงจัดม้าสินธพชาติอาชาไนยอันมีฝีเท้าจัดหมื่นสี่พัน พร้อมด้วยนายควาญม้าประดับประดาด้วยอลังการ ถือแส้แลเกาทัณฑ์ ผูกสอดเครื่องรบขึ้นประจำหลัง จงตามมาเร็วพลัน ถัดจากนั้น จงจัดกระบวนรถรบหมื่นสี่พัน มีกำกงอันหุ้มด้วยเหล็ก เรือนรถวิจิตรด้วยทอง และจงยกธงขึ้นปักบนรถนั้น ๆ พวกนายขมังธนูผู้ยิงได้แม่นยำ เป็นคนคล่องแคล่วในรถทั้งหลายจงเตรียมโล่ห์ เกราะและเกาทัณฑ์ไว้ให้เสร็จ พลโยธีเหล่านี้ จงตระเตรียมให้พร้อมรีบตามมา.[1]

พระเจ้าสญชัยตรัสว่า

[1239] เวสสันดรโอรสของเรา จักเสด็จมาโดยมรรคาใด ๆ ตามมรรคานั้น ๆ จงให้โปรยข้าวตอกดอกไม้ มาลัย ของหอมและเครื่องลูบไล้ และจงให้ตั้งเครื่องบูชาอันมีค่ารับเสด็จ ในบ้านหนึ่ง ๆ จงให้ตั้งหม้อสุราเมรัยรับไว้ บ้านละร้อย ๆ รายไปตามมรรคาที่เวสสันดรโอรสของเราจักเสด็จมา จงให้ตั้งมังสาหารและขนม เช่นขนมแดกงา ขนมกุมมาสอันปรุงด้วยเนื้อปลา รายไปตามมรรคาที่เวสสันดรโอรสของเราจักเสด็จมา จงให้ตั้งเนยใส น้ำมัน นมส้ม นมสดขนมที่ทำด้วยข้าวฟ่าง และสุราเป็นอันมาก รายไปตามมรรคาที่เวสสันดรโอรสของเราจักเสด็จมา ให้มีพนักงานวิเศษทั้งครัวหวานและครัวคาว จัดตั้งไว้เลี้ยงประชาชนทั่วไป ให้มีมหรสพฟ้อนรำขับร้องทุก ๆ อย่างเพลงปรบมือ กลองยาว ช่างขับเสภาอันบรรเทาความเศร้าโศก พวกมโหรีจงเล่นดนตรีดีดพิณพร้อมทั้งกลองน้อยกลองใหญ่ เป่าสังข์ ตีกลองหน้าเดียว ตะโพนบัณเฑาะว์ สังข์ จะเข้ กลองใหญ่ กลองเล็ก รายไปตามมรรคาที่เวสสันดรโอรสของเราจักเสด็จมา.[2]

พระศาสดาตรัสว่า

[1240] กองทัพของสีพีรัฐเป็นกองทัพใหญ่อันจัดเป็นกระบวนตั้งไว้เสร็จแล้วนั้น มีพระชาลีราชกุมารเป็นผู้นำทาง ได้ยาตราไปยังเขาวงกต ช้างกุญชรตัวประเสริฐมีอายุ 60 ปี มีสายรัดประคนทองผูกตกแต่งไว้ บันลือก้องโกญจนาทกระหึ่มอยู่ เหล่าม้าอาชาไนยย่อมแผดเสียงดังสนั่น เสียงกงรถดังกึกก้องธุลีละอองฟุ้งตลบนภากาศ กองทัพของสีพีรัฐอันจัดเป็นกระบวนยาตราไปเป็นกองทัพใหญ่ สามารถจะทำลายล้างราชดัสกรได้ มีพระชาลีราชกุมารเป็นผู้นำทาง ได้ยาตราไปยังเขาวงกต พระเจ้าสญชัยพร้อมด้วยราชบริพารเหล่านั้นเสด็จเข้าป่าใหญ่ ซึ่งมีต้นไม้มีกิ่งก้านมาก มีน้ำมาก ดารดาษไปด้วยไม้ดอก และไม้ผลทั้งสองอย่างในป่าใหญ่นั้น ฝูงวิหคเป็นอันมากหลาก ๆ สี มีเสียงกลมกล่อมหวานไพเราะเกาะอยู่บนต้นไม้อันเผล็ดดอกตามฤดูกาล ร้อง

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 583 – 585.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 585 – 586.

ประสานเสียงระเบงเป็นคู่ ๆ พระเจ้าสญชัยพร้อมทั้งราชบริพารเหล่านั้น เสด็จไปสิ้นระยะทางไกลล่วงหลายวันหลายคืน จึงบรรลุถึงประเทศที่พระเวสสันดรประทับอยู่.[1]

12. ฉขัตติยบรรพ ตั้งแต่คาถาที่ [1241] ถึง [1256] กล่าวถึงกองทัพของพระเจ้าสญชัยถึงอาศรมของพระเวสสันดร ทำให้พระเวสสันดรคิดว่าเป็นพวกอมิตร พระเจ้าสญชัยพบพระเวสสันดรและพระนางมัทรี ได้สวมกอดกันและตรัสถามโรคาพาธ พระเวสสันดรตรัสตอบพระเจ้าสญชัยโดยเปรียบเทียบให้เห็นความโศกที่ไม่ได้เห็นพระชนกพระชนนี อีกทั้งความทุกข์ที่ทรงพลัดพรากจากสองกุมาร ดังนี้

พระมหาสัตว์ตรัสว่า

[1247] ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ชีวิตของข้าพระบาททั้งสองย่อมเป็นไปตามมีตามได้ ข้าพระบาททั้งสองเป็นอยู่อย่างฝืดเคือง ชีวิตเป็นอยู่ได้ด้วยการเที่ยวแสวงหามูลผลาผล ข้าแต่มหาราช นายสารถีทรมานม้าให้หมดฤทธิ์ ฉันใด ข้าพระบาททั้งสองย่อมเป็นผู้ถูกทรมานให้หมดฤทธิ์ ฉันนั้น ความสิ้นฤทธิ์ย่อมทรมานข้าพระบาททั้งสอง ข้าแต่พระมหาราชเมื่อข้าพระบาททั้งสองผู้ถูกเนรเทศโศกเศร้าอยู่ในป่าเนืองนิตย์ เนื้อหนังก็ซูบซีด เพราะมิได้เห็นพระชนกชนนี.[2]

[1248] ทายาทผู้มีมโนรถยังไม่สำเร็จของฝ่าพระบาทผู้จอมสีพีรัฐ คือชาลีและกัณหาชินา ทั้งสองตกอยู่ในอำนาจของพราหมณ์ผู้มุทะลุหยาบช้า มันต้อนตีเอาชาลีกัณหาชินาทั้งสองนั้นเหมือนดังโค ถ้าพระองค์ทรงทราบหรือทรงได้สดับข่าวลูกทั้งสองของพระราชบุตรีนั้น ขอได้ทรงพระกรุณาตรัสบอกแก่ข้าพระบาทโดยเร็วพลัน ดังหมอรีบพยาบาลที่ถูกงูกัดฉะนั้นเถิด.[3]

พระเจ้าสญชัยกล่าวแก่พระเวสสันดรว่าพระองค์ทรงไล่ตัวสองกุมารจากพราหมณ์มาแล้ว พระเวสสันดรตรัสถามโรคาพาธของพระชนกและพระชนนี และนครสีพี พระนางผุสดีเสด็จถามพระเจ้าสญชัยมาทรงพบพระเวสสันดรและพระนางมัทรี จากนั้นสองกุมาร เสด็จตามมาพบพระนางมัทรีก็คร่ำครวญวิ่งเข้าไปหา เมื่อกษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์พบกันก็บังเกิดฝนตกลง ดังนี้

[1255] ก็พระโอรสทั้งสองผู้เสด็จมาโดยสวัสดีแต่ที่ไกล ทอดพระเนตรเห็นพระนางเจ้ามัทรี ก็คร่ำครวญวิ่งเข้าไปหา ดังหนึ่งลูกโคน้อยวิ่งเข้าไปหาแม่ฉะนั้น ส่วนพระนางเจ้ามัทรี

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 586.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 588.

[3] **แหล่งเดิม**. หน้า 589.

พอทอดพระเนตรเห็นพระโอรสทั้งสองผู้เสด็จมาโดยสวัสดี แต่ที่ไกล ทรงสั่นระรัวไปทั่วพระกาย เหมือนแม่มดที่ผีสิง ฉะนั้นน้ำนมก็ไหลออกจากพระถันทั้งคู่.

[1256] เมื่อพระญาติทั้งหลายมาพร้อมกันแล้วขณะนั้นได้เกิดเสียงสนั่นกึกก้อง ภูเขาทั้งหลายสั่นสะท้าน แผ่นดินไหวสะเทือน ฝนตกลงเป็นห่อธารครั้งนั้น พระเวสสันดรราชได้สมาคมร่วมด้วยพระญาติคือ พระราชา พระเทวี พระโอรส พระสุณิสาและพระราชนัดดาทั้งสองพระองค์ พระญาติทั้งหลายมาประชุมพรักพร้อมกันแล้ว ณ กาลใด ในกาลนั้นได้เกิดความอัศจรรย์น่าขนพองสยองเกล้า ประชาราษฎร์ทั้งปวงพร้อมใจกันประนมมืออัญชลี ถวายบังคมพระมหาสัตว์คว่ำครวญวิงวอนพระเวสสันดรและพระนางเจ้ามัทรี ในป่าอันน่าหวาดกลัวว่าพระองค์เป็นพระราชาผู้เป็นใหญ่แห่งข้าพระบาททั้งหลาย ขอทั้งสองพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดรับเสวยราชสมบัติเป็นพระราชาแห่งข้าพระบาททั้งหลายเทอญ.[1]

13. **นครกัณฑ์** ในคาถาที่ [1257] ถึง [1269] กล่าวถึงพระเวสสันดร และพระนางมัทรีเสด็จกลับนครสีพีครองราชย์สมบัติ ระหว่างทางเสด็จกลับประชาราษฎร์ช่วยกันตกแต่งลาดด้วยดอกไม้จากเขาวงกตสู่เชตุดรนคร เมื่อกษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์เสด็จถึงพระนคร ชาวสีพีต่างเปลื้องผ้าโพกออกโบกสะบัดไปมา และมีรับสั่งให้ประกาศปลดปล่อยสัตว์ทั้งหลายจากเครื่องจองจำ ท้าวสักกเทวราชทรงบันดาลฝนเงินให้ตกลงขณะนั้น พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานแล้วครั้งสวรรคตก็ได้เสด็จเข้าถึงสวรรค์

3.2 อรรถกถาเวสสันตรชาดก

อรรถกถาเป็นคัมภีร์ขยายความคาถาในพระไตรปิฎกอีกชั้นหนึ่ง แต่งขึ้นเพื่ออธิบายหลักธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกให้สมบูรณ์โดยขยายความให้ชัดเจน[2] คัมภีร์อรรถกถาบาลีไม่ได้ใช้ชื่ออรรถกถาอย่างคนไทยเรียก แต่ใช้ว่า *"อัฏฐกถา"* ซึ่งสร้างศัพท์มาจาก *"อฏฺฐ"* และ *"กถา"* คำว่า *"อฏฺฐ"* ตามรูปศัพท์แปลว่า *"แปด"* เข้าใจว่าใช้ในความหมายอย่างเดียวกับคำว่า *"อตฺถ"* แปลว่า *"เนื้อความ ความหมาย ประโยชน์"* *"อฏฺฐกถา"* จึงมีความหมายอย่างเดียวกับคำว่า *"อตฺถกถา"* แปลว่าการอธิบายความหมาย (exposition of the sense, explanation, commentary) ไทยเรานิยมเขียนว่า *"อรรถกถา"*[3]

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 591.

[2] ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา. (2543). **วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

[3] สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2526). **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 271.

โครงสร้างของอรรถกถาชาดก แบ่งออกเป็น 5 ส่วน ดังนี้

1. ปัจจุบันวัตถุ เป็นเหตุการณ์ปัจจุบันที่เป็นสาเหตุให้พระพุทธเจ้าตรัสเล่าเรื่องชาดกนั้น

2. อดีตวัตถุ เป็นเหตุการณ์ในอดีตที่พระพุทธเจ้าตรัสเล่า

3. คาถา เป็นส่วนหนึ่งในอดีตวัตถุ แต่บางที่ก็เป็นส่วนของปัจจุบันวัตถุ เป็นร้อยกรองที่กำกับชาดกแต่ละเรื่องที่นำมาจากพระไตรปิฎก

4.ไวยากรณะ หรือไวยากรณ์ เป็นการอธิบายไวยากรณ์และถ้อยคำในคาถา

5. สโมธาน เป็นส่วนสุดท้ายของชาดกแต่ละเรื่อง เป็นการเชื่อมเรื่องในปัจจุบันและอนาคตเข้าด้วยกัน โดยระบุตัวละครว่าเป็นใครในสมัยของพระพุทธเจ้า[1]

อรรถกถาเวสสันตรชาดก เป็นหนังสือที่อธิบายขยายความคาถาเวสสันตรชาดกในนิบาตชาดก โดยดำเนินตามโครงสร้างอรรถกถาชาดก ดังนี้

ทศพรคาถา กล่าวถึง *"ปัจจุบันวัตถุ"* พระศาสดาประทับอยู่ ณ นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ ทรงปรารภฝนโบกขรพรรษ *"ผุสฺสตี วรวณฺณาเภ"*

เนื้อความกล่าวถึงเจ้าศากยะทั้งหลายทรงบูชาพระศาสดาด้วยดอกไม้และของหอม แต่ถือตนว่าสิทธัตถกุมารนี้เด็กกว่าพวกเรา เป็นน้อง เป็นภาคิไนย เป็นบุตรของพวกเรา จึงไม่อภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบจึงทรงทำปาฏิหาริย์ เป็นเหตุให้พระเจ้าสุทโธทนมหาราชกราบพระองค์ เจ้าศากยะทั้งหลายไม่อาจนิ่งอยู่ได้พากันถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งแล้ว พระประยูรญาติที่ประชุมกันได้แวดล้อมแล้ว ฝนโบกขรพรรษตกลงมา น้ำฝนนั้นมีสีแดงเสียงซู่ซ่า ผู้ต้องการให้เปียกก็เปียก ฝนนั้นจะไม่ตกต้องกายผู้ไม่ต้องการให้เปียก ชนทั้งปวงเห็นเป็นอัศจรรย์ พระศาสดาจึงนำอดีตนิพานมาตรัสเล่า

> กาลนั้น พระเจ้าสุทโธทนมหาราชได้ทอดพระเนตรเห็นอัศจรรย์นั้น จึงตรัสว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญในวันเมื่อพระองค์ประสูติ เมื่อพระพี่เลี้ยงเชิญพระองค์เข้าไปใกล้เพื่อให้นมัสการ-ชฎิลชื่อกาฬเทวละ ข้าพระองค์ก็ได้เห็นพระบาททั้งสองของพระองค์กลับไปตั้งอยู่ ณ ศีรษะแห่งพราหมณ์ ข้าพระองค์ก็ได้กราบพระองค์ นี้เป็นการกราบของข้าพระองค์ครั้งแรก ในวันวัปปมงคลแรกนาขวัญ เมื่อพระองค์บรรทม ณ พระยี่ภูอันมีสิริใต้ร่มเงาไม้หว้า ข้าพระองค์ได้เห็นเงาไม้หว้าไม่ย่ายไป ข้าพระองค์ก็ได้กราบพระบาทของพระองค์ นี้เป็นการกราบของข้าพระองค์ครั้งที่ 2 บัดนี้ข้าพระองค์เห็นปาฏิหาริย์ อันยังไม่เห็นนี้ จึงได้กราบพระบาทของพระองค์ นี้เป็นการกราบพระบาทของข้าพระองค์ครั้งที่ 3 ก็เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะถวายบังคมแล้ว เจ้าศากยะแม้

---

[1] สุภัค มหาวรากร. (2555). **เอกสารประกอบการสอนรายวิชาวรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนา.** กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

> องค์หนึ่งที่จะไม่อาจถวายบังคมดำรงนิ่งอยู่มิได้มี ชนเหล่านั้นแม้ทั้งหมดได้ถวายบังคมแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้ายังพระประยูรญาติทั้งหลายให้ถวายบังคมแล้ว เสด็จลงจากอากาศประทับนั่ง ณ บวรพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้แล้ว เมื่อผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งแล้ว พระประยูรยาติที่ประชุมกันได้แวดล้อมแล้ว ทั้งหมดมีจิตแน่วแน่นั่งอยู่. ลำดับนั้น มหาเมฆตั้งขึ้นยังฝนโบกขรพรรษให้ตกแล้ว น้ำฝนนั้นสีแดงเสียงซู่ซ่าไหลไปลงที่ลุ่ม ผู้ต้องการให้เปียก ก็เปียก ฝนนั้นไม่ตกต้องกายของผู้ที่ไม่ต้องการให้เปียกแม้สักหยาดเดียว ชนทั้งปวงเหล่านั้นเห็นอัศจรรย์นั้นก็เกิดพิศวง ภิกษุทั้งหลายพูดกันว่า โอ น่าอัศจรรย์ โอ ไม่เคยมี โอ อานุภาพแห่งพระพุทธเจ้า มหาเมฆจึงยังฝนโบกขรพรรษเห็นปานนี้ ให้ตกในสมาคมแห่งพระประยูรญาติทั้งหลาย พระศาสดาทรงสดับดั้งนั้นแล้ว ตรัสถามว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เธอทั้งหลายนั่งสนทนากันถึงเรื่องอะไร เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลให้ทรงทราบแล้ว มีพระพุทธดำรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น ที่มหาเมฆยังฝนโบกขรพรรษให้ตก แม้ในกาลก่อนเวลาที่เรายังเป็นโพธิสัตว์อยู่ มหาเมฆเห็นปานนี้ ก็ยังฝนโบกขรพรรษให้ตกในญาติสมาคมเหมือนกัน ตรัสฉะนี้แล้วทรงดุษณีภาพ ภิกษุเหล่านั้นทูลอาราธนา จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่า[1]

จากนั้นจึงขึ้น *"อดีตวัตถุ"* คือพระศาสดาตรัสเล่าเรื่องอดีตกาลว่าสีวิมหาราช ครองราชย์สมบัติแคว้นสีพี มีพระโอรสนามว่า สญชัยกุมาร เมื่อเจริญวัย พระเจ้าสีวีมหาราชนำราชกัญญานามว่า ผุสดี ผู้เป็นราชธิดาของพระเจ้ามัททราชมาตั้งเป็นอัครมเหสีและทรงมอบราชสมบัติแก่สญชัยกุมาร

ในปางก่อนนั้น พระนางผุสดี เป็นราชธิดาพระเจ้าพันธุมราช ขณะนั้น พระศาสดามีพระนามว่าวิปัสสี เสด็จอุบัติขึ้นในโลก พระนางผุสดีทรงบดแก่นจันทน์ละเอียดบรรจุในผอบทองคำถวายเป็นพุทธบูชา และตั้งความปรารถนาว่าขอให้ได้เป็นมารดาแห่งพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล เมื่อถึงที่สุดแห่งพระชนมายุเคลื่อนจากมนุษย์โลกไปบังเกิดในเทวโลก และเคลื่อนจากมนุษย์โลกไปบังเกิดในเทวโลกต่อมานางผุสดี ได้เกิดเป็นอัครมเหสีแห่งท้าวสักกเทวราช ท้าวสักกเทวราชทราบความที่นางจะสิ้นอายุได้ประทานพร 10 ประการ ซึ่งเป็นภาษิตประถมคาถาในมหาเวสสันดรชาดก ประดับด้วยคาถาประมาณ 1,000 คาถา

พร 10 ประการที่พระนางผุสดีได้รับจากท้าวสักกเทวราชนั้น อรรถกถาเวสสันดรชาดกอธิบายไว้ดังนี้

---

[1] มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2543). อรรถกถาเวสสันตรชาดก. ใน **พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 4 ภาคที่ 3.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรีกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525. หน้า 600 - 601.

ผุสดีเทพกัญญาไม่ทราบว่าตนจะต้องจุติเป็นธรรมดา เป็นผู้ประมาทกล่าวคาถาที่ 2 ว่า

ข้าแต่เทวราช ข้าพระบาทขอนอบน้อมแด่พระองค์ ข้าพระบาทได้ทำบาปกรรมอะไรไว้หรือ ฝ่าพระบาทจึงให้ข้าพระบาทจุติจากทิพยสถานที่น่ารื่นรมย์ ดุจลมพัดต้นไม้ใหญ่ให้หักไปฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **นโม ตยตฺถุ** ความว่า ขอนอบน้อมแด่พระองค์. บทว่า **กึ ปาปึ** ความว่า นางผุสดีทูลถามว่า ข้าพระบาทได้ทำบาปอะไรไว้ในสำนักของพระองค์. บทว่า **ธรณีรุหึ** ได้แก่ ต้นไม้.

ลำดับนั้น ท้าสักกเทวราชทราบว่านางเป็นผู้ประมาทจึงได้ภาษิต 2 คาถาว่า

บาปกรรม เธอมิได้ทำไว้เลย และเธอไม่เป็นที่รักของเราก็หาไม่ แต่บุญของเธอสิ้นแล้ว เหตุนั้นเราจึงกล่าวกับเธออย่างนี้ ความตายใกล้เธอ เธอจักต้องพลัดพรากจากไป จงเลือกรับพร 10 ประการนี้จากเราผู้จะให้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เยน เตวฺ** ความว่า ซึ่งเป็นเหตุให้เรากล่าวกะเธออย่างนี้ บทว่า **ตุยฺหำ วินาภาโว** ความว่า เธอกับพวกเราจักพลัดพรากจากกัน. บทว่า **ปเวจฺฉโต** แปลว่า ผู้ให้อยู่.

ผุสดีเทพกัญญาได้สดับคำท้าวสักกเทวราช ก็รู้ว่าตนจุติแน่แท้ เมื่อจะทูลขอรับพรจึงกล่าวว่า

ข้าแต่ท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่ของเล่าสัตว์ทั้งปวง ถ้าพระองค์จะประทานพรแก่ข้าพระบาทไซร้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระบาทพึงอยู่ในพระราชนิเวศน์แห่งพระเจ้ากรุงสีพีนั้น.

ข้าแต่ท้าวปุรินททะ ข้าพระบาทพึงเป็นผู้มีจักษุดำเหมือนตาลูกมฤคีซึ่งมีดวงตาดำ พึงมีขนคิ้วดำ พึงเกิดในพระราชนิเวศน์นั้นโดยนามว่าผุสดี พึงได้พระราชโอรสผู้ให้สิ่งอันเป็นเลิศประกอบความเกื้อกูลแก่ยาจกไม่ตระหนี่ อันพระราชาทุกประเทศบูชา มีเกียรติ มียศ เมื่อข้าพระบาททรงครรภ์ อุทรอย่านูนขึ้นพึงมีอุทรไม่นูน เสมอดังคันศรที่นายช่างเหลาเกลาเกลี้ยงฉะนั้น ถันทั้งคู่ของข้าพระบาทอย่าพึงหย่อนยาน ข้าแต่ท้าววาสวะ ผมหงอกก็อย่าได้มี ธุลีก็อย่าพึงติดในกาย ข้าพระบาทพึงปลดปล่อยนักโทษประหารได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระบาทพึงได้เป็นอัครมเหสีที่โปรดปรานของพระเจ้ากรุงสีวีในพระราชนิเวศน์อันกึกก้องด้วยเสียงร้องของนกยูงและนกกระเรียน พรั่งพร้อมด้วยหมู่นารีผู้ประเสริฐ เกลื่อนกล่นไปด้วยคนเตี้ยและคนค่อม อันพ่อครัวชาวมคธบอกเวลาโภคอาหาร กึกก้องไปด้วยเสียงกลอนและเสียงบานประตูอันวิจิตร มีคนเชิญให้ดื่มสุราและกินกับแกล้ม.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สิวิราชสฺส** ความว่า นางผุสดีนั้นตรวจดูพื้นชมพูทวีป เห็นพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าสีวีราชสมควรแก่ตน เมื่อปรารถนาความเป็นอัครมเหสีในพระราช

นิเวศน์นั้น จึงกล่าวอย่างนี้. บทว่า **ยถา มิคี** ความว่า เหมือนลูกมฤคอายุ 1 ปี. บทว่า **นีลกฺขี** ความว่า ขอจงมีตาดำใสสะอาด เพราะเหตุนั้น จึงกล่าวอย่างนี้ว่า ข้าพเจ้าพึงเกิดในพระราชนิเวศน์นั้นโดยนามว่าผุสดี. บทว่า **ลเภถ** แปลว่า พึงได้. บทว่า **วรทำ** ความว่า ผู้ให้สิ่งประเสริฐมีเศียรที่ประดับ แล้วนัยน์ตาทั้งคู่ หทัยเนื้อเลือดเศวตฉัตรบุตรและภรรยาเป็นต้น แก่ยาจกผู้ขอแล้ว. บทว่า **กุจฺฉิ** ได้แก่ อวัยวะที่อยู่กลางตัว ดังนั้นท่านแสดงคำที่กล่าวโดยย่อ. บทว่า **ลิขิตำ** ได้แก่ คันศรที่นายช่างศรผู้ฉลาดขัดเกลาอย่างดี บทว่า **อนุนฺนตำ** มีกลางคันไม่นูนขึ้นเสมอดังคันชั่ง ครรภ์ของข้าพเจ้าพึงเป็นอย่างนี้. บทว่า **นปฺปวตฺเตยฺยุ** ความว่า ไม่พึงคล้อยห้อยลง. บทว่า **ปลิตา นสฺสนฺตุ วาสว** ความว่า ข้าแต่ท้าววาสวะผู้ประเสริฐที่สุดในทวยเทพ แม้ผมหงอกทั้งหลายบนศีรษะของข้าพเจ้า ก็จงหายไปคืออย่าได้ปรากฏบนศีรษะของข้าพเจ้า ปาฐะว่า **ปลิตานิ สิโรรุหา** ดังนี้ก็มี. บทว่า **วชฺฌญฺจาปิ** ความว่า ข้าพเจ้าพึงเป็นผู้สามารถปล่อยโจรผู้ทำความผิด คือ ผิดต่อพระราชา ถึงโทษประหาร ด้วยกำลังของตน นางผุสดีแสดงความเป็นใหญ่ของตนด้วยบทนี้. บทว่า **สูทมาคธวณฺณิเต** ความว่า อันพวกพ่อครัวชาวมาคธทั้งหลายผู้บอกเวลาบริโภคอาหารเป็นต้นกล่าวชมเชยสรรเสริญแล้ว. บทว่า **จิตฺรคฺคเฆรุฆุสิเต** ความว่า กึกก้องไปด้วยเสียงกลอนและบานประตูอันวิจิตรด้วยรัตนะ 7 ที่ส่งเสียงไพเราะน่ารื่นรมย์ใจเช่นเสียงของดนตรีเครื่อง 5. บทว่า **สุรามำสปฺปโพธเน** ความว่า เธอจงถือเอาพร 10 ประการเหล่านี้ว่า ข้าพเจ้าพึงเป็นอัครมเหสีของพระเจ้าสีวีราชในพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าสีวีราชเห็นปานนี้ ซึ่งมีคนเชิญบริโภคสุราและเนื้อว่าพวกท่านจงมาดื่มพวกท่านจงมากินดังนี้ ด้วยประการฉะนี้[1]

หิมวันตวรรณนา กล่าวถึง ผุสดีเทพกัญญาจุติจากดาวดึงส์พิภพ บังเกิดในพระครรภ์อัครมเหสีของพระเจ้ามัททราช มีพระนามว่า *"ผุสดี"* เพราะเมื่อพระนางประสูติมีสรีระราวกะว่าประพรมด้วยจุรณแก่นจันทน์ เมื่อพระชนได้ 16 ปี เป็นผู้ทรงพระรูปอันอุดมและได้เป็นอัครมเหสีในพระเจ้าสญชัย

พระนางผุสดีมีพระครรภ์ ในพระครรภ์ของพระนางคือพระมหาสัตว์จุติจากเทวโลก เมื่ออยู่ในพระครรภ์ พระนางผุสดีเป็นผู้ทรงใคร่จะโปรดให้สร้างโรงทาน และสละพระราชทรัพย์หกแสนกหาปณะทุกวันบริจาคทาน

ฝ่ายพระมหาสัตว์จุติจากเทวโลกนั้นเกิดในพระครรภ์แห่งพระนางผุสดี เทพบุตรหกหมื่นก็บังเกิดในเคหสถานแห่งอำมาตย์หกหมื่น ก็ในเมื่อพระมหาสัตว์เสด็จอยู่ในพระครรภ์พระมารดา พระนางผุสดีผู้มีพระครรภ์เป็นผู้ทรงใคร่จะโปรดให้สร้างโรงทาน 6 แห่ง คือประตูพระ

---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 605 – 607.

นครทั้ง 4 ที่ท่ามกลางพระนคร 1 ที่ประตูพระราชวัง 1 ทรงสละพระราชทรัพย์หกแสนกหาปณะทุกวัน ๆ บริจาคทาน[1]

พราหมณ์ทูลพยากรณ์ว่าในพระครรภ์ของพระนางผุสดี มีผู้ยินดียิ่งในทานมาอุบัติ พระเจ้าสญชัยจึงโปรดให้สร้างโรงทาน เมื่อพระครรภ์ครบ 10 เดือน พระนางผุสดีมีพระประสงค์จะทอดพระเนตรพระนคร เสด็จถึงท่ามกลางถนนแห่งพ่อค้าก็ประสูติพระโอรส ณ ที่นั้น จึงทรงพระนามว่า *"เวสสันดร"*

พระมหาสัตว์เมื่อประสูติจากครรภ์พระมารดา ออกมาก็เหยียดพระหัตถ์ต่อพระมารดาต้องการทรัพย์บริจาคทาน

> พระมหาสัตว์ประสูติจากพระครรภ์แห่งพระมารดา เป็นผู้บริสุทธิ์ ลืมพระเนตรทั้งสองออกมา เมื่อออกมาก็เหยียดพระหัตถ์ต่อพระมารดาตรัสว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า หม่อมฉันจักบริจาคทาน มีทรัพย์อะไร ๆ บ้าง ครั้งนั้นพระชนนีตรัสตอบว่า พ่อจงบริจาคทานตามอัธยาศัยของพ่อเถิด แล้ววางถุงกหาปณะพันหนึ่งในพระหัตถ์ที่แบอยู่[2]

วันที่พระโพธิสัตว์ประสูติ มีช้างเผือกนำลูกช้างขาวมาให้ ซึ่งรู้กันว่าเป็นช้างมงคล มีชื่อว่า *"ปัจจัยนาค"* เพราะช้างนั้นเกิดขึ้นมีพระมหาสัตว์เป็นปัจจัย พระเจ้าสญชัยให้ทำเครื่องประดับราคาแสนหนึ่งสำหรับพระเวสสันดร พระเวสสันดรก็ทรงเปลื้องเครื่องประดับนั้นประทานแก่นางนมทั้งหลาย เมื่อพระชนมพรรษา 4- 5 ปี และทรงประทานเครื่องประดับเมื่อยังทรงพระเยาว์ถึง 9 ครั้ง พระเวสสันดรทรงพระชนมพรรษา 8 ปี ได้เสด็จสู่ประสาททรงคิดบริจาคทานภายใน

> พระราชกุมารก็ประทานเครื่องประดับ แก่เหล่านางนม ในกาลเมื่อทรงพระเยาว์ถึง 9 ครั้ง ก็ในกาลเมื่อพระราชกุมารมีพระชนมพรรษา 8 ปี พระราชกุมารเสด็จสู่ปราสาทอันประเสริฐประทับนั่งบนพระยี่ภู่ทรงคิดว่า เราให้ทานภายนอกอย่างเดียว ทานนั้นหาเรายังเราให้ยินดีไม่ เราใคร่จะให้ทานภายใน แม้ถ้าใคร ๆ พึงขอหทัยของเรา เราจะพึงให้ผ่าอุระประเทศนำหทัยออกให้แก่ผู้นั้น ถ้าเขาขอจักษุทั้งหลายของเรา เราก็จะควักจักษุให้ ถ้าเขาขอเนื้อในสรีระเราจะเชือดเนื้อแต่สรีระทั้งสิ้นให้ ถ้าแม้ใคร ๆ พึงขอโลหิตของเรา เราก็จะพึงถือเอาโลหิตให้ หรือว่าใคร ๆ พึงกล่าวกะเราว่า ท่านจงเป็นทาสของข้า เราก็ยินดียอมตัวเป็นทาสแห่งผู้นั้น.[3]

---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 609 – 610.

[2] **แหล่งเดิม.** หน้า 610 – 611.

[3] **แหล่งเดิม.** หน้า 612.

เมื่อพระโพธิสัตว์มีพระชนมพรรษา 16 ปี ทรงศึกษาศิลปศาสตร์สำเร็จ พระเจ้าสญชัยประทานราชสมบัติให้พระนางมัทรีราชธิดาของ พระมาตุละ แต่มัททราชสกุล ได้เป็นอัครมเหสีของพระเวสสันดร พระองค์ทรงสละทรัพย์หกแสนทำทานทุกวัน

ต่อมาพระนางมัทรีประสูติพระราชโอรส มีพระนามว่า *"ชาลี"* เพราะพระญาติทั้งหลายรับพระราชกุมารนั้นด้วยข่ายทองคำ เมื่อพระชาลีทรงเดินได้ พระนางมัทรีก็ประสูติพระราชธิดา มีพระนามว่า *"กัณหาชินา"* เพราะพระญาติทั้งหลายรับพระราชธิดาด้วยหนังหมี พระเวสสันดรประทับคอช้างตัวประเสริฐ เสด็จทอดพระเนตรโรงทานทั้งหก เดือนละ 6 ครั้ง

กาลิงครัฐเกิดฝนแล้ง ข้าวกล้าไม่สมบูรณ์ เกิดทุพภิกขภัย พระราชาตรัสให้พราหมณ์ 8 คน ไปทูลขอช้างปัจจัยนาคจากพระเวสสันดร พระเวสสันดรพระราชทานช้างปัจจัยนาคแก่พราหมณ์ทั้ง 8 คน

> พระมหาสัตว์ทรงทำประทักษิณช้าง 3 รอบ เพื่อทรงตรวจที่กายช้างซึ่งประดับแล้ว ก็ไม่เห็นในที่ซึ่งยังมิได้ประดับ จึงทรงจับพระเต้าทองคำอันเต็มด้วยน้ำหอมเจือดอกไม้ ตรัสกะพราหมณ์ทั้งหลายว่า ดูก่อนมหาพราหมณ์ทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงมาข้างนี้ ทรงวางงวงช้างซึ่งเช่นกับพวงเงินอันประดับแล้วในมือแห่งพราหมณ์เหล่านั้น หลั่งน้ำลง พระราชทานช้างอันประดับแล้วอลังการที่ 4 เท้าช้างราคา 4 แสน อลังการ 2 ข้างช้างราคา 2 แสน ข่ายคลุมหลัง 3 คือข่ายแก้วมุกดา ข่ายแก้วมณี ข่ายทองคำราคา 3 แสน กระดึงเครื่องประดับที่ห้อย 2 ข้าง ราคา 2 แสน ผ้ากัมพลลาดบนหลังราคา 1 แสน อลังการคลุมกะพองราคา 1 แสน สายรัด 3 สาย ราคา 3 แสน พู่เครื่องประดับที่หูทั้ง 2 ข้าง ราคา 2 แสน ปลอกเครื่องประดับงาทั้ง 2 ราคา 2 แสน วลัยเครื่องประดับทาบที่งวงราคา 1 แสน อลังการที่หาง ราคา 1 แสน เครื่องประดับอันตกแต่งงดงามที่กายช้าง ยกภัณฑะไม่มีราคารวมราคา 22 แสน เกยสำหรับขึ้น ราคา 1 แสน อ่างบรรจุของบริโภคเช่นหญ้าและน้ำ ราคา 1 แสน รวมเข้าด้วยอีก เป็นราคา 24 แสน ยังแก้วมณีที่กำพูฉัตร ที่ยอดฉัตร ที่สร้อยมุกดา ที่ขอ ที่สร้อยมุกดาผูกคอช้าง ที่กะพองช้างและที่ตัวพระยาช้าง รวม 7 เป็นของหาค่ามิได้ ได้พระราชทานทั้งหมดแก่พราหมณ์ทั้งหลาย และพระราชทานคนบำรุงช้าง 500 สกุล กับทั้งควาญช้าง คนเลี้ยงช้างด้วย ก็มหัศจรรย์มีแผ่นดินไหวเป็นต้น ได้มีแล้วพร้อมกับพระเวสสันดรมหาราชทรงบริจาคมหาทาน[1]

ชาวสีพีพากันกล่าวติเตียนพระเวสสันดร และพากันกราบทูลพระเจ้าสญชัยให้ขับไล่พระเวสสันดรไปยังเขาวงกต พระเวสสันดรเรียกให้มหาเสนาคุตมาเฝ้า เพื่อพระองค์จักบริจาคสัตตสดกมหาทานในวันรุ่งขึ้น พระนางมัทรีขอตามเสด็จพระเวสสันดรเข้าสู่เขาวงกตพร้อมสองกุมาร

---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 616 – 617.

ทานกัณฑ์ กล่าวถึงพระนางผุสดี ทูลขอพระเจ้าสญชัยไม่ให้ขับไล่พระเวสสันดร แต่ไม่เป็นผล พระเจ้าสยชัยทรงให้เหตุผลว่า

> เนื้อความของคาถานั้นว่า แน่ะพระน้องผุสดีผู้เจริญ เมื่อฉันขับไล่ คือ เนรเทศลูกพระเวสสันดร ซึ่งเป็นธงชัยของชาวสีพี ก็ทำโดยยำเกรงต่อขัตติยราชประเพณีธรรมของโบราณในสีพีรัฐ เพราะเหตุนั้น ถึงแม้ลูกเวสสันดรนั้นเป็นที่รักกว่าชีวิตของฉัน ถึงอย่างนั้นฉันก็ต้องขับไล่.[1]

พระนางผุสดีไม่ยอมให้พระนางมัทรีและสองกุมารตามเสด็จพระเวสสันดร แต่ไม่เป็นผล พระนางผุสดีทรงคร่ำครวญร้องไห้ เหล่าชนฝ่ายข้างวังก็คร่ำครวญไปตามกัน ในวันรุ่งขึ้นพระเวสสันดรบริจาคสัตตสดกมหาทาน ได้แก่ ช้าง ม้า รถ สตรี แม่โคนม ทาสี และทาส

> ลำดับนั้น พระราชาเวสสันดรทรงสรงสนานแต่เช้าทีเดียว ประดับด้วยสรรพาลังการ เสวยโภชนาหารสอร่อย แวดล้อมไปด้วยมหาชน เสด็จเข้าสู่โรงทานเพื่อพระราชทานสัตตสดกมหาทาน. บทว่า เทถ ความว่า พระเวสสันดรเสด็จไปที่นั้นแล้ว เมื่อตรัสสั่งเหล่าอำมาตย์หกหมื่น ได้ตรัสอย่างนี้.บทว่า วารุณี ความว่า พระเวสสันดรทรงทราบว่า การให้น้ำเมาเป็นทานไร้ผล แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น ก็ทรงดำริว่า พวกนักเลงสุรามาถึงโรงทานแล้ว อย่าได้กล่าวว่า ไม่ได้ดื่มสุราในโรงทานของพระเวสสันดร ดังนี้จึงให้พระราชทาน. บทว่า **วนิพฺพเก** ความว่า บรรดาเหล่าชนวนิพกผู้ขอพวกท่านอย่าได้เบียดเบียนใคร ๆ แม้คนหนึ่ง. บทว่า **ปฏิปูชิตา** ความว่า พระเวสสันดรตรัสว่า ท่านทั้งหลายเป็นผู้ที่เราบูชาแล้ว จงกระทำอย่างที่เขาไปสรรเสริญเรา พระเวสสันดรได้พระราชทานสัตตสดกมหาทาน คือ ช้าง 700 เชือก มีเครื่องประดับทอง มีธงทอง คลุมด้วยข่ายทอง ม้า 700 ตัว ก็เหมือนอย่างนั้นแล รถ 700 คัน หุ้มด้วยหนังราชสีห์เป็นต้น วิจิตรด้วยรัตนะต่าง ๆ มีธงทอง สตรีมีขัตติยกัญญาเป็นต้น 700 คน ประดับด้วยสรรพาลังการทรงรูปอันอุดม แม่โคนม 700 ตัว ซึ่งเป็นหัวหน้าโคผู้ประเสริฐ รีดน้ำนมได้วันละหม้อ ทาสี 700 คน ผู้ได้รับฝึกหัดศึกษาดีแล้ว ทาส 700 คนก็เหมือนอย่างนั้น พร้อมเครื่องดื่มและโภชนาหารหาประมาณมิได้ ด้วยประการฉะนี้.[2]

กษัตริย์ทั้งสี่พระองค์ทูลลาพระเจ้าสญชัยและพระนางผุสดีเพื่อเสด็จสู่ป่า พระนางผุสดีทรงรู้ว่า พระโอรสมีจิตน้อมในทาน จึงส่งเกวียนที่เต็มไปด้วยรัตนะ 7 ประการ พร้อมด้วยอาภรณ์ทั้งหลายไป

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 634.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 640 – 641.

สองข้างทางเสด็จ พระเวสสันดรทรงเปลื้องเครื่องประดับพระราชทานแก่ยาจกถึง 18 ครั้ง แล้วทรงพระราชทานม้า 4 ตัว แก่พราหมณ์ที่มาทูลขอม้าเทียมรถและพระราชทานรถแก่พราหมณ์ที่มาทูลขอราชรถ กษัตริย์ทั้งสี่พระองค์จึงต้องดำเนินด้วยพระบาท พระเวสสันดรทรงอุ้มพระชาลี พระนางมัทรีทรงอุ้มพระกัณหาชินา

> จำเดิมแต่นั้น กษัตริย์เหล่านั้นทั้งหมดก็เสด็จดำเนินด้วยพระบาท.
>
> ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ได้มีพระราชดำรัสแก่พระนางมัทรีว่า
>
> แน่ะแม่มัทรี แม่จงอุ้มกัณหาชินา เพราะเธอเป็นน้อง เบา พี่จักอุ้มพ่อชาลี เพราเธอเป็นพี่ หนัก.
>
> ก็แลครั้นตรัสฉะนี้แล้ว กษัตริย์ทั้งสองก็อุ้มพระโอรสพระธิดาเสด็จไปพระศาสดา เมื่อทรงจะประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า
>
> พระราชาเวสสันดรทรงอุ้มพระกุมารชาลี พระนางมัทรีราชบุตรีทรงอุ้มพระกุมารีกัณหาชินา ต่างทรงบันเทิงตรัสปิยวาจากะกันและกันเสด็จไป.[1]

วนปเวสนกัณฑ์ กล่าวถึงกษัตริย์ทั้งสี่พระองค์เดินทางถึงเจตรัฐในเวลาเย็นเพียงวันเดียว เพราเทวดาย่นมรรคาให้

> ตั้งแต่เขตุดรราชธานีถึงภูเขาชื่อสุวรรณคีรีตาละ 5 โยชน์ ตั้งแต่สุวรรณคีรีตาละถึงแม่น้ำชื่อโกนติมารา 5 โยชน์ ตั้งแต่แม่น้ำโกนติมาราถึงภูเขาชื่ออัญชนคีรี 5 โยชน์ ตั้งแต่ภูเขาอัญชนคีรีถึงบ้านพราหมณ์ชื่อตุณณวิถนาลิทัณฑ์ 5 โยชน์ ตั้งแต่บ้านพราหมณ์ตุณณวิถนาลิทัณฑ์ถึงมาตุลนคร 10 โยชน์ รวมตั้งแต่เขตุดรนครถึงแคว้นนั้นเป็น 30 โยชน์ เทดาย่นมรรคานั้น กษัตริย์ทั้ง 4 พระองค์จึงเสด็จถึงมาตุลนครในวันเดียวเท่านั้น[2]

พระเวสสันดรทรงพบพระยาเจตราชทั้ง 6 หมื่น เหล่าพระยาเจตราชทูลเชิญพระเวสสันดรประทับที่เจตรัฐและเชิญเสด็จครองราชย์สมบัติ เหล่าพระยาเจตราชจึงตกแต่งศาลาให้พระเวสสันดรพักแรมอยู่ 1 คืน วันรุ่งขึ้นจึงเสด็จเข้าสู่ป่า

> ก็และครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว พระมหาสัตว์แม้พวกพระยาเจตราชทูลวิงวอนโดยอเนกปริยาย ก็ไม่ทรงปรารถนาราชสมบัติ ครั้งนั้นพระยาเจตราชทั้งหลายได้ทำสักการะใหญ่แด่พระ

---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 658 – 659.

[2] **แหล่งเดิม.** หน้า 660.

มหาสัตว์ พระมหาสัตว์ไม่ปรารถนาจะเสด็จเข้าภายในพระนคร ครั้งนั้นพวกพระยาเจตราชจึงตกแต่งศาลานั้น กั้นพระวิสูตรตั้งพระแท่นบรรทม ทั้งหมดช่วยกันแวดล้อมรักษา พระเวสสันดรพักแรมอยู่ 1 ราตรี เหล่าพระยาเจตราชเหล่านั้นสงเคราะห์รักษา บรรทมที่ศาลา รุ่งขึ้นสรงน้ำแต่เช้า เสวยโภชนาหารมีรสเลิศต่าง ๆ พระยาเจตราชเหล่านั้นแวดล้อมเสด็จออกจากศาลา พระยาเจตราชหกหมื่นเหล่านั้นโดยเสด็จด้วยพระเวสสันดรสิ้นระยะทาง 15 โยชน์ หยุดอยู่ที่ประตูป่า เมื่อจะทูลระยะทางข้างหน้าอีก 15 โยชน์ จึงกล่าวว่า

เชิญเสด็จเถิด ข้าพระองค์ทั้งหลายจักกราบทูลพระองค์ให้ทรงทราบ อย่างที่คนฉลาดจะกราบทูลเสลบรรพตซึ่งเป็นที่สงบของปวงราชฤาษีผู้มีการบูชาเพลิงเป็นวัตร มีจิตตั้งมั่น โน่น ชื่อว่า คันธมาทน์ พระองค์จะทรงประทับกับพระโอรสทั้งสองและพระมเหสี.

พระยาเจตราชทั้งหลายร้องไห้น้ำตาไหลอาบหน้าพร่ำทูลว่า ข้าแต่มหาราช ขอพระองค์บ่ายพระพักตร์ตรงต่อทิศอุดรเสด็จไปจากที่นี้โดยมรรคาใด ถัดนั้นพระองค์จักทอดพระเนตรเห็นวิปุลบรรพตอันเกลื่อนไปด้วยหมู่ไม้ต่าง ๆ มีเงาเย็นน่ารื่นรมย์โดยมรรคานั้น.

ถัดนั้น พระองค์เสด็จพ้นวิปุลบรรพตนั้นแล้ว จักทอดพระเนตรเห็นแม่น้ำเกตุมดี ลึกเป็นน้ำไหลมาแต่ซอกเขา ดาดาษไปด้วยมัจฉาชาติ แลมีท่าอันดี น้ำมากจึงสรงเสวยที่แม่น้ำนั้น ให้พระโอรสพระธิดาและพระมเหสีทรงยินดี.

ถัดนั้น พระองค์จะได้ทอดพระเนตรเห็นไม้ไทรมีผลพิเศษรสหวาน ซึ่งเกิดอยู่ที่ภูเขาน่ารื่นรมย์ มีเงาเย็นน่ายินดี.

ถัดนั้น พระองค์จะทอดพระเนตรเห็นบรรพตชื่อนาลิกะ เกลื่อนไปด้วยหมู่นกต่าง ๆ แล้วไปด้วยศิลา เกลื่อนไปด้วยหมู่กินนร มีสระชื่อมุจลินท์อยู่ด้านทิศอีสานแห่งนาลิกบรรพต ปกคลุมด้วยบุณฑริกและอุบลขาวมีประการต่าง ๆ และดอกไม้มีกลิ่นหอมหวล.

ถัดนั้น พระองค์จักเสด็จถึงวนประเทศคล้ายหมอก มีหญ้าแพรกเขียวอยู่เป็นนิตย์ แล้วเสด็จหยั่งลงสู่ไพรสณฑ์ ซึ่งปกคลุมด้วยไม้ดอกและไม้ผลทั้งสอง ดั่งราชสีห์เพ่งเหยื่อหยั่งลงสู่ไพรสณฑ์ฉะนั้น ฝูงนกในหมู่ไม้ซึ่งมีดอกบานแล้วตามฤดูกาลนั้นมีมากมีสีต่าง ๆ ร้องกลมกล่อมอื้ออึง ต่างร้องประสานเสียงกัน.

ถัดนั้น พระองค์จะเสด็จถึงซอกเขาอันเป็นทางกันดารเดินลำบาก เป็นแดนเกิดแห่งแม่น้ำทั้งหลาย จะได้ทอดพระเนตรเห็นสระโบกขรณีอันดาดาษด้วยสลอดน้ำและกุ่มบก มีหมู่ปลาหลากหลายเกลื่อนกล่น มีท่าเรียบราบ มีน้ำมากเปี่ยมอยู่เสมอ เป็นสระสี่เหลี่ยม มีน้ำจืดดีไม่มีกลิ่นเหม็น พระองค์จงสร้างบรรณศาลาด้านทิศอีสานแห่งสระโบกขรณีนั้น ครั้นทรงสร้างบรรณศาลาสำเร็จแล้ว ประทับสำราญพระอิริยาบถ ประพฤติแสวงหามูลผลาหาร.[1]

---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 667 – 669.

พระยาเจตราชเรียกพรานชื่อเจตบุตรมาสั่งให้รักษาประตูป่า

พระยาเจตราชทั้งหลายกราบทูลมรรคา 15 โยชน์ แต่พระเวสสันดรอย่างนี้แล้วส่งเสด็จ คิดว่าปัจจามิตรคนใดคนหนึ่งอย่าพึงได้โอกาสประทุษร้ายเลย เพื่อจะบรรเทาภยันตรายแห่งพระเวสสันดรเสีย จึงให้เรียกพรานป่าคนหนึ่งชื่อเจตบุตร เป็นคนฉลาดศึกษาดีแล้วมาสั่งว่า เจ้าจงกำหนดตรวจตราคนทั้งหลายที่ไป ๆ มา ๆ สั่งฉะนี้แล้วให้อยู่รักษาประตูป่า แล้วกลับไปสู่นครของตน.[1]

ท้าวสักกเทวราชทรงทราบว่าพระเวสสันดรเสด็จเข้าสู่ป่าหิมพานต์ จึงตรัสเรียกพระวิสสุกรรมเทพบุตร เนรมิตบรรณศาลา 2 หลัง ที่จงกรม 2 แห่ง

ขณะนั้นพิภพของเท้าสักกเทวราชสำแดงอาการเร่าร้อน ท้าวสักกะทรงพิจารณาก็ทรงทราบเหตุการณ์นั้น จึงทรงดำริว่า พระมหาสัตว์เสด็จเข้าสู่หิมวันตประเทศ พระองค์ควรได้ที่เป็นที่ประทับ จึงตรัสเรียก พระวิสสุกรรมเทพบุตรมาสั่งว่า ดูก่อนพ่อ ท่านจงไปสร้างอาศรมบทในสถานที่อันเป็นรมณีย์ ณเวิ้งเขาวงกตแล้วกลับมา สั่งฉะนี้แล้วทรงส่งพระวิสสุกรรมไป พระวิสสุกรรมรับเทวบัญชาว่า สาธุ แล้วลงจากเทวโลกไปณที่นั้น เนรมิตบรรณศาลา 2 หลัง ที่จงกรม 2 แห่ง และที่อยู่กลางคืน ที่อยู่กลางวัน แล้วให้มีกอไม้อันวิจิตรด้วยดอกต่างๆ และดงกล้วย ในสถานที่นั้น ๆ แล้วตกแต่งบรรพชิตบริขารทั้งปวง จารึกอักษรไว้ท่านผู้หนึ่งผู้ใดใคร่จะบวช ก็จะใช้บริขารเหล่านี้ แล้วห้ามกันเสียซึ่งเหล่าอมนุษย์และหมู่เนื้อหมู่นกที่มีเสียงน่ากลัว แล้วกลับที่อยู่ของตน.[2]

พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลี พระกัณหาชินา ทรงถือเพศบรรพชิตอยู่ที่ศาลานั้น ณ เขาวงกต พระนางมัทรีเป็นผู้แสวงหาผลไม้ถวาย

ครั้งนั้นพระนางมัทรีทูลขอพรแต่พระเวสสันดรว่า ข้าแต่สมติเทพ พระองค์ ไม่ต้องเสด็จเข้าป่าเพื่อแสวงหาผลไม้ จงเสด็จอยู่ ณ บรรณศาลากับพระราชโอรสและพระราชธิดา หม่อมฉันจะนำผลาผลมาถวาย[3]

---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 670.

[2] **แหล่งเดิม.** หน้า 671.

[3] **แหล่งเดิม.** หน้า 672.

กษัตริย์ทั้งสี่พระองค์ประทับอยู่ ณ เวิ้งเขาวงกตจน 7 เดือน

จำเดิมแต่นั้นมา พระนางนำผลาผลมาแต่ป่าบำรุงปฏิบัติพระราชสวามีและพระราชโอรสพระราชธิดา ฝ่ายพระเวสสันดรบรมโพธิสัตว์ก็ทรงขอพรกะพระนางมัทรีว่า แน่พระน้องมัทรีผู้เจริญ จำเดิมแต่นี้เราทั้งสองชื่อว่าเป็นบรรพชิตแล้ว ขึ้นชื่อว่าหญิงเป็นมลทินแก่พรหมจรรย์ตั้งแต่นี้ไป เธออย่ามาสู่สำนักฉันในเวลาไม่สมควร พระนางทรงรับว่าสาธุ แม้แหล่าสัตว์ดิรัจฉานทั้งปวงในที่ 3 โยชน์โดยรอบ ได้เฉพาะซึ่งเมตตาจิตต่อกันและกัน ด้วยอานุภาพแห่งเมตตาของมหาสัตว์ พระนางมัทรีเทวีเสด็จอุฏฐาการแต่เช้าตั้งน้ำดื่มน้ำใช้ แล้วนำน้ำบ้วนพระโอษฐ นำสรงพระพักตร์มา ถวายไม้ชำระพระทนต์ กวาดอาศรมบท ให้พระโอรสพระธิดาทั้งสองอยู่ในสำนักพระชนก แล้วทรงถือกระเช้า เสียมขอเสด็จเข้าไปสู่ป่า หามูลผลาผลในป่าให้เต็มกระเช้า เสด็จกลับจากป่าในเวลาเย็น เก็บงำผลาผลไว้ในบรรณศาลาแล้วสรงน้ำ และให้พระโอรสพระธิดาสรง ครั้งนั้นกษัตริย์ทั้ง 4 องค์ ประทับนั่งเสวยผลาผลแทบทวารบรรณศาลา แต่นั้นพระนางมัทรีพาพระชาลีและพระกัณหาชินาไปสู่บรรณศาลา กษัตริย์ทั้ง 4 ประทับอยู่ ณ เวิ้งเขาวงกตสิ้น 7 เดือน โดยทำนองนี้แล ด้วยประการฉะนี้[1]

ชูชกบรรพ กล่าวถึงพราหมณ์ชื่อ *"ชูชก"* เป็นชาวบ้านพราหมณ์ชื่อ *"ทุนนวิฏฐะ"* ในกาลิงครัฐ ภิกขาจารได้ทรัพย์ 100 กหาปณะนำไปฝากไว้กับเพื่อนพราหมณ์ แล้วไปแสวงหาทรัพย์อีก เมื่อชูชกไปนานเพื่อนพราหมณ์ก็ใช้กหาปณะหมด ชูชกมาทวงก็ไม่มีทรัพย์คืนให้ จึงยกนางอมิตตดาปนาให้ชูชก นางอมิตตดาปนาปรนนิบัติชูชกในหมู่บ้านทุนทวิฏฐพราหมณ์ในกาลิงครัฐโดยชอบ ทำให้พวกพราหมณ์หนุ่ม ๆ พากันต่อว่าภรรยาของตน พวกภรรยาพราหมณ์คิดจะให้นางอมิตตดาปนาหนีไปเสียจากหมู่บ้าน จึงพากันไปรุมด่านางอมิตตดาปนาที่ท่าน้ำ

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

มีพราหมณ์คนหนึ่งชื่อชูชกมีปกติอยู่ในกาลิงครัฐ ภรรยาสาวของพราหมณ์นั้นชื่ออมิตตดาปนา.

นางพราหมณีเหล่านั้นในหมู่บ้านนั้น ไปตักน้ำที่ท่าน้ำ เป็นประหนึ่งแตกตื่นกันมาประชุมกันกล่าวบริภาษนางอมิตตดาปนาว่า แน่นางอมิตตดาปนาบิดามารดาของเจ้า เมื่อเจ้ายังเป็นสาวอยู่อย่างนี้ ยังมอบตัวเจ้าให้แก่ชูชกพราหมณ์แก่ได้ พวกญาติของเจ้าผู้มอบตัวเจ้าแก่พราหมณ์แก่ ทั้งที่เจ้ายังเป็นสาวอยู่อย่างนี้ เข้าอยู่ในที่ลับปรึกษากันถึงเรื่องไม่เป็นประโยชน์เรื่องทำชั่ว เรื่องลามก เรื่องไม่ยังใจให้เอิบอาบเจ้าอยู่กับผัวแก่ไม่ยังใจให้เอิบอาบ เจ้าอยู่กับผัวแก่เจ้า

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 672.

ตายเสียดีกว่ามีชีวิตอยู่ บิดามารดาของเจ้าคงหาชายอื่นให้เป็นผัวไม่ได้แน่จึงยกเจ้าซึ่งยังเป็นสาวอยู่อย่างนี้ให้พราหมณ์แก่ เจ้าคงจักบูชายัญไว้ไม่ดี ในดิถีที่ 9 คงจักไม่ได้ทำการบูชาไฟไว้ เจ้าคงจักด่าสมณพราหมณ์ผู้มีพรหมจรรย์เป็นเบื้องหน้า ผู้มีศีล เป็นพหูสูต ในโลกเป็นแน่ จึงได้มาอยู่ในเรือนพราหมณ์แก่ แต่ยังเป็นสาวอยู่อย่างนี้ ถูกงูกัดก็ไม่เป็นทุกข์ ถูกแทงด้วยหอกก็ไม่เป็นทุกข์ การที่เห็นผัวแก่นั้นแล เป็นความทุกข์ด้วย เป็นความร้ายกาจด้วย การเล่นหัว การรื่นรมย์ ย่อมไม่มีกับผัวแก่การเจรจาปราศรัยก็ไม่มี แม้การกระซิกกระซี้ก็ไม่งาม เมื่อใด ผัวหนุ่มเมียสาวเย้าหยอกกันอยู่ในที่ลับ เมื่อนั้นความเศร้าโศกทุกอย่างที่เสียดแทงหัวใจอยู่ย่อมพินาศไปสิ้น เจ้ายังเป็นสาวรูปสวยพวกชายปรารถนายิ่งนัก เจ้าจงไปอยู่เสียที่ตระกูลญาติเถิด คนแก่จักให้เจ้ารื่นรมย์ได้อย่างไร.[1]

นางอมิตตตาปนาถูกเหล่าภรรยาพราหมณ์บริภาษจึงร้องไห้ถือหม้อน้ำกลับเรือนแล้วแจ้งความกับชูชกว่าเหล่าภรรยาพราหมณ์บริภาษนางเพราะชูชกแก่ ต่อแต่นี้นางจะไม่ไปตักน้ำมาอีก

ชูชกปลอบใจนางอมิตตตาปนาแล้วกล่าวว่าตนจะเป็นผู้ไปตักน้ำที่แม่น้ำเอง นางอมิตตตาปนาจึงกล่าวว่า นางไม่ได้เกิดในตระกูลที่ใช้ให้สามีตักน้ำ และให้ชูชกไปนำทาสหรือทาสีไปให้นาง ชูชกไม่รู้จะหาทาสหรือทาสีที่ไหนมาให้นางอมิตตตาปนา

ชูชกกล่าวว่า

แน่ะพราหมณี พื้นฐานศิลปะหรือสมบัติคือทรัพย์และข้าวเปลือกของฉันไม่มี ฉันจะหาทาสหรือทาสีมาเพื่อนางผู้เจริญแต่ไหน ฉันจักบำรุงนางผู้เจริญเอง แน่ะนางผู้เจริญ เจ้าอย่าขัดเคืองเลย.[2]

เทวดาดลใจนางอมิตตตาปนาให้ชูชกเดินทางไปขอสองกุมารมาเป็นทาสและทาสีจากพระเวสสันดรที่ทรงประทับอยู่ที่เขาวงกต

นางอมิตตตาปนาอันเทวดาดลใจ กล่าวกะพราหมณ์ชูชกว่า

มาเถิดท่าน ฉันจากบอกท่านตามที่ฉันได้ยินมา พระราชาเวสสันดรนั้นประทับอยู่ที่เขาวงกต ดูก่อนพราหมณ์ ท่านจงไปทูลขอทาสและทาสีกะพระองค์ เมื่อท่านทูลขอแล้ว พระองค์ผู้เป็นผู้ขัตติยชาติจักพระราชทานทาสและทาสีแก่ท่าน.[3]

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 673 – 674.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 676.

[3] **แหล่งเดิม**. หน้า 676.

ชูชกจึงกล่าวแก่นางอมิตตตาปนาว่าตนเองเป็นคนแก่ ไม่มีกำลังเดินทางไปทูลขอสองกุมาร และอาสากับนางอมิตตตาปนาว่าจะเป็นผู้บำรุงนาง นางอมิตตตาปนากล่าวขู่ชูชกทำให้ชูชกตกใจกลัว เพราะตกอยู่ในกามราคะ จึงตกลงใจจะเดินทางไปทูลขอสองกุมาร

พราหมณีอมิตตตาปนากล่าวว่า

> คนขลาดยังไม่ทันถึงสนามรบ ไม่ทันได้รบก็ยอมแพ้ ฉันใด ดูก่อนพราหมณ์ ท่านยังไม่ทันได้ไปเลยก็ยอมแพ้ ฉันนั้น ดูก่อนพราหมณ์ ถ้าท่านไม่หาทาสและทาสีมาให้ฉัน ท่านจงรู้อย่างนี้ ฉันจักไม่อยู่ในเรือนของท่าน เมื่อใดท่านเห็นฉันแต่งกายในงานมหรสพประกอบด้วยนักขัตฤกษ์ หรือพิธีตามที่เคยมี เมื่อนั้นความทุกข์ก็จักมีแก่ท่าน เมื่อฉันรื่นรมย์กับด้วยชายอื่น ๆ ความทุกข์ก็จักมีแก่ท่าน เมื่อท่านผู้ชราแล้วพิไรคร่ำครวญอยู่ เพราะไม่เห็นฉัน ร่างกายที่งอก็จักงอยิ่งขึ้น ผมที่หงอกก็จักหงอกมากขึ้น.
>
> บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อมนาปนฺเต** ความว่า เมื่อท่านไม่ยอมไปเฝ้าพระเวสสันดรทูลขอทาสและทาสี มาฉันจักกระทำกรรมที่ท่านไม่ชอบใจ. บทว่า **นกฺขตฺเต อุตุปุพฺเพสะ** ความว่า ในงานมหรสพที่เป็นไปด้วยสามารถที่จัดขึ้นในคราวนักขัตฤกษ์ หรือด้วยสามารถที่จัดขึ้นประจำฤดูกาล ในบรรดาฤดูกาลทั้งหก.
>
> ชูชกพราหมณ์ได้ฟังดังนั้นก็ตกใจกลัว.[1]

นางอมิตตตาปนาเตรียมเสบียงให้ชูชก ชูชกซ่อมเรือน หาฟืน ตักน้ำใส่หม้อน้ำจนเต็ม จากนั้นถือเพศดาบสสอนนางอมิตตตาปนาไม่ให้ออกนอกเรือนเวลาค่ำมืด แล้วสวมรองเท้ายกถุงย่ามบรรจุเสบียงขึ้นสะพายบ่า ร้องไห้แล้วออกเดินทาง

> นางอมิตตตาปนารีบตระเตรียมเสบียงแล้วบอกแก่พราหมณ์ชูชก. ชูชกซ่อมประตูเรือน ทำที่ชำรุดให้มั่นคง หาฟืนแต่ป่ามาไว้ เอาหม้อตักน้ำใส่ไว้ในภาชนะทั้งปวงในเรือนจนเต็ม แล้วถือเพศเป็นดาบสในเรือนนั้นนั่นเอง สอนนางอมิตตตาปนาว่า แน่นางผู้เจริญ จำเดิมแต่นี้ไป ในเวลาค่ำมืดเจ้าอย่าออกไปนอกบ้าน จงเป็นผู้ไม่ประมาท จนกว่าฉันจะกลับมา สอนฉะนั้นแล้ว สวมรองเท้า ยกถุงย่ามบรรจุเสบียงขึ้นสะพายบ่า ทำประทักษิณนางอมิตตตาปนามีนัยน์ตาเต็มด้วยน้ำตาร้องไห้หลีกไป.[2]

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 677.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 678.

ชูชกเดินทางพบผู้คนจึงถามถึงที่ประทับของพระเวสสันดร คนเหล่านั้นตอบชูชกว่า พระเวสสันดรทรงประทับอยู่ ณ เขาวงกต เทวดาดลใจชูชกเดินทางเข้าสู่ป่าใหญ่ ชูชกถูกสุนัขป่าของพรานเจตบุตรล้อม จึงขึ้นไปนั่งบนต้นไม้แล้วร้องไห้เสียงดัง

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อมนฺตฺ** ได้แก่ ทุกข์นั้นคือทุกข์ที่ติดตามโดยมหาชน และทุกข์ที่จะต้องไปเดินป่า. บทว่า **อคฺคิหุตฺตฺ** ได้แก่ ทัพพี เครื่องบูชาไฟ. บทว่า **โกกา นำ ปริวารยุ์** ความว่า ก็ชูชกนั้นเข้าสู่ป่าทั้งที่ไม่รู้ทางที่จะไปเขาวงกต จึงหลงทางเที่ยวไป. ลำดับนั้น สุนัขทั้งหลายของพรานเจตบุตรผู้นั่งเพื่ออารักขาพระเวสสันดร ได้ล้อมชูชกนั้น. บทว่า **วิกนฺทิ โส** ความว่า ชูชกนั้นขึ้นต้นไม้ต้นหนึ่งร้องไห้เสียงดัง. บทว่า **วิปฺปนฏฺโฐ** ได้แก่ ผิดทาง. บทว่า **ทูเร ปนฺถา** ความว่า หลีกไปไกลจากทางที่ไปเขาวงกต. บทว่า **โภคลุทฺโธ** ได้แก่ เป็นผู้โลภในลาภคือโภคสมบัติ. บทว่า **อสญฺญโต** ได้แก่ ผู้ทุศีล. บทว่า **วงฺกสฺโสหรเณนตฺโถ** ได้แก่ หลงในทางที่จะไปเขาวงกต.

ชูชกนั้นถูกฝูงสุนัขล้อมไว้ ขึ้นนั่งบนต้นไม้ ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

ใครจะพึงบอกข่าวพระเวสสันดร พระราชบุตรผู้ประเสริฐ ผู้ทรงชำนะมัจฉริยะไม่ปราชัยอีก ผู้ประทานความปลอดภัยในเวลามีภัยแก่เรา พระองค์เป็นที่อาศัยของเหล่ายาจก เช่นธรณีดลเป็นที่อาศัยแห่งเหล่าสัตว์.

ใครจะบอกข่าวพระเวสสันดรมหาราช ผู้เปรียบเหมือนแม่ธรณีแก่เราได้ พระองค์เป็นที่ไปเฝ้าของเหล่ายาจก ดังสาครเป็นที่ไหลไปแห่งแม่น้ำน้อยใหญ่.

ใครจะพึงบอกข่าวพระเวสสันดรผู้เปรียบเหมือนสาครแก่เราได้ พระองค์เป็นดังสระน้ำมีท่าอันงาม ลงดื่มได้ง่ายมีน้ำเย็น น่ารื่นรมย์ ดารดาษไปด้วยดอกบุณฑริกบัวขาบ ประกอบด้วยละอองเกสร.

ใครจะพึงบอกข่าวพระเวสสันดรผู้เปรียบเสมือนสระน้ำแก่เราได้ พระองค์เปรียบประหนึ่งต้นนิโครธใกล้ทาง มีร่มเงาน่ารื่นรมย์ใจ เป็นที่พักอาศัยของคนเดินทาง ผู้เมื่อยล้าเหน็ดเหนื่อยมาในเวลาร้อน.

ใครจะพึงบอกข่าวพระเวสสันดรมหาราชแก่เราได้ พระองค์เปรียบเหมือนต้นไทรที่ใกล้ทาง มีร่มเงาน่ารื่นรมย์ใจ เป็นที่พักอาศัยของคนเดินทาง ผู้เมื่อยล้าเหน็ดเหนื่อยมาในเวลาร้อน.

ใครจะพึงบอกข่าวพระเวสสันดรมหาราชแก่เราได้ พระองค์เปรียบเสมือนต้นมะม่วงที่ใกล้ทาง มีร่มเงาน่ารื่นรมย์ใจ เป็นที่พักอาศัยของคนเดินทาง ผู้เมื่อยล้าเหน็ดเหนื่อยมาในเวลาร้อน.

ใครจะพึงบอกข่าวพระเวสสันดรมหาราชแก่เราได้ พระองค์เปรียบเสมือนต้นรังที่ใกล้ทาง มีร่มเงาน่ารื่นรมย์ใจ เป็นที่พักอาศัยของคนเดินทาง ผู้เมื่อยล้าเหน็ดเหนื่อยมาในเวลาร้อน.

ใครจะพึงบอกข่าวพระเวสสันดรมหาราชแก่เราได้ พระองค์เปรียบเสมือนต้นไม้ใหญ่ที่ใกล้ทาง มีร่มเงาน่ารื่นรมย์ใจ เป็นที่พักอาศัยของคนเดินทาง ผู้เมื่อยล้าเหน็ดเหนื่อยมาในเวลาร้อน.

ใครจะแจ้งข่าวของพระองค์ ผู้ทรงคุณเห็นปานนั้นแก่เรา เมื่อเราเข้าไปในป่าใหญ่พร่ำเพ้ออยู่อย่างนี้ บุคคลใดบอกว่า ข้าพเจ้ารู้ข่าว บุคคลนั้นชื่อว่ายังความร่าเริงให้เกิดแก่เรา อนึ่ง เมื่อเราเข้าไปในป่าใหญ่พร่ำเพ้ออยู่อย่างนี้ บุคคลใดบอกข่าวว่าข้าพเจ้ารู้จักราชนิวาสสถานของพระเวสสันดร บุคคลนั้นพึงประสพบุญมิใช่น้อย ด้วยคำบอกเล่าคำเดียวนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ชยนฺตึ** ได้แก่ ผู้ชนะความตระหนี่. บทว่า **โก เม เวสฺสนฺตรึ วิทู** ความว่า ชูชกกล่าวว่า ใครจะพึงบอกข่าวพระเวสสันดรแก่เรา. บทว่า **ปติฏฺฐาสิ** ความว่า ได้เป็นที่พึ่งอาศัย. บทว่า **สนฺตานึ** ได้แก่ เป็นไปโดยรอบ. บทว่า **กิลนฺตานึ** ได้แก่ ผู้ลำบากในหนทาง. บทว่า **ปฏิคฺคหึ** ได้แก่ เป็นผู้รับ คือเป็นที่พึ่งอาศัย. บทว่า **อหึ ชานนฺติ โย วชฺชา** ความว่า ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ข้าพเจ้ารู้สถานที่ประทับของพระเวสสันดร.[1]

พรานเจตบุตรได้ยินเสียงคร่ำครวญของชูชก คิดว่าคงจะมาขอพระชาลีพระกัณหาชินา หรือพระนางมัทรี จึงคิดจะฆ่าชูชก แล้วยกหน้าไม้ขึ้นสายขู่จะยิง แล้วกล่าวกะชูชกว่าจะไม่ไว้ชีวิต

พรานเจตบุตรเป็นพรานล่าเนื้อที่เหล่าพระยาเจตราชตั้งไว้เพื่ออารักขาพระเวสสันดรเที่ยวอยู่ในป่าได้ยินเสียงคร่ำครวญของชูชกนั้น จึงคิดว่าพราหมณ์นี้ย่อมคร่ำครวญอยากจะพบพระเวสสันดร แต่แกคงไม่ได้มาตามธรรมดา คงจักขอพระมัทรีหรือพระโอรสพระธิดา เราจักฆ่าแกเสียในที่นี้แหละ คิดฉะนี้แล้วจึงไปใกล้ชูชก กล่าวว่า ตาพราหมณ์ ข้าจักไม่ให้ชีวิตแก กล่าวฉะนี้แล้วยกหน้าไม้ขึ้นสายขู่จะยิง.[2]

ชูชกตกใจกลัวจึงกล่าวมุสากับพรานเจตบุตรว่าตนเป็นทูตจากเมืองสีพี จะมาเชิญพระเวสสันดรกลับเมือง พรานเจตบุตรจึงผูกสุนัขให้อยู่ที่ แล้วให้ชูชกลงจากต้นไม้ นั่งลงให้โภชนาหารและบอกที่ประทับพระเวสสันดรแก่ชูชก

ชูชกได้ฟังคำของพรานเจตบุตรแล้ว ก็ตกใจกลัวแต่มรณภัย เมื่อจะกล่าวมุสาวาท จึงกล่าวว่า

---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 680 - 683

[2] **แหล่งเดิม.** หน้า 683.

ดูก่อนเจตบุตร ข้าเป็นพราหมณทูตไม่ควรฆ่า เจ้าจงฟังข้าก่อน เพราะฉะนั้น คนทั้งหลายจึงไม่ฆ่าทูต นี่เป็นธรรมเนียมเก่า ชาวสีพีทั้งปวงหายขัดเคืองพระชนกก็ทรงปรารถนาจะพบพระเวสสันดร ทั้งพระชนนีของท้าวเธอก็ถอยพระกำลัง พระเนตรทั้งสองพึงเสื่อมโทรมโดยกาลไม่นาน ดูก่อนเจตบุตร ข้าเป็นผู้อันพระราชาพระราชินีทรงส่งมาเป็นทูต เจ้าจงฟังข้าก่อน ข้าจักเชิญพระเวสสันดรราชโอรสกลับ ถ้าเจ้ารู้จงบอกหนทางแก่เรา.[1]

จุลวนวรรณนา กล่าวถึงพรานเจตบุตรบอกที่ประทับพระเวสสันดรแก่ชูชก โดยพรรณนาธรรมชาติและความร่มรื่นบริเวณอาศรมที่ประทับของพระเวสสันดร ชูชกเดินทางตามคำบอกของพรานเจตบุตรเพื่อพบอัจจุตฤาษี

พรานเจตบุตรได้ฟังดังนั้นจึงกล่าวว่า

ข้าแต่ท่านพราหมณ์ จงเอาไว้เป็นเสบียงทางของลุงเถิด ข้าพเจ้าไม่ต้องการเสบียงทาง ขอเชิญลุงรับน้ำผึ้งกับขาเนื้อย่างจากสำนักของข้านี้เอาไปเป็นเสบียงทาง ขอให้ลุงไปตามสบายเถิด ทางนี้เป็นทางเดินได้คนเดียว มาตามทางนี้ ตรงไปสู่อาศรมอัจจุตฤาษี พระอัจจุตฤาษีอยู่ในอาศรมนั้น มีฟันเขลอะ มีธุลีบนศีรษะ ทรงเพศเป็นพราหมณ์ มีขอสำหรับสอยผลาผล ภาชนะสำหรับใช้ในการบูชาเพลิง กับทั้งชฎาครองหนังเสือเหลือง นอนเหนือแผ่นดิน นมัสการเพลิง ลุงไปแล้วถามท่านเถิด ท่านจักบอกหนทางให้แก่ลุง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สมฺพลํ** ได้แก่ เสบียงทาง. บทว่า **เอติ** ความว่า หนทางเดินได้เฉพาะคนเดียวมาตรงหน้าเราทั้งสองนี้ ตรงไปอาศรมบท. บทว่า **อจฺจุโต** ความว่า ฤาษีองค์หนึ่งมีชื่ออย่างนี้ อยู่ในอาศรมนั้น.

ชูชกผู้เป็นเผ่าพันธุ์พราหมณ์ได้ฟังคำนี้แล้ว ทำประทักษิณเจตบุตร มีจิตยินดีเดินทางไปยังสถานที่อัจจุตฤาษีอยู่ ดังนี้แล.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เยนาสิ** ความว่า อัจจุตฤาษีอยู่ในที่ใดชูชกไปแล้วในที่นั้น.[2]

มหาวนวรรณนา กล่าวถึงชูชกเดินทางมายังอาศรมของอัจจุตฤาษี แล้วบอกกับฤาษีว่าตนมาพบพระเวสสันดร พระอัจจุตฤาษีรู้เท่าทันชูชกว่าจะมาทูลขอสองกุมาร หรือพระนางมัทรี

ดาบสกล่าวว่า

มิใช่แกมาพบพระเจ้าสีวีราชผู้มีบุญ ชะรอยแกปรารถนาพระมเหสีของท้าวเธอซึ่งเป็นผู้ยำเกรงพระราชสามี หรือชะรอยแกอยากได้พระกัณหาชินาไปเป็นทาสี และพระ

---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 684.

[2] **แหล่งเดิม.** หน้า 693.

ชาลีไปเป็นทาส แน่ะตาพราหมณ์อีกอย่างหนึ่ง แกมาเพื่อนำพระราชเทวีพระราชกุมาร กุมารีทั้งสามพระองค์ไปจากป่า โภคสมบัติและพระราชทรัพย์อันประเสริฐของพระเวสสันดร ย่อมไม่มี.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **น ตสฺส โภคา วิชฺชนฺติ** ความว่า ดูก่อนพราหมณ์ผู้เจริญ พระเวสสันดรนั้นอยู่ในป่า ย่อมไม่มีโภคสมบัติและพระราชทรัพย์อันประเสริฐ พระองค์ท่านอยู่อย่างเข็ญใจ แกจักไปเฝ้าพระองค์ทำไม.[1]

ชูชกแจ้งแก่อัจจุตฤาษีว่าตนเองเป็นพราหมณ์อาจารย์ของพระเวสสันดร พระอัจจุตฤาษีเชื่อคำชูชก จึงให้ชูชกอยู่ที่อาศรม กินผลาผลจนอิ่ม แล้วบอกทางแก่ชูชก โดยชี้หนทางเหยียดมือขวาออก กล่าวพรรณนาธรรมชาติและสระโบกขรณี สระมุจลินท์ บริเวณอาศรมของพระเวสสันดรอย่างมหัศจรรย์

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ชานาสิ สส เม** มีคำอธิบายว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้ไม่ควรที่ท่านผู้เจริญจะโกรธเคืองด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ด้วยว่าข้าพเจ้ามาเพื่อจะขออะไร ๆ กะพระเวสสันดรก้หามิได้ อนึ่งการได้เห็นพระผู้ประเสริฐทั้งหลายยังประโยชน์ให้สำเร็จ และการอยู่ร่วมกับพระผู้ประเสริฐเหล่านั้นก็เป็นความสุข ข้าพเจ้าเป็นพราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์ของพระเวสสันดรนั้น จำเดิมแต่พระองค์ถูกชาวสีพีขับไล่นั้น ข้าพเจ้าไม่ได้เห็นพระองค์เลย เพราะเหตุนั้นข้าพเจ้าจึงมาเพื่อพบเห็นพระองค์ ถ้าพระคุณเจ้ารู้สถานที่ประทับของพระเวสสันดร ก็จงแจ้งแก่ข้าพเจ้า.

พระอัจจุตฤาษีได้ฟังคำของชูชกก็เชื่อจึงกล่าวว่า เอาเถอะ พรุ่งนี้เราจักแสดงประเทศที่ประทับของพระเวสสันดรแก่ท่าน วันนี้ท่านอยู่ในที่นี้ก่อน กล่าวฉะนี้แล้วให้ชูชกกินผลาผลจนอิ่ม รุ่งขึ้นเมื่อจะชี้หนทางจึงเหยียดมือขวาออก[2]

กุมารบรรพ กล่าวถึงชูชกเดินทางจนถึงสระโบกขรณีสี่เหลี่ยมในเวลาเย็นจึงคิดว่า พระนางมัทรีกลับจากป่าแล้ว รอพรุ่งนี้ให้พระนางเสด็จไปป่า จึงไปทูลขอสองกุมารจากพระเวสสันดรแล้วรีบไป ในคืนนั้นชูชกจึงนอนรอรุ่งเช้า ณ เนินภูผาที่ไกลจากสระนั้น

พระนางมัทรีทรงพระสุบินว่า มีชายผิวดำนุ่งห่มผ้ากาสายะสองผืน ทัดดอกไม้สีแดงสองหู ถืออาวุธเข้ามาจับพระชฎาของพระนางมัทรี แล้วควักดวงพระเนตร ตัดพระพาหาทั้งสอง ทำลายพระอุระแล้วถือเอาพระหทัยของพระนางแล้วหลีกไป

---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 695 – 696.

[2] **แหล่งเดิม.** หน้า 696.

ก็ราตรีนั้นเวลาใกล้รุ่ง พระนางมัทรีได้ทรงพระสุบิน ความในพระสุบินนั้นว่า มีชายคนหนึ่งผิวดำนุ่งห่มผ้ากาสายะสองผืน ทัดดอกไม้สีแดงทั้งสองหู ถืออาวุธตะคอกขู่มาเข้าสู่บรรณศาลาจับพระชฎาของพระนางคร่ามา ให้พระนางล้มหงาย ณ พื้น ควักดวงพระเนตรทั้งสองและตัดพระพาหาทั้งสองของพระนางผู้ร้องไห้อยู่ ทำลายพระอุระถือเอาเนื้อพระหทัย ซึ่งมีหยาดพระโลหิตไหลอยู่แล้วหลีกไป[1]

พระนางมัทรีตื่นบรรทมด้วยความตกพระทัยและสะดุ้ง เสด็จสู่บรรณศาลาของพระเวสสันดร ให้พระองค์ทำนายฝัน เมื่อพระนางมัทรีเคาะพระทวาร พระเวสสันดรตำหนิพระนางว่าทรงทำลายกติกาวัตรของเราทั้งสอง เหตุใดจึงมาเวลาอันไม่สมควร พระนางจึงกราบทูลความฝันให้พระเวสสันดรทรงฟัง พระองค์ทรงทราบว่าพรุ่งนี้จะมียาจกมาขอบุตร พระเวสสันดรจึงตรัสปลอบพระนางมัทรีว่าพระนางมีจิตขุ่นมัวเพราะได้รับความลำบากจากการบรรทมและเสวย แล้วตรัสให้พระนางมัทรีเสด็จกลับ

เมื่อรุ่งเช้า พระนางมัทรีทรงทำกิจทั้งปวงแล้วสวมกอดพระชาลีและพระกัณหาชินา ทรงจุมพิตที่พระเศียรแล้วตรัสโอวาทว่า แม่ฝันร้าย *"แม่และพ่ออย่าประมาท"*[2] จากนั้นพระนางมัทรีทูลให้พระเวสสันดรทรงไม่ประมาทในทารกทั้งสอง แล้วทรงถือกระเช้าและเสียม พร้อมเช็ดน้ำพระเนตรเข้าสู่ป่าหามูลผลาผล

ชูชกมายังถึงยังอาศรม พระเวสสันดรทอดพระเนตรเห็นชูชก *"ทรงเป็นเหมือนยกทานธุระซึ่งทอดทิ้งมา 7 เดือน"*[3] ตรัสเรียกพระชาลีลุกไปต้อนรับพราหมณ์พราหมณ์ชูชกเพื่อช่วยรับเครื่องบริขาร ชูชกกล่าวผรุสวาจาพระชาลี พระชาลีทรงคิดว่าตาพราหมณ์นี้หยาบ พร้อมทอดพระเนตรเห็นลักษณะบุรุษโทษ 18 ประการ พระเวสสันดรทรงถามถึงเหตุการมาของชูชก ชูชกต้องการนำสองกุมารไปเป็นทาสและทาสจึงตอบเปรียบเทียบว่า

ชูชกทูลตอบว่า

ห้วงน้ำซึ่งเต็มเปี่ยมตลอดเวลาย่อมไม่เหือดแห้งฉันใด พระองค์มีพระหฤทัยเต็มเปี่ยมด้วยศรัทธาฉันนั้น ข้าพระองค์มาเพื่อทูลขอพระโอรสพระธิดากะพระองค์ ขอพระองค์โปรดพระราชทานพระโอรสพระธิดาแก่ข้าพระองค์ผู้ทูลขอเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **วาริวโห** ได้แก่ ห้วงน้ำในปัญจมหานที. บทว่า **น ขียติ** ความว่า คนผู้ระหายมาสู่แม่น้ำ ใช้มือทั้งสองบ้าง ภาชนะทั้งหลายบ้างตักน้ำดื่ม ก็ไม่หมดสิ้นไป. บทว่า **เอวนฺตํ ยาจิตาคญฺฉิ** ความว่า ข้าพระองค์เข้าใจว่า พระองค์เป็นผู้มีอย่างนี้เป็น

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 710.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 711

[3] **แหล่งเดิม**. หน้า 711

รูปทีเดียว เพราะเต็มเปี่ยมด้วยศรัทธา จึงได้มาทูลขอกะพระองค์. บทว่า **ปฏิเต เม เทหิ ยาจิโต** ความว่า พระองค์อันข้าพระองค์ทูลขอแล้ว โปรดพระราชทานพระโอรสพระธิดาทั้งสองของพระองค์ เพื่อเป็นประโยชน์เป็นทาสของข้าพระองค์.[1]

พระเวสสันดรทรงยกสองกุมารให้ชูชกด้วยจิตที่เป็นโสมนัส แล้วตรัสให้ชูชกอยู่ค้างเสียคืนหนึ่งรุ่งเช้าจึงไป

พระเวสสันดรมหาสัตว์ได้ทรงสดับคำของชูชกดังนั้นก็ทรงโสมนัสทรงยังเชิงบรรพตให้บันลือลั่น ดุจบุคคลวางถุงเต็มด้วยกหาปณะหนึ่งพันในมือของบุคคลที่เหยียดออกรับฉะนั้น ตรัสว่า

ดูก่อนพราหมณ์ เรายกให้ ไม่หวั่นไหว ท่านจงเป็นใหญ่นำไปเถิด พระนางมัทรีราชบุตรีเสด็จไปป่าเพื่อแสวงหาผลาผลแต่เช้า จักกลับมาเวลาเย็น ดูก่อนพราหมณ์ ท่านจงอยู่ค้างเสียคืนหนึ่งก่อน รุ่งขึ้นเช้าจึงไป พวกกุมารกุมารีซึ่งพระมารดาของเธอให้สรงแล้วสูดดมที่เศียรแล้ว ประดับระเบียบดอกไม้ ไปในมรรคาที่ปกคลุมด้วยนานาบุปผชาติประดับด้วยนานาคันธชาติ เกลื่อนไปด้วยมูลผลาหาร.[2]

ชูชกกล่าวว่า หากรอรุ่งเช้าพระนางมัทรีจะกลับจากป่า *"ย่อมทำอันตรายแก่บุญของทายก กระทำอันตรายแก่ลาภของยาจก"*[3] พระเวสสันดรจึงตรัสให้ชูชกถวายพระชาลีและพระกัณหาชินาแด่พระเจ้าสญชัย เพื่อชูชกจะได้ทรัพย์มาก ชูชกทูลพระเวสสันดรว่า เกรงว่าจะถูกลงราชทัณฑ์เพราะพระเจ้าสญชัยทรงคิดว่า *"เป็นโจรลักเด็ก"* และยืนยันว่าจะนำสองกุมารไปให้นางอมิตตดาปนา

ชูชกทูลว่า

ข้าพระองค์จักทำตามรับสั่งไม่ได้ ข้าพระองค์จักนำทารกทั้งสองไปให้บำเรอนางอมิตตดาปนาพราหมณี.

บรรดาเหล่าบทนั้น บทว่า **ทารเกว** ความว่า ข้าพระองค์ไม่ต้องการทรัพย์อย่างอื่น ข้าพระองค์จักนำสองทารกเหล่านี้ไปให้บำเรอพราหมณีของข้าพระองค์.[4]

---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 714.

[2] **แหล่งเดิม.** หน้า 714 – 715.

[3] **แหล่งเดิม.** หน้า716

[4] **แหล่งเดิม.** หน้า 718.

พระชาลีและพระกัณหาชินาทรงได้ยินดังนั้นก็เกรงกลัว พากันเสด็จหนีไปหลังบรรณศาลา วิ่งไปที่นั่นที่นี้จนถึงสระโบกขรณี จึงเสด็จลงสู่น้ำ เอาใบบัววางบนพระเศียร

> พระชาลีราชกุมารและพระกัณหาชินาราชกุมารีได้สดับผรุสวาจานั้นของชูชกก็เกรงกลัว พากันเสด็จไปบรรณศาลา แล้วหนีไปจากที่แม้นั้นซ่อนองค์ที่ชัฏพุ่มไม้ องค์สั่นทอดพระเนตรเห็นพระองค์เหมือนถูกชูชกมาจับไปแม้ในที่นั้น เมื่อไม่สามารถจะดำรงอยู่ ณ ที่ไร ๆ ก็วิ่งไปแต่ที่นี้บ้าง ๆ เลย เสด็จไปถึงสระโบกขรณีสี่เหลี่ยม ทรงนุ่งผ้าเปลือกไม้มั่น ตกพระทัยกลัวลงสู่น้ำ เอาใบบัววางไว้บนพระเศียร เอาน้ำบังองค์ประทับยืนอยู่.[1]

เมื่อชูชกไม่เห็นสองกุมารจึงกล่าวติเตียนพระเวสสันดรว่าทรงให้พระโอรสพระธิดาหนีไป

> ฝ่ายชูชกไม่เห็นสองกุมาร จึงพูดรุกรานพระโพธิสัตว์ว่า ข้าแต่พระเวสสันดรผู้เจริญ พระองค์ประทานกุมารกุมารีแก่ข้าพระองค์บัดนี้ ครั้นข้าพระองค์ทูลว่า ข้าพระองค์จักไม่ไปเชตุดรราชธานี จักนำกุมารกุมารีไปให้บำเรออมิตตตาปนาพราหมณีของข้าพระองค์ พระองค์ก็ให้สัญญาโบกไม้โบกมือให้พระโอรสพระธิดาหนีไปเสีย แล้วนั่งทำเป็นไม่รู้ คนพูดมุสาเช่นพระองค์เห็นจะไม่มีในโลก[2]

พระเวสสันดรจึงตามหาสองกุมาร โดยทรงตามรอยพระบาทของสองกุมาร เห็นรอยพระบาทลงสู่น้ำในสระโบกขรณี จึงตรัสเรียกพระชาลีและพระกัณหาชินาให้เป็นดังยานนาวาพาพระองค์และสรรพสัตว์ข้ามฝั่ง

> ฝ่ายมหาสัตว์ได้ทรงสดับดังนั้นก็ตกพระทัย ทรงดำริว่า เด็กทั้งสองจักหนีไป จึงรับสั่งว่า ดูก่อนพราหมณ์ ท่านอย่าคิดเลย เราจักนำตัวมาทั้งสองคน ตรัสฉะนี้แล้วเสด็จลุกขึ้นไปหลังบรรณศาลา ก็ทรงทราบว่าพระโอรสพระธิดาเข้าสู่ป่าชัฏ จึงเสด็จไปสู่ฝั่งสระโบกขรณี ตามรอยพระบาทของสองกุมารกุมารีนั้น ทอดพระเนตรเห็นรอยพระบาทลงสู่น้ำ ก็ทรงทราบว่า พระโอรสและพระธิดาจักลงไปยืนอยู่ในน้ำ จึงตรัสเรียกว่า พ่อชาลี แล้วตรัสคาถาว่า
>
> ดูก่อนพ่อชาลีพระลูกรัก พ่อจงมา จงเพิ่มพูนบารมีของพ่อให้เต็ม จงช่วยโสรจสรงหทัยของพ่อให้เย็นฉ่ำ จงทำตามคำของพ่อ ขอเจ้าทั้งสองจงเป็นดังยานนาวาของพ่อ ไม่หวั่นไหวต่อสาครคือภพ พ่อจักข้ามฝั่งคือชาติ จังยังมนุษย์เทวดาให้ข้ามด้วย.

---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 718 – 719.

[2] **แหล่งเดิม.** หน้า 719.

พระชาลีราชกุมารได้ทรงสดับพระดำรัสของพระราชบิดา จึงทรงคิดว่าตาพราหมณ์จงทำเราตามใจชอบเถิด เราจักไม่กล่าวคำสองกับพระราชบิดาจึงโผล่พระเศียรแหวกใบบัวออกเสด็จขึ้นจากน้ำ หมอบแทบพระบาทเบื้องขวาแห่งพระมหาสัตว์ กอดข้อพระบาทไว้มั่นทรงกันแสง ลำดับนั้น พระมหาสัตว์จึงตรัสถามพระชาลีว่า แน่ะพ่อ น้องหญิงของพ่อไปไหน พระชาลีทูลสนองว่าข้าแต่พระราชบิดา ธรรมดาว่าสัตว์ทั้งหลาย เมื่อภัยเกิดขึ้น ก็ย่อมรักษาตัวทีเดียว ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ก็ทรงทราบว่า ลูกทั้งสองของเราจักนัดหมายกัน จึงตรัสเรียกว่า แม่กัณหา แม่จงมา แล้วตรัสคาถาว่า

ดูก่อนแม่กัณหาธิดารัก แม่จง มาจงเพิ่มพูนทานบารมีที่รักของพ่อ จงช่วยโสรจสรงหทัยของพ่อให้เย็นฉ่ำ จงทำตามคำของพ่อ ขอเจ้าทั้งสองจงเป็นดังยานนาวาของพ่อ ไม่หวั่นไหวต่อสาครคือภพ พ่อจักข้ามฝั่งคือชาติ จักยกขึ้นซึ่งมนุษย์ทั้งเทวดาด้วย.

พระนางกัณหาชินาราชกุมารีได้ทรงสดับพระดำรัสของพระราชบิดาจึงทรงคิดว่า เราจักไม่กล่าวคำสองกับพระราชบิดา จึงเสด็จขึ้นจากน้ำเหมือนกัน หมอบแทบพระบาทเบื้องซ้ายแห่งพระมหาสัตว์ กอดข้อพระบาทไว้มั่นทรงกันแสง พระอัสสุชลของสองกุมารกุมารีตกลงยังหลังพระบาทแห่งพระมหาสัตว์ ซึ่งมีพรรณดุจดอกปทุมบาน พระอัสสุชลของพระมหาสัตว์ก็ตกลงบนปฤษฎางค์แห่งสองกุมารกุมารีซึ่งเช่นกับแผ่นทองคำ.[1]

พระเวสสันดรทรงกำหนดราคาค่าไถ่สองกุมาร โดยกำหนดทองคำพันลิ่มแก่พระชาลี ส่วนพระกัณหาชินากำหนดสิ่งทั้งปวงอย่างละร้อย ได้แก่ ทาสี ทาส ช้าง ม้า โค และทองคำ จากนั้นจึงทรงหลั่งน้ำในมือชูชกเพื่อยกสองกุมารให้

ครั้งนั้น พระมหาสัตว์ถึงความกวัดแกว่ง ราวกะว่ามีพระทัยหดหู่ทรงลูบพระปฤษฎางค์แห่งราชกุมารกุมารีด้วยฝ่าพระหัตถ์อันอ่อนนุ่ม ยังพระราชกุมารกุมารีให้ลุกขึ้นปลอบโยนแล้วตรัสว่า แน่ะพ่อชาลี เจ้าไม่รู้ว่าพ่อวิตกถึงทานบารมีของพ่อดอกหรือ เจ้าจงยังอัธยาศัยของพ่อให้ถึงที่สุด ตรัสฉะนี้แล้วประทับยืนกำหนดราคาราชบุตรราชบุตรีในที่นั้นดุจนายโคบาลตีราคาโคฉะนั้น.

ได้ยินว่า พระมหาสัตว์ตรัสเรียกพระโอรสมาตรัสว่า แน่ะพ่อชาลีถ้าพ่อใคร่จะเป็นไท พ่อควรให้ทองคำพันลิ่มแก่พราหมณ์ชูชก จึงควรเป็นไท ก็กนิษฐภคินีของพ่อเป็นผู้ทรงอุดมรูปใคร ๆ ชาติต่ำพึงให้ทรัพย์เล็กน้อยแก่พราหมณ์ ทำกนิษฐภคินีของพ่อให้เป็นไท ทำให้แตกชาติ ยกเสียแต่พระราชาใครจะให้สิ่งทั้งปวงอย่างละ 100 ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น กนิษฐภคินีของพ่ออยากจะเป็นไท พึงให้สิ่งทั้งปวงอย่างละ 100 อย่างนี้ คือ ทาสี ทาส ช้าง ม้า โค อย่างละ 100 และทองคำ 100 ลิ่ม แก่ชูชก แล้วจงเป็นไทเถิด. พระเวสสันดรโพธิสัตว์ทรงกำหนดราคาพระราชกุมารกุมารีอย่างนี้แล้ว ทรงปลอบโยนแล้วเสด็จไปสู่อาศรม จับพระเต้าน้ำ เรียกชูชกมาตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ผู้เจริญ จงมานี่ แล้วทรงหลั่งน้ำลงในมือชูชก ทำให้เนื่องด้วยพระสัพพัญญุตญาณ

---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 719 – 720.

ตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ผู้เจริญ พระสัพพัญญุตญาณย่อมเป็นที่รักยิ่งกว่าบุตรและบุตรีผู้เป็นที่รักกว่าร้อยเท่าพันเท่าแสนเท่า เมื่อจะทรงยังปฐพีให้บันลือลั่นได้พระราชทานปิยบุตรทานแก่พราหมณ์ชูชก.[1]

เมื่อชูชกได้สองกุมารแล้วนำเถาวัลย์มาผูกพระหัตถ์พระชาลีและพระกัณหาชินารวมกัน ถือปลายเถาวัลย์โบยตีสองกุมาร พระชาลีและพระกัณหาชินาเอาพระปฤษฎางค์เข้ารับไม้แทนกันและกัน

ฝ่ายชูชกเข้าไปสู่ชัฏป่า เอาฟันกัดเถาวัลย์ถือมา ผูกพระหัตถ์เบื้องขวาแห่งพระชาลีกุมารรวมกันกับพระหัตถ์เบื้องซ้ายแห่งพระกัณหาชินากุมารี ถือปลายเถาวัลย์นั้นไว้ โบยตีพาไป.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

แต่นั้น พราหมณ์ผู้ร้ายกาจนั้น ก็เอาฟันกัดเถาวัลย์ ผูกพระกรแห่งพระราชกุมารกุมารีด้วยเถาวัลย์อีกข้างหนึ่งไว้ แต่นั้น พราหมณ์ถือเถาวัลย์ถือไม้เฆี่ยนตีนำพระกุมารกุมารีไปต่อหน้าที่นั่ง แห่งพระเวสสันดรสีวีราช.

พระฉวีของพระชาลีพระกัณหาชินาแตกตรงที่ที่ถูกตีแล้ว ๆ นั้น ๆ พระโลหิตไหล พระชาลีและพระกัณหาชินาต่างเอาพระปฤษฎางค์เข้ารับไม้แทนกันและกันในเมื่อถูกตี. ลำดับนั้น ชูชกพลาดล้มลงในสถานที่ไม่เสมอแห่งหนึ่ง เถาวัลย์อันแข็งเคลื่อนหลุดจากพระหัตถ์อันอ่อนแห่งพระกุมารกุมารี พระกุมารกุมารีทรงกันแสงหนีไปหาพระมหาสัตว์.[2]

พระชาลีกราบทูลให้พระเวสสันดรทรงคอยพระนางมัทรีกลับจากป่า จึงบริจาคให้ทั้งสองเป็นทาน แล้วทูลว่าชูชกมีลักษณะบุรุษโทษ 18 ประการ ได้แก่ ตีนแป เล็บเน่า มีเนื้อปลีแข้งหย่อนลงข้างล่าง ริมฝีปากบนยาวยื่นปิดปาก มีน้ำลายไหล เขี้ยวยื่นออกเหมือนเขี้ยวหมู จมูกหักไม่เสมอกัน ท้องโต หลังค่อม ตาเหล่ หนวดสีเหมือนทองแดง ผมสีเหลือง เส้นเอ็นขึ้นสะพรั่ง เกลื่อนไปด้วยกระดำ ตาเหลือกเหลือง เอวคดหลังโกงคอเอียง ขากางเดินเท้าลั่นเผาะ ๆ ขนตามตัวดกและหยาบ

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

พระชาลีและพระกัณหาหลีกไปจากที่นั้น พ้นพราหมณ์ชูชก มีพระเนตรทั้งสองนองไปด้วยพระอัสสุชล พระชาลีชะเง้อดูพระบิดา องค์สั่นดุจใบอัสสัตถพฤกษ์ อภิวาทพระบาทพระบิดา ครั้นถวายบังคมพระบาทพระบิดาแล้วได้กราบทูลคำนี้ว่า ข้าแต่พระบิดา พระมารดาเสด็จออกไปป่าแล้ว พระบิดาประทานหม่อมฉันทั้งสอง ขอพระบิดาจงประทานหม่อมฉันทั้งสอง ต่อเมื่อหม่อมฉันทั้งสองได้พบพระมารดาก่อนเถิด.

---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 720 – 721.

[2] **แหล่งเดิม.** หน้า 723.

ข้าแต่พระบิดา พระมารดาเสด็จออกไปป่าแล้วพระบิดาประทานหม่อมฉันทั้งสอง ขอพระบิดาอย่าเพิ่งประทานหม่อมฉันทั้งสอง จนกว่าพระมารดาของหม่อมฉันทั้งสองจะเสด็จกลับมา พราหมณ์ชูชกนี้จงขายหรือจงฆ่าในกาลนั้นแน่แท้ ชูชกนี้ประกอบด้วยบุรุษโทษ 18 ประการ คือ ตีนแบ 1 เล็บเน่า 1 มีปลีน่องย้อยยาน 1 มีริมฝีปากบนยาว 1 น้ำลายไหล 1 มีเขี้ยวยาวออกจากริมฝีปากดังเขี้ยวหมู 1 จมูกหัก 1 ท้องโตดังหม้อ 1 หลังค่อม 1 ตาเหล่ 1 หนวดสีเหมือนทองแดง 1 ผมสีเหลือง 1 เส้นเอ็นขึ้นสะพรั่ง เกลื่อนไปด้วยกระดำ 1 ตาเหลือกเหลือง 1 เอวคด หลังโกง คอเอียง 1 ขากาง 1 เดินตีนลั่นดังเผาะ ๆ 1 ขนตามตัวดกและหยาบ 1 นุ่งห่มหนังเสือเหลือง เป็นดังอมนุษย์น่ากลัว แกเป็นอมนุษย์หรือยักษ์กินเนื้อและเลือด มาแต่บ้านสู่ป่าทูลขอทรัพย์พระบิดา ข้าแต่พระบิดาพระองค์ทอดพระเนตรเห็นหม่อมฉันทั้งสองอันแกผู้ดุจปีศาจนำไปหรือหนอพระหฤทัยของพระองค์ราวกะผูกมั่นด้วยเหล็กแน่ทีเดียว พราหมณ์ชูชกผู้แสวงหาทรัพย์ ผู้ร้ายกาจเกินเปรียบผูกหม่อมฉันทั้งสอง และตีหม่อมฉันทั้งสองเหมือนตีฝูงโค พระองค์ไม่ทรงทราบหรือ น้องกัณหาจงอยู่ ณ ที่นี้ เพราะเธอยังไม่รู้จักทุกข์สักนิดเดียว ลูกมฤคีที่ยังกินนม พรากไปจากฝูงก็ร้องไห้หาแม่เพื่อจะกินนมฉันใด น้องกัณหาชินาเมื่อไม่เห็นพระมารดาก็จะกันแสงเหี่ยวแห้งสิ้นชนมชีพ ฉันนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อุทกฺขสิ** ความว่า ไปสำนักพระมหาสัตว์ หวาดหวั่นไหวแลดูอยู่. บทว่า **เวธ** ได้แก่ ตัวสั่น. บทว่า **ตฺวญฺจ โน ตาต ทสฺสสิ** ความว่า ข้าแต่เสด็จพ่อ พระองค์ได้ประทานหม่อมฉันทั้งสองให้แก่พราหมณ์ ในเมื่อเสด็จแม่ยังมิได้กลับมาเลย ขอเสด็จพ่ออย่าได้ทรงกระทำอย่างนี้เลย โปรดยับยั้งไว้ก่อน พระเจ้าค่ะ จนกว่าหม่อมฉันทั้งสองจะได้เห็นเสด็จแม่ ต่อนั้นพระองค์จึงค่อยประทานในกาลที่หม่อมฉันทั้งสองได้เห็นเสด็จแม่แล้ว พระเจ้าค่ะ. บทว่า **วิกฺกีณาตุ หนาตุ วา** ความว่า ข้าแต่เสด็จพ่อ ในเวลาที่เสด็จแม่เสด็จมา พราหมณ์ชูชกนี้จงขายหรือจงฆ่าหม่อมฉันทั้งสองก็ตาม หรือจงทำตามที่ปรารถนาเถิด อนึ่งพระชาลีราชกุมารได้กราบทูลบุรุษโทษ 18 ประการว่า พราหมณ์กักขละหยาบช้านี้ประกอบด้วยบุรุษ 18 ประการ. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **พลงฺกปาโท** ได้แก่ ตีนแป. บทว่า **อทฺธนโข** ได้แก่ เล็บเน่า. บทว่า **โอพทฺธปิณฺฑิโก** ได้แก่ มีเนื้อปลีแข้งหย่อนลงข้างล่าง. บทว่า **ทีโฆฏฺฐโรฏฺฐ** ได้แก่ ประกอบด้วยริมฝีปากบนยาวยื่นปิดปาก. บทว่า **จปโล** ได้แก่ มีน้ำลายไหล. บทว่า **กฬาโร** ได้แก่ ประกอบด้วยเขี้ยวยื่นออกเหมือนเขี้ยวหมู. บทว่า **ภคฺคนาสโก** ได้แก่ ประกอบด้วยจมูกหักคือไม่เสมอกัน. บทว่า **โลหมสฺสุ** ได้แก่ มีหนวดสีมีเหลืองเหมือนทองแดง. บทว่า **หริตเกโส** ได้แก่ มีผมสีเหมือนทองงอกหยิก. บทว่า **วลีนํ** ได้แก่ หนังย่นเป็นเกลียวทั่วตัว. บทว่า **ติลกาหโก** ได้แก่ เกลื่อนไปด้วยกระดำ. บทว่า **ปิงฺคโล** ได้แก่ มีตาเหลือกเหลือง คือประกอบด้วยตาทั้งสองคล้ายตาแมว. บทว่า **วินโต** ได้แก่ มีคดในที่ 3 แห่ง คือ เอว หลัง คอ. บทว่า **วิกโฏ** ได้แก่ มีเท้าลั่นท่านกล่าวว่า มีที่ต่อกระดูกมีเสียง ก็มี คือประกอบด้วยที่ต่อกระดูกมีเสียงดังเผาะ ๆ. บทว่า **พฺรหา** ได้แก่ยาว.[1]

---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 723 – 726.

พระชาลีทรงคร่ำครวญถึงความร้ายกาจของชูชก และทรงตรัสเปรียบเรื่องบิดามารดากับบุตร

บทว่า **อมนุสฺโส** ความว่า พราหมณ์นี้มิใช่มนุษย์ เป็นยักษ์ที่เที่ยวไปในป่าด้วยเพศของมนุษย์เป็นแน่นะเสด็จพ่อ. บทว่า **ภยานโก** ได้แก่ น่ากลัวเหลือเกิน. บทว่า **มนุสฺโส อุทาหุ ยกฺโข** ความว่า ข้าแต่เสด็จพ่อถ้าใคร ๆ เห็นพราหมณ์นี้แล้วถาม ก็ควรตอบว่า กินเนื้อและเลือดเป็นอาหาร. บทว่า **ธนํ ตํ ตาต ยาจติ** ความว่า ข้าแต่เสด็จพ่อ พราหมณ์นี้ประสงค์จะกินเนื้อของหม่อมฉันทั้งสอง จึงทูลขอทรัพย์คือบุตรต่อพระองค์. บทว่า **อุทิกฺขสิ** ได้แก่ เพ่งดู. บทว่า **อสฺมา นูน เต หทยํ** ความว่า ข้าแต่เสด็จพ่อ ธรรมดาบิดามารดาทั้งหลายย่อมมีหทัยอ่อนในบุตรทั้งหลาย ไม่ทนดูความทุกข์ของบุตรทั้งหลายอยู่ได้ แต่พระหฤทัยของพระองค์เห็นจะเหมือนแผ่นหิน อีกอย่างหนึ่ง หฤทัยของพระองค์คงจะใช้เหล็กผูกไว้มั่น ฉะนั้นเมื่อหม่อมฉันทั้งสองมีความทุกข์เกิดขึ้นเห็นปานฉะนี้ เสด็จพ่อจึงไม่เดือดร้อน. บทว่า **น ชานาสิ** ความว่า พระองค์ประทับนั่งอยู่เหมือนไม่รู้สึก.

บทว่า **อจฺจายิเกน ลุทฺเทน** ได้แก่ ร้ายกาจเหลือเกิน คือเกินประมาณ. บทว่า **โน โย** ความว่า พระองค์ไม่ทรงทราบหรือว่าหม่อมฉันสองพี่น้องถูกพราหมณ์ผูกมัดไว้. บทว่า **สุมฺภติ** ได้แก่ เฆี่ยนตี. บทว่า **อิเธว อจฺฉตํ** ความว่า ข้าแต่เสด็จพ่อ น้องกัณหาชินานี้ยังไม่รู้จักความทุกข์ยากอะไร ๆ เลย เมื่อไม่เห็นเสด็จแม่ก็จะกันแสง จักเหี่ยวแห้งสิ้นชนมชีพไปเหมือนลูกมฤคีน้อยที่ยังกินนม พรากจากฝูง เมื่อไม่เห็นแม่ ย่อมร้องคร่ำครวญอยากกินนมฉะนั้น เพราะฉะนั้น ขอพระองค์จงทรงประทานหม่อมฉันเท่านั้นแก่พราหมณ์ หม่อมฉันจักไป ขอให้น้องกัณหาชินานี้อยู่ในที่นี้แหละ.[1]

พระชาลีและพระกัณหาชินาทรงคร่ำครวญอยู่อย่างนี้ ชูชกก็มาโบยตีกุมารกุมารีพาไป พระเวสสันดรมีความโศกเพราะทรงหวั่นไหว มีน้ำพระเนตรนอง

กาลนั้น ความเศร้าโศกมีกำลังเพราะปรารภพระโอรสพระธิดา ได้เกิดขึ้นแก่พระมหาสัตว์ พระหทัยมังสะของพระมหาสัตว์ได้เป็นของร้อน พระองค์ทรงหวั่นไหวด้วยความเศร้าโศก ดุจช้างพลายตกมันถูกไกรสรราชสีห์จับและดุจดวงจันทร์เข้าไปในปากแห่งราหู ไม่สามารถจะดำรงอยู่ได้ด้วยภาวะของพระองค์ มีพระเนตรนองไปด้วยพระอัสสุชล เสด็จเข้าบรรณศาลาทรงปริเทวนาการอย่างน่าสงสาร.[2]

---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 726 – 727.

[2] **แหล่งเดิม.** หน้า 729.

ความปริวิตกเกิดขึ้นแก่พระเวสสันดร เพราะทรงรักพระโอรสพระธิดา ทรงเปรียบชูชกว่าเหมือนตีปลาที่ติดอยู่ในปากแห จึงกลั้นความโศกไม่ได้ จักติดตามไปฆ่าพราหมณ์แล้วนำสองกุมารกลับมา แล้วทรงนึกได้จึงทรงอธิษฐานสมาทานศีลนึกถึงประเพณีการบริจาคมหาบริจาคสำหรับพระพุทธเจ้า

> ครั้งนั้นความปริวิตกได้เกิดขึ้นแก่พระเวสสันดรมหาสัตว์ ด้วยทรงสิเนหาในพระโอรสและพระธิดาอย่างนี้ว่า พราหมณ์นี้เบียดเบียนลูกทั้งสองของเราเหลือเกิน เมื่อไม่อาจกลั้นความโศกไว้ได้ดังนี้ เราจักติดตามไปฆ่าพราหมณ์เสียแล้วนำลูกทั้งสองกลับมา แต่นั้นกลับทรงหวนคิดได้ว่า การที่ลูกเราทั้งสองถูกเบียดเบียนเป็นความลำบากยิ่ง นั่นไม่ใช่ฐานะ การบริจาคปิยบุตรทานแล้วจะเดือดร้อนภายหลัง หาใช่ธรรมของสัตบุราไม่ คาถาแสดงความปริวิตก 2 คาถาที่ส่องเนื้อความนั้น มีดังนี้ว่า
>
> > เราจะถือคันพระแสงศร เหน็บพระแสงขรรค์ไว้เบื้องซ้าย นำลูกทั้งสองของเรากลับมา เพราะการที่ลูกทั้งสองถูกเฆี่ยนตีนำมาซึ่งความทุกข์ แต่ลูกทั้งสองพึงลำบากยากเข็ญนั้น ไม่ใช่ฐานะ ก็ใครเล่ารู้ธรรมของสัตบุรุษ บำเพ็ญทานแล้วจะเดือดร้อนภายหลัง.
>
> บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สตึ** ได้แก่ ธรรมคือประเพณีของพระโพธิสัตว์ในกาลก่อน. ได้ยินว่าพระโพธิสัตว์นั้นทรงอนุสรณ์ถึงประเพณีแห่งพระโพธิสัตว์ทั้งหลายในขณะนั้น แต่นั้นพระองค์ทรงดำริว่า พระโพธิสัตว์ทั้งปวงไม่ทรงบริจาคมหาบริจาค 5 ประการ คือ บริจาคทรัพย์ บริจาคอวัยวะ บริจาคชีวิต บริจาคบุตร บริจาคภรรยา หาเคยเป็นพระพุทธเจ้าได้ไม่ ก็ตัวเราก็เข้าอยู่ในจำพวกพระโพธิสัตว์เหล่านั้น แม้เราไม่บริจาคบุตรและชายา ก็ไม่อาจจะเป็นพระพุทธเจ้าได้ ทรงดำริฉะนี้แล้ว ยังสัญญาให้เกิดขึ้นว่า แน่ะเวสสันดรเป็นอย่างไร ท่านไม่รู้ความที่บุตรและบุตรีที่ให้เพื่อเป็นทาสทาสีแก่ชนเหล่าอื่น จะนำมาซึ่งความทุกข์ดอกหรือ เราจักตามไปฆ่าชูชกด้วยเหตุไรเล่าแล้วทรงดำริต่อไปว่า ขึ้นชื่อว่าบริจาคทานแล้วตามเดือดร้อนภายหลัง หาสมควรแก่เราไม่ ทรงตัดพ้อพระองค์เองอย่างนี้แล้ว ทรงอธิษฐานสมาทานศีลมั่นโดยมนสิการว่า ถ้าชูชกฆ่าลูกทั้งสองของเรา จำเดิมแต่เวลาที่เราบริจาคแล้วเราจะไม่กังวลอะไร ๆ ทรงอธิษฐานมั่นฉะนี้แล้ว เสด็จออกจากบรรณศาลาประทับนั่ง ณ แผ่นศิลา แทบทวารบรรณศาลา ดุจปฏิมาทองคำฉะนั้น.[1]

ชูชกตีพระชาลีและพระกัณหาชินาต่อหน้าพระที่นั่งแห่งพระมหาสัตว์นำไป สองกุมารทรงคร่ำครวญ เมื่อชูชกพลาดล้มเถาวัลย์ที่ผูกเคลื่อนหลุดจากพระหัตถ์พระราชกุมารกุมารีทั้งสองหนีมาหาพระราชบิดา ชูชกลุกขึ้นโดยเร็วถือเถาวัลย์และไม้ด้วยความโกรธ ผูกพระหัตถ์ทั้งสองแล้วนำสองกุมารไปอีก สองกุมารทรงคร่ำครวญถึงความโหดร้ายของชูชก และทรงรำพันถึงพระนางมัทรี

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 731 – 732.

มัทรีบรรพ กล่าวถึงเมื่อพระเวสสันดรทรงบริจาคปิยบุตรมหาทาน เทวดาทั้งหลายเกรงพระนางมัทรีจะเสด็จสู่อาศรมแต่วัน เมื่อไม่พบพระโอรสพระธิดาในอาศรมนั้น จะเสด็จตามไปหาด้วยความเสน่หา ก็จะพึงเสวยทุกข์ใหญ่ เทวดาจึงสั่งเทพบุตร 3 องค์ให้จำแลงเป็นราชสีห์ เสือโคร่ง และเสือเหลือง กั้นทางเสด็จพระนางมัทรีไว้ จนกว่าอาทิตย์อัสดงคต จึงให้พระนางเสด็จสู่อาศรม

> ครั้งนั้น เทพบุตรทั้งสามรับคำของเทวดาเหล่านั้นว่า สาธุ ต่างจำแลงกายกลายเป็นราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง มานอนหมอบเรียงกันอยู่ในมรรคาที่พระนางเจ้ามัทรีเสด็จมา.[1]

พระนางมัทรีเสด็จสู่ป่าหาผลาผลด้วยความหวั่นพระทัยเพราะฝันร้าย ขณะนั้นเกิดลางร้ายคือ เสียมหลุดจากพระหัตถ์ กระเช้าหลุดจากพระอังสา พระเนตรขวาเขม่น เป็นต้น จึงทรงคิดถึงสองกุมารและพระเวสสันดร แต่ไม่สามารถเสด็จกลับอาศรมได้ เพราะมีสัตว์ 3 ตัวนอนขวางทางอยู่ พระนางมัทรีจึงทูลอ้อนวอนขอทาง

> บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ตสฺสา** ได้แก่ เรานั้น. บทว่า **อสฺสมาคมนํ ปติ** ความว่า มาหมายเฉพาะอาศรม. บทว่า **อุปฏฺฐหุ** ได้แก่ ปรากฏขึ้น เล่ากันมาว่า สามสัตว์เหล่านั้นนอนเรียงกันอยู่ก่อน เวลาพระนางมัทรีเสด็จมา จึงลุกขึ้นบิดตัวแล้ว แล้วกั้นมรรคายืนขวางเรียงกันอยู่. บทว่า **ยญฺจ เนสํ** ความว่า ชนทั้งสามนั้น คือ พระเวสสันดรและลูกน้อยทั้งสองของพระองค์ พึงบริโภคมูลผลาผลที่ข้านำไปแต่ป่านี้เพื่อเขา โภชนาหารอย่างอื่นไม่มีแก่เขาเหล่านั้น. บทว่า **อนายตึ** ความว่า พระเวสสันดรทราบว่าข้ายังไม่กลับมา พระองค์เดียวนั่นแหละนั่งปลอบโยนเด็กทั้งสองแน่ ๆ. บทว่า **สเวสนากาเล** ได้แก่ ในเวลาที่ตนให้กินอาหารให้ดื่มน้ำในวันอื่น ๆ. บทว่า **ขีรํ ปีตาว** ความว่า พระนางมัทรีตรัสว่า ลูกน้อยมฤคีที่ยังไม่อดนมร้องหิวนม เมื่อไม่ได้นมก็ร้องไห้จนหลับไป ฉันใด ลูกน้อยทั้งสองของข้า ร้องไห้อยากผลาผล เมื่อไม่ได้ผลาผลก็จักร้องไห้จนหลับไป ฉันนั้น. บทว่า **วารึ ปีตาว** ความว่า ในอาศรมบท พึงเห็นเนื้อความโดยนัยนี้ว่า เหมือนลูกน้อยมฤคีมีความระหาย ร้องหิวน้ำ เมื่อไม่ได้น้ำก็ร้องคร่ำครวญจนหลับไป. บทว่า **อจฺฉเร** ได้แก่ อยู่. บทว่า **ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐนฺติ** ความว่า ยืนคอยรับเรา. ปาฐะว่า **ปจฺจุคฺคตุ** ก็มีความว่า ต้อนรับ. บทว่า **เอกายโน** ได้แก่ เป็นที่ไปแห่งคนผู้เดียวเท่านั้น คือเป็นทางเดินได้เฉพาะคนเดียว. บทว่า **เอกปโถ** ความว่า ทางนั้นเฉพาะคนเดียวเท่านั้น ไม่มีคนที่สอง คือไม่อาจแม้จะก้าวลงไปได้ เพราะเหตุไร เพราะมีสระและที่ลุ่มลึกอยู่ข้างทาง. บทว่า **นมตฺถุ** ความว่า พระนางมัทรีนั้นทอดพระเนตรไม่เห็นทางอื่นคิดว่า เราจักอ้อนวอนสามสัตว์เหล่านี้ให้ช่วยเรากลับไปได้ จึงลดกระเช้าผลไม้ลงจากพระอังสา ประคองอัญชลีนมัสการกล่าวอย่างนี้. บทว่า **ภาตโร** ความว่า ก็พวกเราเป็นลูกของเจ้ามนุษย์ แม้พวกท่านก็เป็นลูกของเจ้ามฤค ดังนั้นขอพวกท่านจงเป็นพี่โดย

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 739.

ธรรมของข้าเถิด. บทว่า **อวรุทฺธสฺส** ได้แก่ ถูกเนรเทศจากแว่นแคว้น. บทว่า **รามํ สีดาวนุพฺพตา** ความว่า พระนางมัทรีกล่าวว่า พระเทวีสีดาผู้พระกนิษฐาของพระรามเป็นอัครมเหสีของพระรามนั้นเอง เป็นผู้อนุวัตรตามพระราม คือ เคารพยำเกรงพระรามผู้สวามีเหมือนเทวดา เป็นผู้ไม่ประมาทบำรุงบำเรอพระรามราชโอรสของพระเจ้าทศรถมหาราช ฉันใด แม้ข้าก็ไม่เป็นผู้ไม่ประมาทบำรุงบำเรอพระเวสสันดร ฉันนั้น. บทว่า **ตุมฺเห จ** ความว่า พระนางมัทรีอ้อนวอนว่า ขอท่านทั้งหลายจงให้มรรคาแก่เราแล้วไปพบลูก ๆ ของท่านในเวลากินอาหารเย็นส่วนข้าก็จะพบลูก ๆ ของข้า ขอท่านทั้งหลายจงให้มรรคาเถิด.[1]

เมื่อถึงเวลาเทพบุตรที่จำแลงเป็นสัตว์ 3 ตัว จึงให้มรรคาแก่พระนาง พระนางมัทรีเสด็จไปถึงอาศรมในกาลนั้นเป็นวันบูรณมีอุโบสถ แต่ไม่พบสองกุมารจึงทรงคร่ำครวญและเสด็จไปเฝ้าพระเวสสันดรเพื่อตรัสถามถึงสองกุมาร พระเวสสันดรไม่ตรัสตอบทำให้พระนางมัทรีถึงความโศกยิ่ง

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อิทำ ตโต ทุกฺขตรำ** ความว่า ข้าแต่พระสวามีเวสสันดร การที่พระองค์ไม่ตรัสกับหม่อมฉัน เป็นทุกข์แก่หม่อมฉันยิ่งกว่าทุกข์ที่หม่อมฉันถูกเนรเทศจากแว่นแคว้นมาอยู่ป่า และทุกข์ที่หม่อมฉันไม่เห็นลูกทั้งสอง เพราะพระองค์ทำให้หม่อมฉันลำบากด้วยความนิ่งเหมือนรื้อเรือนไฟไหม้ เหมือนเอาไม้ตีคนตกต้นตาล เหมือนเอาลูกศรแทงที่แผล ด้วยว่าหทัยของหม่อมฉันนี้ย่อมหวั่นไหวและเจ็บปวด เหมือนแผลที่ถูกแทงด้วยลูกศร. ปาฐะว่า **สวิทฺโธ** ดังนี้ก็มีความว่า แทงทะลุตลอด. **โน** อักษร ในบทว่า **ทกฺขสิ โน** นี้เป็นเพียงนิบาต ความว่า พระองค์จะได้ทอดพระเนตรเห็นหม่อมฉันตายเสียแล้วตรงเวลาทีเดียว.[2]

พระเวสสันดรต้องการให้พระนางมัทรีละความโศก จึงติเตียนพระนางมัทรีที่ทรงกลับจากป่าในเวลาเย็น

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ทรงดำริว่า เราจักให้พระนางมัทรีละความโศกเพราะบุตรเสียด้วยถ้อยคำหยาบ จึงตรัสคาถานี้ว่า

แน่ะมัทรี เธอเป็นราชบุตร มีรูปงาม มียศ ไปเสาะหาผลไม้แต่เช้า ไฉนหนอจึงกลับมาจนเย็น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กิมิทำ สายมาคตา** ความว่า พระเวสสันดรบรมโพธิสัตว์ตรัสคุกคามและลวงว่า แน่ะมัทรี เธอมีรูปงามน่าเลื่อมใสและในหิมวันตประเทศก็มีพรานป่า ดาบสและวิทยาธรเป็นต้นท่องเที่ยวอยู่เป็นอันมาก ใครจะรู้เรื่องอะไร ๆ ที่เธอทำแล้ว เธอไปป่าแต่เช้า กลับมา

---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 741 – 742.

[2] **แหล่งเดิม.** หน้า 748.

จนเย็นนี่อย่างไร ธรรมดาหญิงที่ละเด็กเล็ก ๆ ไปป่า จะเป็นหญิงมีสามีหรือไม่มีก็ตามย่อมไม่เป็นอย่างนี้ ความคิดแม้เพียงนี้ว่า ลูกน้อยของเราจะเป็นอย่างไรหรือสามีของเราจักคิดอย่างไร ดังนี้มิได้มีแก่เธอ เธอไปแต่เช้า กลับมาด้วยแสงจันทร์นี้เป็นโทษแห่งความยากเข็ญของฉัน.[1]

พระนางมัทรีทูลเหตุผลที่ทรงกลับจากป่าในเวลาเย็นว่าทรงเกิดลางสังหรณ์และมีสัตว์ 3 ตัว นอนขวางมรรคา แล้วจึงตรัสถามถึงสองกุมารอีก พระเวสสันดรมิได้ทรงตอบ พระนางจึงเสด็จเที่ยวค้นหาสองกุมารเมื่อไม่พบก็ทรงคร่ำครวญ

แม้พระนางมัทรีทรงพิลาปรำพันอยู่อย่างนี้ พระเวสสันดรมหาสัตว์ก็มิได้ตรัสอะไร ๆ ด้วยเลย ครั้นมหาสัตว์ไม่ตรัสด้วย พระนางมัทรีก็หวั่นพระหฤทัยเสด็จเที่ยวค้นหาพระโอรสพระธิดาของพระองค์ด้วยอาศัยแสงจันทร์เสด็จถึงสถานที่ทั้งปวงนั้น ๆ มีต้นหว้าเป็นต้น ซึ่งเป็นที่พระโอรสพระธิดาเคยเล่น ทรงคร่ำครวญตรัสว่า

> รุกขชาติต่าง ๆ เช่นไม้หว้า ไม้ยางทรายซึ่งมีกิ่งห้อยย้อย อนึ่งรุกขชาติที่มีผลต่าง ๆ เช่นไม้โพใบ ขนุน ไทร มะขวิด ปรากฏอยู่ทั้งนั้น แต่ลูกทั้งสองหาปรากฏไม่ลูกทั้งสองเคยเล่นที่สวนและแม่น้ำซึ่งมีน้ำเย็น เคยทัดทรงบุปผชาติต่าง ๆ บนภูผา และเคยเสวยผลไม้ต่าง ๆ บนภูผา แต่ลูกทั้งสองหาปรากฏไม่ ตุ๊กตาช้าง ตุ๊กตาม้า ตุ๊กตาวัว ที่ลูกทั้งสองเคยเล่นยังปรากฏอยู่ แต่ลูกทั้งสองหาปรากฏไม่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อิเม โน หตฺถิกา อสฺสา** ความว่าพระนางมัทรีทรงค้นหาพระโอรสพระธิดาบนภูเขา ไม่เห็นก็ทรงคร่ำครวญถึงพระโอรสพระธิดาในอาศรมบทนั้น ทอดพระเนตรเห็นของเล่นทั้งหลายของพระโอรสพระธิดา จึงตรัสอย่างนี้ ครั้งนั้น ฝูงมฤคและปักษีต่างออกจากที่อยู่เพราะสำเนียงทรงคร่ำครวญและเสียงฝีพระบาทของพระนางมัทรี.

พระนางมัทรีทอดพระเนตรเห็นสัตว์เหล่านั้น จึงตรัสว่า

> ตุ๊กตาเนื้อทรายทอง ตุ๊กตากระต่ายๆ ตุ๊กตานกเค้าและตุ๊กตาชะมดเหล่านี้เป็นอันมากที่ลูกทั้งสองเคยเล่นยังปรากฏอยู่ แต่ลูกทั้งสองหาปรากฏไม่ เหล่าตุ๊กตาหงส์ ตุ๊กตานกกระเรียน และตุ๊กตานกยูงขนหางวิจิตรเหล่านี้ที่ลูกทั้งสองเคยเล่นปรากฏอยู่ แต่ลูกทั้งสองหาปรากฏไม่

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สามา** ได้แก่ เนื้อทรายทองตัวเล็ก ๆ. บทว่า **สโสลูกา** ได้แก่ กระต่ายและนกเค้าป่า.

พระนางมัทรีไม่เห็นพระปิยบุตรทั้งสอง ณ อาศรมบท จึงเสด็จออกจากอาศรมบทเข้าสู่ป่าชัฏป่าดอกไม้ ทอดพระเนตรดูสถานที่นั้น ๆ ตรัสว่า

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 748 – 749.

พุ่มไม้มีดอกตลอดกาล และสระโบกขรณีที่น่ารื่นรมย์ มีนกจากพรากส่งเสียงร้องดาดาษไปด้วยมณฑาดอกและปทุมอุบล ซึ่งเป็นที่ลูกทั้งสองเคยเล่นยังปรากฏอยู่ แต่ลูกทั้งสองหาปรากฏไม่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **วนคุมฺพาโย** ได้แก่ พุ่มดอกไม้ป่านั่นเอง[1]

เมื่อไม่ทรงพบสองกุมาร พระนางมัทรีจึงเสด็จมาเฝ้าพระเวสสันดรอีก และเห็นความโศกของพระเวสสันดร พระเวสสันดรมิได้ตรัสกับพระนาง พระนางมัทรีจึงเสด็จเที่ยวค้นหาสองกุมารตลอดราตรีหนึ่ง ประมาณระยะทาง 15 โยชน์

เมื่อไม่พบก็เสด็จมาเฝ้าพระเวสสันดรอีก ทรงคร่ำครวญรำพัน แล้วล้มลงแทบพระยุคลบาทของพระเวสสันดร

แม้พระนางมัทรีกราบทูลถึงอย่างนี้ พระมหาสัตว์ก็ประทับนั่งนิ่งอยู่นั่นเอง. เมื่อพระมหาสัตว์ไม่ตรัสด้วย พระนางก็เต็มแน่นไปด้วยลูกศรคือความโศก พระกายสั่นดุจแม่ไก่ถูกตี เสด็จเที่ยวค้นหาตามที่เคยค้นหาครั้งแรกแล้ว เสด็จกลับมาเฝ้าพระมหาสัตว์ กราบทูลว่า

ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉันไม่พบคนที่นำลูกทั้งสองไป ลูกทั้งสองคงสิ้นชนมชีพแล้ว ฝูงกาฝูงนกทั้งหลายไม่มีอยู่ ลูกทั้งสองของหม่อมฉันคงสิ้นชนมชีพเสียแล้วเป็นแน่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **น โข โน** ความว่า ข้าแต่สมมติเทพหม่อมฉันไม่เห็นลูกทั้งสองของเราเลย. บทว่า **เยน เต นีหฏา มตา** ความว่า พระนางมัทรีทูลด้วยความประสงค์ว่า หม่อมฉันไม่ทราบว่าใครนำลูกทั้งสองไป.

แม้พระนางมัทรีกราบทูลถึงอย่างนี้ พระมหาสัตว์ก็มิได้ตรัสอะไร ๆ พระนางมัทรีอันความโศกในเพราะพระโอรสถูกต้องแล้ว ทรงพิจารณาพระโอรสทั้งสอง เสด็จเที่ยวไปยังสถานที่นั้น ๆ ด้วยความเร็วดุจลมถึง 3 วาระ ได้ยินว่าสถานที่ที่พระนางเจ้าเสด็จเที่ยวไปตลอดราตรีหนึ่ง ประมาณระยะทางราว 15 โยชน์ ลำดับนั้น ราตรีสว่าง อรุณขึ้น พระนางเจ้าเสด็จมาประทับยืนคร่ำครวญอยู่ ณ ที่ใกล้พระมหาสัตว์อีก.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

พระนางมัทรีเสด็จเที่ยวร่ำไรรำพันไปตามภูผาและป่าไม้ในเวิ้งเขาวงกตแล้วเสด็จกลับมาสู่อาศรมอีก ทรงกันแสง ณ สำนักพระภัสดาว่า ข้าแต่สมติเทพหม่อมฉันไม่พบคนที่นำลูกทั้งสองไป ลูกทั้งสองคงสิ้นชนมชีพแล้ว ฝูงกาฝูงนกย่อมไม่มีอยู่ ลูกทั้งสองของหม่อมฉันคงสิ้นชีพเสียแล้ว เป็นแน่.

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 752 – 754.

เมื่อพระนางมัทรีผู้ทรงโฉม ผู้เป็นพระราชบุตรีพระเจ้ามัททราชผู้มียศเสด็จเที่ยวไป ณ ภูเขาและถ้ำทั้งหลายทรงประคองพระพาหากันแสงว่า ข้าแต่สมติเทพ หม่อมฉันไม่เห็นคนที่นำลูกทั้งสองของเราไป ลูกทั้งสองคงสิ้นชนมชีพแล้ว ด้วยประการฉะนี้แล้วก็ล้มลง ณ ภูมิภาคแทบพระยุคลบาทแห่งพระเวสสันดรนั้นนั่นเอง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สามิกสฺสนฺติ โรทติ** ความว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระนางมัทรีนั้นเสด็จเที่ยวคร่ำครวญไปตามเนินผาและป่าไม้ในเวิ้งเขาวงกตนั้น แล้วเสด็จมาอาศัยพระภัสดาอีก ประทับยืน ณ ที่ใกล้พระภัสดา ทรงกันแสง คือทรงครวญคร่ำรำพันว่า **น โข โน** เป็นต้น เพื่อต้องการพระโอรสและพระธิดา. บทว่า **อิติ มทฺที วราโรหา** ความว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระนางมัทรีผู้ทรงพระรูปอันอุดม ชื่อว่าผู้ทรงโฉมนั้นเสด็จเที่ยวไป ณ โคนไม้เป็นต้น ไม่เห็นพระโอรสพระธิดา ประคองพระพาหาคร่ำครวญว่า ลูกทั้งสองจักตายเสียแน่แล้ว ดังนี้ แล้วล้มลง ณ ภูมิภาคแทบพระยุคลบาทแห่งพระเวสสันดรนั้นเอง เสมือนต้นกล้วยสีทองถูกตัดฉะนั้น.[1]

พระเวสสันดรทรงถึงความโศกด้วยทรงคิดว่า พระนางมัทรีสิ้นพระชนม์ แต่ก็ทรงตั้งพระสติก็ทรงทราบว่าพระนางยังทรงมีชีวิตอยู่ แม้มิได้ถูกต้องพระกายตลอด 7 เดือน แต่เพราะความโศกมีพระนัยนาเต็มไปด้วยพระอัสสุชล พระเวสสันดรช้อนพระเศียรพระนางมัทรีขึ้นวางบนพระเพลา พรมด้วยน้ำ ลูบพระพักตร์และตรงพระหทัย พระนางมัทรีจึงได้พระสติลุกขึ้นถามสองกุมารจากพระเวสสันดร พระองค์ตรัสตอบพระนางมัทรีว่า ทรงบริจาคเป็นทาสให้พราหมณ์ชูชก

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์เจ้าพระองค์สั่นด้วยทรงสำคัญว่า พระนางมัทรีสิ้นพระชนม์เสียแล้ว ทรงรำพึงว่า มัทรีมาสิ้นพระชนม์ในที่ต่างด้าวอันไม่ใช่ฐานะ หากว่าเธอทำกาลกิริยาในเชตุดรราชธานี การบริหารก็จักเป็นการใหญ่ รัฐทั้งสองก็สะเทือนถึงกัน ก็ตัวเราอยู่ในอรัญญประเทศแต่ผู้เดียวเท่านั้นจักทำอย่างไรดีหนอ ทรงดำนึงดังนี้แล้ว แม้เป็นผู้มีความโศกมีกำลัง ก็ทรงตั้งพระสติให้มั่น เสด็จลุกขึ้นด้วยทรงสำคัญว่า เราจักต้องรู้ให้แน่ก่อน จึงวางพระหัตถ์เบื้องขวาตรงพระหทัยวัตถุแห่งพระนางเจ้า ก็ทรงทราบว่ายังมีความอบอุ่นเป็นไปอยู่ จึงทรงนำน้ำมาด้วยพระเต้า แม้มิได้ทรงถูกต้องพระกายตลอด 7 เดือน แต่ไม่อาจจะทรงกำหนดความที่พระองค์เป็นบรรพชิต เพราะความโศกมีกำลัง มีพระนัยนาเต็มไปด้วยพระอัสสุชล ช้อนพระเศียรของพระนางเจ้าขึ้นวางไว้บนพระเพลา พรมด้วยน้ำ ลูบพระพักตร์และที่ตรงพระหทัย ประทับนั่งอยู่ ฝ่ายพระนางมัทรี พอสักครู่หนึ่งก็กลับได้พระสติ เข้าตั้งไว้เฉพาะซึ่งหิริและโอตตัปปะ ลุกขึ้นกราบพระมหาสัตว์ ทูลถามว่า ข้าแต่พระสวามีเวสสันดร ลูกทั้งสองของพระองค์ไปไหน พระมหาสัตว์ตรัสตอบว่า แน่ะพระเทวี ฉันให้เพื่อเป็นทาสแห่งพราหมณ์คนหนึ่งไปแล้ว.[2]

---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 755 – 757.

[2] **แหล่งเดิม.** หน้า 757.

พระนางมัทรีทรงอนุโมทนาบุตรทาน เกิดเหตุอัศจรรย์ เช่น แผ่นดินไหว เทวดาชั้นดาวดึงส์ ซึ่งมีพระอินทร์เป็นหัวหน้า ก็พากันอนุโมทนาทานของพระเวสสันดร

พระนางมัทรีทูลว่า

ข้าแต่สมติเทพ หม่อมฉันขออนุโมทนาปิยบุตรทานอันอุดมของพระองค์ พระองค์ทรงบริจาคทานแล้วจงยังพระหฤทัยให้เลื่อมใส ขอจงทรงบำเพ็ญทานให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปเถิด ข้าแต่พระชนาธิปราช ในเมื่อชนทั้งหลายมีความตระหนี่ พระองค์ผู้ยังแคว้นของชาวสีพีให้เจริญ ได้ทรงบริจาคบุตรทานแก่พราหมณ์.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อนุโมทามิ เต** ความว่า พระนางมัทรีทรงอุ้มพระครรภ์ 10 เดือน ประสูติแล้วให้สรงสนาน ให้ทรงดื่ม ให้เสวยวันละสองสามครั้ง ประคับประคองพระลูกน้อยทั้งสองนั้นให้บรรทมบนพระอุรประเทศ ครั้นพระโพธิสัตว์พระราชทานลูกน้อยทั้งสองไป จึงทรงอนุโมทนาส่วนบุญเอง พระนางมัทรีตรัสอย่างนี้ด้วยประการฉะนี้ ด้วยเหตุนี้พึงทราบว่า บิดาเท่านั้นเป็นเจ้าของเด็ก ๆ ทั้งหลาย. บทว่า **ภิยฺโย ทานํ ทโท ภว** ความว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ขอพระองค์ทรงเป็นผู้บริจาคทานบ่อย ๆ ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปเถิด ทานอันพระองค์ทรงบริจาคดีแล้วด้วยประการฉะนี้ ขอพระองค์ผู้ได้พระราชทานพระปิยบุตรทั้งสองในเมื่อสัตว์ทั้งหลายมีความตระหนี่นั้น จงยังพระหฤทัยให้เลื่อมใสเถิด[1]

สักกบรรพ กล่าวถึงท้าวสักกเทวราชจำแลงเพศเป็นพราหมณ์ไปทูลขอพระนางมัทรีจากพระเวสสันดร แล้วจะถวายพระนางมัทรีคืนพระเวสสันดร

เมื่อกษัตริย์ทั้งสององค์ คือพระเวสสันดรและพระนางมัทรีตรัสสัมโมทนียกถาต่อกันและกันอยู่อย่างนี้ ท้าวสักกเทวราชทรงดำริว่า เมื่อวันวานนี้พระเวสสันดรมหาราชนี้ได้ประทานปิยบุตรแก่ชูชกพราหมณ์ แผ่นดินไหว บัดนี้ถ้าจะมีคนตำ่ช้าผู้หนึ่งไปเฝ้าพระเวสสันดร ทูลขอพระนางมัทรีผู้สมบูรณ์ด้วยลักษณะทั้งปวงมีศีลาจารวัตรบริบูรณ์ พาพระนางมัทรีไป ทำให้ท้าวเธออยู่คนเดียว แต่นั้นท้าวเธอก็จะเปล่าเปลี่ยวขาดผู้ปฏิบัติ อย่ากระนั้นเราจะจำแลงเพศเป็นพราหมณ์ไปเฝ้าท้าวเธอ ทูลขอพระนางมัทรี ให้ถือเอาทานนั้นเป็นยอดแห่งทานบารมี ทำให้ไม่ควรสละแก่ใคร ๆ แล้วถวายพระนางนั้นคืนเท้าเธอไว้อีก แล้วกลับเทวสถานของเรา ท้าวสักกเทวราชนั้นได้เสด็จไปสู่สำนักแห่งพระบรมโพธิสัตว์ในเวลาพระอาทิตย์ขึ้น.[2]

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 759.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 761.

พระเวสสันดรถามถึงเหตุที่ท้าวสักกะแปลงมาพบพระองค์ ท้าวสักกเทวราชจึงทูลขอพระนางมัทรีจากพระเวสสันดรโดยยกวาจาเปรียบเทียบ

พระมหาสัตว์ตรัสถามถึงเหตุที่ท้าวสักกะมาด้วยประการฉะนี้ ลำดับนั้นท้าวสักกเทวราชทูลสนองว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ข้าพระองค์เป็นคนแก่มาในที่นี้ มาเพื่อทูลขอประทานพระนางมัทรีอัครมเหสีของพระองค์ ขอพระองค์โปรดประทานพระนางเจ้านั้นแก่ข้าพระองค์ ครั้นทูลฉะนี้แล้วกล่าวคาถาว่า

ห้วงน้ำซึ่งเต็มเปี่ยมตลอดเวลา ไม่มีเวลาเหือดแห้ง ฉันใด พระองค์ทรงพระหฤทัยเต็มเปี่ยมด้วยศรัทธาฉันนั้น ข้าพระองค์มาเพื่อทูลขอพระนางมัทรีกะพระองค์ ขอพระองค์โปรดพระราชทานพระมเหสีแก่ข้าพระองค์ผู้ทูล ขอเถิด.[1]

พระเวสสันดรหลั่งน้ำลงในมือพราหมณ์แปลง ยกพระนางมัทรีให้ เกิดเหตุอัศจรรย์

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อทา ทานำ** ความว่า พระเวสสันดรมหาสัตว์ตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ผู้เจริญ พระสัพพัญญุตญาณเท่านั้นเป็นที่รักของอมาตมายิ่งกว่าแม้พระนางมัทรีร้อยเท่า พันเท่า แสนเท่า ขอทานของอาตมานี้จงเป็นปัจจัยให้ได้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณดังนี้แล้วได้ทรงบริจาคปิยทารทาน.

สมจริงดังพระพุทธดำรัสที่ตรัสไว้ว่า

เราตถาคตเมื่อสละชาลีโอรส กัณหาชินาธิดาและมัทรีเทวีผู้เคารพต่อภัสดามิได้คิดเสียดายเลยเพราะเหตุแห่งพระโพธิญาณเท่านั้น ลูกทั้งสองเป็นที่เกลียดชังของเราก็หามิได้ มัทรีเทวีไม่เป็นที่รักของเราก็หามิได้ พระสัพพัญญุตญาณเป็นที่รักของเรายิ่งกว่า เพราะฉะนั้นเราจึงได้ให้บุตรธิดาและเทวีผู้เป็นที่รักเสีย.[2]

พระนางมัทรีมิได้ทรงกริ้วพระเวสสันดร ท้าวสักกเทวราชแปลงทราบอัธยาศัยอันประณีตนั้น ก็ตรัสชมเชยสองกษัตริย์ แล้วตรัสอนุโมทนาทานแด่พระเวสสันดร

ลำดับนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงทราบอัธยาศัยอันประณีตของกษัตริย์ทั้งสอง จึงทรงชมเชยสองกษัตริย์นั้น.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 763.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 765.

ท้าวสักกะจอมเทพทรงทราบพระดำริของสองกษัตริย์ จึงได้ตรัสคำนี้ว่า ข้าศึกทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์และของมนุษย์พระองค์ทั้งสองทรงชนะแล้วปฐพีบันลือลั่น เสียงสาธุการก้องไปถึงสวรรค์ชั้นไตรทิพสายฟ้าก็แวบวาบไปโดยรอบ เสียงโกลาหลนั้นปรากฏดังหนึ่งเสียงภูเขาถล่มทลาย เทพนิกายทั้งสองคือนารทะและปัพพตะเหล่านั้นย่อมอนุโมทนาแก่สองกษัตริย์นั้น พระอินทร์ พระพรหม พระปชาบดี พระโสม พระยม และพระเวสวัณมหาราช เทพเจ้าทั้งหมดย่อมอนุโมทนาว่า พระองค์ทรงทำกิจที่ทำได้ยากแท้ เพราะความที่เหล่าผู้ให้ทานให้ด้วยยาก เพราะความที่เหล่าผู้ทำบุญกรรมทำด้วยยาก อสัตบุรุษทั้งหลาย ทำตามไม่ได้ ธรรมของสัตบุรุษทั้งหลาย อันอสัตบุรุษทั้งหลายนำไปยาก เหตุดังนั้น คติภูมิที่ไปจากโลกนี้ ของสัตบุรุษและอสัตบุรุษทั้งหลายต่างกัน อสัตบุรุษทั้งหลายย่อมไปสู่นรก สัตบุรุษทั้งหลายมีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า ข้อที่พระองค์เมื่อเสด็จประทับแรมอยู่ในป่า ได้พระราชทานกุมารกุมารีและพระมเหสีนี้ นับว่าเป็นพรหมยานอันสัมฤทธิ์แล้วแด่พระองค์ เพราะจะมิต้องเสด็จไปในอบายภูมิ ขอพระกุศลทานอันนั้นจงอำนวยวิบากสมบัติแด่พระองค์ในสวรรค์เถิด.

บรรดาบทเหล่านี้ บทว่า **ปจฺจูหา** ได้แก่ ข้าศึก. บทว่า **ทิพฺพา** ได้แก่ ห้ามเสีย ซึ่งทิพยสมบัติ. บทว่า **มานุสา** ได้แก่ ห้ามเสียซึ่งมนุษยสมบัติ. แต่อาจารย์พวกหนึ่งกล่าวว่า บทว่า **เต** ได้แก่ ธรรมคือความตระหนี่, ความตระหนี่ทุกอย่างนั้น อันพระมหาสัตว์ผู้ประทานโอรสธิดาและมเหสี ทรงชำนะแล้ว เพราะเหตุนั้น ท้าวสักกเทวราชจึงตรัสว่า **สพฺเพชิตา เต ปจฺจูหา** ดังนี้. บทว่า **ทุกฺกรํ หิ กโรติ โส** ความว่า ท้าวสักกเทวราชตรัสว่า เทวดาทั้งปวงเหล่านั้นอนุโมทนาอย่างนี้ว่า พระราชาเวสสันดรนั้นประทับอยู่ในป่าพระองค์เดียวเท่านั้น เมื่อประทานพระมเหสีแก่พราหมณ์ ย่อมกระทำกรรมที่ทำได้โดยยาก ท้าวสักกเทวราชเมื่อทรงทำอนุโมทนาจึงตรัสคาถาว่า **ยเมตํ** เป็นต้น. บทว่า **วเน วสํ** แปลว่า ประทับอยู่ในป่า. บทว่า **พฺรหฺมยานํ** ได้แก่ ยานอันประเสริฐก็ธรรมคือความสุจริตสามอย่างและธรรมคือการบริจาคเห็นปานนี้ ย่อมเป็นปัจจัยแห่งอริยมรรคดังนั้น ท่านจึงเรียกพรหมยาน เพราะฉะนั้นพรหมยานนี้จึงสำเร็จแก่พระองค์ผู้ให้ทานในวันนี้เพราะไม่ต้องเสด็จไปสู่อบายภูมิ. บทว่า **สกฺเก เต ตํ วิปจฺจตุ** ความว่า จงให้พระสัพพัญญุตญาณในที่สุดแห่งวิบากนั่นเทียว[1]

ท้าวสักกเทวราชแปลงถวายพระนางมัทรีคืนแด่พระเวสสันดร แล้วแจ้งว่าตนคือพระอินทร์ แล้วมอบพร 8 ประการ แด่พระเวสสันดร พระเวสสันดรรับพร 8 ประการ ดังนี้

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 766 – 768.

แต่นั้นพระโพธิสัตว์เมื่อจะทรงรับพระพร จึงตรัสว่า

ข้าแต่ท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่ของสรรพสัตว์ ถ้าพระองค์จะประทานพระพรแก่หม่อมฉัน ขอพระชนกของหม่อมฉันพึงทรงยินดีให้หม่อมฉันกลับจากป่านี้สู่นิเวศน์ของหม่อมฉัน พึงเชื้อเชิญด้วยราชบัลลังก์หม่อมฉันขอเลือกข้อนี้เป็นพระพรข้อที่ 1

หม่อมฉันไม่ชอบการฆ่าคน แม้ทำผิดร้ายแรงพึงยังคนมีโทษให้พ้นจากการประหารชีวิต หม่อมฉันขอเลือกข้อนี้เป็นพระพรข้อที่ 2

ชนเหล่าใดเป็นคนแก่ เป็นคนหนุ่ม และเป็นคนกลางคน ชนเหล่านั้นพึงอาศัยหม่อมฉันเลี้ยงชีพ หม่อมฉันขอเลือกข้อนี้เป็นพระพรข้อที่ 3

หม่อมฉันไม่พึงถึงภรรยาของชนอื่น พึงขวนขวายแต่ในภรรยาของตน และไม่พึงตกอยู่ในอำนาจแห่งสตรีทั้งหลาย หม่อมฉันขอเลือกข้อนี้เป็นพระพรข้อที่ 4

ข้าแต่ท้าวสักกะ บุตรของหม่อมฉันที่พลัดพรากไปนั้น พึงมีอายุยืน พึงครองแผ่นดินโดยธรรม หม่อมฉันขอเลือกข้อนี้เป็นพระพรข้อที่ 5

เมื่อราตรีสิ้นไป พระอาทิตย์อุทัยขึ้นมา ขอให้ภิกษาหารอันเป็นทิพย์พึงปรากฏมี หม่อมฉันขอเลือกข้อนี้เป็นพระพรข้อที่ 6

เมื่อหม่อมฉันบริจาคทาน ทรัพย์สมบัติพึงไม่หมดสิ้นไป บริจาคแล้วไม่พึงเดือดร้อนภายหลัง เมื่อกำลังบริจาคพึงทำจิตให้ผ่องใส หม่อมฉันขอเลือกข้อนี้เป็นพระพรข้อที่ 7

เมื่อหม่อมฉันพ้นจากอัตภาพนี้ พึงไปสู่สวรรค์ถึงชั้นดุสิตอันวิเศษ จุติจากชั้นดุสิตนั้นมาเป็นมนุษย์พึงเป็นผู้ไม่เกิดอีก หม่อมฉันขอเลือกข้อนี้เป็นพระพรข้อที่ 8

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อนุโมเทยฺย** ได้แก่ พึงทรงรับ คือ ไม่กริ้ว. บทว่า **อิโต ปิตฺตำ** ได้แก่ จากป่านี้ถึงนิเวศน์ของตน. บทว่า **อาสเนน** ได้แก่ ด้วยราชบัลลังก์ **คือพระเวสสันดรตรัสว่า ขอพระชนกจงประทานราชสมบัติแก่หม่อมฉัน.** บทว่า **อปิ กิพฺพิสการกำ** ความว่า หม่อมฉันเป็นพระราชา พึงปล่อยนักโทษประหารแม้เป็นผู้ทำความผิดต่อพระราชา ให้พ้นจากถูกประหาร หม่อมฉันแม้เป็นถึงอย่างนี้ก็ไม่ชอบการประหาร. บทว่า **มเมว อุปชีเวยฺยุ** ความว่า ขอเขาเหล่านั้นทั้งหมดพึงอาศัยหม่อมฉันนี่แหละเลี้ยงชีพ. บทว่า **ธมฺเมน ชิเน** ความว่า จงชนะโดยธรรม คือจงครองราชย์สมบัติโดยเรียบร้อย. บทว่า **วิเสสคู** ความว่า พระเวสสันดรตรัสว่า หม่อมฉันจงเป็นผู้ไปสู่สวรรค์ชั้นพิเศษ คือเป็นผู้บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต. บทว่า **อนิพฺพตฺตี ตโต อสฺสำ** ความว่า พระเวสสันดรตรัสว่า หม่อมฉันจุติจากดุสิตพิภพนั้นแล้วมาสู่ความเป็นมนุษย์ พึงเป็นผู้ไม่บังเกิดในภพใหม่ทีเดียว คือพึงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ.[1]

---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 770 – 771.

มหาราชบรรพ กล่าวถึงชูชกพาพระชาลีและพระกัณหาเดินทางได้ 60 โยชน์ เหล่าเทพเจ้าได้อารักขาสองกุมาร เมื่อยามกลางคืนชูชกผูกสองกุมารไว้ที่กอไม้ให้บรรทมเหนือพื้นดิน ส่วนตนเองขึ้นนอนบนต้นไม้ เทพบุตรและเทพธิดาแปลงเป็นพระเวสสันดรและพระนางมัทรีมาแก้สองกุมารนวดพระหัตถ์ พระบาท ให้เสวยทิพยโภชนาหาร พอรุ่งขึ้นก็ให้บรรทมด้วยเครื่องพันธนาการตามเดิม แล้วอันตรธานหายไป

> ในขณะนั้น มีเทพบุตรองค์หนึ่งแปลงเพศเป็นพระเวสสันดรมา ภายหลังมีเทพธิดาองค์หนึ่งแปลงเพศเป็นพระนางมัทรี มาแก้สองกุมาร นวดพระหัตถ์และพระบาทของสองกุมาร สรงน้ำ ประดับ ให้เสวยทิพยโภชนาหารตกแต่งด้วยสรรพาลังการ ให้บรรทมบนพระยี่ภู่ทิพย์ พออรุณขึ้นก็ให้บรรทมด้วยเครื่องพันธนาการตามเดิมอีก แล้วอันตรธานหายไป ราชกุมารกุมารีทั้งสองนั้นหาพระโรคมิได้ เสด็จไปด้วยเทวสงเคราะห์อย่างนี้[1]

ชูชกเดินทางไปกรุงเชตุดรเพราะเทวดาดลใจ ในวันนั้นเวลาใกล้รุ่งพระเจ้าสญชัยทรงพระสุบินว่าทรงประทับนั่งในสถานที่วินิจฉัยมีชายผิวดำ นำดอกปทุมสองดอกมาวางไว้ในพระหัตถ์ ทรงรับมาประดับที่พระกรรณสองข้าง ละอองเกสรร่วงตกลงบนพระอุระจึงทรงตื่นบรรทม พราหมณ์ทรงพยากรณ์ว่าพระประยูรญาติที่จักไปนานจักมา

พระเจ้าสญชัยประทับนั่ง ณ สถานมหาวินิจฉัย เทวดานำพราหมณ์ชูชกกับสองกุมารมายืนที่ลานหลวง ทรงเห็นสองกุมารจึงให้อำมาตย์ไปนำพราหมณ์กับสองกุมารมา ทรงตรัสถามชูชกที่นำสองกุมารมา ชูชกทูลความจริงให้พระเจ้าสญชัยทราบ อำมาตย์ทั้งหลายจึงพากันติเตียนพระเวสสันดร พระชาลีจึงทูลเหตุผลของพระบิดา

> พระชาลีราชกุมารได้ทรงฟังคำอมาตย์เหล่านั้น เมื่อทรงอดทนคำครหาพระชนกไม่ได้ เป็นผู้ราวกะจะค้ำจุนเขาสิเนรุที่ถูกลมประหารด้วยพระพาหาของพระองค์ จึงตรัสคาถานี้ว่า
>
> ทาส ม้า แม่ม้าอัสดร รถ และช้างกุญชรตัวประเสริฐ ไม่มีในนิเวศน์แห่งพระราชบิดา ข้าแต่พระอัยกาเจ้า พระราชบิดาจะพึงพระราชทานอะไรเล่าในอาศรมแห่งพระราชบิดาไม่มีศิลา ทอง เงิน แก้ว มณีและแก้วประพาฬ ข้าแต่พระอัยกาเจ้า พระราชบิดาจะพึงพระราชทานอะไรเล่า.[2]

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 773.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 777 – 778.

พระชาลีทรงพรรณนาถึงความโศกของพระเวสสันดรให้พระเจ้าสญชัยฟังว่าทรงมีพระทัยเป็นทุกข์และเร่าร้อน

พระชาลีราชกุมารได้สดับดังนั้น จึงตรัสว่า

ข้าแต่พระอัยกามหาราช พระบิดาของหม่อมฉันพระราชทานหม่อมฉันทั้งสองแก่คนขอทานแล้วได้ทรงฟังวาจาอันน่าสงสารที่น้องหญิงกัณหากล่าว. พระองค์ทรงมีพระทัยเป็นทุกข์และเร่าร้อน มีพระเนตรแดงกล่ำดังดาวโรหิณี มีพระอัสสุชลหลั่งไหล.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทุกฺขสฺส** ความว่า ข้าแต่พระอัยกาเจ้าพระบิดานั้นทรงสดับคำนี้ที่น้องกัณหาชินาของหม่อมฉันกล่าว พระองค์ได้มีพระหฤทัยเป็นทุกข์. บทว่า **โรหิณีเหว ตามฺพกฺขี** ความว่า พระบิดาของหม่อมฉันมีพระเนตรแดงกล่ำราวกะดาวโรหิณีที่มีสีแดงฉะนั้น ทรงมีพระอัสสุชลหลั่งไหลเป็นดังสายเลือดในขณะนั้น.[1]

พระเจ้ากรุงสญชัยตรัสเรียกสองกุมารมาใกล้ขึ้นตัก พระชาลีจึงกราบทูลว่า ตนและพระกัณหาชินาเป็นทาสของพราหมณ์ชูชกจึงต้องอยู่ไกล ไม่ได้เป็นพระนัดดา พระเจ้าสญชัยตรัสถามราคาค่าไถ่สองกุมารพระชาลีจึงทูลว่า

พระชาลีราชกุมารได้สดับดังนั้น จึงตรัสว่า

ข้าแต่พระอัยกา พระบิดาพระราชทานหม่อมฉันแก่พราหมณ์ ทรงตีราคาพันตำลึงทองคำ ทรงตีราคาน้องกัณหาชินาผู้มีพระพักตรีผ่องใส ด้วยทรัพย์มีช้างเป็นต้นอย่างละร้อย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สหสฺสคฺฆึ หิ มํ** ความว่า ข้าแต่สมติเทพ พระบิดาพระราชทานหม่อมฉันแก่พราหมณ์ ทรงตีราคาพันลิ่มทองคำ. บทว่า **อจฺฉ** ความว่า แต่น้องหญิงกัณหาชินาของหม่อมฉัน บทว่า **หตฺถิอาทิสเตน** ความว่า พระชาลีทูลว่า พระบิดาทรงตีราคาด้วยช้าง ม้า รถ เหล่านี้ทั้งหมดอย่างละร้อยแม้โดยที่สุดจนเตียงและตั่งก็อย่างละร้อยทั้งนั้น.[2]

พระเจ้าสญชัยทรงโปรดให้ไถ่สองกุมารจากชูชก และพระราชทานปราสาท 7 ชั้นแก่ชูชก

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 777.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 780 – 781.

พระเจ้าสญชัยได้พระราชทานสิ่งทั้งปวงอย่างละร้อยและทองคำพันตำลึงแก่พราหมณ์ชูชกเป็นค่าไถ่พระราชกุมารกุมารี และพระราชทานปราสาท 7 ชั้นแก่ชูชกด้วยประการฉะนี้ จำเดิมแต่นั้น ชูชกก็มีบริวารมาก แกรวบรวมทรัพย์ขึ้นสู่ปราสาท นั่งบนบัลลังก์ใหญ่ บริโภคโภชนะมีรสอันดี แล้วนอนบนที่นอนใหญ่.[1]

พระเจ้าสญชัยให้พระชาลีและพระกัณหาชินาสนานพระเศียร เสวยโภชนาหารแล้วให้ประทับนั่งบนพระเพลา พระนางผุสดีให้พระกัณหาชินาประทับนั่งบนพระเพลาแล้วตรัสถามถึงพระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลีจึงทูลให้พระเจ้าสญชัยทราบ พระเจ้าสญชัยให้เสนาคุตอำมาตย์จัดกองทัพ และตกแต่งมรรคาตั้งแต่เชตุดรธานีจนถึงเขาวงกต เพื่อเสด็จไปรับพระเวสสันดรกลับนครสีพี

พระเจ้าสญชัยได้ทรงสดับฟังพระชาลีตรัส จึงมีพระราชดำรัสเรียกหาเสนาคุตอมาตย์มาสั่งให้ตีกลองใหญ่ป่าวประกาศทั่วเมือง

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

> แต่นั้นพระเจ้าสญชัยบรมกษัตริย์ตรัสกะเสนาบดีว่า กองทัพ คือกองช้าง กองม้า กองรถ กองราบ จงผูกสอดศัสตราวุธ ชาวนิคม พราหมณ์ปุโรหิต จงตามข้าไป แต่นั้นอมาตย์หกหมื่นผู้สหชาตของบุตรเรางามน่าดู ประดับแล้วด้วยผ้าสีต่าง ๆ พวกหนึ่งทรงผ้าสีเขียว พวกหนึ่งทรงผ้าสีเหลือง พวกหนึ่งทรงผ้าสีแดงเป็นดุจอุณหิส พวกหนึ่งทรงผ้าสีขาว ผูกสอดศัสตราวุธจงมาโดยพลันเขาหิมวันต์ เขาคันธรและเขาคันธมาทน์ ปกคลุมด้วยนานาพฤกษชาติ เป็นที่อยู่แห่งหมู่ยักษ์ยังทิศทั้งหลายให้รุ่งเรืองฟุ้งตลบไปด้วยทิพยโอสถ ฉันใด โยธาทั้งหลายผูกศัสตราวุธแล้ว จงมาพลันจงยังทิศทั้งหลายให้รุ่งเรืองฟุ้งตลบไปฉันนั้น จงผูกช้างหมื่นสี่พันเชือกให้มีสายรัดแล้วด้วยทองแท่ง เครื่องประดับแล้วด้วยทอง อันเหล่าควาญช้างถือโตมรและขอขึ้นขี่ ผูกสอดศัสตราวุธแล้ว มีอลังการปรากฏบนคอช้าง จงรีบมา แต่นั้นจงผูกม้าหมื่นสี่พันตัวที่เป็นชาติอาชาไนยสินธพมีกำลัง อันควาญม้าถือดาบและแล่งธนูขี่ ผูกสอดศัสตราวุธแล้ว ประดับกายแล้วอยู่บนหลังม้า จงรีบมาแต่นั้น จงเทียมรถหมื่นสี่พันคัน ซึ่งมีกงรถแล้วด้วยเหล็ก มีเรือนรถขจิตด้วยทอง จงยกขึ้นซึ่งธง โล่ เขน แล่งธนู ในรถนั้น เป็นผู้มีธรรมมั่นคง มุ่งประหารข้าศึก ผูกสอดศัสตราวุธแล้ว เป็นช่างรถอยู่ในรถ จงรีบมา.

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 781 – 782.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สนฺนาหยนฺตุ** ได้แก่ จงผูกสอดอาวุธทั้งหลาย. บทว่า **สฏฺฐีสหสฺสานิ** ได้แก่ อมาตย์หกหมื่นผู้เป็นสหชาติกับบุตรของเรา. บทว่า **นีลวตฺถาธราเนเก** ความว่า พวกหนึ่งทรงผ้าสีเขียว คือเป็นผู้นุ่งห่มผ้าสีเขียวจงมา. บทว่า **มหาภูตคณาลโย** ได้แก่ เป็นที่อยู่ของหมู่ยักษ์ทั้งหลาย. บทว่า **ทิสา ภนฺตุ ปวนฺตุ จ** ความว่า จงให้รุ่งเรืองและฟุ้งตลบไปด้วยอาภรณ์และเครื่องลูบไล้ทั้งหลาย. บทว่า **หตฺถิกฺขนฺเธหิ** ความว่า ควาญช้างเหล่านั้นจงขี่คอช้างรีบมา. บทว่า **ทสฺสิตา** ได้แก่ มีเครื่องประดับปรากฏ. บทว่า **อโยสุกตเนมิโย** ได้แก่ มีกงรถที่ใช้เหล็กหุ้มอย่างดี. บทว่า **สุวณฺณจิตฺรโปกฺขเร** ความว่า พระเจ้าสญชัยตรัสว่า จงเทียมรถหมื่นสี่พันคันปานนี้ ซึ่งมีเรือนรถขจิตด้วยทอง. บทว่า **วิปฺผาเลนฺตุ** ได้แก่ จงยกขึ้น.

พระเจ้าสญชัยจัดกองทัพอย่างนี้แล้ว ตรัสสั่งว่า พวกเจ้าจงตกแต่งมรรคาเป็นที่มา ให้มีพื้นเรียบ กว้างแปดอุสภะ ตั้งแต่เชตุดรราชธานีจนถึงเขาวงกต แล้วทำสิ่งนี้ด้วย ๆ เพื่อต้องการตกแต่งมรรคาให้งดงาม แล้วตรัสว่า

> พวกเจ้าจงจัดบุปผชาติทั้งระเบียบดอกไม้ของหอมเครื่องทา กับทั้งข้าวตอกเรี่ยรายลง ทั้งบุปผชาติและรัตนะอันมีค่า จัดหน้าสุราเมรัย 100 หม้อ ทุกประตูบ้าน จัดมังสะ ขนม ขนมทำด้วยงา ขนมกุมมาสประกอบด้วยปลาและจัดเนยใส น้ำมัน น้ำส้ม นมสด สุราทำด้วยแป้งข้าวฟ่างให้มาก แล้วจงยืนอยู่ ณ ทางที่เวสสันดรลูกข้าจะมา. ให้มีคนหุงต้ม พ่อครัว คนฟ้อนรำ คนโลดเต้น และคนขับร้องเพลง ปรบมือ กลองยาว คนขับเสียงแจ่มใส คนเล่นกล สามารถกำจัดความโศกได้ จงนำพิณทั้งปวง และกลอง ทั้งมโหระทึกมา จงเป่าสังข์ ตีกลองหน้าเดียว จงประโคมตะโพน บัณเฑาะว์ สังข์ และดุริยางค์ 4 คือ โคธะ กลองใหญ่ กลองรำมะนา กุฏุมพะ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ลาชา โอโลกิยา ปุปฺผา** ความว่าพระเจ้าสญชัยมีรับสั่งว่า จงจัดโปรยดอกไม้ดอกกับข้าวตอกทั้งหลาย ซึ่งชื่อว่า ดอกไม้มีข้าวตอกเป็นที่ห้า โปรยดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ในมรรคาห้อยดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ที่เพดาน. บทว่า **อคฺฆิยานิ จ** ความว่า จงตั้งบุปผชาติและรัตนะอันมีค่าในทางที่ลูกของเราจะมา. บทว่า **คาเม คาเม** ได้แก่ ตั้งไว้ทุก ๆ ประตูบ้าน. บทว่า **ปติตา ฐนฺตุ** ความว่า จงจัดแจงตั้งหม้อสุราเมรัยเป็นต้น เพื่อผู้ระหายจะได้ดื่ม. บทว่า **มจฺฉสัยุตา** ได้แก่ ประกอบด้วยปลาทั้งหลาย. บทว่า **กงฺคุปิฏฺฐา** ได้แก่ สำเร็จด้วยแป้งข้าวฟ่าง. บทว่า **มุทฺทิกา** ได้แก่ คนขับร้องเสียงใส. บทว่า **โสกฆฺฌายิกา** ความว่า พวกเล่นกล หรือแม้คนอื่น ๆ ใครก็ตามที่สามารถระงับความโศกที่เกิดขึ้นเสียได้ ท่านเรียกว่า **โสกฆฺฌายิกา**. บทว่า **ขรมุขานิ** ได้แก่ สังข์ใหญ่เกิดแต่สมุทรเป็นทักษิณาวัฏ. บทว่า **สงฺขา** ได้แก่ สังข์สองชนิดคือ สังข์รูปกำมือ และสังข์รูปขวด ดนตรี 4 อย่างเหล่านี้คือ โคธะ กลองใหญ่ กลองรำมะนา และกุฏุมพะ.[1]

---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 786 – 789.

ในเวลานั้นชูชกบริโภคอาหารเกินประมาณถึงแก่ความตาย พระเจ้าสญชัยให้ทำฌาปนกิจชูชก และป่าวประกาศหาญาติของชูชกเพื่อให้สมบัติที่พระราชทานไป ครั้นไม่พบคนที่เป็นญาติ จึงโปรดให้ขนทรัพย์คืนเข้าพระคลังหลวง

> พระเจ้าสญชัยทรงสั่งจัดการประดับมรรคาด้วยประการฉะนี้ กาลนั้นฝ่ายชูชกบริโภคอาหารเกินประมาณ ไม่อาจให้อาหารที่บริโภคนั้นย่อยได้ ก็ทำกาลกิริยาในที่นั้นเอง. ครั้งนั้นพระเจ้าสญชัยให้ทำฌาปนกิจชูชก ให้ตีกลองใหญ่ป่าวประกาศในพระนครว่า คนใดคนหนึ่งซึ่งเป็นญาติของชูชก จงเอาสมบัติที่พระราชทานเหล่านี้ไป ครั้นไม่พบคนที่เป็นญาติของชูชก จึงโปรดให้ขนทรัพย์ทั้งปวงคืนเข้าพระคลังหลวงอีกตามเดิม.[1]

พระเจ้าสญชัยจัดประชุมกลองทัพทั้งสิ้นประมาณ 12 อักโขภิณีสิ้น 7 วัน ยกกองทัพออกจากพระนคร พระชาลีเป็นผู้นำทางประมาณ 60 โยชน์ ก็ถึงที่ประทับของพระเวสสันดร

ฉขัตติยบรรพ กล่าวถึงพระชาลีให้ตั้งค่ายแทบฝั่งสระมุจลินท์ พระเวสสันดรทรงสดับเสียงก็ทรงกลัวมรณภัย เข้าใจว่าเป็นพวกปัจจามิตรที่ปลงพระชนม์พระชนกแล้วมาเพื่อต้องการตัวพระองค์ จึงพาพระนางมัทรีเสด็จขึ้นภูผาทอดพระเนตรดูกองทัพ พระนางมัทรีทรงทราบว่าเป็นกองทัพของสีพีจึงตรัสถึงพรที่ท้าวสักกเทวราชประทานแด่พระเวสสันดร เพื่อให้พระเวสสันดรทรงอุ่นพระหฤทัย

> พระนางมัทรีได้ทรงสดับพระราชดำรัส จึงทอดพระเนตรกองทัพ ก็ทรงทราบว่า เป็นกองทัพของตนเมื่อจะให้พระมหาสัตว์ทรงอุ่นพระหฤทัย จึงตรัสคาถานี้
>
> เหล่าอมิตรไม่พึงข่มเหงพระองค์ได้ เหมือนเพลิงไม่พึงข่มเหงทะเลได้ฉะนั้น ขอพระองค์ทรงพิจารณาถึงพระพรที่ท้าวสักกเทวราชประทานนั้นนั่นแล ความสวัสดีจะพึงมีแก่เราทั้งหลายจากพลนิกายนี้เป็นแน่.
>
> บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อคฺคิว อุทกณฺณเว** ความว่า ไฟที่ติดด้วยคบหญ้าเป็นต้น ย่อมไม่ข่มเหงน้ำทั้งกว้างทั้งลึกกล่าวคือทะเล คือไม่อาจทำให้ร้อนได้ ฉันใด ปัจจามิตรทั้งหลายย่อมข่มเหงพระองค์ไม่ได้ คือข่มขี่ไม่ได้ ฉันนั้น. บทว่า **ตเทว** ความว่า พระนางมัทรีให้พระมหาสัตว์อุ่นพระหฤทัยว่า ก็พรอันใดที่ท้าวสักกเทวราชประทานแด่พระองค์ตรัสว่าข้าแต่พรหมราชเจ้า ไม่นานนักพระชนกของพระองค์จะเสด็จมา ขอพระองค์จงพิจารณาพร้อมนั้นเถิด ความสวัสดีพึงมีแก่พวกเราจากพลนิกายนี้เป็นแน่แท้.[2]

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 789.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 792.

พระเวสสันดรและพระนางมัทรีประทับที่บรรณศาลา พระเจ้าสญชัยเสด็จสู่บรรณศาลาก่อน พระเวสสันดรและพระนางมัทรีลุกขึ้นตอนรับพระเจ้าสญชัย พระเจ้าสญชัยทรงกันแสงคร่ำครวญแล้วทำปฏิสันถารกับสองกษัตริย์ พระเวสสันดรทูลว่ามีความโศกและทูลถามถึงข่าวคราวของพระโอรสและพระธิดา พระเจ้าสญชัยจึงเล่าความที่พระองค์ทรงไถ่สองกุมารจากชูชก

พระนางผุสดีเสด็จสู่สำนักพระเวสสันดรพร้อมบริวารใหญ่ พระเวสสันดรและพระนางมัทรีทอดพระเนตรเห็นพระนางผุสดีก็เสด็จลุกขึ้นต้อนรับ พระชาลีและพระกัณหาชินาเสด็จมาถึงพระนางมัทรีทอดพระเนตรเห็นสองกุมารก็คร่ำครวญ สองกุมารทรงคร่ำครวญวิ่งตรงเข้าไปหาพระมารดา

> ก็ในเวลาที่พระเวสสันดรและพระนางมัทรีถวายบังคมพระนางผุสดีเทวีแล้วประทับยืนอยู่ พระชาลีและพระก็ณหาชินาทั้งสอง อันกุมารกุมารีห้อมล้อมเสด็จมาถึงพระนางมัทรีประทับยืนทอดพระเนตรทางมาแห่งพระโอรสพระธิดาอยู่ พระนางเจ้าทอดพระเนตรเห็นพระโอรสพระธิดาเสด็จมาโดยสวัสดี ก็ไม่สามารถจะทรงพระวรกายอยู่ด้วยภาวะของพระองค์ ทรงคร่ำครวญเสด็จไปแต่ที่นั้น ดุจแม่โคมีลูกอ่อนฉะนั้น ฝ่ายพระชาลีและพระกัณหาทอดพระเนตรเห็นพระมารดา ก็ทรงคร่ำครวญวิ่งตรงเข้าไปหาพระมารดาทีเดียว.
>
> พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า
>
> พระชาลีและพระกัณหาชินาผู้มาโดยสวัสดีแต่ที่ไกลทอดพระเนตรเห็นพระนางมัทรี ก็ทรงกันแสงวิ่งเข้าไปหาดุจลูกโคอ่อนเห็นแม่ ก็ร้องวิ่งเข้าไปหาฉะนั้น พระนางมัทรีเล่า พอทอดพระเนตรเห็นพระโอรสและพระธิดาผู้มาโดยสวัสดีแต่ที่ไกลก็สั่นระรัวไปทั่วพระวรกายคล้ายแม่มดที่ผีสิงตัวสั่นฉะนั้น น้ำนมก็ไหลออกจากพระถันทั้งคู่.[1]

พระนางมัทรี พระชาลี พระกัณหาชินาถึงวิสัญญีภาพล้มลง พระเวสสันดรทอดพระเนตรเห็นสองกุมารก็ไม่อาจกลั้นความโศกาดูรถึงวิสัญญีภาพล้มลง พระเจ้าสญชัยและพระนางผุสดีก็ถึงวิสัญญีภาพล้มลง เหล่าอำมาตย์หกหมื่นเห็นกิริยาของกษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์ ก็ถึงวิสัญญีภาพล้มลง

> พระนางมัทรีทรงคร่ำรวญด้วยพระสุรเสียงอันดัง พระกายสั่งถึงวิสัญญีภาพล้มลงเหยียดยาวเหนือปฐพี ฝ่ายพระชาลีและพระกัณหาก็เสด็จมาโดยเร็ว ถึงพระชนนีก็ถึงวิสัญญีภาพล้มลงทับพระมารดา ในขณะนั้นน้ำนมก็ไหลออกจากพระยุคลถันของพระนางมัทรี เข้าพระโอฐแห่งกุมารกุมารีทั้งสองนั้น ได้ยินว่า ถ้าจักไม่มีลมหายใจประมาณเท่านี้ พระกุมารกุมารีทั้งสองจักมีหทัยแห้งพินาศไป.

---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 798 – 799.

ฝ่ายพระเวสสันดรทอดพระเนตรเห็นพระปิยบุตรบุตรีก็ไม่อาจทรงกลั้นโศกาดูรไว้ ถึงวิสัญญีภาพล้มลง ณ ที่นั้นเอง แม้พระชนกและพระชนนีแห่งพระเวสสันดรก็ถึงวิสัญญีภาพล้มลงในที่นั้นเหมือกัน.

เหล่าอำมาตย์หกหมื่นผู้สหชาติของพระมหาสัตว์เห็นกิริยาของ 6 กษัตริย์ ดังนั้นก็ถึงวิสัญญีภาพล้มลง ณ ที่นั้นเหมือนกัน.[1]

ท้าวสักกเทวราชจึงยังฝนโบกขรพรรษให้ตกลงมา กษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์ก็กลับฟื้นพระองค์ ชาวนิคมทั้งหลายทูลเชิญเสด็จพระเวสสันดรกลับพระนคร

ครั้งนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงดำริว่า กษัตริย์ทั้ง 6 องค์ พร้อมด้วยราชบริษัทถึงวิสัญญีภาพ ไม่มีใครแม้คนหนึ่งที่สามารถจะลุกขึ้นรดน้ำลงบนสรีระของใครได้ เอาเถอะ เราจักยังฝนโบกขรพรรษให้ตกลงเพื่อชนเหล่านั้นในบัดนี้ ดำริฉะนี้แล้วจึงยังฝนโบกขรพรรษให้ตกลง ณ สมาคมแห่งกษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์ ชนเหล่าใดใคร่ให้เปียกชนเหล่านั้นก็เปียก เหล่าชนที่ไม่ต้องการให้เปียก แม้สักหยาดเดียวก็ไม่ตั้งอยู่ในเบื้องบนแห่งชนเหล่านั้น เพียงดังน้ำกลิ้งไปจากใบบัวฉะนั้น ฝนโบกขรพรรษนั้นเป็นเหมือนน้ำฝนที่ตกลงบนใบบัวด้วยประการฉะนี้ ในกาลนั้น กษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์ก็กลับฟื้นพระองค์ มหาชนทราบความมหัศจรรย์ว่า ฝนโบกขรพรรษตก ณ สมาคมพระญาติแห่งพระมหาสัตว์ และแผ่นดินไหว.[2]

นครกัณฑ์ กล่าวถึงพระเจ้าสญชัยทรงวิงวอนพระเวสสันดรออกจากเพศฤาษี พระเวสสันดรทรงรับแล้วเสด็จสนานพระวรกายเปลื้องเครื่องฤาษี พระเวสสันดรและพระนางมัทรีเสด็จสู่กองทัพพระเจ้าสญชัยโปรดให้ตีกองป่าวร้องให้ทราบกาลเสด็จกลับพระนคร แล้วทรงพากองทัพเสด็จกลับด้วยราชบริพารใหญ่ ผ่านมรรคาที่ตกแต่งแล้วตั้งแต่เขาวงกตจนถึงกรุงเชตุดร พระเวสสันดรล่วงมรรคา 60 โยชน์มาสิ้น 2 เดือนถึงกรุงเชตุดร เสด็จเข้าสู่พระนครอันประดับตกแต่งแล้วเสด็จขึ้นปราสาท และโปรดให้ปล่อยสรรพสัตว์จากที่ผูกขังไว้

บรรดาบทหล่านั้น บทว่า **พหุปาการโตรณ์** ความว่า ประกอบด้วยปราการสูงใหญ่และเสาค่ายที่มีหอรบเป็นอันมาก. บทว่า **นจฺจคีเตหิ จูภยฺ** ความว่า ประกอบด้วยการฟ้อนรำและการขับร้องทั้งสอง. บทว่า **จิตฺตา** ได้แก่ ยินดีคือความโสมนัส. บทว่า **อาคเต ธนทายเก** ความว่า เมื่อพระมหาสัตว์ผู้พระราชทานทรัพย์แก่มหาชนเสด็จมาถึง. บทว่า **นนฺทิปปเวสิ** ความว่า ให้ตีกลองอานันทเภรีป่าวร้องในพระนครว่า เป็นราชอาณาจักรของพระเวสสันดรราช.

---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 799.

[2] **แหล่งเดิม.** หน้า 800.

บทว่า **พนฺธโมกฺโข อโหสถ** ความว่า ได้ป่าวร้องให้ปล่อยสรรพสัตว์จากที่ผูกขังไว้ คือพระเวสสันดรมหาราชโปรดให้ปล่อยสรรพสัตว์จากที่ผูกขังไว้ โดยที่สุดแมวก็ให้ปล่อย.[1]

ในวันรุ่งขึ้น พระเวสสันดรทรงพระดำริถึงการให้ทานแก่ยาจก ท้าวสักกเทวราชจึงยังพื้นที่ข้างหน้าและข้างหลังพระราชนิเวศน์ให้เต็มไปด้วยรัตนะสูงประมาณเอว ฝนรัตนะเจ็ดตกราวกะฝนลูกเห็บ พระเวสสันดรจึงโปรดให้พระราชทานทรัพย์นั้น แล้วให้ตั้งทานมุข พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีจนสิ้นพระชนชีพก็เสด็จเข้าถึงสวรรค์ชั้นดุสิต

พระศาสดาตรัสเทศนามหาเวสสันดรชาดกด้วยคาถาประมาณ 1,000 คาถา แล้วตรัสแก่พระภิกษุว่าแม้ในกาลก่อนฝนโบกขรพรรษก็ตกในที่ประชุมแห่งพระประยูรญาติ แล้วจึงตรัสประชุมชาดก

> พราหมณ์ชูชกในกาลนั้น คือภิกษุเทวทัต นางอมิตตดาปนาคือนางจิญจมาณวิกา พรานเจตบุตรคือภิกษุฉันนะ อัจจุตดาบสคือภิกษุสารีบุตร ท้าวสักกเทวราชคือภิกษุอนุรุทธะ พระเจ้าสญชัยนรินทรราชคือพระเจ้าสุทโธทนมหาราช พระนางผุสดีเทวีคือพระนางสิริมหามายา พระนางมัทรีเทวีคือ ยโสธราพิมพามารดาราหุล ชาลีกุมารคือราหุล กัณหาชินาคือภิกษุณีอุบลวรรณา ราชบริษัทนอกนี้คือพุทธบริษัท ก็พระเวสสันดรราช คือเราเองผู้สัมมาสัมพุทธเจ้าแล.[2]

3.3 จากเวสสันดรชาดกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย : ลักษณะร่วม

3.3.1 ตัวละครสำคัญ

3.3.1.1 พระเวสสันดร: ตัวละครเอกฝ่ายชาย

พระเวสสันดรเป็นตัวละครเอกฝ่ายชายที่สำคัญในเวสสันตรชาดก และอรรถกถาเวสสันตรชาดกพระองค์มีจิตมุ่งมั่นในการบำเพ็ญทานบารมีตั้งแต่ทรงอยู่ในครรภ์พระนางผุสดี พระนางโปรดให้สร้างโรงทาน เมื่อพระเวสสันดรประสูติพระองค์ทรงเหยียดพระหัตถ์และตรัสถามพระมารดาว่าทรงต้องการบริจาคทรัพย์ ทรงมุ่งมั่นจะบริจาคทานภายในตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ทรงบริจาคเครื่องประดับอลังการให้แก่นางนมทั้งหลาย และทรงบริจาคทานยิ่งใหญ่อันบุคคลทำได้ยากยิ่งนั่นคือการบริจาคบุตรทานให้แก่ชูชก ทั้งยังบริจาคทารทานด้วย ทั้งหมดที่พระเวสสันดรทรงทำนั้นเพียง

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 812 – 813.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 814.

เพราะทรงมุ่งมั่นในพระโพธิญาณ พระเวสสันดรจึงเป็นตัวละครเอกฝ่ายชายที่มีบทบาทสำคัญของชาดกเรื่องนี้

เมื่อเวสสันดรชาดกเปลี่ยนรูปแบบมาเป็น *"สื่อ"* วรรณกรรมร่วมสมัย ตัวละครเอกอย่างพระเวสสันดรยังคงมีบทบาทสำคัญดังในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยทั้ง 6 สำนวนยังคงปรากฏตัวละคร *"พระเวสสันดร"* ทั้งหมดร่วมกัน

พระเวสสันดร ใน ทศชาติชาดกชุดชาดกไทยตามใจแม่

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ทศชาติชาดกชุดชาดกไทยตามใจแม่"* ยังคงตัวละครสำคัญนี้โดยเรียกชื่อว่า *"พระเวสสันดร"* และเมื่อเชื่อมโยงกับเนื้อหาของนิทานชาดกจึงมีคำเรียก *"พระพุทธเจ้า"*

พระเวสสันดรมีบทบาทสำคัญต่อนิทานเรื่องนี้ เป็นตัวละครเอกฝ่ายชายที่มีลักษณะอุดมคติ กล่าวคือพระเวสสันดรมีความตั้งใจแน่วแน่ที่จะทำความดี (ทาน) เพื่อจะได้ไปเกิดเป็นพระพุทธเจ้าในชาติหน้า จึงบริจาคเงินทองให้คนยากจน บริจาคช้างมงคลให้ทูตจากเมืองเพื่อนบ้าน ให้ทานของอย่างละ 700 ชิ้น ยกลูกทั้งสองของตนเองให้เป็นทาสชูชก ยกพระนางมัทรีให้เป็นพราหมณ์พระอินทร์ เป็นต้น

พระเวสสันดร ใน ทศชาติอัศจรรย์

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ทศชาติอัศจรรย์"* ยังคงตัวละครสำคัญนี้โดยมีชื่อเรียกว่า *"พระกุมารเวสสันดร"* *"พระราชาเวสสันดร"* *"เวสสันดร"* *"พระเวสสันดร"* *"พระฤาษีเวสสันดร"*

การใช้คำเรียกพระเวสสันดรอย่างหลากหลายข้างต้น แสดงให้เห็นสถานภาพของตัวละครที่เปลี่ยนแปลงไปตามเนื้อเรื่อง ในขณะเดียวกันสะท้อนให้เห็นความยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดรทั้งทรงเป็นเลิศทั้งทางโลกและทางธรรม ทำให้ผู้อ่านสร้างภาพในจินตนาการได้

ความเป็นเลิศทางโลกของพระเวสสันดร คือการเป็นพระกุมาร และพระราชา ส่วนความเป็นเลิศทางธรรมของพระเวสสันดร คือ *"พระฤาษีเวสสันดร"* การเปลี่ยนสถานภาพและบทบาทของพระเวสสันดรจากคำเรียกข้างต้น จึงคงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่

ชาติที่ 10 เวสสันดรชาดก ใน ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน)

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย "ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน)"ยังคงตัวละครสำคัญโดยมีชื่อเรียกดังนี้ *"เวสสันดร"* *"เวสสันดรกุมาร"* *"พระเวสสันดร"* *"พระกุมารเวสสันดร"*

การใช้คำเรียกพระเวสสันดรข้างต้น ไม่ปรากฏสถานภาพที่พระองค์เป็น *"พระฤาษี"* ปรากฏเน้นเพียง *"กุมาร"* ซึ่งแสดงให้เห็นตอนที่พระเวสสันดรทรงพระเยาว์เท่านั้น

พระเวสสันดร ใน ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี"* ยังคงตัวละครสำคัญนี้ โดยใช้คำเรียกเพียงคำว่า *"พระเวสสันดร"*

พระเวสสันดร ใน *"ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี"* ใช้คำเรียกเพียงคำเดียวว่า *"พระเวสสันดร"* ซึ่งไม่ว่าตัวละครจะเปลี่ยนสถานภาพใดก็ตาม การใช้คำเรียกเพียงคำเดียวนี้อาจต้องการให้ตรงกับชื่อเรื่อง และให้ผู้อ่านเข้าใจง่ายว่ามีความหมายถึงตัวละครเอกฝ่ายชาย *"พระเวสสันดร"*

เวสสันดร ใน ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม: ภู จ นา วิ เว

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม: ภู จ นา วิ เว"* ยังคงตัวละครสำคัญ "พระเวสสันดร" โดยใช้คำเรียกคำเดียวว่า "พระเวสสันดร" ไม่ว่าสถานภาพของตัวละครจะเปลี่ยนอย่างไร เวสสันดรใน *"ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม: ภู จ นา วิ เว"* ยังใช้คำนี้ ด้วยอาจให้ผู้อ่านเข้าใจง่าย ชัดเจน สื่อความหมายตรงตัวถึงตัวละครเอกฝ่ายชายเพียงตัวเดียว

ผ ผะเหวด ใน ซ่อนไว้ในสิม: ก – อ ในชีวิตอีสาน

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ซ่อนไว้ในสิม: ก – อ ในชีวิตอีสาน"* ยังคงตัวละครสำคัญ *"พระเวสสันดร"* โดยใช้คำเรียกคำเดียวว่า *"พระเวสสันดร"* อาจเพราะเป็นการเล่าเรื่องพระเวสสันดรโดยย่อว่า *"ผะเหวดสันดอน"* หรือ *"ผะเหวดสั่นด้อน"* การปรับคำเรียกให้เป็นคำเดียว *"พระเวสสันดร"* จึงทำให้ผู้อ่านเข้าใจความหมายตรงกันว่าหมายถึง *"พระเวสสันดร"*

3.3.1.2 พระนางมัทรี: ตัวละครเอกฝ่ายหญิง

พระนางมัทรีเป็นตัวละครเอกฝ่ายหญิงที่สำคัญในเวสสันตรชาดก และอรรถกถาเวสสันตรชาดก พระนางทรงเป็นนางแก้วคู่พระบารมีของพระเวสสันดร ทรงติดตามพระเวสสันดรสู่ป่าหิมพานต์ เพื่อปรนนิบัติพระองค์ พระนางมัทรีทรงตื่นเช้าเพื่อเข้าป่าหาผลาผลมาให้พระเวสสันดร และสองกุมาร

เมื่อพระเวสสันดรทรงบริจาคสองกุมารเป็นทานแก่ชูชก พระนางมัทรีไม่ทรงกริ้วกลับทรงอนุโมทนาบุตรทานของพระเวสสันดรในครั้งนี้ เมื่อพระเวสสันดรทรงพระราชทานพระนางมัทรีแก่พราหมณ์แปลง พระนางก็ไม่ทรงโกรธกลับอนุโมทนาทานที่พระเวสสันดรทรงทำ เพราะพระนางมัทรีทรงทราบว่าพระเวสสันดรทรงมุ่งมั่นในพระโพธิญาณ แม้จะทรงรักบุตรทั้งสองพระองค์ และพระนางมัทรีมากเพียงใด แต่พระเวสสันดรทรงรักพระสัพพัญญุตญาณมากกว่าร้อยเท่าพันเท่า พระนางมัทรีจึงเป็นตัวละครเอกฝ่ายหญิงที่มีบทบาทสำคัญในชาดกเรื่องนี้

เมื่อเวสสันดรชาดกเปลี่ยนรูปแบบมาเป็น *"สื่อ"* วรรณกรรมร่วมสมัย ตัวละครเอกฝ่ายหญิง อย่างพระนางมัทรียังคงมีบทบาทสำคัญ ดังในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยทั้ง 6 สำนวนยังคงปรากฏตัวละคร *"พระนางมัทรี"* ทั้ง 6 สำนวนร่วมกัน

พระเวสสันดร ใน ทศชาติชาดกชุดชาดกไทยตามใจแม่

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ทศชาติชาดกชุดชาดกไทยตามใจแม่"* ยังคงตัวละครสำคัญฝ่ายหญิง *"พระนางมัทรี"* โดยใช้คำเรียกเพียง *"พระนางมัทรี"* เพียงคำเดียว

พระเวสสันดร ใน ทศชาติอัศจรรย์

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ทศชาติอัศจรรย์"* ยังคงเป็นตัวละครเอกฝ่ายหญิงอย่างพระนางมัทรี โดยใช้คำเรียก *"พระนางมัทรี"* *"พระมัทรี"* *"มัทรี"* *"พระนางมัทรีศรีชายา"*

การใช้คำเรียกพระนางมัทรีอย่างหลากหลายข้างต้น แสดงให้เห็นสถานภาพของตัวละครอย่าง *"พระนางมัทรี"* ที่สะท้อนให้เห็นบทบาทความเป็น *"ชายา"* ที่ดีดังจะเห็นจากคำว่า *"ศรีชายา"* อันมีความหมายว่า *"ผู้หญิง"* หรือ *"ใช้เป็นคำยกย่อง"* ซึ่งมีนัยความหมายถึง *"นางแก้ว"* คือ อิตถีรัตนะ เป็น 1 ในรัตนะ 7 ประการ ของพระมหาจักรพรรดิ นางแก้วมีลักษณะที่งดงาม มีรูปร่างงดงามไม่สูง ไม่เตี้ยเกินไป มีผิวพรรณละเอียดอ่อนไม่มีฝุ่นละอองติดกาย ถือเป็นคู่บารมีพระมหาจักรพรรดิ ดังใน **ไตรภูมิพระร่วง** กล่าวถึงอิตถีรัตนะว่า

> ด้วยเดชบุญท่านผู้ได้เป็นพญามหาจักรพรรดิราชนั้นแลว่ายังมีนางแก้วผู้หนึ่งไส้ลางคาบมีผู้หญิงผู้มีบุญอันได้กระทำมาแต่ก่อน แลนางนั้นมาเกิดในแผ่นดินที่เราอยู่นี้ ย่อมมาเกิดในเมืองอันชื่อมัทราช เกิดในตระกูลกษัตริย์ คนทั้งหลายจึงได้กล่าวมาเป็นเมียของพญามหาจักรพรรดิราชนั้นแล ผิแลว่าหาผู้หญิงอันมีบุญบ่มิได้ในแผ่นดินเราอยู่นี่ไส้ อันเพื่อบุญของพญามหาจักรพรรดิราชนั้นไปชักนำมา นางแก้วอันอยู่ในแผ่นดินอันชื่ออุดรกุรุนั้นมากับทั้งเครื่องสำหรับสรรพาภรณ์อันแล้วด้วยแก้วสัตตพิธรัตนะแล รุ่งเรืองงามนักหนา แลมาโดยอากาศดุจดั่งนางฟ้า แลลงมาไหว้มานบพญามหาจักรพรรดิราชเจ้านั้นแล อันว่านางแก้วนั้นโสดบ่มิต่ำบ่มีสูง พองามพอดี

สมควรถูกเนื้อจำเริญใจฝูงคนทั้งหลายมีฉวีวรรณเกลาเกลี้ยงหมดใสงามหนักหนา มาตรว่าละอองธุลีผงน้อยหนึ่งจะติดแปดกายนั้นก็บ่มีเลยดุจดอกบัวแลถูกน้ำนั้นแล ในกายแห่งนางแก้วนั้นมีลักษณะอันอุดมถ้วนทุกแห่งงามเพิงใจคนทั้งหลายทุกคนในเมืองมนุษย์เรานี้แล แต่เท่าว่ามิเท่านางฟ้าเมืองไตรตรึงษาสวรรค์นั้น เพราะเหตุหารัศมีบ่มิได้เลย อันว่านางฟ้าทั้งหลายในสำนักนิพระอินทร์มีหมู่รัศมีออกจากตัวเขาไกลนัก เมื่อนั้นบุญนางแก้วนั้น มีรัศมีไหลออกจากตนนางแก้วนั้นได้แล 10 ศอกทั้งหลายรอบตัวนางนั้นแม้นว่ามืดเท่าใดก็ดีบ่มิพักหาเทียน แลชวาลาเลย แลนางแก้วมีพระพักตร์เกลาเกลี้ยงหมดใสงามนักหนาแล เนื้อแลหนังอ่อนดั่งสำลีอันท่านสะพัดได้ละร้อยคาบ แลชุบเปรียงประโคจามจุรีอันใสงามนักหนา[1]

ชาติที่ 10 เวสสันดร ใน ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน)

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน)"* ยังคงตัวละครเอก ฝ่ายหญิง *"พระนางมัทรี"* โดยใช้คำเรียก *"พระนางมัทรี"* เพียงคำเดียว

พระเวสสันดร ใน ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี"* ยังคงตัวละครเอกฝ่ายหญิง *"พระนางมัทรี"* โดยใช้คำเรียก *"พระนางมัทรีเจ้าหญิงแห่งแคว้นมัททะ"* *"พระนางมัทรี"* *"นางมัทรี"*

การใช้คำเรียก *"พระนางมัทรีเจ้าหญิงแห่งแคว้นมัททะ"* แสดงให้เห็นการสืบเชื้อสายจากตระกูล *"มัทราช"* ซึ่งเป็นตระกูลกษัตริย์ การใช้คำเรียก *"พระนางมัทรีเจ้าหญิงแห่งแคว้นมัททะ"* จึงมีนัยความหมายว่าพระนางมัทรีทรงเป็น *"นางแก้ว"* คู่บารมีของพระเวสสันดร

เวสสันดร ใน ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม: ภู จ นา วิ เว

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม: ภู จ นา วิ เว"* ยังคงตัวละครสำคัญ *"พระนางมัทรี"* โดยใช้คำเรียก *"พระนางมัทรีราชธิดาของพระเจ้ามัททราช"* และ *"พระนางมัทรี"* ซึ่งยังคงมีนัยการเป็นตระกูลกษัตริย์ *"มัทราช"* สื่อถึงการเป็น *"นางแก้ว"* ของพระนาง

ผ ผะเหวด ใน ซ่อนไว้ในสิม: ก – อ ในชีวิตอีสาน

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ซ่อนไว้ในสิม: ก – อ ในชีวิตอีสาน"* ยังคงตัวละครเอกฝ่ายหญิง *"พระนางมัทรี"* โดยใช้คำเรียกเพียงคำเดียว *"พระนางมัทรี"* อาจเป็นเพราะการ

---

[1] กรมศิลปากร. (2539). ไตรภูมิพระร่วง ใน **วรรณกรรมสมัยสุโขทัย**. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. หน้า 126 – 127.

เล่าเรื่องพระเวสสันดรโดยย่อผ่านชื่อเรื่องว่า (ผ. ผะเหวด) และสอดคล้องกับการใช้คำเรียกตัวละครเอกฝ่ายชายคือ *"พระเวสสันดร"*

3.3.1.3 ชูชก: ตัวละครปฏิปักษ์ฝ่ายชาย

ชูชกเป็นพราหมณ์อาศัยอยู่ใน *"ทุนนวิฏฐะ"* ในกาลิงครัฐ มีอาชีพภิกขาจารเพื่อให้ได้ทรัพย์ เมื่อได้ทรัพย์มา 100 กหาปนะ ได้นำไปฝากไว้กับเพื่อนพราหมณ์ เพื่อนพราหมณ์นำกหาปนะไปใช้จนหมด ไม่มีคืนให้ชูชก จึงต้องยกลูกสาวชื่อนางอมิตตตาปนาให้ชูชก

ชูชกเป็นพราหมณ์ที่ *"ชรา"* และมีลักษณะบุรุษโทษ 18 ประการ แต่นางอมิตตตาปนาก็ยังปรนนิบัติชูชกโดยชอบ ทำให้พราหมณ์หนุ่มในทุนนวิฏฐะอิจฉาชูชก พากันไปต่อว่าเหล่าพราหมณีนางพราหมณีจึงมารุมด่าว่านางอมิตตตาปนาที่ท่าน้ำ ว่ามีสามี *"แก่"* นางจึงร้องไห้วิ่งกลับเรือน และบอกแก่ชูชกว่าให้ไปหาทาสและทาสีมาให้ ชูชกจึงจำต้องเดินทางไปทูลขอสองกุมารจากพระเวสสันดร ชูชกจึงเป็นตัวละครที่มีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นตัวละครปฏิปักษ์ฝ่ายชายในชาดกเรื่องนี้

เมื่อเวสสันดรชาดกเปลี่ยนรูปแบบมาเป็น *"สื่อ"* วรรณกรรมร่วมสมัย ตัวละครปฏิปักษ์ฝ่ายชายอย่างชูชกยังคงมีบทบาทสำคัญ ดังในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยทั้ง 6 สำนวนยังคงปรากฏตัวละคร *"ชูชก"* ทั้ง 6 สำนวนร่วมกัน

พระเวสสันดร ใน ทศชาติชาดกชุดชาดกไทยตามใจแม่

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ทศชาติชาดกชุดชาดกไทยตามใจแม่"* ยังคงตัวละครปฏิปักษ์ฝ่ายชาย *"ชูชก"* โดยใช้คำเรียก *"ชูชก"* *"อีตาแก่น่าเกลียดน่ากลัว"*

การใช้คำเรียกชูชกข้างต้นยังคงสืบทอดลักษณะสำคัญของตัวละครภายนอกคือ *"แก่"* และมีลักษณะบุรุษโทษ 18 ประการ ถึงได้ *"น่าเกลียดน่ากลัว"*

พระเวสสันดร ใน ทศชาติอัศจรรย์

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ทศชาติอัศจรรย์"* ยังคงเป็นตัวละครปฏิปักษ์ฝ่ายชาย *"ชูชก"* โดยใช้คำเรียก *"พราหมณ์ชูชก"* *"ผัวเฒ่า"* *"เฒ่าชูชก"* *"พราหมณ์ชรา"* *"เฒ่า"* *"ชูชก"* *"เฒ่าละโมบ"* *"ชูชกชั่ว"*

การใช้คำเรียกข้างต้นแสดงให้เห็นลักษณะภายนอกของชูชกที่มีความชรา เพื่อแสดงให้เห็นว่ามีวัยตรงข้ามกับนางอมิตตตาปนาที่เป็นสาว

นอกจากนี้ยังแสดงสถานภาพของตัวละครปฏิปักษ์อย่างชูชกว่าเป็น *"พราหมณ์"* และและมีนิสัย *"ละโมบ"* *"ชั่ว"* ซึ่งตรงกับลักษณะความเป็นตัวละครปฏิปักษ์ตามประเภทของวรรณคดีชาดก ซึ่งเป็นคัมภีร์พุทธศาสนาที่ชี้ให้เห็นความดีและความชั่วอย่างเด่นชัด

ชาติที่ 10 เวสสันดร ใน ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน)

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน)"* ยังคงตัวละครปฏิปักษ์ฝ่ายชาย *"ชูชก"* โดยใช้คำเรียก *"พราหมณ์เฒ่า"* *"ชูชก"* *"ชูชกขอทานที่แก่เฒ่า"* *"สามีแก่"* *"หน้าตาน่าเกลียด"* *"ชูชกพราหมณ์เฒ่า"*

การใช้คำเรียก *"ชูชก"* ข้างต้น แสดงให้เห็นถึงลักษณะภายนอกของชูชกที่เป็นคนชราและมีลักษณะบุรุษโทษ 18 ประการ ได้แก่ ตีนแป เล็บเน่า มีเนื้อปลีแข้งหย่อนลงข้างล่าง ริมฝีปากบนยาวยื่นปิดปาก มีน้ำลายไหล เขี้ยวยื่นออกเหมือนเขี้ยวหมู จมูกหักไม่เสมอกัน ท้องโต หลังค่อม ตาเหล่ หนวดสีเหมือนทองแดง ผมสีเหลือง เส้นเอ็นขึ้นสะพรั่ง เกลื่อนไปด้วยกระดำ ตาเหลือกเหลือง เอวคดหลังโกงคอเอียง ขากาง เดินเท้าลั่นดังเผาะ ๆ ขนตามตัวดกและหยาบ

พระเวสสันดร ใน ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี"* ยังคงตัวละครปฏิปักษ์ฝ่ายชาย *"ชูชก"* โดยใช้คำเรียก *"ชูชก"* *"ผัวแก่"* การใช้คำเรียกสำนวนนี้จึงแสดงเพียงความชราของชูชกเท่านั้น ไม่ปรากฏลักษณะบุรุษโทษ

เวสสันดร ใน ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม: ภู จ นา วิ เว

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม: ภู จ นา วิ เว"* ยังคงตัวละครปฏิปักษ์ฝ่ายชาย *"ชูชก"* โดยใช้คำเรียก *"ชูชก"* *"สามีแก่"* การใช้คำเรียก *"ชูชก"* สำนวนนี้จึงแสดงเพียงความชราของชูชกเท่านั้น

ผ ผะเหวด ใน ซ่อนไว้ในสิม: ก – อ ในชีวิตอีสาน

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ซ่อนไว้ในสิม: ก – อ ในชีวิตอีสาน"* ยังคงตัวละครปฏิปักษ์ฝ่ายชาย *"ชูชก"* โดยใช้คำเรียกเพียงคำเดียว *"ชูชก"* อาจเนื่องมาจากเป็นการเล่าเรื่องพระเวสสันดรโดยย่อผ่านชื่อเรื่อง *"ผ. ผะเหวด"* และสอดคล้องกับการใช้คำเรียกตัวละครเอกฝ่ายชาย *"พระเวสสันดร"* และตัวละครเอกฝ่ายหญิง *"พระนางมัทรี"*

3.3.1.4 นางอมิตตตาปนา: ตัวละครปฏิปักษ์ฝ่ายหญิง

นางอมิตตตาปนาเป็นภรรยาสาวของพราหมณ์ชราชูชก นางต้องอยู่กับชูชกเนื่องจากบิดานำกหาปนะที่ชูชกฝากไว้ไปใช้จนหมด เมื่อชูชกกลับมาทวงคืนไม่มีกหาปนะให้ จึงต้องยกลูกสาวคือนางอมิตตตาปนาให้ชูชกแทน

นางอมิตตตาปนาอาศัยอยู่กับชูชกใน *"ทุนนวิฏฐะ"* ในกาลิงครัฐ และปรนนิบัติดูแลชูชกอย่างไม่รังเกียจ จนพราหมณ์หนุ่มพากันอิจฉาและด่าว่านางพราหมณี ซึ่งเป็นภรรยาของตน

เหล่าพราหมณีเจ็บใจต้องการขับไล่นางอมิตตตาปนาจึงพากันไปรุมด่านางที่ท่าน้ำว่านางทำบุญไว้ไม่ดี จึงมี *"สามีแก่"* นางเป็นกาลกิณีเป็นต้น

นางอมิตตตาปนาร้องไห้วิ่งกลับไปที่เรือน เพื่อบอกชูชกว่า นางจะไม่ไปตักน้ำไม่ปรนนิบัติชูชกอีก ให้ชูชกไปหาทาสหรือทาสีมาให้นาง ชูชกปฏิเสธว่าตนชรามากแล้ว นางอมิตตตาปนาจึงขู่ชูชกด้วยกามราคะ และให้ชูชกไปทูลขอสองกุมารจากพระเวสสันดร ชูชกจึงจำยอมต้องเดินทางไปอาศรมพระเวสสันดร

เมื่อเวสสันดรชาดกเปลี่ยนรูปแบบมาเป็น *"สื่อ"* วรรณกรรมร่วมสมัย ตัวละครปฏิปักษ์ฝ่ายหญิงอย่างนางอมิตตตาปนายังคงมีบทบาทสำคัญ ที่ทำให้ชูชกต้องเดินทางไปทูลขอสองกุมารจากพระเวสสันดร ดังในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยทั้ง 6 สำนวนยังคงปรากฏตัวละคร *"นางอมิตตตาปนา"* ทั้ง 6 สำนวนร่วมกัน

เวสสันดร ใน ทศชาติชาดกชุดชาดกไทยตามใจแม่

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ทศชาติชาดกชุดชาดกไทยตามใจแม่"* ยังคงตัวละครปฏิปักษ์ฝ่ายหญิง *"นางอมิตตตาปนา"* โดยใช้คำเรียก *"นางอมิตตดา"* *"แม่อมิตดา"*

การใช้คำเรียกที่เปลี่ยนจากพระไตรปิฎกเป็น "นางอมิตดา" อาจเพื่อความสะดวกในการอ่าน การใช้คำเรียกที่นำหน้าด้วยคำว่า *"แม่"* เป็นการแสดงเพศและยกย่องนาง

พระเวสสันดร ใน ทศชาติอัศจรรย์

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ทศชาติอัศจรรย์"* ยังคงเป็นตัวละครปฏิปักษ์ฝ่ายหญิง *"นางอมิตตตปนา"* โดยใช้คำเรียก *"อมิตตดา"* *"อมิตตดาหน้ามน"* การใช้คำเรียก *"อมิตตดา"* เป็นการเปลี่ยนแปลงคำเรียกจากในพระไตรปิฎก อาจเพื่อความสะดวกในการอ่านและการออกเสียง ทั้งยังปรากฏคำว่า *"อมิตตดาหน้ามน"* อันมีความหมายแสดงให้เห็นลักษณะของ *"อมิตตดา"* ที่มีใบหน้า *"กลม ๆ"*

ชาติที่ 10 เวสสันดรชาดก ใน ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน)

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน)"* ยังคงตัวละครปฏิปักษ์ฝ่ายหญิง *"นางอมิตตตปนา"* โดยใช้คำเรียก *"อมิตตดา"* เพียงคำเดียว

พระเวสสันดร ใน ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี"* ยังคงตัวละครปฏิปักษ์ฝ่ายหญิง *"นางอมิตตตปนา"* โดยใช้คำเรียก *"อมิตตดา"* *"เมียสาว"*

การใช้คำเรียก *"อมิตตดา"* เป็นการเปลี่ยนให้สะดวกเพื่อการอ่านและออกเสียง ทั้งยังแสดงลักษณะภายนอกของ *"อมิตตดา"* ว่าเป็น *"สาว"* แสดงถึงอายุที่แตกต่างระหว่างชูชกกับนางอมิตตดา

เวสสันดร ใน ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม: ภู จ นา วิ เว

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม: ภู จ นา วิ เว"* ยังคงตัวละครปฏิปักษ์ฝ่ายหญิง *"นางอมิตตตาปนา"* โดยใช้คำเรียกว่า *"นางอมิตตดา"* เพียงคำเดียว

ผ. ผะเหวด ใน ซ่อนไว้ในสิม: ก – อ ในชีวิตอีสาน

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ซ่อนไว้ในสิม: ก – อ ในชีวิตอีสาน"* ยังปรากฏตัวละครปฏิปักษ์ฝ่ายหญิง *"นางอมิตตตาปนา"* โดยใช้คำเรียกว่า *"นางอมิตตดา"* เพียงคำเดียว

การใช้คำเรียก *"นางอมิตตดา"* เพียงคำเดียวนั้น อาจเนื่องจากเป็นการเล่าเรื่องพระเวสสันดรโดยย่อ และเพื่อให้สอดคล้องกับการใช้คำเรียกตัวละครเอกฝ่ายชาย *"พระเวสสันดร"* ตัวละครเอกฝ่ายหญิง *"พระนางมัทรี"* และตัวละครปฏิปักษ์ฝ่ายชายคือ *"ชูชก"*

3.3.1.5 สองกุมาร : ตัวละครสนับสนุนหลัก

สองกุมารในเวสสันตรชาดก และอรรถกถาเวสสันตรชาดก หมายถึง พระชาลี และพระกัณหาชินา ทั้งสองพระองค์ทรงเป็นพระโอรสและพระธิดาของพระเวสสันดรกับพระนางมัทรี เมื่อครั้งพระเวสสันดรต้องเสด็จสู่ป่า สองกุมารก็ทรงตามเสด็จด้วย ต่อมาพระเวสสันดรทรงบริจาคสองกุมารเป็นทานแก่ชูชก ชูชกเมื่อได้สองกุมารแล้วก็โบยตีทั้งสองพระองค์อย่างน่าสงสาร

เมื่อเวสสันดรชาดกเปลี่ยนรูปแบบมาเป็น *"สื่อ"* วรรณกรรมร่วมสมัย ตัวละครสนับสนุนอย่างสองกุมารยังคงมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นตัวละครที่สร้างอารมณ์สะเทือนใจให้แก่ผู้อ่าน และเป็นตัวละครที่สนับสนุนทานบารมีของพระเวสสันดรให้เต็มเปี่ยม ดังในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยทั้ง 6 สำนวนยังคงปรากฏตัวละคร *"พระชาลี"* และ *"กัณหาชินา"* ทั้ง 6 สำนวนร่วมกัน

เวสสันดร ใน ทศชาติชาดกชุดชาดกไทยตามใจแม่

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ทศชาติชาดกชุดชาดกไทยตามใจแม่"* ยังคงตัวละครสนับสนุน คือ *"สองกุมาร"* โดยใช้คำเรียก *"ชาลี"* *"กัณหา"* *"กัณหาชาลี"* *"สองพี่น้อง"*

การใช้คำเรียก *"ชาลี"* *"กัณหา"* เป็นการแสดงให้เห็นสถานภาพธรรมดาไม่ได้มีวรรณะกษัตริย์เข้ามาเกี่ยวข้อง เป็นเพียงชื่อตัวละครเหมือนนิทานทั่วไป ส่วนคำว่า *"กัณหาชาลี"* เป็น

การใช้คำเรียก โดยใช้หลักการ *"คล้องจอง"* ในที่นี้คือเสียงสระ *"-า"* คือคำว่า *"กัณ**หา**"* และ *"**ชา**ลี"* เพื่อให้ง่ายต่อการเรียก

นอกจากนี้การใช้คำเรียก *"สองพี่น้อง"* อันแสดงถึงสถานภาพความสัมพันธ์ของพระชาลี และพระกัณหาที่เป็น *"พี่น้อง"* โดยพระชาลีเป็นพี่ พระกัณหาเป็นน้อง

พระเวสสันดร ใน ทศชาติอัศจรรย์

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ทศชาติอัศจรรย์"* ยังคงตัวละครสนับสนุน คือ พระชาลี และพระกัณหาชินา โดยใช้คำเรียก *"พี่ชาลี"* *"น้องกัณหา"* *"สองลูกยา"* *"กัณหาชาลี"* *"ชาลี"* *"กัณหา"* *"พระชาลี"* *"สองลูกน้อย"* *"สองศรี"* *"กุมาร"* *"สองกุมาร"*

การใช้คำเรียก *"พระชาลี"* และ *"พระกัณหาชินา"* ข้างต้น แสดงให้เห็นอายุของตัวละครที่ยังเป็นเด็ก ดังใช้คำว่า *"กุมาร"* *"ลูกน้อย"* ซึ่งสองกุมารนี้เป็นที่รักของพระเวสสันดรและพระนางมัทรียิ่ง ดังปรากฏคำเรียกว่า *"สองลูกยา"* *"สองศรี"*

นอกจากนี้ยังปรากฏคำเรียกที่แสดงสถานภาพความสัมพันธ์เชิง *"พี่น้อง"* ดังคำว่า *"พี่ชาลี"* *"น้องกัณหา"* ด้วย

ชาติที่ 10 เวสสันดร ใน ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน)

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย "ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน)" ยังคงตัวละครสนับสนุนคือ พระชาลี และพระกัณหาชินา โดยใช้คำเรียก *"พระชาลี**กุมาร**"* *"พระกัณหาชินา"* *"พระชาลี"* *"สองกุมาร"* *"ชาลี"* *"กัณหา"*

การใช้คำเรียก *"พระกัณหาชินา"* สืบทอดมาจากเวสสันตรชาดกในพระไตรปิฎก และอรรถกถาเวสสันตรชาดกเป็นสำคัญ นอกจากนี้ยังแสดงความเป็นเด็กของทั้งสองพระองค์ด้วย ใช้คำเรียกว่า *"กุมาร"* *"สองกุมาร"*

พระเวสสันดร ใน ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี"* ยังคงตัวละครสนับสนุนคือ พระชาลี และพระกัณหาชินา โดยใช้คำเรียก *"เจ้าชาย**ชาลี**"* *"เจ้าหญิง**กัณหา**"* *"สองกุมาร"* *"พระชาลี"* *"พระกัณหา"* *"สองกุมาร"* *"พระชาลี**กุมาร**"* *"พระกัณหา**กุมารี**"*

การใช้คำเรียก *"เจ้าชาย"* *"เจ้าหญิง"* ทำให้มีลักษณะของนิทานมหัศจรรย์ (Fairy Tales) และยังคงสถานภาพของกษัตริย์ที่ยังอยู่ในวัยเด็กจากการใช้คำว่า *"กุมาร"* *"กุมารี"* และ *"สองกุมาร"*

เวสสันดร ใน ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม: ภู จ นา วิ เว

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม: ภู จ นา วิ เว"* ยังคงตัวละครสนับสนุนคือ พระชาลี และพระกัณหาชินา โดยใช้คำเรียก *"ชาลี" "กัณหาชินา" "พระกุมาร" "พระกัณหาชาลี" "สองกุมาร" "พระชาลี"*

ผ. ผะเหวด ใน ซ่อนไว้ในสิม: ก – อ ในชีวิตอีสาน

พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย *"ซ่อนไว้ในสิม: ก – อ ในชีวิตอีสาน"* ยังคงตัวละครสนับสนุนคือ พระชาลี และพระกัณหาชินา โดยใช้คำเรียก *"พระกัณหาชาลี" "สองกุมาร"*

การใช้คำเรียก *"พระกัณหาชาลี"* เป็นการเรียกโดยวิธีคล้องจอง คือคล้องเสียงสระ *"-า"* คือคำว่า *"กัณ**หา**"* กับ *"**ชา**ลี"* ทำให้เรียกง่ายและจำได้แม่นยำ นอกจากนี้การใช้คำเรียก *"สองกุมาร"* แสดงให้เห็นว่าทั้งสองพระองค์ยังทรงอยู่ในวัยเยาว์

3.3.1.6 พระเจ้าสญชัย พระนางผุสดี: ตัวละครสนับสนุนรอง

พระเจ้าสญชัย และพระนางผุสดีทรงเป็นพระราชบิดาและพระราชมารดาของพระเวสสันดร ทั้งสองพระองค์รักและปรารถดีต่อพระเวสสันดรมากเริ่มตั้งแต่พระนางผุสดีทรงครรภ์ใคร่จะสร้างโรงทาน 6 แห่ง พระเจ้าสญชัยก็โปรดสร้างโรงทานให้ตามที่พระนางผุสดีต้องการ ทั้งสองพระองค์ไม่เคยขัดขวางการบำเพ็ญทานของพระเวสสันดร ทั้งยังทรงสนับสนุนการบำเพ็ญทานของพระเวสสันดรทุกครั้ง นอกจากนั้นกษัตริย์ทั้ง 2 พระองค์ยังทรงรักพระนางมัทรี พระชาลี และพระกัณหาชินาเช่นกัน ดังที่ทรงห่วงใยเมื่อพระนางมัทรีจะนำสองกุมารตามเสด็จพระเวสสันดรเข้าสู่ป่า พระเจ้าสญชัยกับพระนางผุสดีจึงเป็นตัวละครสนับสนุนที่มีบทบาทสำคัญต่อชาดกเรื่องนี้

เมื่อเวสสันดรชาดกเปลี่ยนรูปแบบมาเป็น *"สื่อ"* วรรณกรรมร่วมสมัย ตัวละครสนับสนุนทั้งสองตัวนี้ ยังคงมีบทบาทสำคัญในทั้ง 6 สำนวน ได้แก่

1. เวสสันดร ใน ทศชาติชาดกชุดชาดกไทยตามใจแม่
2. พระเวสสันดร ใน ทศชาติอัศจรรย์
3. ชาติที่ 10 เวสสันดร ใน ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน)
4. พระเวสสันดร ใน ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี
5. เวสสันดร ใน ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม: ภู จ นา วิ เว
6. ผ. ผะเหวด ใน ซ่อนไว้ในสิม: ก – อ ในชีวิตอีสาน

ทั้ง 6 สำนวนข้างต้น ปรากฏชื่อตัวละครสนับสนุน 2 ตัวนี้ร่วมกันคือ *"พระเจ้าสญชัย"* และ *"พระนางผุสดี"* อาจเพราะเป็นเพียงตัวละครที่มีบทบาทในฐานะเป็นตัวสนับสนุนรองจึงใช้คำเรียกขานเพียงคำเดียว เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจง่าย และชัดเจน

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยพระเวสสันดรทั้ง 6 สำนวน ยังคงสืบทอดตัวละครจากเวสสันตรชาดก และอรรถกถาเวสสันตรชาดก ตัวละครที่สำคัญดังกล่าว ได้แก่ พระเวสสันดร พระนางมัทรี ชูชก นางอมิตตดาปนา พระชาลี พระกัณหาชินา พระเจ้าสญชัย และพระนางผุสดี การสืบทอดลักษณะตัวละครดังกล่าวเนื่องจากตัวละครทั้งหมดมีบทบาทสำคัญที่จะแสดงให้เห็นว่าเป็นเรื่องพระเวสสันดร จึงยังคงสืบเนื่องต่อมาในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย

3.3.2 ลักษณะนิสัยของตัวละครสำคัญ

ลักษณะนิสัยของตัวละครในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยทั้ง 6 สำนวน ได้รับการสืบทอดมาจากอรรถกถาเวสสันตรชาดกเป็นสำคัญ ในที่นี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ลักษณะนิสัยของตัวละครสำคัญตามหัวข้อ 3.3.1 ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 8 ตัว ได้แก่ พระเวสสันดร พระนางมัทรี ชูชก นางอมิตตดา พระชาลี พระกัณหาชินา พระเจ้าสญชัย และพระนางผุสดี โดยจะแสดงเป็นตารางสรุปลักษณะนิสัยของตัวละครสำคัญที่ปรากฏสืบทอดมาจากอรรถกถาเวสสันตรชาดกจากสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย 6 สำนวน โดยจะใช้ตัวเลข 1-6 แทน ดังนี้

สำนวนที่ 1 เวสสันดร ใน ทศชาติชาดกชุดชาดกไทยตามใจแม่
สำนวนที่ 2 พระเวสสันดร ใน ทศชาติอัศจรรย์
สำนวนที่ 3 ชาติที่ 10 เวสสันดร ใน ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน)
สำนวนที่ 4 พระเวสสันดร ใน ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี
สำนวนที่ 5 เวสสันดร ใน ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม: ภู จ นา วิ เว
สำนวนที่ 6 ผ. ผะเหวด ใน ซ่อนไว้ในสิม : ก – อ ในชีวิตอีสาน

3.3.2.1 พระเวสสันดร

พระเวสสันดรเป็นตัวละครที่มีลักษณะนิสัยมุ่งมั่นที่จะบำเพ็ญทาน ในอรรถกถาเวสสันตรชาดก กล่าวถึงความมุ่งมั่นในการบำเพ็ญทานของพระองค์ตั้งแต่อยู่ในพระครรภ์ของพระมารดา จนกระทั่งพระองค์สิ้นพระชนมชีพ ในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยทั้ง 6 สำนวน พบการสืบทอดลักษณะนิสัยของพระเวสสันดร ดังจะแสดงเป็นตารางดังนี้

ตารางที่ 1 ตารางแสดงการสืบทอดลักษณะนิสัยของพระเวสสันดร จากอรรถกถาเวสสันตรชาดกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย 6 สำนวน

ตัวละคร	ลักษณะนิสัยสำคัญจากอรรถกถาเวสสันตรชาดก	การสืบทอดในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย					
		1	2	3	4	5	6
พระเวสสันดร	1. พระเวสสันดรอยู่ในพระครรภ์พระนางผุสดี พระนางทรงใคร่จะโปรดให้สร้างโรงทานและสละพระราชทรัพย์บริจาคทานทุกวัน	-	-	-	-	✓	-
	2. เมื่อประสูติจากพระครรภ์พระมารดาก็เหยียดพระหัตถ์ต้องการทรัพย์เพื่อบริจาคทาน	-	-	-	-	✓	-
	3. พระเวสสันดรกุมารทรงเปลื้องเครื่องประดับแก่นางนมหลายครั้ง	-	-	-	-	-	-
	4. เมื่อพระชนมพรรษา 8 ปี ทรงคิดบริจาคทานภายใน	-	-	-	-	✓	-
	5. พระราชทานช้างปัจจัยนาคแก่พราหมณ์ 8 คน	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	6. พระเวสสันดรบริจาคสัตตสดกมหาทาน	✓	✓	✓	✓	✓	-
	7. พระราชทานเครื่องประดับแก่ยาจก	-	-	-	-	-	-
	8. พระราชทานม้า 4 ตัว แก่พราหมณ์ 4 คน	-	✓	✓	-	✓	✓
	9. พระราชทานรถแก่พราหมณ์	-	✓	✓	-	✓	✓
	10. พระราชทานสองกุมารแก่พราหมณ์ชูชก	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	11. พระราชทานพระนางมัทรีแก่ท้าวสักกเทวราชแปลง	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	12. พระเวสสันดรพระราชทานทรัพย์จากฝนรัตนะเจ็ดประการ	-	✓	-	-	✓	-

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่าสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยพระเวสสันดรสืบทอดลักษณะนิสัยของพระเวสสันดรที่ทรงมุ่งมั่นในการบำเพ็ญทาน คงเหลือแต่เฉพาะการบริจาคสิ่งสำคัญ เช่น การบริจาคสัตตสดกมหาทาน การพระราชทานม้า รถ สองกุมาร และพระนางมัทรี

3.3.2.2 พระนางมัทรี

พระนางมัทรีเป็นพระมเหสีของพระเวสสันดร และทรงเป็นพระมารดาของพระชาลีและพระกัณหาชินา พระนางเป็นผู้มีจิตใจงดงาม ดังเห็นจากเมื่อพระเวสสันดรต้องเสด็จสู่ป่าพระนางมัทรีขอตามเสด็จสู่ป่าพร้อมพระเวสสันดร และทรงปรนนิบัติดูแล พระเวสสันดร และสองกุมารด้วยการเข้าป่าหาผลไม้ ตักน้ำ ผ่าฟืน เป็นตลอดระยะเวลา 7 เดือน ที่พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญพรตอยู่เขาวงกต ในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยทั้ง 6 สำนวน พบการสืบทอดลักษณะนิสัยของพระนางมัทรีที่ทรงเป็น *"นางแก้ว"* คู่บารมีของพระเวสสันดร และทรงเป็นมารดาที่รักและห่วงใย พระโอรสและพระธิดายิ่ง ดังจะแสดงเป็นตารางดังนี้

ตารางที่ 2 ตารางแสดงการสืบทอดลักษณะนิสัยของพระนางมัทรี จากอรรถกถาเวสสันตรชาดกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย 6 สำนวน

ตัวละคร	ลักษณะนิสัยสำคัญจากอรรถกถาเวสสันตรชาดก	การสืบทอดในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย					
		1	2	3	4	5	6
พระนางมัทรี	1. พระนางมัทรีติดตามพระเวสสันดรเข้าสู่ป่า	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	2. พระนางมัทรีถือเพศเป็นดาบสินี	-		✓	-	✓	-
	3. พระนางมัทรีเป็นผู้เสด็จสู่ป่าบำรุงพระสวามี พระโอรส และพระธิดาด้วยการหาผลไม้	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	4. พระนางมัทรีทรงคร่ำครวญรำพันตามหาสองกุมาร	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	5. พระนางมัทรีทรงอนุโมทนาบุตรทานของพระเวสสันดร	-	✓	✓	✓	✓	✓
	6. พระนางมัทรีทรงยินยอมให้พระเวสสันดรบริจาคพระนางเป็นทานให้แก่ท้าวสักกเทวราชแปลง	-	✓	✓	✓	✓	✓
	7. พระนางมัทรีทรงคร่ำครวญและพระกายสั่นถึงวิสัญญีภาพล้มลง เมื่อทรงทอดพระเนตรเห็นพระชาลีและพระกัณหาชินาอีกครั้ง	-	✓	✓	✓	✓	✓

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่าสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยพระเวสสันดรสืบทอดลักษณะนิสัยของพระนางมัทรีที่ทรงเป็น *"นางแก้ว"* คู่บารมีของพระเวสสันดรในเกือบทุกสำนวน อาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะเด่นของตัวละครหญิงในวรรณคดีพุทธศาสนาเรื่องนี้

3.3.2.3 ชูชก

ชูชกเป็นตัวละครปฏิปักษ์ฝ่ายชายที่สำคัญ เป็นตัวละครที่มีลักษณะนิสัยชั่วร้าย ซึ่งมีทั้ง โลภะ โทสะ และโมหะในตนเอง โลภะคือความอยากได้สองกุมารเพื่อมาเป็นทาสรับใช้นาง อมิตตตาปนาภรรยาตน เพื่อให้นางพึงใจ เพราะชูชกตกอยู่ใน *"โมหะ"* คือความลุ่มหลงนางอมิตตตาปนา และโทสะ คือ การประทุษร้ายสองกุมาร โดยลงมือเฆี่ยนตีพระชาลีและพระกัณหาชินาอย่างโหดร้าย ชูชกในอรรถกถาเวสสันดรชาดกจึงถือเป็นสัญลักษณ์ของอกุศลมูล ซึ่งเป็นรากเหง้าของอกุศล หรือความชั่ว

ในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยทั้ง 6 สำนวน พบการสืบทอดลักษณะนิสัยของชูชกที่เป็นผู้มี *"โลภะ" "โทสะ"* และ *"โมหะ"* ดังแสดงเป็นตารางดังนี้

ตารางที่ 3 ตารางแสดงการสืบทอดลักษณะนิสัยของชูชก
จากอรรถกถาเวสสันตรชาดกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย 6 สำนวน

ตัวละคร	ลักษณะนิสัยสำคัญจากอรรถกถาเวสสันตรชาดก	การสืบทอดในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย					
		1	2	3	4	5	6
ชูชก	1. ชูชกเป็นผู้เที่ยวภิกขาจารได้ทรัพย์ 100 กหาปณะ	-	✓	✓	-	✓	✓
	2. ชูชกตกอยู่ในอำนาจกามราคะของนางอมิตตดาปนา	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	3. ชูชกอ้างตนว่าเป็นทูตจากเมืองสีพีกับพรานเจตบุตร	-	✓	✓	✓	✓	✓[1]
	4. ชูชกอ้างตนว่าเป็นอาจารย์ของพระเวสสันดรกับพระอัจจุตฤาษี	-	✓	✓[2]	✓[3]	✓[4]	✓[5]
	5. ชูชกรอให้พระนางมัทรีเสด็จเข้าป่าเวลาเช้าจึงทูลขอสองกุมารจากพระเวสสันดร	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	6. ชูชกทูลขอสองกุมารจากพระเวสสันดรโดยยกความเปรียบเทียบเรื่องห้วงน้ำที่เต็มเปี่ยมไม่เหือดแห้ง เหมือนพระหฤทัยของพระเวสสันดรที่เต็มเปี่ยมด้วยศรัทธา	-	-	-	-	-	-
	7. ชูชกโบยตีสองกุมาร และผูกพระหัตถ์พระชาลีและพระกัณหาชินาด้วยเถาวัลย์	✓	✓	✓	-	✓	-
	8. ชูชกบริโภคอาหารเกินประมาณ ถึงแก่กาลกิริยา	✓	✓	✓	✓	✓	✓

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่าสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยพระเวสสันดรสืบทอดลักษณะนิสัยของชูชกที่มีลักษณะ *"โลภะ"* คือการละโมบบริโภคอาหารเกินประมาณ *"โทสะ"* คือการโบยตีสองกุมาร และ *"โมหะ"* คือความลุ่มหลงนางอมิตตดาอยู่ในอำนาจกามราคะของนาง ชูชกจึงเป็นตัวละครที่แสดงลักษณะนิสัยที่ *"ไม่ดี"* สืบต่อมาในวรรณกรรมร่วมสมัย นับเป็นตัวละครที่เป็นตัวอย่างที่ไม่ดีให้แก่เด็ก

3.3.2.4 นางอมิตตดาปนา

ในอรรถกถาเวสสันตรชาดก เรียกตัวละครนี้ว่า *"นางอมิตตดาปนา"* เป็นลูกสาวพราหมณ์ผัวเมียคู่หนึ่งซึ่งเป็นเพื่อนกับชูชก จำต้องยกลูกสาวคือ *"นางอมิตตดาปนา"* ให้ชูชก เพราะได้ใช้กหาปนะที่ชูชกฝากไว้หมด ชูชกกลับมาทวงก็ไม่มีให้

---

[1] สำนวนนี้กล่าวว่าชูชกหลอกพรานเจตบุตรว่ามาเชิญเสด็จพระเวสสันดรกลับไปแคว้นสีพี

[2] สำนวนนี้กล่าวว่าชูชกอ้างตนว่าเป็นทูตจากเมืองสีพีกับพระอัจจุตฤาษี เช่นเดียวกับอ้างกับนายพรานเจตบุตร

[3] สำนวนนี้ชูชกอ้างกับพระอัจจุตฤาษีว่าตนต้องการพบพระเวสสันดรเพื่อสนทนาธรรม

[4] สำนวนนี้ชูชกอ้างกับพระอัจจุตฤาษีว่าต้องการพบพระเวสสันดรเพราะ *"การอยู่ร่วมกับบุคคลผู้ประเสริฐย่อมนำมาซึ่งความสุข"*

[5] สำนวนนี้ชูชกกล่าวว่าชูชกหลอกถามทางไปอาศรมเพราะพระเวสสันดรจากพระอัจจุตฤาษีได้สำเร็จ

เมื่อนางอมิตตตาปนาต้องอยู่กับชูชก นางปรนนิบัติชูชกอย่างดี แม้ว่าชูชกจะมีลักษณะ *"แก่"* และ *"บุรุษโทษ 18 ประการ"* ก็ตาม เหตุนี้ทำให้พวกพราหมณ์หนุ่ม ๆ พากันอิจฉาชูชก แล้วด่าว่านางพราหมณีของภรรยาตน เหล่านางพราหมณีแค้นใจจึงพากันไปรุมด่านางอมิตตตาปนาที่ท่าน้ำ นางอมิตตตาปนาถือหม้อน้ำวิ่งร้องไห้กลับเรือน เล่าให้ชูชกฟัง ชูชกปลอบนางแล้วกล่าวว่าตนจะเป็นผู้ทำงานบ้านเรือนแทนนาง นางอมิตตตาปนาไม่ยอม กล่าวว่าตนไม่ได้เกิดในตระกูลที่ใช้ให้สามีทำงาน แล้วให้ชูชกเดินทางไปขอสองกุมารจากพระเวสสันดรมาเป็นทาสตน ชูชกอยู่ในอำนาจกามราคะจึงตกลงใจ

ในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยทั้ง 6 สำนวน พบการสืบทอดลักษณะของนางอมิตตตาปนาที่เป็นผู้มีความกตัญญูต่อบิดามารดา แล้วปรนนิบัติชูชกด้วยความยินดี ดังแสดงเป็นตาราง ดังนี้

ตารางที่ 4 ตารางแสดงการสืบทอดลักษณะนิสัยของนางอมิตตตา จากอรรถกถาเวสสันตรชาดกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย 6 สำนวน

ตัวละคร	ลักษณะนิสัยสำคัญจากอรรถกถาเวสสันตรชาดก	การสืบทอดในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย					
		1	2	3	4	5	6
นางอมิตตตาปนา	1. นางอมิตตตาปนายินยอมอยู่บ้านทุนนวิฏฐพราหมณ์กับชูชก	✓	✓	✓	-	✓	✓
	2. นางอมิตตตาปนาปฏิบัติพราหมณ์ชูชกโดยชอบ	✓	✓	✓	-	✓	✓
	3. นางอมิตตตาปนาถือหม้อน้ำร้องไห้กลับเรือน	✓		✓	-	✓	✓
	4. นางอมิตตตาปนาไม่ยอมให้ชูชกตักน้ำแทนตน	✓		✓	-	✓	-
	5. นางอมิตตตาปนาใช้อำนาจกามราคะกล่าวกับชูชก ชูชกจึงยอมเดินทางไปทูลขอสองกุมาร	✓	✓	✓	✓	✓	✓

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่าสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยพระเวสสันดรสืบทอดลักษณะนิสัยของนางอมิตตตาปนาที่เป็น *"แม่เรือน"* ปรนนิบัติดูแลชูชกเป็นอย่างดี ถึงแม้ชูชกจะเป็น "พราหมณ์แก่" และยังสืบทอดลักษณะความเป็น *"ลูกที่ดี"* ยอมเป็นภรรยาชูชก เนื่องจากพ่อกับแม่ของตนนำกหาปณะที่ชูชกฝากไว้ไปใช้จนหมด

3.3.2.5 สองกุมาร

สองกุมารคือพระชาลี และพระกัณหาชินา เป็นตัวละครสำคัญที่สนับสนุนทานบารมีของพระเวสสันดรให้เต็มเปี่ยมบริบูรณ์ สองกุมารตามเสด็จพระเวสสันดรเข้าสู่ป่าด้วย ลักษณะนิสัยของสองกุมารนั้นมีความเป็นขัตติยะมานะ ตอนพระเวสสันดรบริจาคสองกุมารแก่ชูชกนั้น ทั้งสองต่างพากันกลัว ตกใจ และวิ่งหนีไปหลบซ่อนยังสระโบกขรณี แต่เมื่อพระเวสสันดรตรัสเรียกให้สองกุมารนึกถึงความมุ่งมั่นในพระโพธิญาณของพระองค์ และเปรียบให้พระชาลีและพระกัณหาชินาเป็นดังยานนาวา

นำพระองค์และสรรพสัตว์ข้ามฝั่ง สองกุมารทรงระลึกได้ถึงความมุ่งมั่นของพระบิดาจึงเสด็จขึ้นจากสระโบกขรณี หมอบแทบเท้าพระบิดา โดยพระชาลีเสด็จขึ้นจากสระโบกขรณีก่อน ตามด้วยพระกัณหาชินา

เมื่อชูชกนำพาสองกุมารไปนั้นทั้งสองพระองค์ก็ร้องไห้คร่ำครวญรำพันถึงความนิ่งเฉยของพระเวสสันดรด้วยความน้อยพระทัย และทรงคร่ำครวญถึงพระนางมัทรี การที่ทรงพร่ำรำพันคร่ำครวญเช่นนั้นอาจเพราะยังทรงพระเยาว์ ชูชกซึ่งเป็นพราหมณ์กักขฬะหยาบช้า มีรูปร่างหน้าตา *"บุรุษโทษ 18 ประการ"* ก็ทำให้ทรงตกใจกลัว

ด้วยความเป็นขัตติยะเชื้อกษัตริย์ เมื่อเหล่าอำมาตย์พากันติเตียนพระเวสสันดรที่ทรงบริจาคสองกุมารเป็นทานให้แก่ชูชก พระชาลีทรงทูลคัดค้านและกล่าวถึงเหตุผลที่พระเวสสันดรทรงบริจาคสองกุมารเป็นทานด้วยความเข้าใจ

ในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยทั้ง 6 สำนวน พบการสืบทอดลักษณะของพระชาลีและพระกัณหาชินาที่ทรงมีขัตติยะมานะ ช่างสังเกต และช่างเจรจา ดังแสดงเป็นตารางดังนี้

ตารางที่ 5 ตารางแสดงการสืบทอดลักษณะนิสัยของสองกุมาร
จากอรรถกถาเวสสันตรชาดกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย 6 สำนวน

ตัวละคร	ลักษณะนิสัยสำคัญจากอรรถกถาเวสสันตรชาดก	การสืบทอดในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย					
		1	2	3	4	5	6
สองกุมาร	1. สองกุมารตามเสด็จพระเวสสันดรและพระนางมัทรีเข้าสู่ป่า	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	2. พระชาลีเสด็จลุกไปต้อนรับพราหมณ์ชูชก และตรัสถามถึงการจะช่วยรับเครื่องบริขาร	-	-	-	-	✓	-
	3. พระชาลีทอดพระเนตรสรีระของชูชกเห็นบุรุษโทษ 18 ประการ	-	-	-	-	✓	-
	4. สองกุมารต่างเกรงกลัวเสด็จหนีไปหลังบรรณศาลาลงสู่สระโบกขรณี	✓	✓	✓	-	✓	✓
	5. สองกุมารเสด็จขึ้นจากสระโบกขรณี	✓	✓	✓	-	✓	✓
	6. พระชาลีและพระกัณหาชินา ทรงคร่ำครวญถึงพระมารดา	-	-	✓	-	✓	
	7. พระชาลีทูลคัดค้านเหล่าอำมาตย์และกล่าวถึงเหตุผลที่พระเวสสันดรทรงบริจาคสองกุมารเป็นทานแก่ชูชก	-	-	✓	-	✓	-
	8. พระชาลีตรัสเล่าถึงเรื่องราวเมื่อกษัตริย์ทั้งสี่ทรงอยู่ในป่าให้พระเจ้าสญชัยฟัง	✓	✓	-	-	✓	-

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่าสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยพระเวสสันดรสืบทอดลักษณะนิสัยของสองกุมารที่มีความสมจริงในความเป็น *"เด็ก"* ที่ต้องกลัวและหนีเมื่อมีภัยมาถึงตน ดังเสด็จ

หนีไปหลังบรรณศาลาลงสู่สระโบกขรณี และเสด็จขึ้นจากสระโบกขรณีด้วยทรงรู้ความประสงค์ของพระเวสสันดรที่ทรงมุ่งมั่นในพระโพธิญาณ

3.3.2.6 พระเจ้าสญชัย พระนางผุสดี

พระเจ้าสญชัยกับพระนางผุสดีทรงเป็นพระชนกและพระชนนีของพระเวสสันดร ทั้งสองพระองค์ทรงรักและทรงทราบความต้องการของพระเวสสันดรที่ทรงมุ่งมั่นในการบำเพ็ญทาน ทั้งสองพระองค์ทรงสนับสนุนการบำเพ็ญทานของพระเวสสันดรโดยตลอด เช่น สร้างโรงทานตั้งแต่พระเวสสันดรทรงอยู่ในพระครรภ์พระนางผุสดี ทรงให้ทรัพย์พระเวสสันดรเพื่อบริจาคเป็นต้น ทั้งสองพระองค์จึงมีลักษณะนิสัยโอบอ้อมอารีต่อบุตร และสนับสนุนสิ่งที่บุตรต้องการ ทั้งยังเผื่อแผ่ความรักความเมตตาให้กับพระนางมัทรี พระชาลี และพระกัณหาชินาด้วย

ในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยทั้ง 6 สำนวน พบการสืบทอดลักษณะนิสัยของพระเจ้าสญชัยและพระนางผุสดีที่ทรงโอบอ้อมอารี มีพระเมตตาต่อพระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลี และพระกัณหาชินา ทั้งยังสนับสนุนการบำเพ็ญทานของพระเวสสันดรเท่าที่พระองค์สามารถทำได้ ดังแสดงเป็นตารางดังนี้

ตารางที่ 6 ตารางแสดงการสืบทอดลักษณะนิสัยของพระเจ้าสญชัย พระนางผุสดี จากอรรถกถาเวสสันตรชาดกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย 6 สำนวน

ตัวละคร	ลักษณะนิสัยสำคัญจากอรรถกถาเวสสันตรชาดก	การสืบทอดในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย					
		1	2	3	4	5	6
ระเจ้าสญชัย ระนางผุสดี	1. พระเจ้าสญชัยและพระนางผุสดีโปรดให้สร้างโรงทาน 6 แห่ง	-	-	-	✓	✓	-
	2.พระนางผุสดีมอบถุงกหาปนะแก่พระเวสสันดรเมื่อประสูติเพื่อบริจาคทาน	-	-	-	-	✓	-
	3. พระเจ้าสญชัยไม่ทรงขัดขวางการพระราชทานเครื่องประดับให้แก่นางนมของพระเวสสันดร	-	-	-	-	-	-
	4. พระเจ้าสญชัย พระนางผุสดี ตรัสห้ามไม่ให้พระนางมัทรี พระชาลี และพระกัณหาชินาเสด็จเข้าสู่ป่าพร้อมพระเวสสันดร	-	✓	✓	✓	✓	-
	5. พระนางผุสดีส่งเกวียนเต็มด้วยรัตนะ 7 ประการและอาภรณ์ทั้งหลายสองข้างทางที่พระเวสสันดรจะเสด็จสู่ป่า	-	-	-	-	✓	-

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่าสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยพระเวสสันดรสืบทอดลักษณะนิสัยของพระเจ้าสญชัย และพระนางผุสดีที่ทรงรักพระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลี พระกัณหาชินา โดยตรัสห้ามไม่ให้เสด็จสู่ป่าพร้อมพระเวสสันดร

3.3.3 เนื้อหาสำคัญในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยพระเวสสันดรทั้ง 6 สำนวน

สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยพระเวสสันดรทั้ง 6 สำนวน ได้แก่

1. เวสสันดร ใน ทศชาติชาดกชุดชาดกไทยตามใจแม่
2. พระเวสสันดร ใน ทศชาติอัศจรรย์
3. ชาติที่ 10 เวสสันดร ใน ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน)
4. พระเวสสันดร ใน ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี
5. เวสสันดร ใน ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม: ภู จ นา วิ เว
6. ผ. ผะเหวด ใน ซ่อนไว้ในสิม ก – อ ในชีวิตอีสาน

การวิเคราะห์เนื้อหาสำคัญที่สืบทอดมาจากเวสสันตรในนิบาตชาดก และในอรรถกถาเวสสันตรชาดกพบว่า ยังคงสืบทอดลักษณะทางเนื้อหาตามโครงสร้างอรรถกถาเวสสันตรชาดกและแสดงเนื้อหาแบ่งเป็น 13 กัณฑ์

3.3.3.1 การดำเนินตามโครงสร้างอรรถกถาชาดก

จากการวิเคราะห์สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยทั้ง 6 สำนวน ตามโครงสร้างอรรถกถาพบว่า มีสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยที่ยังสืบทอดเนื้อหาตามโครงสร้างอรรถกถา จำนวน 1 สำนวน ได้แก่ พระเวสสันดร ใน ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี

ฐานิสร์ ชาครัตพงศ์ กล่าวถึงอรรถกถาชาดก หรือ *"ชาตกัฏฐกถา"* ว่ามีโครงสร้างสำคัญ 5 ส่วน ได้แก่ ปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ คาถา ไวยากรณะ และสโมธาน

ปัจจุบันวัตถุ คือเหตุการณ์ปัจจุบันที่เป็นสาเหตุให้พระพุทธเจ้าตรัสเล่าเรื่องชาดก

อดีตวัตถุ คือเหตุการณ์ในอดีตที่พระพุทธเจ้าตรัสเล่า

คาถา คือส่วนหนึ่งในอดีตวัตถุ บางทีก็เป็นส่วนของปัจจุบันวัตถุ เป็นร้อยกรองที่กำกับชาดกแต่ละเรื่อง นำมาจากพระไตรปิฎก

ไวยากรณะ หรือไวยากรณ์ เป็นการอธิบายไวยากรณ์แต่ละถ้อยคำในคาถา

สโมธาน คือส่วนสุดท้ายของชาดกแต่ละเรื่องเป็นการเชื่อมโยงเรื่องในปัจจุบันและอนาคตเข้าด้วยกัน โดยจะระบุตัวละครในอดีตว่าเป็นใครในสมัยพระพุทธเจ้า[1]

---

[1] ฐานิสร์ ชาครัตพงศ์. (2538). ความรู้เรื่องชาดก. ใน อายุบวร. รฦกพระคุณครูในโอกาสเกษียณอายุราชการผู้ช่วยศาสตราจารย์ฐานิสร์ ชาครัตพงศ์ ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. บรรณาธิการโดยประพจน์ อัศวิรุฬหการ และอนันต์ เหล่าเลิศวรกุล. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). หน้า 54-55.

พระเวสสันดร ใน ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี ดำเนินเรื่องโดยใช้โครงสร้างอรรถกถาชาดก โดยมีเพียงปัจจุบันวัตถุ และสโมธาน **ปัจจุบันวัตถุ** กล่าวถึงเหตุการณ์ที่กรุงกบิลพัสดุ์ ในระหว่างที่พระพุทธเจ้าเสด็จโปรดพระประยูรญาตินั้น ฝนโบกขรพรรษได้ตกลงมาและสร้างความอัศจรรย์ใจแก่พระประยูรญาติ และเหล่าภิกษุ เพราะ *"น้ำฝนนั้นมีสีแดง ผู้ประสงค์ให้เปียกจึงจะเปียก ผู้ไม่ประสงค์จะให้เปียกก็ไม่ตกลงบนกายของผู้นั้น"* พระพุทธองค์เห็นดังนั้น จึงตรัสเล่าเรื่องเวสสันดรชาดกตามที่พระภิกษุวอนขอ

> "พระพุทธองค์ตรัสเล่าเรื่องเวสสันดรชาดกที่นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ ในระหว่างพรรษาที่ 2 หลังการตรัสรู้ ขณะเสด็จมหานครแห่งราชสกุลเพื่อโปรดพระประยูรญาติ ฝนโบกขรพรรษได้ตกลงมา น้ำฝนนั้นมีสีแดง ผู้ประสงค์ให้เปียกจึงจะเปียก ฝนโบกขรพรรษแม้ว่าหยดเดียวก็ไม่ตกลงบนร่างกายของผู้ที่ไม่ประสงค์จะให้เปียก เจ้าศากยะทั้งปวงเห็นดังนั้น เกิดอัศจรรย์ใจเลื่อมใสอย่างมาก
>
> เมื่อภิกษุกราบทูลถามพระพุทธองค์จึงตรัสแย้มว่า "ฝนนี้เรียกว่า 'ฝนโบกขรพรรษ' ตกลงในสมาคมแห่งพระประยูรญาติของเรา ในปัจจุบันชาติได้หาเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ไม่ แต่ในอดีตกาล เมื่อเราเกิดเป็นพระโพธิสัตว์ นามว่า 'เวสสันดร' บำเพ็ญบารมีธรรมเพื่อพระโพธิญาณ จนเป็นเหตุให้ฝนโบกขรพรรษตกในสมาคมแห่งพระญาตินั่นสิ เป็นเรื่องน่าอัศจรรย์กว่า"
>
> พระภิกษุสงฆ์ต่างพากันกราบทูลให้พระองค์ทรงเล่าเรื่องราวของพระเวสสันดรให้ฟัง จากนั้นพระพุทธองค์จึงได้ตรัสเรื่อง *"เวสสันดรชาดก"* ซึ่งเป็นชีวิตในอดีตชาติของพระองค์"[1]

จากนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสเล่าเรื่องเวสสันดรชาดกจนจบแล้วจึงกล่าวถึงการกลับชาติมาเกิดสมัยพุทธกาล ซึ่งโครงสร้างอรรถกถาเรียกว่า **สโมธาน** คือส่วนสุดท้ายของชาดกแต่ละเรื่องเป็นการเชื่อมโยงในปัจจุบันและอนาคตเข้าด้วยกัน โดยระบุตัวละครในเรื่องพระเวสสันดรว่าเป็นใครในสมัยพุทธกาล

กลับชาติมาเกิดสมัยพุทธกาล

ครั้นพระบรมศาสดาตรัสเรื่องพระเวสสันดรแล้ว
ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย แม้ในชาติก่อน มหาเมฆก็ทำให้
ฝนโบกขรพรรษตกในสมาคมแห่งพระประยูรญาติของเราอย่างนี้เหมือนกัน"
ทรงประชุมชาดกว่า "พราหมณ์ชูชกในอดีตชาตินั้นคือภิกษุเทวทัต
นางอมิตตดาคือนางจิญจมาณวิกา นายพรานเจตบุตรคือภิกษุฉันนะ
อัจจุตดาบสคือภิกษุสารีบุตร ท้าวสักกเทวราชคือภิกษุอนุรุทธะ
พระเจ้าสญชัยนรินทราชคือพระเจ้าสุทโธทนมหาราช พระนางผุสดีเทวี

---

[1] โอม รัชเวทย์. (ม.ป.ป). **พระเวสสันดร ใน ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ My Book. หน้า 96

คือพระนางสิริมหามายา พระนางมัทรีคือพระนางยโสธรา มารดาราหุล
ชาลีกุมารคือราหุล กัณหาชินาคือภิกษุณีอุบลวรรณา ข้าราชบริพารที่เหลือคือพุทธบริษัท
ส่วนพระเวสสันดร คือ เรานี่เองผู้สัมมาสัมพุทธเจ้า [1]

3.3.3.2 การดำเนินตามเนื้อหา 13 กัณฑ์

จากการวิเคราะห์สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยทั้ง 6 สำนวน ตามเนื้อเรื่อง 13 กัณฑ์ พบว่า สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยทั้ง 6 สำนวน ดำเนินตามเนื้อหา 13 กัณฑ์ ดังแสดงเป็นตารางดังนี้

ตารางที่ 7 ตารางแสดงการสืบทอดเนื้อหา 13 กัณฑ์
จากอรรถกถาเวสสันตรชาดกสู่วรรณกรรมร่วมสมัย 6 สำนวน

เนื้อหา 13 กัณฑ์ในอรรถกถาเวสสันตรชาดก	เนื้อหา 13 กัณฑ์ในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย 6 สำนวน					
	1	2	3	4	5	6
1. ทศพรคาถา	-	✓	✓	-	✓	✓
2. หิมวันตวรรณนา	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3. ทานกัณฑ์	✓	✓	✓	✓	✓	✓
4. วนปเวสสันกัณฑ์	✓	✓	✓	✓	✓	✓
5. ชูชกบรรพ	✓	✓	✓	✓	✓	✓
6. จุลวนวรรณนา	-	✓	✓	✓	✓	✓
7. มหาวนวรรณา	-	✓	✓	✓	✓	✓
8. กุมารบรรพ	✓	✓	✓	✓	✓	✓
9. มัทรีบรรพ	✓	✓	✓	✓	✓	✓
10.สักกบรรพ	✓	✓	✓	✓	✓	✓
11. มหาราชบรรพ	✓	✓	✓	✓	✓	✓
12. ฉัตติยบรรพ	✓	✓	✓	✓	✓	✓
13. นครกัณฑ์	✓	✓	✓	✓	✓	✓

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่า สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยพระเวสสันดร สำนวนที่ 1 *"พระเวสสันดร ใน ทศชาติชาดกชุดชาดกไทยตามใจแม่"* ได้ *"ละ"* เนื้อหาตามอรรถกถาเวสสันตรชาดกมากที่สุด โดย *"ละ"* ทศพรคาถา จุลวนวรรณนา และมหาวนวรรณา อาจเพราะผู้เล่าเห็นว่าไม่สำคัญจึงตัดออกไป คงไว้เพียงเนื้อหาสำคัญ และในสำนวนที่ 4 *"พระเวสสันดร ใน ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี"* ที่ *"ละ"* ทศพรคาถา

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 105.

3.3.4 ทานบารมี : แนวคิดสำคัญในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยพระเวสสันดร 6 สำนวน

เวสสันดรชาดกเป็นชาดกที่แสดงเรื่องราวในอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร ทรงบำเพ็ญทานบารมีเป็นสำคัญ

การวิเคราะห์แนวคิดสำคัญในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยพระเวสสันดรทั้ง 6 สำนวน พบว่า ยังคงสืบทอดลักษณะร่วมกันด้านแนวคิดเรื่องทานบารมี แม้จะมีความละเอียดมากน้อยต่างกันไป โดยสืบทอดจากอรรถกถาเวสสันตรชาดก ดังจะแสดงเป็นตารางดังนี้

ตารางที่ 8 ตารางแสดงการสืบทอดแนวคิดเรื่องทานบารมี จากอรรถกถาเวสสันตรชาดกสู่วรรณกรรมร่วมสมัย 6 สำนวน

การบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรในอรรถกถาเวสสันตรชาดก	การสืบทอดแนวคิดทานบารมีในวรรณกรรมร่วมสมัย					
	1	2	3	4	5	6
1. เมื่อพระเวสสันดรอยู่ในพระครรภ์พระนางผุสดี พระนางทรงใคร่จะโปรดให้สร้างโรงทาน	-	-	-	-	✓	-
2. เมื่อพระเวสสันดรประสูติจากพระครรภ์พระมารดาก็เหยียดพระหัตถ์ต้องการทรัพย์บริจาคทาน	-	-	-	-	✓	-
3. พระเวสสันดรกุมารทรงเปลื้องเครื่องประดับราคาแสนหนึ่งแก่เหล่านางนมหลายครั้ง	-	-	-	-	-	-
4. เมื่อพระเวสสันดรทรงพระชนมพรรษา 8 ปี ทรงคิดบริจาคทานภายใน	-	-	-	-	✓	-
5. พระเวสสันดรทรงบริจาคช้างปัจจัยนาคแก่พราหมณ์ 8 คน	✓	✓	✓	✓	✓	✓
6. พระเวสสันดรบริจาคสัตตสดกมหาทาน	✓	✓	✓	✓	✓	-
7. พระเวสสันดรพระราชาทานเครื่องประดับแก่ยาจก	-	-	-	-	-	-
8. พระเวสสันดรพระราชทานม้า 4 ตัว แก่พราหมณ์ 4 คน	-	✓	✓	-	✓	✓
9. พระเวสสันดรพระราชทานรถแก่พราหมณ์	-	✓	✓	-	✓	✓
10. พระเวสสันดรพระราชทานสองกุมารแก่พราหมณ์ชูชก	✓	✓	✓	✓	✓	✓
11.พระเวสสันดรพระราชทานพระนางมัทรีแก่ท้าวสักกเทวราชแปลง	✓	✓	✓	✓	✓	✓
12.พระเวสสันดรพระราชทานทรัพย์จากฝนรัตนะ 7 ประการ	-	✓	-	-	✓	-

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่าสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยทั้ง 6 สำนวน สืบทอดแนวคิดเรื่องทานบารมี โดยเริ่มต้นแสดงเนื้อหาร่วมกันในตอนพระเวสสันดรบริจาคช้าง อาจเป็นเพราะเป็นเหตุการณ์สำคัญที่นำไปสู่การเสด็จสู่ป่า และบริจาคสองกุมาร พระนางมัทรี

3.4 จากเวสสันดรชาดกสู่วรรณกรรมร่วมสมัย : ความแตกต่าง

จากการพิจารณาเรื่องเวสสันดรชาดก จากในเวสสันตรชาดกในนิบาตชาดก และอรรถกถาเวสสันตรชาดก มาสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเวสสันดรทั้ง 6 สำนวน พบความแตกต่างกัน 2 ด้าน ได้แก่ รูปแบบการนำเสนอ และการใช้ภาษา

3.4.1 รูปแบบการนำเสนอ

รูปแบบการนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยสามารถแบ่งได้ 2 รูปแบบ ได้แก่ นิทานภาพการ์ตูน และนิทานภาพจิตรกรรม

3.4.1.1 นิทานภาพการ์ตูน เป็นการเล่าเรื่องพระเวสสันดรโดยมีภาพการ์ตูนประกอบการเล่าเรื่อง เป็นภาพประกอบสี่สีตลอดทั้งเรื่อง ในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยพระเวสสันดร พบรูปแบบการนำเสนอด้วยนิทานภาพการ์ตูนจำนวน 4 สำนวน ได้แก่

1. พระเวสสันดร ใน ทศชาติชาดก ชุดชาดกไทยตามใจแม่
2. พระเวสสันดร ใน ทศชาติอัศจรรย์
3. ชาติที่ 10 เวสสันดรชาดก ใน การ์ตูนทศชาติชาดก
4. พระเวสสันดร ใน ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี

ในบรรดาสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยพระเวสสันดรทั้ง 4 สำนวนข้างต้น ผู้วิจัยพบว่าสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ นิทานร้อยแก้วภาพการ์ตูนเรื่องพระเวสสันดร และนิทานร้อยกรองภาพการ์ตูนเรื่องพระเวสสันดร

นิทานร้อยแก้วภาพการ์ตูนเรื่องพระเวสสันดร เป็นการนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในรูปแบบร้อยแก้ว โดยมีภาพการ์ตูนประกอบการเล่านิทาน โดยเฉพาะการเน้นตอนสำคัญที่ทำให้ผู้อ่าน *"จำได้"* ว่าเป็นเรื่องพระเวสสันดร อย่างตอนบริจาคสองกุมาร การใช้ภาพประกอบตัวละครเพื่อสร้างภาพจินตนาการให้เป็นรูปธรรม สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยพระเวสสันดรที่นำเสนอด้วยร้อยแก้ว โดยมีภาพการ์ตูนประกอบมี 3 สำนวน ได้แก่ พระเวสสันดรในทศชาติชาดก ชุดชาดกไทยตามใจแม่ ชาติที่ 10 เวสสันดรชาดก ในการ์ตูนทศชาติชาดก และพระเวสสันดร ในทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี

การใช้ภาพประกอบฉากสำคัญจากเวสสันดรชาดกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย ดังนี้

1. พระเวสสันดร ใน ทศชาติชาดกชุดชาดกไทยตามใจแม่

พระเวสสันดร ใน ทศชาติชาดกชุดชาดกไทยตามใจแม่ ใช้ภาพประกอบการเล่าเรื่องโดยเน้นเหตุการณ์และฉากสำคัญ เช่น สี่กษัตริย์เดินป่า พระเวสสันดรตรัสเรียกสองกุมารขึ้นจากสระโบกขรณี ชูชกกินอาหารอย่างโลภมาก เป็นต้น

ภาพที่ 1 สี่กษัตริย์เดินป่า

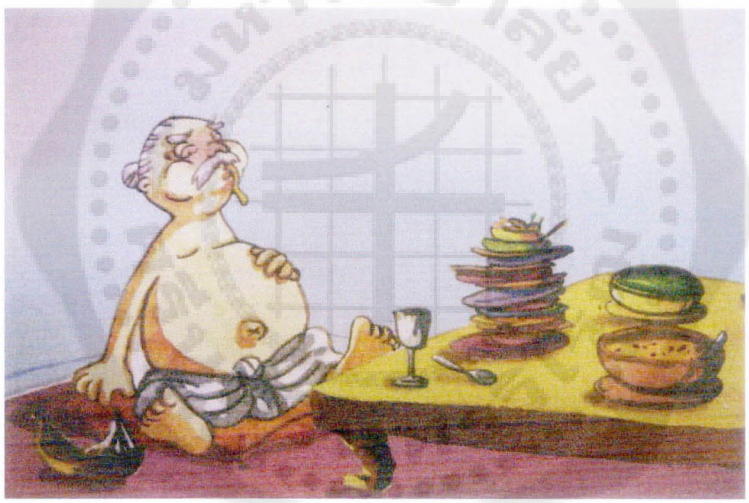
ภาพที่ 2 พระเวสสันดรตรัสเรียกสองกุมาร[2]

---

[1] จันทนีย์ (จูนากูล) พงศ์ประยูร. (2546). พระเวสสันดร ใน **ทศชาติชาดก** ชุดชาดกไทยตามใจแม่. กรุงเทพฯ : ธัชกนิษฐ์. หน้า 48.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 53.

ภาพที่ 3 ชูชกกินอาหารอย่างโลภมาก[1]

นอกจากนี้แล้วยังมีรูปแบบการนำเสนอด้วยการเพิ่มตัวละครเด็กสองตัวคือ *"นัท"* กับ *"แนน"* เป็นพี่น้องกัน นัทโลภมากอยากกินไอศครีมทีเดียว 3 ก้อน แนนจึงดุนัทว่า *"เดี๋ยวก็ท้องแตกตายหรอก"* ทำให้แม่ได้เล่านิทานเรื่องพระเวสสันดรผ่านพฤติกรรมการกินของนัทที่เหมือนชูชก ดังนี้

ตีเทนนิสกัน 2 ชั่วโมง แนนนัทหิวจัด กินข้าวกลางวันกันเป็นบ้าเป็นหลัง กินข้าวเสร็จอิ่มจะแย่แล้ว ยังจะขอกินไอศกรีมต่ออีกต่างหาก

นัทวิ่งไปดูไอศกรีมในตู้ แล้ววิ่งกลับมาบอกว่า "นัทเอา ส้ม มะนาว กับบลูเบอร์รี่"

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 54-55.

"ทีเดียว 3 ก้อนเลยเหรอ" แม่ตกใจ "ใจเย็น ๆ นัท สั่งมาทีละก้อนก่อน กินไม่หมดจะได้ไม่เสียของ"

"นัทเป็นชูชกเหรอ" แนนทำท่าเป็นผู้ใหญ่ดุเด็ก "เดี๋ยวก็ท้องแตกตายหรอก"

แม่หันมามองแนนอย่างสนใจ "แนนรู้จักชูชกด้วยเหรอลูก มันเป็นตัวละครที่อยู่ในทศชาติด้วยนะคะ เรื่องอะไรรู้มั้ย"

แนนหันมายิ้มแหะ แหะ "แนนไม่รู้หรอก หมิวเคยว่าแนนแบบนี้ แนนก็จำเค้ามา"

"ชูชกเป็นตัวผู้ร้ายในเรื่องพระเวสสันดร ชาติสุดท้ายก่อนจะได้เกิดเป็นพระพุทธเจ้าค่ะ"

แม่บอก "ดีล่ะ งั้นแม่จะเล่าให้ฟังระหว่างที่รอไอติมมา แนนจะได้รู้ว่าทำไมหมิวเค้าถึงว่าแนนยังงั้น"[1]

ภาพที่ 4 นัทกับแนน[2]

นอกจากนี้ยังแรกภาพประกอบ *"นัท" "แนน" "แม่"* และ *"พ่อ"* ด้วย

---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 47.

[2] **แหล่งเดิม.** หน้า 47.

กัณหาชาลีอ้อนปู่กับย่าให้ไปรับพ่อกับแม่กลับมา ในที่สุด พรของพระอินทร์ก็เป็นจริง คือ พระเจ้าสัญชัยยกขบวนไปรับพระเวสสันดรกับพระนางมัทรีกลับเมือง พ่อแม่ลูกได้กลับมาอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากันอีกครั้ง และเมื่อพระเวสสันดรตาย ก็ได้ขึ้นสวรรค์ แล้วพอลงมาเกิดในชาติต่อไป ก็ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า"

"ความดีของพระเวสสันดรในชาตินี้ คือการบำเพ็ญทานบารมีขั้นสูงสุด ก็คือการเสียสละทุกอย่างให้คนอื่นได้ โดยไม่หวงไว้เป็นของตัวเอง แม้กระทั่งสิ่งที่รักที่สุดคือภรรยาและลูกๆ" แม่สรุป

"ส่วนนัทบำเพ็ญทานไอติมไป 3 ก้อนแล้ว" แนนประชด

"การให้เนี่ย ทำให้มีความสุขทั้งผู้ให้และผู้รับ รู้มั้ยคะ" คุณแม่สอน "เวลาคริสต์มาสปีใหม่ แม่ถึงซื้อโน่นนี่มาให้ลูกๆไปแจกเพื่อนๆ เค้าให้เรามั้ง เราให้เค้ามั้ง ไม่ใช่จะหวงของตัวเอง แล้วรอรับของคนอื่นอยู่ฝ่ายเดียว คนที่รู้จักให้ ไปไหนก็จะมีแต่คนรัก"

"เมื่อวาน ตอนพ่อไปรับผลสอบแนนนะ อาจารย์ประจำชั้นยังบอกเลยว่า แนนเค้ามีเพื่อนเยอะนะครับ เข้ากับเพื่อนกับครูได้ดีมาก ไม่เหมือนเป็นนักเรียนใหม่เลย" พ่อรายงานให้แม่ฟัง

"เดี๋ยวนี้ แนนเข้าได้กับเพื่อนทุกกลุ่มแล้วค่ะ คุณพ่อ" แนนเล่าอย่างภูมิใจ "กลุ่มเรียน แนนก็เข้าได้ กลุ่มร้องรำทำเพลง แนนก็เข้าได้ กลุ่มเล่นกีฬา แนนก็เข้าได้ กลุ่มติงต๊อง แนนก็เข้าได้"

"แนนก็เป็นรวมมิตรสิ" นัทสรุปบ้าง "เออ.. นัทกินไอติมรวมมิตรอีกก้อนนึงดีกว่า"

แนนเห็นนัทวิ่งไปสั่งไอศครีมอีกเป็นก้อนที่ 4 ก็ทำหน้าผะอืดผะอม "โอ้ย! อยากจะบ้าตาย"

แม่ดึงตัวแนนเข้าไปหอม แล้วบอกว่า "แม่รู้ว่าแนนเรียนได้คะแนนดี แม่ก็ดีใจ ยิ่งรู้ว่าแนนเข้ากับเพื่อนได้ทุกกลุ่มเนี่ย แม่ยิ่งดีใจมากเลย ลูก"

"แนนซะอย่าง.." แนนทำท่าเท่ให้พ่อกับแม่ผลัดกันหอมด้วยความภูมิใจ.

ภาพที่ 5 พ่อ แม่ และแนน[1]

ในตอนจบของนิทานยังแทรกคติธรรมสอนให้แก่เด็ก โดยเชื่อมโยงเรื่องการเรียนและเรื่องมนุษยสัมพันธ์ ซึ่งเป็นเรื่องใกล้ตัวเด็กที่ต้องสอนให้รู้ว่า *"ต้องเป็นเด็กดี"* อย่างไร และต้องรู้จักเป็นผู้ให้ดังพระเวสสันดร

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 56.

"ความดีของพระเวสสันดรในชาตินี้ คือการบำเพ็ญทานบารมีสูงสุด ก็คือการเสียสละทุกอย่างให้คนอื่นได้ โดยไม่หวงไว้เป็นของตัวเอง แม้กระทั่งสิ่งที่รักที่สุดคือภรรยาและลูก ๆ " แม่สรุป

"ส่วนนัทบำเพ็ญทานไอติมไป 3 ก้อนแล้ว" แนนประชด

"การให้เนี่ย ทำให้มีความสุขทั้งผู้ให้และผู้รับ รู้มั้ยคะ" คุณแม่สอน "เวลาคริสต์มาสปีใหม่ แม่ถึงซื้อโน่นนี่มาให้ลูก ๆ ไปแจกเพื่อน ๆ เค้าให้เรามั่ง เราให้เค้ามั่ง ไม่ใช่จะหวงของตัวเอง แล้วรอรับของคนอื่นอยู่ฝ่ายเดียว คนที่รู้จักให้ไปไหนก็จะมีแต่คนรัก"

"เมื่อวาน ตอนพ่อไปรับผลสอบแนนนะ อาจารย์ประจำชั้นยังบอกเลยว่า แนนเค้ามีเพื่อนเยอะนะครับ เข้ากับเพื่อนกับครูได้ดีมาก ไม่เหมือนเป็นนักเรียนใหม่เลย" พ่อรายงานให้แม่ฟัง

"เดี๋ยวนี้ แนนเข้าได้กับเพื่อนทุกกลุ่มแล้วค่ะ คุณพ่อ" แนนเล่าอย่างภูมิใจ

"กลุ่มเรียนแนนก็เข้าได้ กลุ่มร้องรำทำเพลง แนนก็เข้าได้ กลุ่มเล่นกีฬา แนนก็เข้าได้ กลุ่มติงต๊อง แนนก็เข้าได้"

"แนนก็เป็นรวมมิตรสิ" นัทสรุปบ้าง "เออ...นัทกินไอติมรวมมิตรอีกก้อนนึงดีกว่า"

แนนเห็นนัทวิ่งไปสั่งไอศกรีมอีกเป็นก้อนที่ 4 ก็ทำหน้าผะอืดผะอม "โอ๊ย! อยากจะบ้าตาย"

แม่ดึงตัวแนนเข้าไปหอม แล้วบอกว่า "แม่รู้ว่าแนนเรียนได้คะแนนดี แม่ก็ดีใจ ยิ่งรู้ว่าแนนเข้ากับเพื่อนได้ทุกกลุ่มเนี่ย แม่ยิ่งดีใจมากเลยลูก"

"แนน ซะอย่าง..." แนนทำท่าเท่ให้พ่อกับแม่ผลัดกันหอมด้วยความภูมิใจ[1]

2. ชาติที่ 10 เวสสันดรชาดก ใน ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน)

นิทานชาติที่ 10 เวสสันดรชาดก ใน ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน) ใช้รูปแบบการนำเสนอนิทานด้วยร้อยแก้วมีภาพประกอบทุกหน้า ซึ่งเป็นภาพการ์ตูนขาวดำ เน้นภาพที่ตัวละครสำคัญอย่างเด่นชัดในตอนเริ่มต้นจะใช้ภาพการ์ตูนแนะนำตัวละครเอก

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 56.

ภาพที่ 6 แนะนำตัวละครเอกพระเวสสันดร พระนางมัทรี ชาลี และกัณหา[1]

ภาพที่ 7 การเน้นหน้าตัวละครพระเจ้าสญชัยและพระนางผุสดี[2]

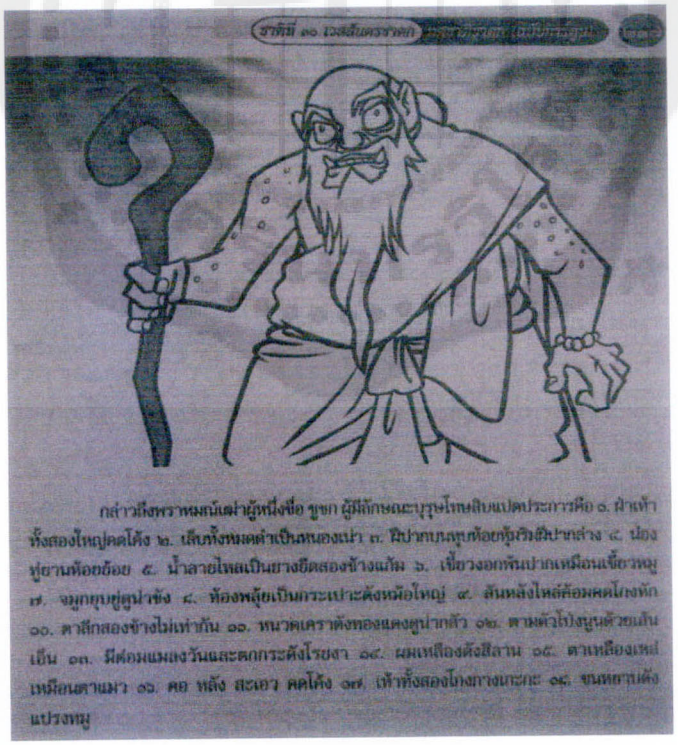
---

[1] ชลลดา ชบางบอน. (2555). ชาติที่ 10 เวสสันดรชาดก ใน **ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน)**. พิมพ์ครั้งที่ 10. ปทุมธานี: สกายบุ๊กส์. หน้า 6 – 7.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 200.

ภาพที่ 8 พระเวสสันดรและครอบครัว[1]

ภาพที่ 9 การเน้นภาพลักษณะตัวละครชูชกที่มีลักษณะ “บุรุษโทษ”[2]

---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 205.

[2] **แหล่งเดิม.** หน้า 217.

นอกจากการเน้นภาพตัวละครแล้วในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยสำนวนนี้ยังเน้นเหตุการณ์สำคัญจากเรื่องเวสสันดรชาดกด้วย เช่น ฉากบริจาคช้างปัจจัยนาค ฉากตรัสเรียกสองกุมารขึ้นจากสระโบกขรณี ชูชกเฆี่ยนตีสองกุมาร ชูชกท้องแตกตาย เป็นต้น

ภาพที่ 10 ฉากการบริจาคช้างปัจจัยนาค[1]

ภาพที่ 11 พระเวสสันดรตรัสเรียกสองกุมารขึ้นจากสระโบกขรณี[2]

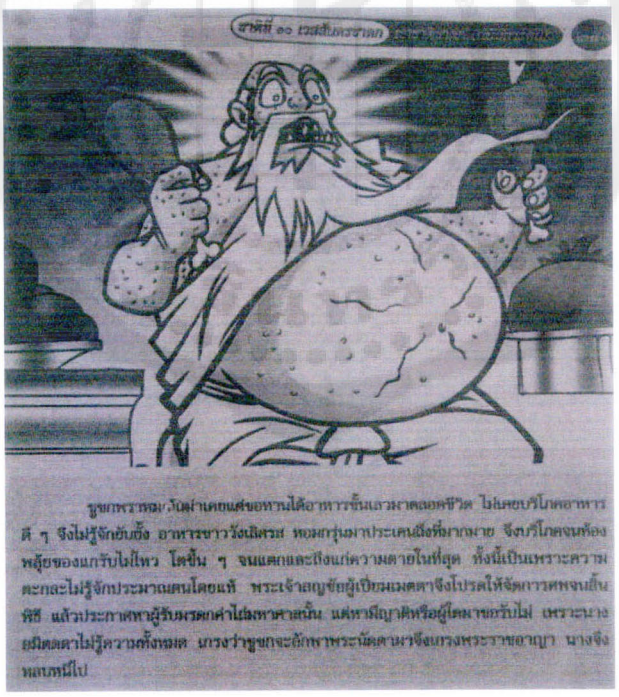
---

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 207.

[2] **แหล่งเดิม.** หน้า 229.

ภาพที่ 12 ชูชกเฆี่ยนตีสองกุมาร[1]

ภาพที่ 13 ชูชกท้องแตกตาย[2]

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 230.

[2] **แหล่งเดิม.** หน้า 241

นอกจากนี้ ยังสร้างจินตนาการให้เป็นรูปธรรมด้วยเหตุการณ์ที่พระนางมัทรีทรงฝันร้าย ว่าถูกควักดวงพระเนตรสองข้าง และถูกตัดพระพาหา สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยสำนวนนี้สร้างภาพดังกล่าวให้เห็นเป็นรูปธรรม

ภาพที่ 14 พระนางมัทรีทรงฝันร้าย[1]

3. พระเวสสันดร ใน ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี

นิทานเรื่องพระเวสสันดรในสำนวนนี้วาดภาพการ์ตูนประกอบ ใช้สีพิมพ์สี่สี ทำให้น่าอ่านและดึงดูดความสนใจผู้อ่าน ใช้รูปแบบการนำเสนอนิทานมีภาพการ์ตูนสี่สีประกอบทุกหน้า โดยเน้นเฉพาะตัวละคร และเหตุการณ์สำคัญของเรื่อง เช่น พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลี พระกัณหาชินา ชูชก การบริจาคสองกุมารของพระเวสสันดร การเสด็จกลับนครสีพี

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 224.

พระเวสสันดรบริจาคช้างปัจจัยนาค ทำให้ชาวเมืองไม่พอใจจึงถูกเนรเทศ

พระเวสสันดรครองราชย์ตั้งแต่อายุได้ ๑๖ พรรษา อภิเษกสมรสกับนางมัทรีเจ้าหญิงแห่งแคว้นมัททะ มีพระโอรสและพระธิดาคือเจ้าชายชาลีกับเจ้าหญิงกัณหา พระเวสสันดรใจบุญมาก สร้างโรงทานไว้บริจาคทานให้แก่คนยากจนถึง ๖ แห่ง

ต่อมาได้บริจาคช้างปัจจัยนาคซึ่งเป็นช้างมงคลให้แก่แคว้นกลิงคราชที่ส่งทูตมาขอ ทำให้ชาวเมืองสีพีไม่พอใจถึงกับพากันไปกราบทูลพระเจ้าสญชัยพระบิดาให้เนรเทศออกไปเสียจากบ้านเมือง พระบิดายอมทำตามมติของมหาชน พระเวสสันดรเองก็ยอมรับ แต่ก่อนจะจากไปนั้นได้ทูลขอโอกาสบริจาคทานครั้งยิ่งใหญ่เรียกว่า "สัตตสดกมหาทาน" คือให้ของอย่างละ ๗๐๐ เป็นทาน ซึ่งพระบิดาก็ทรงอนุญาต

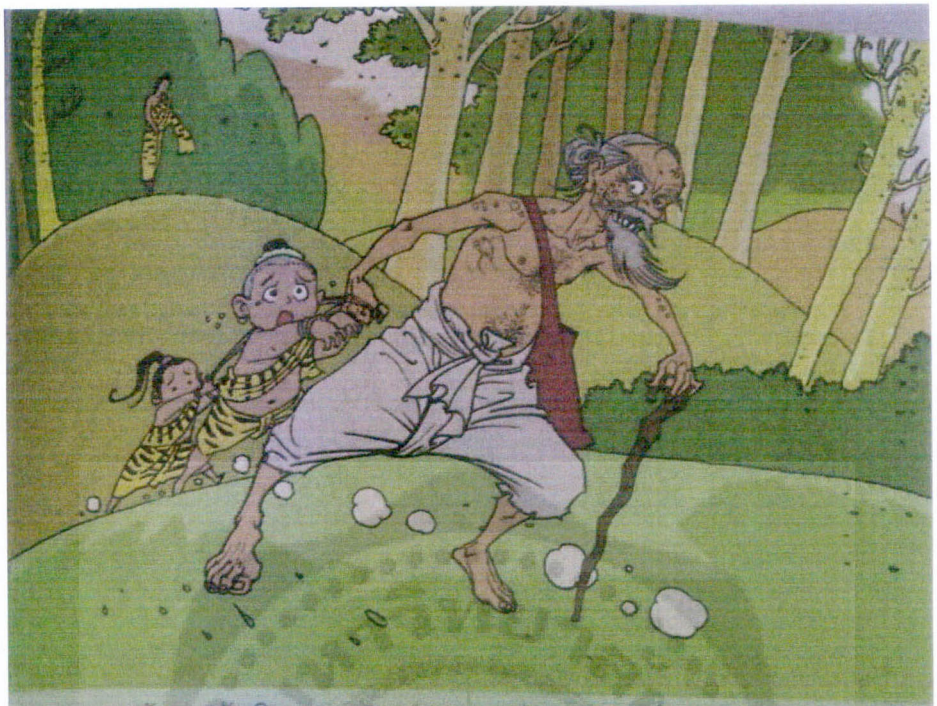
ภาพที่ 15 ภาพประกอบสี่สีตอนพระเวสสันดรบริจาคช้างปัจจัยนาค[1]

[1] โอม รัชเวทย์. (ม.ป.ป.). พระเวสสันดร ใน **ทศชาติ ฉบับการ์ตูนสี่สี**. กรุงเทพฯ : My Book. หน้า 98.

ภาพที่ 16 ภาพประกอบสี่สีตอนนางอมิตตดาบอกชูชกให้ไปขอสองกุมาร[1]

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 100.

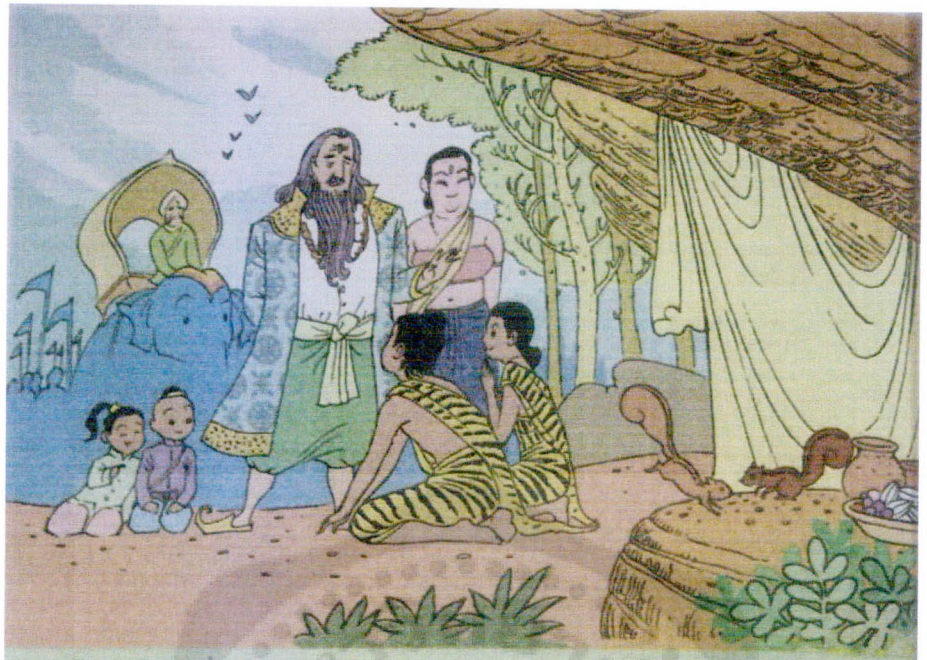

พระเวสสันดรได้บริจาคพระโอรสและพระธิดาให้ชูชกเพื่อบำเพ็ญทานบารมี

เมื่อชูชกมาถึงอาศรมของพระเวสสันดร เวลานั้นพระนางมัทรีเข้าป่าไปหาผลไม้ ชูชกจึงเข้าไปขอพระโอรสและพระธิดา พระเวสสันดรได้ชี้แจงเหตุผลให้พระโอรสและพระธิดาทราบถึงการบำเพ็ญทานอันยิ่งใหญ่ และยังได้ตั้งราคาค่าไถ่ที่จะพ้นจากความเป็นทาสของสองกุมารไว้สูง คือ ทาสร้อยหนึ่ง ทาสีร้อยหนึ่ง ช้างร้อยหนึ่ง ม้าร้อยหนึ่ง โคร้อยหนึ่ง และทองคำร้อยลิ่ม แล้วพระเวสสันดรได้บริจาคพระโอรสและพระธิดาให้ชูชกไป เมื่อนางมัทรีทราบทรงเสียพระทัยอย่างยิ่ง พระเวสสันดรจึงปลอบโยนและชี้แจงถึงการบำเพ็ญทานบารมี นางมัทรีจึงอนุโมทนาการบริจาคครั้งนี้

ภาพที่ 17 ภาพประกอบสี่สีตอนชูชกนำสองกุมารไปเป็นทาส[1]

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 101.

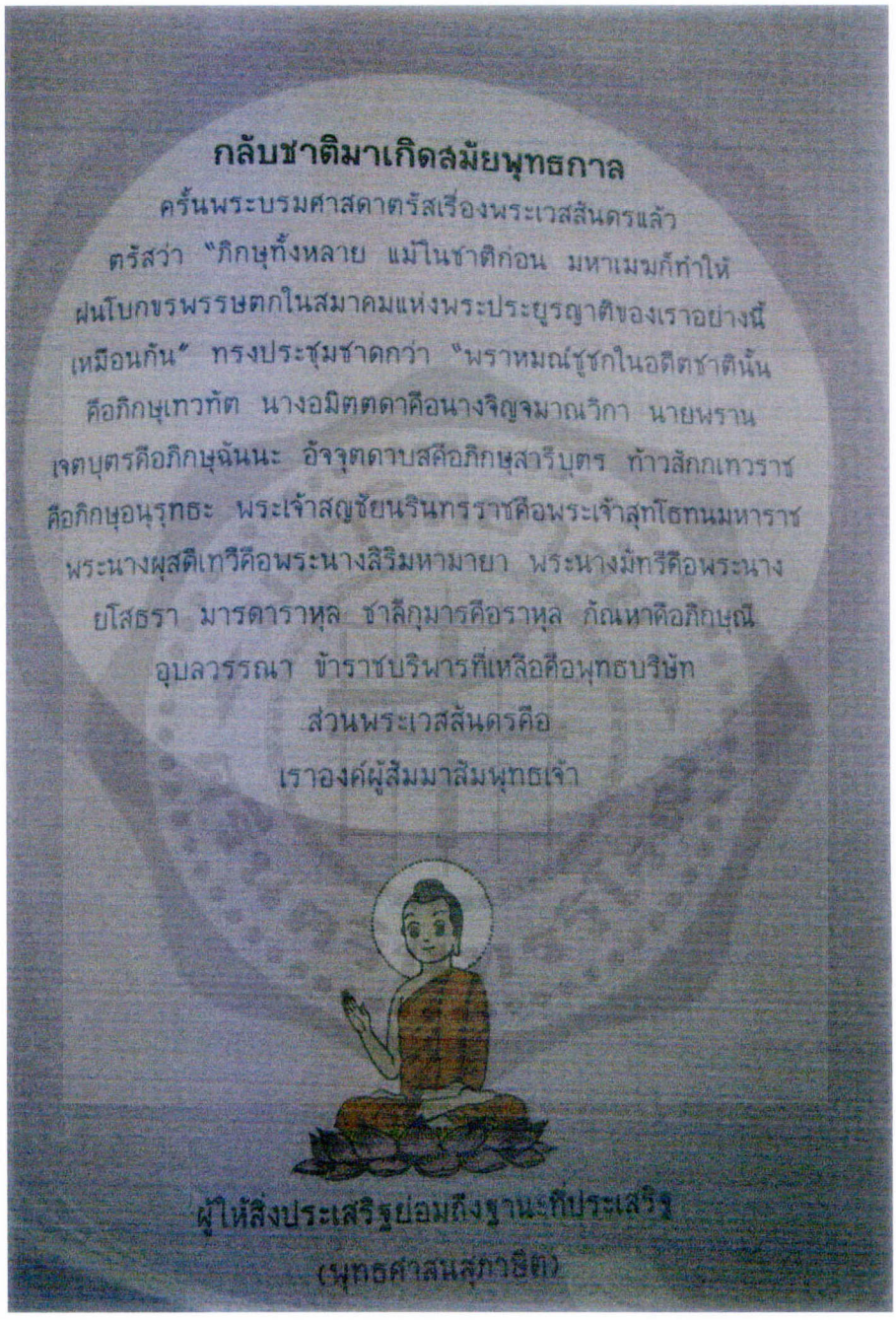
พระเจ้าสญชัยรับสั่งให้จัดขบวนทัพมารับพระเวสสันดรกับพระนางมัทรีกลับพระนคร

พระเจ้าสญชัยรับสั่งให้จัดขบวนทัพไปยังเขาวงกต ขณะนั้นพระเจ้ากาสิงคะก็ให้พราหมณ์นำช้างปัจจัยนาคมาคืน พระเจ้าสญชัยจึงนำขบวนทัพด้วยช้างปัจจัยนาคเมือกษัตริย์ทั้งหกพระองค์ ได้แก่ พระเจ้าสญชัย พระนางผสุดี พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลีกุมาร พระกัณหากุมารี ได้พบกันก็ดีพระทัย ร้องไห้จนสลบไปทุกพระองค์ พระอินทร์จึงดลบันดาลให้ฝนโบกขรพรรษตก กษัตริย์ทั้งหกจึงฟื้นขึ้นมา เมื่อเสด็จกลับพระนคร พระเวสสันดรก็ได้เสด็จเถลิงราชสมบัติปกครองนครสีพีด้วยความสันติสุข เมื่อพระเวสสันดรสิ้นพระชนม์ก็ได้เกิดเป็นสันดุสิตเทพบุตรบนสวรรค์ชั้นดุสิต

ภาพที่ 18 ภาพประกอบสี่สีตอนพระเจ้าสัญชัยเสด็จมารับพระเวสสันดร[1]

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 104.

นอกจากนี้ยังพบลักษณะที่สืบทอด *"ประชุมชาดก"* จากอรรถกถาเวสสันตรชาดกด้วย

ภาพที่ 19 ประชุมชาดก[1]

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 105.

นิทานร้อยกรองภาพการ์ตูนเรื่องพระเวสสันดร เป็นการนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในรูปแบบร้อยกรอง โดยมีภาพการ์ตูนประกอบการเล่านิทานทุกหน้า สลับการเขียนเล่าเรื่องพระเวสสันดรด้วยร้อยกรอง ภาพการ์ตูนประกอบพิมพ์สีสันน่าอ่าน น่าติดตาม

ภาพที่ 20 ตอนประสูติพระเวสสันดร[1]

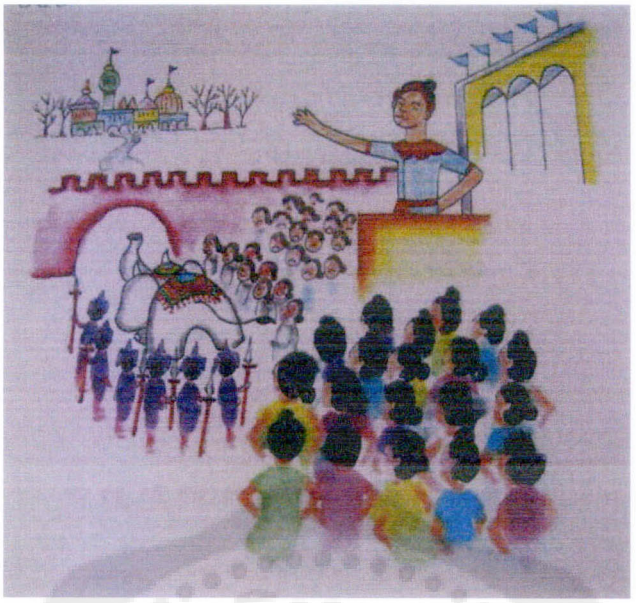
กำเนิดเป็น	พระนาง	ผุสดี
มเหสี	เจ้าสญชัย	ได้สืบสาน
แคว้นสีพี	เมืองเชตุดร	ปกครองกาล
พระกุมาร	เวสสันดร	ขจรความดี[2]

นอกจากนี้ยังแทรกภาพประกอบนิทานเรื่องพระเวสสันดรที่เป็นตอนสำคัญ เช่น การบริจาคช้างปัจจัยนาค การบริจาคสัตตสดกมหาทาน การเสด็จสู่ป่า การบริจาคสองกุมาร เป็นต้น

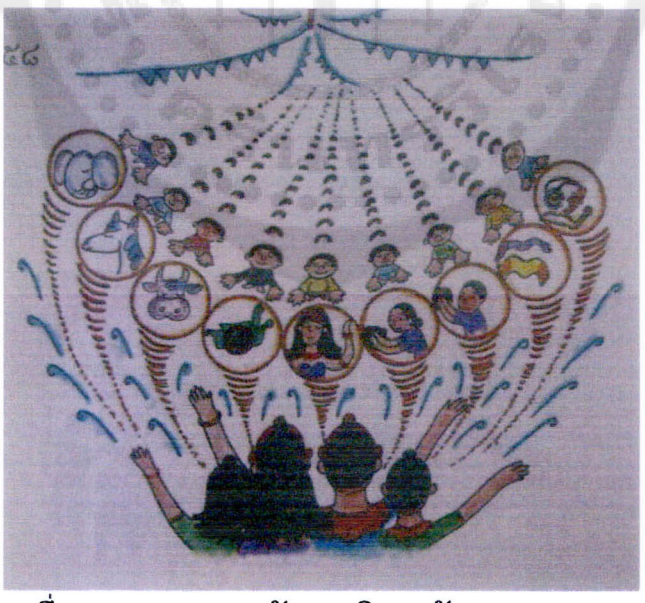
[1] สายฝน ศิลปพรหม. (2547). พระเวสสันดร ใน **ทศชาติอัศจรรย์**. กรุงเทพฯ : ครอบครัว. หน้า 254.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้าเดิม.

ภาพที่ 21 ตอนพระเวสสันดรบริจาคช้างปัจจัยนาค[1]

ทรงประทาน	ช้างเผือก	คู่บ้านเมือง
นามกระเดื่อง	ปัจจัยนาค	ฝากให้แคว้น
กาลิงคะ	พระกษัตริย์	ขอไว้แทน
ด้วยยากแคว้น	แล้งฝน	ทนหลายปี[2]

ภาพที่ 22 ตอนพระเวสสันดรบริจาคสัตตสดกมหาทาน[3]

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 256.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้าเดิม.

[3] **แหล่งเดิม**. หน้า 258.

บริจาคทาน	ครั้งยิ่งใหญ่	ให้พสก
“สัตตสดก	มหาทาน”	มั่นวิถี
แจกช้างม้า	โคนม	รถนารี
ทั้งทาสี	ทาสา	ผ้าอาภรณ์
แต่ละอย่าง	เจ็ดร้อย	คนคอยรับ
คณานับ	ประชา	สโมสร
แล้วพากัน	ทูลลา	พระบิดร
พระมารดร	ก่อนสูป่า	หิมพานต์[1]

ภาพที่ 23 ตอนชูชกทูลขอสองกุมารจากพระเวสสันดร[2]

ฝ่ายชูชก	รอท่าที	มัทรีจาก
เข้าเอ่ยปาก	ขอชาลี	และกัณหา
จากพระเวส-	สันดร	ร้อนอุรา
พระธิดา	โอรส	สลดพระทัย[3]

[1] **แหล่งเดิม**. หน้าเดิม.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 270.

[3] **แหล่งเดิม**. หน้าเดิม.

ภาพที่ 24 พระเวสสันดรตรัสเปรียบสองกุมารเป็นดัง "ยานนาวา"[1]

แอบซ่อนใน สระบัว หวาดกลัวเฒ่า
รูปอัปเฉา ดูชั่วช้า น่าสงสัย
พระเวสสันดร ทรงอุปมา อุปมัย
พระโอรส ธิดาไซร้ ดังนาวา

ที่จะพา พระบิดา ข้ามสมุทร
ให้รีบรุด ถึงฝั่ง ดังปรารถนา
ช่วยสร้างทาน บารมี พระบิดา
ยอดกต- เวทิตา น่ายินดี

พระชาลี ปณิธาน ทานกุศล
บำเพ็ญตน สนองคุณ พระฤาษี
ชวนกัณหา ออกจากสระ โบกขรณี
ยอมโดยดี กรานกราบ รับบัญชา[2]

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 271.

[2] **แหล่งเดิม.** หน้าเดิม.

ในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยสำนวนนี้ ไม่ได้ เสนอภาพที่เป็นลักษณะบุรุษโทษ 18 ประการของชูชก แต่นำเสนอเพียงความโลภของชูชก ซึ่งเป็นบทบาทสำคัญของชูชกในนิทานเรื่องพระเวสสันดร[1] ดังตัวอย่างตอนชูชกท้องแตกตาย

พร้อมประทาน ปราสาท สูงเจ็ดชั้น
จัดอาหาร โอชา มาท่วมหัว
เฒ่าละโมบ กินไม่ยั้ง ช่างเมามัว
ชูชกชั่ว กรรมสนอง ท้องแตกตาย[2]

ภาพที่ 25 ชูชกท้องแตกตาย[3]

---

[1] ความแพร่หลายในตอนนี้ปรากฏเป็นสำนวนไทยที่มาจากวรรณคดีเรื่องร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก คือสำนวน "ท้องแตกตาย" (ดูเพิ่มเติมในศักดิ์ศรี แย้มนัดดา. (2553). **สำนวนไทยที่มาจากวรรณคดี.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 281.

[3] **แหล่งเดิม**. หน้าเดิม.

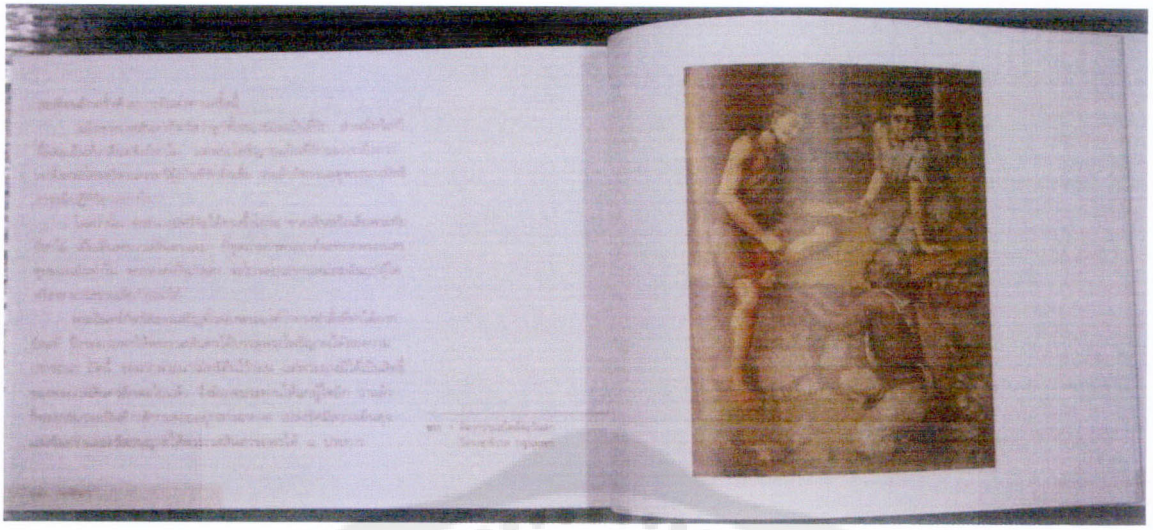
3.4.1.2 นิทานภาพจิตรกรรม ในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดรพบการใช้ภาพกิจกรรมประกอบนิทาน มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงเรื่องราวด้วยภาพที่เป็นรูปธรรม เป็นภาพสี่สีประกอบทั้งเรื่อง การใช้ภาพจิตรกรรมแทรกการเล่าเรื่องนี้พบว่าผู้เขียนใช้รูปแบบการนำเสนอโดยสัมพันธ์กับชื่อเรื่องเป็นหลัก

พระเวสสันดร ใน ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม : ภู จ นา วิ เว เป็นการนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในรูปแบบร้อยแก้ว โดยใช้ภาพกิจกรรมแบบไทยประเพณีเวสสันดรชาดกในพระอุโบสถวัดต่าง ๆ ประกอบการเล่าเรื่อง สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยที่พบรูปแบบการนำเสนอนี้คือ เวสสันดร ใน ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม : ภู จ นา วิ เว ซึ่งตรงกับชื่อเรื่องหนังสือ โดยผู้เขียนเล่าเรื่องพระเวสสันดรเป็นกัณฑ์ ตั้งแต่กัณฑ์ที่ 1 ถึงกัณฑ์ที่ 13 ในแต่ละกัณฑ์จะแทรกภาพจิตรกรรมแบบไทยประเพณีที่แสดงเนื้อหาหรือเรื่องราวของกัณฑ์นั้น ๆ หลายภาพ เช่น ในกัณฑ์ที่ 3 ทานกัณฑ์ ซึ่งมีลักษณะผสมผสานทั้งจิตรกรรมไทยประเพณี จิตรกรรมไทยร่วมสมัย และจิตรกรรมท้องถิ่น

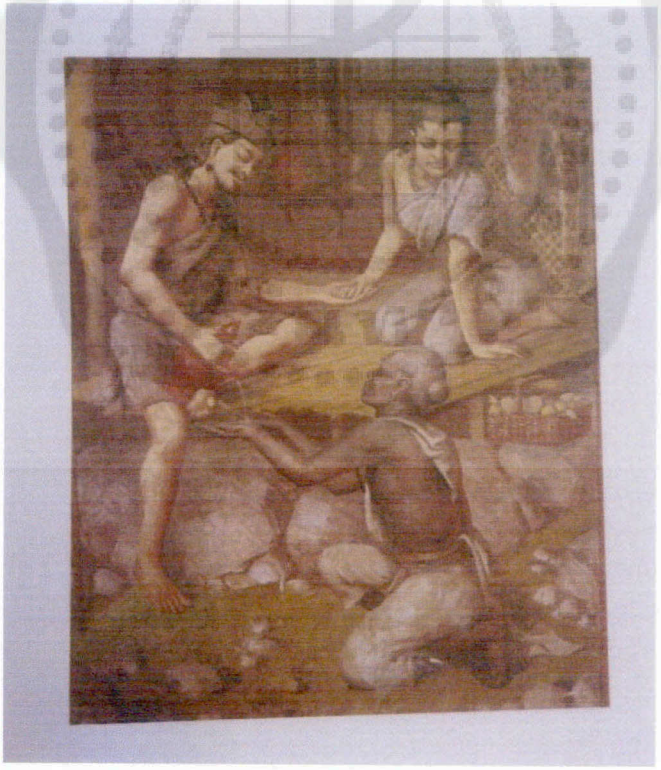

ภาพที่ 26 การแทรกภาพจิตรกรรมฝาผนังกัณฑ์ที่ 3 ทานกัณฑ์[1]

[1] อู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย. (2548). **ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม : ภู จ นา วิ เว เล่มที่ 2.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ. หน้า 145.

ภาพที่ 27 การแทรกภาพจิตรกรรมฝาผนังกัณฑ์ที่ 10 สักกบรรพ[1]

ภาพที่ 28 จิตรกรรมฝาผนังแบบร่วมสมัย[2]

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 185.

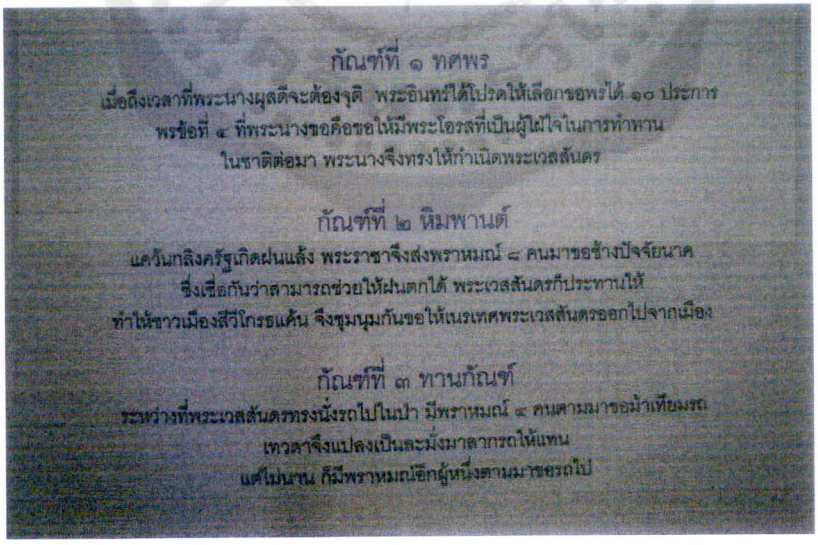
[2] **แหล่งเดิม.** หน้า 187.

ผ. ผะเหวด ใน ซ่อนไว้ในสิม : ก – อ ในชีวิตอีสาน เป็นการนำเสนอพระเวสสันดรในรูปแบบผ่านตัวอักษร *"ผ"* ด้วยคำว่า *"ผะเหวด"* ซึ่งหมายถึง *"พระเวสสันดร"* ซึ่งเป็นชาดกที่สำคัญในภาคอีสาน ดังจะเห็นได้จากมีประเพณี *"บุญผะเหวด"* รองรับและอยู่ใน *"ฮีตสิบสองคองสิบสี่"* ซึ่งเป็นแนวทางสำหรับการดำเนินชีวิตของชาวอีสาน

ความนิยมเรื่องเวสสันดรชาดกในภาคอีสาน ทำให้เกิดศิลปะบน *"สิม"* ที่เรียกกันว่า *"ฮูปแต้ม"* หรือ *"รูปแต้ม"* ซึ่งนิยมเขียนเรื่องพระเวสสันดรเท่ากับหรือมากกว่าชาติอื่น ๆ ในทศชาติด้วยกัน ดังที่อู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย กล่าวว่า

> "ที่ทำให้ฉันแปลกใจตอนตามดูฮูปแต้มในสิมต่าง ๆ ก็คือ ในขณะที่จิตรกรรมฝาผนังของภาคอื่นเท่าที่เคยดูมานั้น นิยมเขียนทศชาติชาดกครบหรือเกือบครบทั้ง 10 ชาติ โดยอาจจะให้เนื้อที่กับพระเวสสันดรเท่ากับหรือมากกว่าชาติอื่น ๆ แต่ฉันพบว่าฮูปแต้มในสิมอีสานแทบไม่มีเขียนถึงเรื่องราวของพระโพธิสัตว์องค์อื่นเลย มีน้อยวัดมากจริง ๆ ที่จะพูดถึงชาติอื่น ๆ ด้วย และถ้ามีก็มักจะให้เนื้อที่นิดเดียวและอยู่ในตำแหน่งที่ไม่ค่อยเด่นเท่าไหร่"[1]

การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยสำนวนนี้ เรียบร้อยไปตามกัณฑ์ตั้งแต่กัณฑ์ที่ 1 ถึงกัณฑ์ที่ 13 โดยแทรก *"ฮูปแต้ม"* ประกอบการเล่า (อย่างย่อ) เป็นระยะ ดังตัวอย่าง

ภาพที่ 29 เนื้อหาเรื่องพระเวสสันดรกัณฑ์ที่ 1 – 3[2]

---

[1] อู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย. (2551). **ซ่อนไว้ในสิม : ก – อ ในชีวิตอีสาน (Hidden Treasures)**. กรุงเทพฯ : ฟูลสต็อป. หน้า 151.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 155.

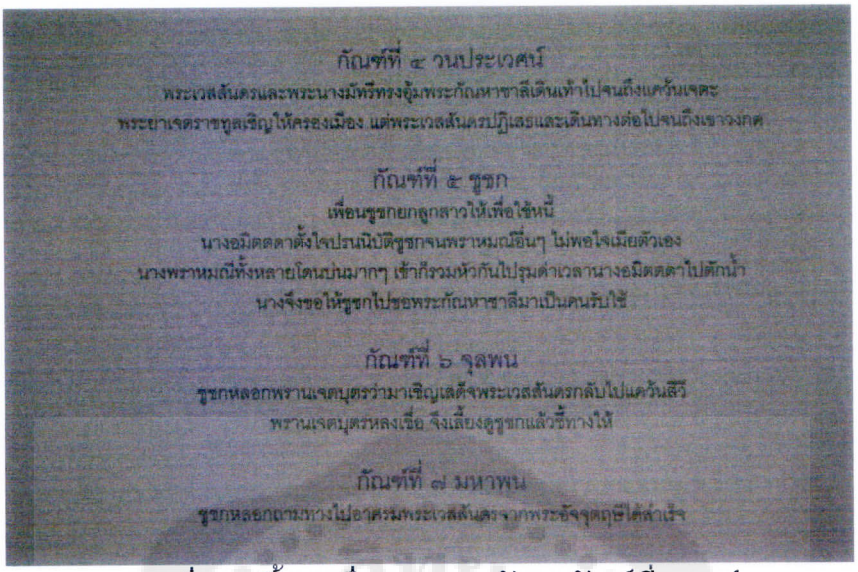
ภาพที่ 30 ฮูปแต้มกัณฑ์ที่ 1 ทศพร[1]

ภาพที่ 31 และ 32 ฮูปแต้มกัณฑ์ที่ 2 หิมพานต์ และกัณฑ์ที่ 3 ทานกัณฑ์[2]

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 154.

[2] **แหล่งเดิม.** หน้า 156 – 157.

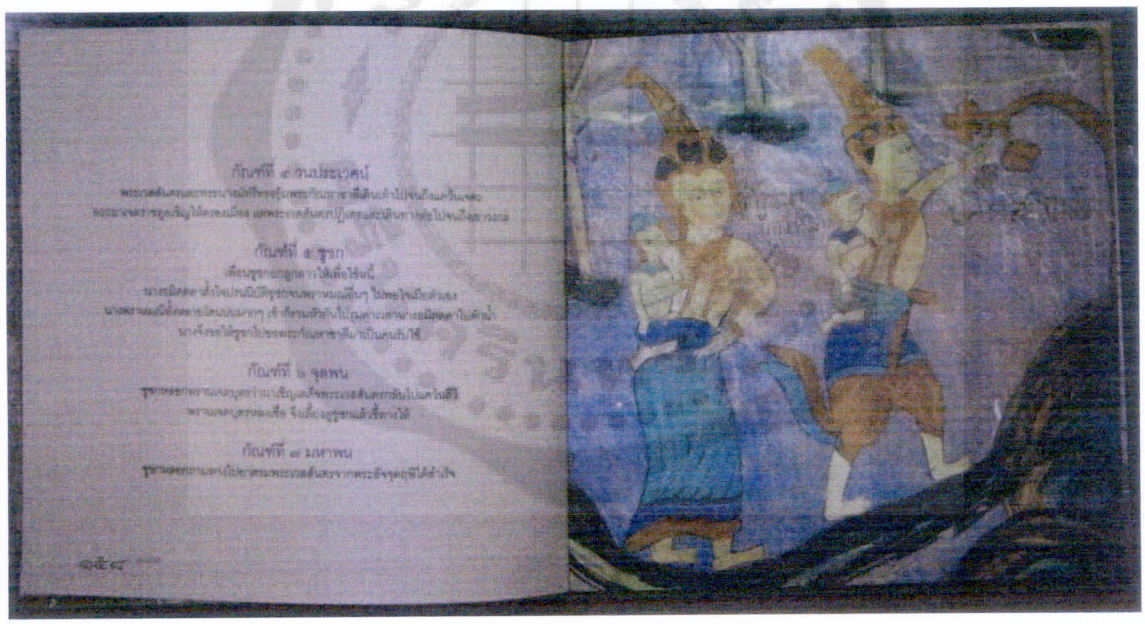

กัณฑ์ที่ ๔ วนประเวศน์
พระเวสสันดรและพระนางมัทรีทรงอุ้มพระกัณหาชาลีเดินเท้าไปจนถึงแคว้นเจตะ
พระยาเจตราชทูลเชิญให้ครองเมือง แต่พระเวสสันดรปฏิเสธและเดินทางต่อไปจนถึงเขาวงกต

กัณฑ์ที่ ๕ ชูชก
เพื่อนชูชกยกลูกสาวให้เพื่อใช้หนี้
นางอมิตตดาตั้งใจปรนนิบัติชูชกจนพราหมณ์อื่นๆ ไม่พอใจเมียตัวเอง
นางพราหมณีทั้งหลายโดนบ่นมากๆ เข้าก็รวมหัวกันไปรุมด่าเวลานางอมิตตดาไปตักน้ำ
นางจึงขอให้ชูชกไปขอพระกัณหาชาลีมาเป็นคนรับใช้

กัณฑ์ที่ ๖ จุลพน
ชูชกหลอกพรานเจตบุตรว่ามาเชิญเสด็จพระเวสสันดรกลับไปแคว้นสีวี
พรานเจตบุตรหลงเชื่อ จึงเลี้ยงดูชูชกแล้วชี้ทางให้

กัณฑ์ที่ ๗ มหาพน
ชูชกหลอกถามทางไปอาศรมพระเวสสันดรจากพระอัจจุตฤษีได้สำเร็จ

ภาพที่ 33 เนื้อหาเรื่องพระเวสสันดรกัณฑ์ที่ 4 – 7[1]

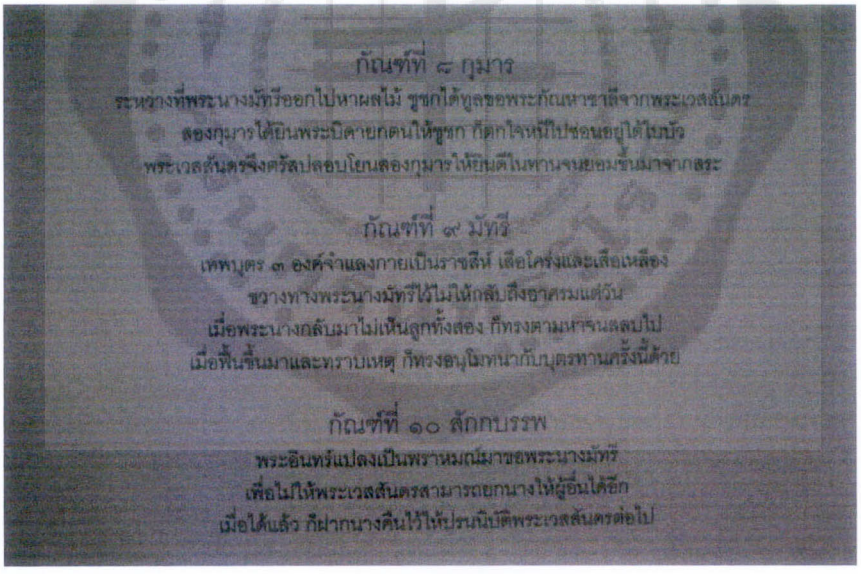
ภาพที่ 34 ฮูปแต้มกัณฑ์ที่ 4 วนประเวศน์[2]

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 158.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 159.

ภาพที่ 35 และ 36 ฮูปแต้มกัณฑ์ที่ 5 และ 6 กัณฑ์ชูชก และจุลพน[1]

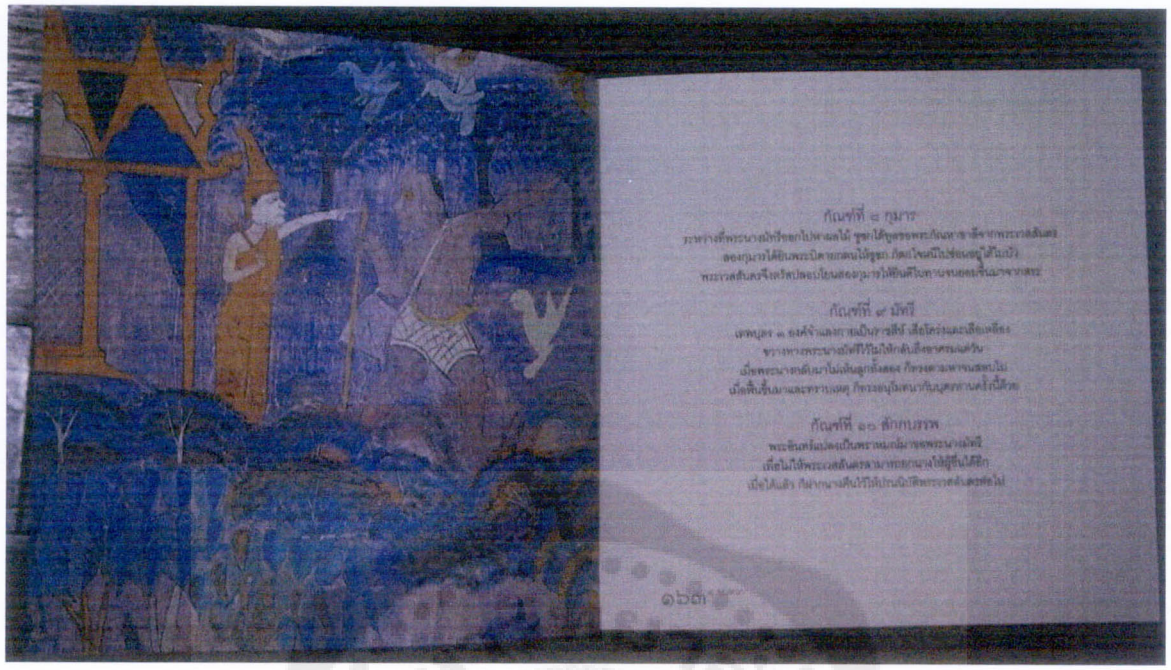

ภาพที่ 37 เนื้อหาเรื่องพระเวสสันดรกัณฑ์ที่ 8 – 10[2]

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 160 – 161.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 163.

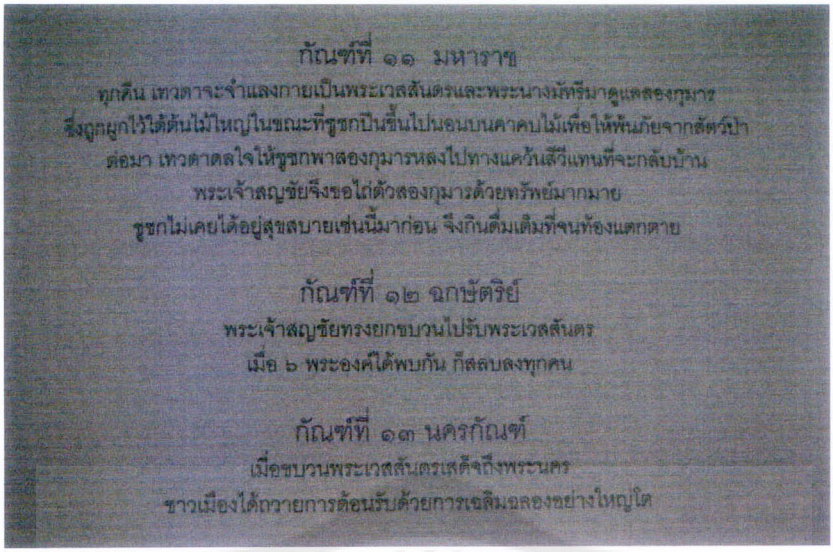
ภาพที่ 38 ฮูปแต้มกัณฑ์ที่ 7 กัณฑ์มหาพน[1]

ภาพที่ 39 และ 40 ฮูปแต้มกัณฑ์ที่ 8 และ 9 กัณฑ์กุมาร และกัณฑ์มัทรี[2]

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 162.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 164 – 165.

ภาพที่ 41 เนื้อหาเรื่องพระเวสสันดรที่ 11 – 13[1]

ภาพที่ 42 และ 43 ฮูปแต้มกัณฑ์ที่ 11 มหาราช[2]

[1] **แหล่งเดิม.** หน้า 167.

[2] **แหล่งเดิม.** หน้า 168 – 169.

ภาพที่ 44 และ 45 ฮูปแต้มกัณฑ์ที่ 12 และ 13 กัณฑ์ฉกษัตริย์ และนครกัณฑ์[1]

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดรได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการนำเสนอโดยเป็นนิทานภาพร้อยแก้ว และนิทานภาพร้อยกรอง การมีภาพประกอบการนำเสนอทำให้ผู้อ่านสนใจติดตาม จำตัวละครและสามารถรับรู้ความหมายลักษณะโดดเด่นจากนิทานได้ อีกทั้งยังเป็นจุดดึงดูดความสนใจผู้อ่าน ทำให้น่าสนใจติดตาม ตัวละครที่น่าสนใจ ได้แก่ ชูชก ที่ได้รับการตีความ *"ลักษณะบุรุษโทษ"* อย่างแตกต่างหลากหลาย ในบางสำนวนภาพชูชก *"ผอม"* บางสำนวนภาพชูชก *"อ้วน"* แต่ยังคงลักษณะสำคัญที่แสดงสถานภาพตัวละครเป็น *"พราหมณ์"* คือการนุ่งโจงกระเบนสีขาว มวยผม ถือไม้เท้า และมีถุงย่าม

3.4.2 การใช้ภาษา

การใช้ภาษาในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยพระเวสสันดรทั้ง 6 สำนวน มีความแตกต่างกัน ถึงแม้จะเป็นนิทานเล่าเรื่องพระเวสสันดรเหมือนกัน แต่ทั้ง 6 สำนวนก็ปรับภาษาให้เข้าใจง่าย เหมาะสำหรับผู้อ่านที่จะเข้าใจและเข้าถึงเวสสันดรชาดกได้อย่างไม่ยาก การใช้ภาษาในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยมีความสอดคล้องกับบริบทสังคมร่วมสมัยที่เปลี่ยนไป ทั้ง 6 สำนวนจึงปรับเปลี่ยนภาษาให้เหมาะกับผู้อ่านและสังคม โดยมีลักษณะการใช้ภาษาแต่ละสำนวน ดังนี้

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 170 – 171.

3.4.2.1 การใช้ภาษาปาก

การใช้ภาษาปาก พบในพระเวสสันดร ใน ทศชาติชาดก ชุดชาดกไทยตามใจแม่ การใช้ภาษาปาก ภาษาปากคือ ภาษาพูดที่แสดงความคุ้นเคย ความเป็นกันเอง ไม่เหมาะที่จะใช้เป็นพิธีรีตอง[1] นิทานเรื่องเวสสันดร ใน ทศชาติชาดก ชุดชาดกไทยตามใจแม่ พบการใช้ภาษาปากดังตัวอย่างดังต่อไปนี้

ตีเทนนิสกัน 2 ชั่วโมง แนนนัท**หิวจัด กิน**ข้าวกลางวันกันเป็นบ้าเป็นหลัง **กิน**ข้าวเสร็จ **อิ่มจะแย่แล้ว** ยังจะขอ**กิน**ไอศครีมต่ออีกต่างหาก[2]

"ช้างมงคลเป็นช้างคู่บ้านคู่บ้านคู่เมืองของเรา ทำให้เมืองของเราโชคดีเพาะปลูกอะไรก็งอกงามอุดมสมบูรณ์" ตัวแทนของชาวบ้านตะโกนเสียงดัง**ยังกะ**พูดใส่โทระโข่ง "เอาช้างมงคลไปยกให้เมืองอื่น**ยังงี้** บ้านเมืองของเราก็จะแห้งแล้ง ปลูกอะไรก็ไม่ได้ แล้วเราจะทำมาหากินได้**ยังไง**"[3]

"เราต้องไล่พระเวสสันดรออกไปจากเมือง**ซะเดี๋ยวนี้เลย**"[4]

พระเวสสันดร**ไม่โกรธ** เพราะรู้ว่าไม่มีใครรู้ถึงความตั้งใจแน่วแน่ของตัวเอง"[5]

แม่งงอยู่ซักครู่ ก็รู้ว่าลูกสับสนกับภาษาของแม่[6]

คุณย่าผุสดีร้องไห้เสียใจ**จะแย่** เพราะทั้งลูกทั้งหลานพากันไปที่เดียว**หมดเกลี้ยง**[7]

กัณหาชาลีวิ่งเล่นอยู่แถวนั้น เห็นคนหน้าตาแบบชูชกมาหา **ก็สยองอยู่แล้ว พอ**ได้ยินว่า พ่อ**จะยกลูกให้**เป็นทานของ**อีตาแก่**น่าเกลียดน่ากลัวคนนี้ด้วย ทั้งคู่ก็หันมามองหน้ากันตาโต[8]

---

[1] ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542**. กรุงเทพฯ ; นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์. หน้า 822.

[2] จันทนีย์ (อูนากูล) พงศ์ประยูร. (2546). พระเวสสันดร ใน **ทศชาติชาดก** ชุดชาดกไทยตามใจแม่. กรุงเทพฯ : ธัชกนิษฐ์. หน้า 47.

[3] **แหล่งเดิม**. หน้า 47.

[4] **แหล่งเดิม**. หน้า 48.

[5] **แหล่งเดิม**. หน้า 48.

[6] **แหล่งเดิม**. หน้า 48.

[7] **แหล่งเดิม**. หน้า 49.

[8] **แหล่งเดิม**. หน้า 51.

การใช้ภาษาปากในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดรในทศชาติชาดก ชุดชาดกไทยตามใจแม่ สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายในการแต่งเป็นนิทานเพื่อให้เด็กอ่านเข้าใจง่าย สื่อความหมายชัดเจน โดยแทรกภาษาปากไว้ในบทสนทนาซึ่งมีความสมจริง

3.4.2.2. การใช้คำอ่าน

การใช้คำอ่านพบในพระเวสสันดร ใน ทศชาติชาดก ชุดชาดกไทยตามใจแม่ การใช้คำอ่านแทรกในคำศัพท์เพื่อให้ผู้อ่านที่ยังเป็นเด็กสามารถอ่านได้อย่างถูกต้อง นิทานเรื่องพระเวสสันดรในทศชาติชาดกไทยตามแม่ ปรากฏการใช้คำอ่านทั้งสิ้น 3 คำ ดังนี้

พระนางมัทรี (มัด – ซี)

นางอมิตดา (อะ – มิด –ตะ – ดา)

ทานสมบัติ (สม – บัด)

ทั้ง 3 คำข้างต้นผู้เขียนแทรกอยู่ในเนื้อหานิทาน ไม่ได้เน้นให้เห็นชัดหรือแยกออกมานอกตัวบท ดังนี้

"พระพุทธเจ้าเกิดเป็นพระเวสสันดร ลูกชายของพระเจ้าสญชัยกับพระนางผุสดีแห่งเมืองเชตุดร พระเวสสันดรมีภรรยาชื่อ "พระนางมัทรี" (มัด – ซี) มีลูกคนโตเป็นผู้ชายชื่อ "ชาลี" คนเล็กเป็นผู้หญิงชื่อ "กัณหา"[1]

"ในเมืองใกล้ ๆ นั้น มีชายแก่หลังค่อมหน้าตาน่าเกลียดคนหนึ่งชื่อ "ชูชก" แกโชคดีได้แต่งงานกับสาวสวย ชื่อ "นางอมิตดา" (อะ-มิด-ตะ-ดา) นางอมิตดา เป็นผู้หญิงที่ทั้งสวยทั้งแสนดี"[2]

ระหว่างทางที่พระนางมัทรีจะกลับมา พระอินทร์เกิดเป็นห่วง กลัวว่าจะมีใครทะลึ่งมาขอพระนางมัทรีไปอีกคน ก็เลยแปลงตัวเป็นพราหมณ์มาที่ศาลา แล้วขอพระนางมัทรีชะเอง พระเวสสันดรก้ยกให้ ถือว่าเป็นทานสมบัติ (สม – บัด) ชิ้นสุดท้ายที่มีอยู่[3]

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 47.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 49.

[3] **แหล่งเดิม**. หน้า 53.

3.4.2.3. การใช้คำอุทาน

การใช้คำอุทานพบในพระเวสสันดรชาดก ใน ทศชาติชาดกชุดชาดกไทยตามใจแม่ คำอุทานหมายถึงคำหรือเสียงที่เปล่งออกมาเวลาตกใจ ดีใจ หรือเสียใจ เป็นต้น[1] นิทานพระเวสสันดร ใน ทศชาติชาดกชุดชาดกไทยตามใจแม่ พบคำอุทาน ดังนี้

โธ่เอ๊ย	โธ่	โห
ฮ้า!	โฮ	ว้าว
เฮ้อ	อืมม์	
โอ๋	อ๋อ	
หน็อย	เอ๊ย	

"**ว้าว**...ตั้งแต่เกิดมา ข้ายังไม่เคยได้กินอะไรหรูเลิศขนาดนี้เลย" ชูชกกินไปร้องไปเอาอะไรเข้าปากก็ร้อง "อร่อยที่สุดในโลก" ทุกคำ กิน ๆ ๆ ๆ ๆ จนอิ่มจะแย่แล้ว ยังเสียดายไม่อยากหยุด ต้องลุกขึ้นกระโดด ๆ ให้อาหารอัดลงไปในกระเพาะ แล้วจะได้กินต่ออีกอัด ๆ ๆ ๆ ลงไปจนไม่มีที่เหลือแล้ว พอกินลงไปอีกคำก็เลย...โป้ง! ชูชกท้องแตกตาย...

"**อ๋อ**... หมิวว่าแนนกินจุเหมือนชูชกนี่เอง" แนนเพิ่งตรัสรู้[2]

3.4.2.4 การแทรกบทสนทนา

การแทรกบทสนทนา พบในชาติที่ 10 เวสสันดรชาดก ใน ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน) พระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน) มีลักษณะการใช้ภาษาที่สำคัญ คือ การแทรกบทสนทนา ในเนื้อหาของนิทาน แทรกบทสนทนาเพียง 8 บทเท่านั้น ดังนี้

"น้องมัทรีไม่คุ้นเคยต่อสภาพป่าเขาเช่นนั้น ย่อมจะต้องลำบากยากเข็ญทั้งอาหารการกินและที่อาศัย จงอยู่เสียในวังเถิด"[3]

---

[1] ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542**. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์. หน้า 1384.

[2] จันทนีย์ (อูนากูล) พงศ์ประยูร. (2546). พระเวสสันดร ใน **ทศชาติชาดก** ชุดชาดกไทยตามใจแม่. กรุงเทพฯ : ธัชกนิษฐ์. หน้า 55.

[3] ชลลดา ชบางบอน. (2555). ชาติที่ 10 เวสสันดรชาดก ใน **ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน)**. พิมพ์ครั้งที่ 10. ปทุมธานี: สกายบุ๊คส์. หน้า 210.

"เมื่อชาวสีพีรังเกียจขับไล่พระเวสสันดร พระโอรสธิดาจะอยู่ต่อไปได้อย่างไร วันใดชาวเมืองโกรธแค้นขึ้นมา พระชาลี กัณหาอาจได้รับความลำบาก จึงควรที่จะออกจากเมืองไปเสียพร้อมพระบิดาพระมารดา"[1]

"เราประสงค์จะไปบำเพ็ญพรตยังเขาวงกต ขอขอบใจความปรารถนาดีของพวกท่าน แต่พวกเราครองราชสมบัติในรัฐนี้ อาจเกิดสงครามกับชาวเมืองสีพีเพราะตัวเราเป็นต้นเหตุได้ ดังนั้นจึงขอให้พวกท่านจงชี้หนทางไปสู่เขาวงกตแก่เราเถิด"[2]

"บัดนี้พระเวสสันดรบำเพ็ญพรตอยู่ในเขาวงกต จงเดินทางไปหาเพื่อขอพระชาลี พระกัณหา มาเป็นข้าทาส"[3]

"หากพระนางกลับมา สัญชาตญาณแห่งมารดาย่อมจะทำให้ทรงห่วงใยลูก อาจไม่ทรงให้พระโอรสธิดาพรากจากไปได้ หากพระองค์ทรงปรารถนาจะบำเพ็ญทานจริงก็โปรดยกให้หม่อมฉันเสียแต่บัดนี้เถิด"[4]

"ชาลี กัณหา เจ้าจงขึ้นมาหาพ่อเถิด พ่อตั้งใจจะบำเพ็ญทานบารมีเพื่อสละกิเลสให้บรรลุพระโพธิญาณ จะได้เป็นที่พึ่งแก่สัตว์โลกทั้งหลายในภายภาคหน้า"[5]

"เมื่อหม่อมฉันจะกลับอาศรม มีสัตว์ร้ายวนเวียนดักทางจึงกลับมามิได้ จนเย็นค่ำสัตว์ร้ายเหล่านั้นจึงจากไป มาบัดนี้ลูกของหม่อมฉันหายไป หม่อมฉันขอติดตามหาจนกว่าจะพบลูก"[6]

"พระบิดาผนวชอยู่ในป่า มิได้มีสมบัติใดติดไป แต่ทรงมีพระทัยแน่วแน่ที่จะสละกิเลสไม่หลงใหลหวงแหนในสมบัติสิ่งใด เพราะทรงตั้งมั่นในพระโพธิญาณ พระบิดาของหม่อมฉันสละกิเลสได้ดังนี้ จะมาตำหนิติเตียนพระองค์หาควรไม่"[7]

"พระบิดาตีค่าพระองค์ไว้พันตำลึงทอง แต่พระกัณหานั้นเป็นหญิงพระบิดาจึงตีค่าตัวไว้สูง เพื่อมิให้ผู้ใดมาไถ่ตัวหรือซื้อขายไปได้ง่าย ๆ เพราะกัณหานั้นมีค่าตัวเท่ากับเจ็ดชีวิตเจ็ดสิ่ง เช่น ข้าทาส หญิงชาย สิ่งละเจ็ดร้อย กับทำคำอีกร้อยตำลึงพระเจ้าข้า"[8]

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 211.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 214

[3] **แหล่งเดิม**. หน้า 221

[4] **แหล่งเดิม**. หน้า 228.

[5] **แหล่งเดิม**. หน้า 229.

[6] **แหล่งเดิม**. หน้า 233.

[7] **แหล่งเดิม**. หน้า 239.

[8] **แหล่งเดิม**. หน้า 340

ภาพที่ 46 พระเวสสันดรตรัสเรียกสองกุมารขึ้นจากสระ[1]

นอกจากนี้ยังแทรกคติธรรมเรื่องการบำเพ็ญทานบารมีไว้ตอนสุดท้ายของเรื่อง หลังจากจบนิทานเรื่องพระเวสสันดร คล้ายกับนิทานอีสป

> คติธรรม : บำเพ็ญทานบารมี สั่งสอนให้คนเราเพียรประกอบคุณความดีโดยมิท้อถอย หากรู้จักสละทรัพย์บริจาคทานเนืองนิจก์จะเป็นที่สรรเสริญทั่วไป คนโลภคนจิตบาปหยาบร้ายก้ต้องได้รับภัยเพราะตัวเอง ดังชูชกนั่นเอง[2]

3.4.2.5 การเน้นการบรรยาย

การเน้นการบรรยาย พบในพระเวสสันดร ใน ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี นิทานภาพการ์ตูนเรื่องพระเวสสันดรสำนวนนี้พบการใช้ภาษาที่เน้นการบรรยายเท่านั้น ไม่มีการแทรกบทสนทนาประกอบการบรรยาย

---

[1] ชลลดา ชบางบอน. (2555). ชาติที่ 10 เวสสันดรชาดก ใน **ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน)**. พิมพ์ครั้งที่ 10. ปทุมธานี: สกายบุ๊คส์. หน้า 229.

[2] **แหล่งเดิม**. หน้า 245.

พระเวสสันดรบริจาคช้างปัจจัยนาค ทำให้ชาวเมืองไม่พอใจจึงถูกเนรเทศ

พระเวสสันดรครองราชย์ตั้งแต่อายุได้ ๑๖ พรรษา อภิเษกสมรสกับนางมัทรีเจ้าหญิงแห่งแคว้นมัททะ มีพระโอรสและพระธิดาคือเจ้าชายชาลีกับเจ้าหญิงกัณหา พระเวสสันดรใจบุญมาก สร้างโรงทานไว้บริจาคทานให้แก่คนยากจนถึง ๖ แห่ง

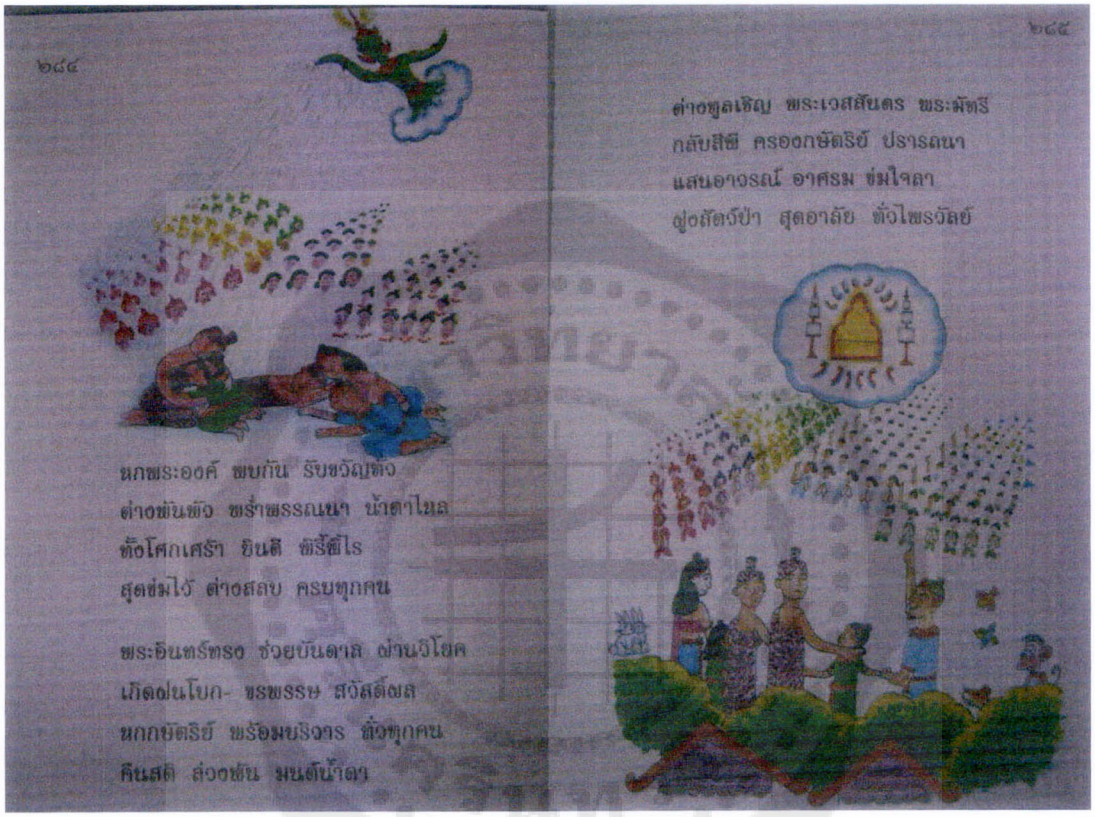
ต่อมาได้บริจาคช้างปัจจัยนาคซึ่งเป็นช้างมงคลให้แก่แคว้นกลิงคราชที่ส่งทูตมาขอ ทำให้ชาวเมืองสีพีไม่พอใจถึงกับพากันไปกราบทูลพระเจ้าสญชัยพระบิดาให้เนรเทศออกไปเสียจากบ้านเมือง พระบิดายอมทำตามมติของมหาชน พระเวสสันดรเองก็ยอมรับ แต่ก่อนจะจากไปนั้นได้ทูลขอโอกาสบริจาคทานครั้งยิ่งใหญ่เรียกว่า "สัตตสดกมหาทาน" คือให้ของอย่างละ ๗๐๐ เป็นทาน ซึ่งพระบิดาก็ทรงอนุญาต

ภาพที่ 47 การใช้ภาษาที่เน้นการบรรยายโดยไม่มีบทสนทนา[1]

[1] โอม รัชเวทย์. (ม.ป.ป.). พระเวสสันดร ใน **ทศชาติ ฉบับการ์ตูนสี่สี**. กรุงเทพฯ : My Book. หน้า 98.

3.4.2.6 การใช้คำประพันธ์ประเภท *"กลอนสุภาพ"*

การใช้คำประพันธ์ประเภท *"กลอนสุภาพ"* พบในพระเวสสันดร ใน ทศชาติอัศจรรย์ นิทานพระเวสสันดร สำนวนนี้ใช้ภาษาแบบบังคับสัมผัส *"กลอนสุภาพ"* โดยมีจำนวนคำในวรรคประมาณ 6-7 หรือ 8-9 คำ เป็นการเล่าเรื่องพระเวสสันดรในรูปแบบร้อยกรอง ดังตัวอย่าง

ภาพที่ 48 บทร้อยกรองแทรกภาพประกอบ[1]

3.4.2.7 การแทรกทรรศนะของผู้แต่ง

การแทรกทรรศนะของผู้แต่งพบในเวสสันดร ใน ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม : ภู จ นา วิ เว นิทานเรื่องพระเวสสันดรสำนวนนี้ใช้ภาษาที่เน้นการบรรยายเล่าเรื่องตามอรรถกถาชาดกแต่แทรกความคิดเห็น หรือทรรศนะของผู้แต่งเป็นระยะ โดยใส่ไว้ในวงเล็บและทำตัวอักษรเอียง มีทั้งสนับสนุน คัดค้าน และโต้แย้ง รวมถึงการอธิบายให้เข้าใจคำศัพท์พุทธศาสนาด้วย ดังตัวอย่าง

[1] สายฝน ศิลปพรหม. (2547). พระเวสสันดร ใน **ทศชาติอัศจรรย์**. กรุงเทพฯ : ครอบครัว. หน้า 284 – 285.

" พอชาวสีพีรู้เข้าก็พากันโกรธแค้น กลัวว่าต่อไปฝนจะแล้ง เลยไปชุมนุมประท้วง ขอให้พระเจ้าสญชัยขับไล่พระเวสสันดรโทษฐานที่เอาช้างคู่บ้านคู่เมืองไปยกให้คนอื่น (*ตอนนั้น ไม่มีใครทันนึกว่าที่จริง ช้างนั้นเป็นช้างคู่บุญของพระเวสสันดรต่างหาก ไม่ใช่ช้างคู่บ้านคู่เมืองสักหน่อย*) พระเจ้าสญชัยก็ตกลงทำตามประชามติ สัญญาว่าจะเนรเทศพระเวสสันดรในตอนเช้าวันรุ่งขึ้น"[1]

"วันถัดไปถึงจะเดินทางออกจากบ้านเมือง ว่าแล้วก็รับสั่งให้เตรียมของที่จะทำทานอันประกอบด้วย ช้าง ม้า พระสนม โคนม ทาส และทาสี อย่างละ 700 ได้บริจาคในวันรุ่งขึ้น (*ทานครั้งนี้จึงเรียกว่าสัตตสดก (700) มหาทาน)*[2]

"แล้วพระนางมัทรีก็เริ่มต้นพรรณนาหิมพานต์ยืดยาว (*ราวกับเคยไปเห็นด้วยตาตนเองมาแล้วงั้นแหละ!*)" ...โดยเฉพาะเมื่อเห็นลูกทั้งสองเล่นกันสนุกสนานอยู่หน้าอาศรมที่ร่มรื่นในป่า (*ทั้งหมดที่พรรณนามานั้นก็เพื่อจะบอกว่าป่าไม่น่ากลัวหรอกขอไปด้วยคนเถอะ)*"[3]

"ชาดกบอกว่าเมื่อพระเวสสันดรมาอยู่ สัตว์ทั้งหลายในป่าโดยรอบก็เลิกเบียดเบียนซึ่งกันและกันด้วยบารมีพระเมตตาของพระองค์ เช้าขึ้นพระนางมัทรีก็ตั้งน้ำดื่มน้ำใช้ แล้วนำน้ำสำหรับบ้านปาก ล้างหน้า และไม้สีฟันไปถวายพระเวสสันดร หลังจากนั้นก็กวาดอาศรม แล้วหิ้วกระเช้าเข้าป่าไปหาผลไม้ พอได้เต็มกระเช้าก็กลับมาอาศรมอาบน้ำให้ตัวเองและลูก แล้วจึงทานผลไม้แล้วเอาลูกเข้านอน (*คนเป็นแม่ก็อย่างนี้แหละนะ เหนื่อยกว่าเขาเพื่อนเสมอ)*"[4]

เมื่อพร้อมจะเดินทาง ชูชกก็สั่งแล้วสั่งอีกไม่ให้นางอมิตตดาออกนอกบ้านยามค่ำคืนจนกว่าตนจะกลับมา ชาดกบรรยายว่าสั่งเสร็จก็ใส่รองเท้า ยกกะทอที่ใส่เสบียงขึ้นสะพายบ่า ทำประทักษิณนางอมิตตดาด้วยน้ำตาเต็มตาก่อนจากไป (*ฉันก็เพิ่งรู้จากเรื่องนี้นี่แหละ ว่าเวลาคนอินเดียเขาล่ำลากัน เขาจะต้องเดินวน (ทำประทักษิณ) กันด้วย ตอนพระเวสสันดรทูลลา ก็ทำประทักษิณพระชนกชนนีเหมือนกัน)*[5]

หลังจากพรรณนาพันธุ์ไม้เสร็จ ก็เป็นร่ายชื่อสัตว์บ้าง ตั้งแต่พวกปลาที่อยู่ในน้ำ บรรดาแมลงที่โบยบินอยู่ในท้องฟ้าและสัตว์บกสารพัดชนิด ทั้งที่มีอยู่จริงและที่เป็นสัตว์หิมพานต์ตามแต่จินตนาการของผู้บรรยายจะพาไป (*ไม่อยากขัดคอเลยว่าสัตว์และต้นไม้นานาชนิดที่พรรณนาไว้อย่างหยดย้อยนั้น ความจริงไม่สามารถขึ้นหรืออยู่ในที่เดียวกันได้ เหมือนที่มีคนวิจารณ์บทกวี*

---

[1] อู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย. (2548). **ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม: ภู จ นา วิ เว.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพฯ: หน้า 141.

[2] **แหล่งเดิม.** หน้า 142.

[3] **แหล่งเดิม.** หน้า 143.

[4] **แหล่งเดิม.** หน้า 155.

[5] **แหล่งเดิม.** หน้า 161.

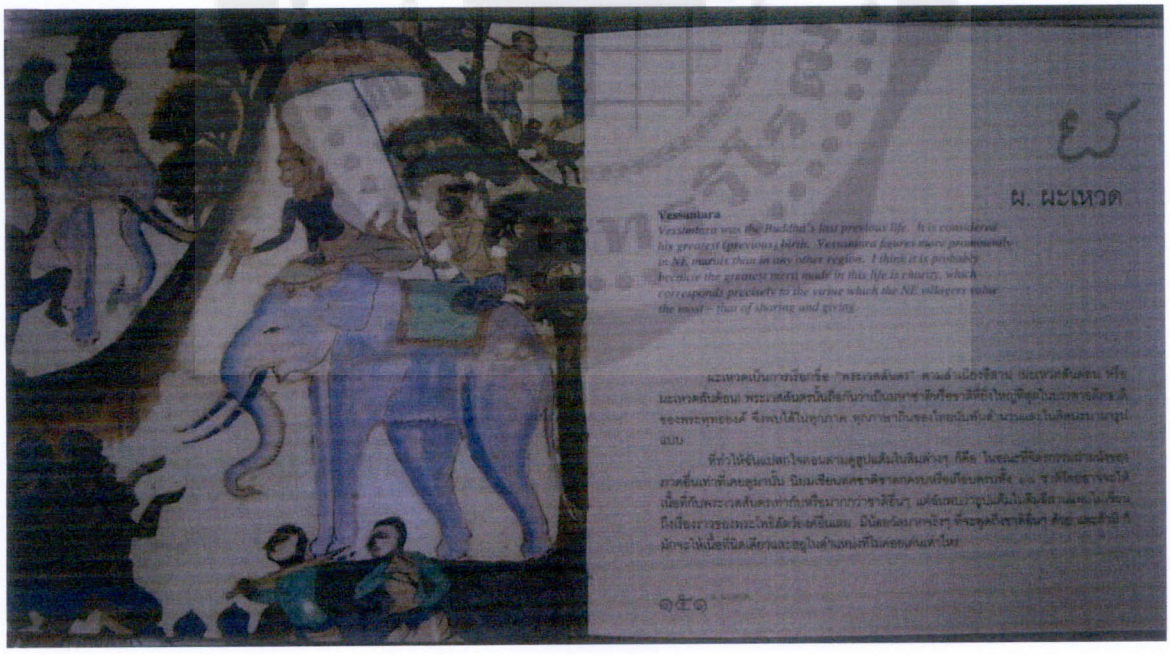
นิพนธ์พวกชมนก ชมไม้ ชมปลา ของไทยนะว่าขาดความสมจริง แต่เอาเถอะ ในเมื่อตามเรื่องพระเวสสันดรเสด็จไปประทับอยู่ถึงเขาวงกต อะไร ๆ ก็เป็นไปได้ทั้งนั้นไม่ใช่หรือในป่าหิมพานต์)[1]

3.4.2.8 การใช้ภาษาอังกฤษแทรกในเนื้อเรื่อง

การใช้ภาษาอังกฤษแทรกในเนื้อเรื่องพบใน ผ. ผะเหวด ใน ว่อนไว้ในสิม : ก – อ ใน ชีวิตอีสาน การใช้ภาษาในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่อง *"ผ. ผะเหวด ใน ว่อนไว้ในสิม : ก – อ ในชีวิตอีสาน"* พบว่า ลักษณะการใช้ภาษาที่เด่นในสำนวนนี้คือ การใช้ภาษาอังกฤษอธิบายเรื่องย่อให้ทราบว่าเรื่องเวสสันดรคือเรื่องอะไร และมีคุณค่าอย่างไร ดังนี้

Vessantara

Vessantara was the Buddha's last previous lifeIt is considered his greatest (previous) birth.Vessantara figures more prominently in NE murals.Than in any other region. I think it is probablyBecause the greates merit made in this life Is charity, which corresponds precisely to the virtue which the NE villagers value the most – that of sharing and giving.[2]

ภาพที่ 49 การใช้ภาษาอังกฤษแทรกในเนื้อหาเรื่องพระเวสสันดร[3]

---

[1] **แหล่งเดิม**. หน้า 168.

[2] อู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย. (2551). **ซ่อนไว้ในสิม: ก – อ ในชีวิตอีสาน (Hidden Treasures)**. กรุงเทพฯ: ฟูลสต๊อป.

[3] **แหล่งเดิม**. หน้า 151.

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดรมีรูปแบบการนำเสนอ และการใช้ภาษาที่มีลักษณะโดเด่นแตกต่างกันไปตามแต่ละสำนวน ทำให้สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดรชาดกมีสีสันหลากหลาย เปิดโอกาสให้ผู้อ่านได้ *"เลือก"* อ่านและรับรู้ชาดกเรื่องนี้ตาม *"วัย"* และ *"รสนิยม"*

บทที่ 4
จากเวสสันดรชาดกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย : การแพร่กระจาย

ในบทนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ถึงลักษณะการแพร่กระจายของนิทานเรื่องพระเวสสันดรจากในพระไตรปิฎกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยทั้ง 6 สำนวน ผลการวิเคราะห์พบว่านิทานเรื่องพระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยมีความเปลี่ยนแปลงรายละเอียดบางประการ แต่ยังคงเอกลักษณ์ของนิทานเรื่องพระเวสสันดร ซึ่งเป็นนิทานชาดก

การวิเคราะห์ลักษณะการแพร่กระจายของนิทานนี้ ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดลักษณะการแพร่กระจายของนิทาน 6 ประการ [1] ดังนี้

1. การละความ (omission)
2. การเปลี่ยนรายละเอียด (changing detail)
3. การขยายความ (expansion)
4. การผนวกเรื่อง (adding another story)
5. การสลับเหตุการณ์ (transposition)
6. การอนุรักษ์ตนเอง (self – correction)

4.1 ลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับนิทานเรื่องพระเวสสันดรในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย

จากการวิเคราะห์พบว่าสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดรทั้ง 6 สำนวน มีลักษณะการแพร่กระจาย 3 ประการ ได้แก่ การละความ การขยายความ และการอนุรักษ์ตนเอง

4.1.1 การละความ (omission)

การละความเกิดจากผู้เล่านิทานเป็นสำคัญ การเล่านิทานจะละความหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับความคิดที่จะนำเสนอนิทานเรื่องนั้นให้สนุกอย่างไร ต้องมีเนื้อหาอย่างไร การละความมีลักษณะสำคัญหลายประการ เช่น การละความที่ไม่สำคัญ การละความที่ไม่คุ้นเคย และการละความที่ไม่สบอารมณ์ [2]

---

[1] ศิราพร ณ ถลาง. (2552). **ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนานนิทานพื้นบ้าน.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 150.

[2] ศิราพร ฐิตะฐาน. (2523). **ทฤษฎีการแพร่กระจายของนิทาน.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 31-32.

สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดร [3] ผู้วิจัยจะละความทั้ง 3 ประการข้างต้น ดังแสดงรายละเอียดดังนี้

4.1.1.1 ฝนโบกขรพรรษในปัจจุบันวัตถุ

จากการวิเคราะห์ฉากฝนโบกขรพรรษในปัจจุบันวัตถุ ซึ่งเป็นส่วนแรกในโครงสร้างอรรถกถาชาดกทั้ง 5 ส่วนนั้น พบว่าสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องเวสสันดรผู้เล่านิทาน *"ละความ"* ในตอนฝนโบกขรพรรษในปัจจุบันวัตถุนี้ถึง 5 สำนวน ได้แก่

สำนวนที่ 1 เวสสันดร ใน ทศชาติชาดกชุดชาดกไทยตามใจแม่

สำนวนที่ 2 พระเวสสันดร ใน ทศชาติอัศจรรย์

สำนวนที่ 3 ชาติที่ 10 เวสสันดร ใน ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน)

สำนวนที่ 4 พระเวสสันดร ใน ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี

สำนวนที่ 5 เวสสันดร ใน ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม: ภู จ นา วิ เว

สำนวนที่ 6 ผ. ผะเหวด ใน ซ่อนไว้ในสิม : ก – อ ในชีวิตอีสาน

มีเพียง 1 สำนวนที่ยังคงฉากฝนโบกขรพรรษในปัจจุบันวัตถุ ซึ่งเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าตรัสเล่าเวสสันดรชาดก คือสำนวนที่ 4 พระเวสสันดร ใน ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี ดังแสดงเป็นตารางดังนี้

ตารางที่ 9 ตารางแสดงการละความฉากฝนโบกขรพรรษในปัจจุบันวัตถุ

อรรถกถาเวสสันดรชาดก	สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดร 6 สำนวน					
	1	2	3	4	5	6
ฝนโบกขรพรรษตกลงมาในหมู่พระประยูรญาติเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ ภิกษุพากันอัศจรรย์ใจจึงกล่าวคำอุทาน และทูลขอให้พระพุทธเจ้าตรัสแสดงเวสสันดรชาดก	✗	✗	✗	✓	✗	✗

[3] ผู้วิจัยจะใช้ตัวเลข 1-6 แทนแต่ละสำนวนต่อไป เพื่อแสดงในตารางและการปรากฏในส่วนอื่น

1 หมายถึง สำนวนที่ 1 เวสสันดร ใน ทศชาติชาดกชุดชาดกไทยตามใจแม่

2 หมายถึง สำนวนที่ 2 พระเวสสันดร ใน ทศชาติอัศจรรย์

3 หมายถึง สำนวนที่ 3 ชาติที่ 10 เวสสันดร ใน ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน)

4 หมายถึง สำนวนที่ 4 พระเวสสันดร ใน ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี

5 หมายถึง สำนวนที่ 5 เวสสันดร ใน ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม: ภู จ นา วิ เว

6 หมายถึง สำนวนที่ 6 ผ. ผะเหวด ใน ซ่อนไว้ในสิม ก – อ ในชีวิตอีสาน

4.1.1.2 ประสูติพระเวสสันดร

จากการวิเคราะห์ฉากประสูติพระเวสสันดร เมื่อพระเวสสันดรทรงประสูติออกมาจากครรภ์ของพระนางผุสดีทรงเหยียดพระหัตถ์ต้องการทรัพย์เพื่อบริจาค ผู้วิจัยพบว่าในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดร ผู้เล่านิทาน "ละความ" ในแกพระเวสสันดรเหยียดพระหัตถ์ขอทรัพย์จากพระมารดาทั้งสิ้น 5 สำนวน ได้แก่

สำนวนที่ 1 เวสสันดร ใน ทศชาติชาดกชุดชาดกไทยตามใจแม่

สำนวนที่ 2 พระเวสสันดร ใน ทศชาติอัศจรรย์

สำนวนที่ 3 ชาติที่ 10 เวสสันดร ใน ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน)

สำนวนที่ 4 พระเวสสันดร ใน ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี

สำนวนที่ 6 ผ. ผะเหวด ใน ซ่อนไว้ในสิม ก – อ ในชีวิตอีสาน

มีเพียง 1 สำนวนที่ยังคงฉากประวัติพระเวสสันดรตอนพระองค์เหยียดพระหัตถ์ตรัสขอกหาปณะจากพระมารดา คือสำนวนที่ 5 เวสสันดร ใน ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม: ภู จ นา วิ เว ดังแสดงเป็นตารางดังนี้

ตารางที่ 10 ตารางแสดงการละความฉากประสูติพระเวสสันดร ตอนพระองค์เหยียดพระหัตถ์ตรัสขอกหาปณะเพื่อบริจาคทาน

อรรถกถาเวสสันตรชาดก	สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดร 6 สำนวน					
	1	2	3	4	5	6
พระมหาสัตว์ประสูติจากพระครรภ์แห่งพระมารดาเป็นผู้บริสุทธิ์ ลืมพระเนตรทั้งสองออกมา เมื่อออกมาก็เหยียดพระหัตถ์ต่อพระมารดาตรัสว่า ข้าแต่พระแม่เจ้าหม่อมฉันจักบริจาคทาน มีทรัพย์อะไร ๆ บ้าง ครั้งนั้น พระชนนีตรัสตอบว่า พ่อจงบริจาคทานตามอัธยาศัยของพ่อเถิด แล้ววางถุงกหาปณะพันหนึ่งในพระหัตถ์ที่แบอยู่	✗	✗	✗	✗	✓	✗

4.1.1.3 พระเวสสันดรกุมารพระราชทานเครื่องประดับ

จากการวิเคราะห์ตอนพระเวสสันดรกุมารพระราชทานเครื่องประดับราคาแสนหนึ่งซึ่งพระเจ้าสญชัยเป็นผู้ทำให้ พระเวสสันดรได้เปลื้องเครื่องประดับนั้นประทานแก่นางนมถึง 9 ครั้ง ผู้วิจัยพบว่าในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดร ผู้เล่านิทาน *"ละความ"* ในตอนพระเวสสันดรกุมารพระราชทานเครื่องประดับแก่นางนมทั้งหลายในทุกสำนวน ได้แก่

สำนวนที่ 1 เวสสันดร ใน ทศชาติชาดกชุดชาดกไทยตามใจแม่

สำนวนที่ 2 พระเวสสันดร ใน ทศชาติอัศจรรย์

สำนวนที่ 3 ชาติที่ 10 เวสสันดร ใน ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน)

สำนวนที่ 4 พระเวสสันดร ใน ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี

สำนวนที่ 5 เวสสันดร ใน ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม: ภู จ นา วิ เว

สำนวนที่ 6 ผ. ผะเหวด ใน ซ่อนไว้ในสิม ก – อ ในชีวิตอีสาน

ดังแสดงเป็นตารางดังนี้

ตารางที่ 11 ตารางแสดงการละความตอนพระเวสสันดรพระราชทานเครื่องประดับ

อรรถกถาเวสสันดรชาดก	สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดร 6 สำนวน					
	1	2	3	4	5	6
ครั้งนั้น พระราชาให้ทำเครื่องประดับสำหรับพระราชกุมารราคาแสนหนึ่ง พระราชทานแด่พระเวสสันดรกุมาร พระราชกุมารนั้นเปลื้องเครื่องประดับนั้นประทานแก่นางนมทั้งหลายในกาลเมื่อมีพระชนมพรรษา 4- 5 ปี ไม่ทรงรับเครื่องประดับที่นางนมทั้งหลายนั้นถวายคืนอีก พระราชกุมารก็ประทานเครื่องประดับแก่เหล่านางนมในกาลเมื่อยังทรงพระเยาว์ถึง 9 ครั้ง	×	×	×	×	×	×

4.1.1.4 เหตุที่มาแห่งพระนามพระชาลีและพระกัณหาชินา

จากการวิเคราะห์ตอนเหตุที่มาแห่งพระนาม *"ชาลี"* และ *"กัณหาชินา"* ผู้วิจัยพบว่า ในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดร ผู้เล่านิทาน "ละความ" ในตอนที่มาแห่งพระนาม *"ชาลี"* และ *"กัณหาชินา"* ทั้ง 5 สำนวน ได้แก่

สำนวนที่ 1 เวสสันดร ใน ทศชาติชาดกชุดชาดกไทยตามใจแม่

สำนวนที่ 2 พระเวสสันดร ใน ทศชาติอัศจรรย์

สำนวนที่ 3 ชาติที่ 10 เวสสันดร ใน ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน)

สำนวนที่ 4 พระเวสสันดร ใน ทศชาติฉบับการ์ตูนสี่สี

สำนวนที่ 6 ผ. ผะเหวด ใน ซ่อนไว้ในสิม : ก – อ ในชีวิตอีสาน

มีเพียง 1 สำนวนที่ยังคงกล่าวอธิบายถึงเหตุที่มาแห่งพระนาม *"ชาลี"* และ *"กัณหาชินา"* คือ สำนวนที่ 5 เวสสันดร ใน ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม: ภู จ นา วิ เว ดังเป็นตารางดังนี้

ตารางที่ 12 ตารางแสดงการละความเหตุที่มาแห่งพระนามพระชาลีและพระกัณหาชินา

อรรถกถาเวสสันตรชาดก	สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดร 6 สำนวน					
	1	2	3	4	5	6
1. สมัยต่อมาพระนางมัทรีประสูติพระโอรส พระญาติทั้งหลายรับพระราชกุมารนั้นด้วยข่ายทองคำ เพราะนั้นจึงขนานพระนามว่า ชาลีราชกุมาร	✗	✗	✗	✗	✓	✗
2. พอพระราชกุมารนั้นทรงเดินได้ พระนางมัทรีก็ประสูติพระราชธิดา พระญาติทั้งหลายรับพระราชธิดานั้นด้วยหนังหมี เพราะฉะนั้นจึงขนานพระนามว่า กัณหาชินาราชกุมารี	✗	✗	✗	✗	✓	✗

4.1.1.5 สโมธาน

จากการวิเคราะห์ส่วนสโมธาน ซึ่งเป็นโครงสร้างอรรถกถาชาดกส่วนสุดท้ายใน 5 ส่วน กล่าวถึงการเชื่อมเรื่องในปัจจุบันและอนาคตเข้าด้วยกัน โดยระบุตัวละครในชาดกว่าเป็นใครในสมัยพระพุทธเจ้านั้น ผู้วิจัยพบว่าในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่อง พระเวสสันดร ผู้เล่านิทาน *"ละความ"* ในส่วนสโมธาน จำนวน 5 สำนวน ได้แก่

สำนวนที่ 1 เวสสันดร ใน ทศชาติชาดกชุดชาดกไทยตามใจแม่

สำนวนที่ 2 พระเวสสันดร ใน ทศชาติอัศจรรย์

สำนวนที่ 3 ชาติที่ 10 เวสสันดร ใน ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน)

สำนวนที่ 5 เวสสันดร ใน ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม: ภู จ นา วิ เว

สำนวนที่ 6 ผ. ผะเหวด ใน ซ่อนไว้ในสิม ก – อ ในชีวิตอีสาน

มีเพียง 1 สำนวนที่ยังคงส่วนสโมธาน ซึ่งเป็นการบอกตัวละครในเวสสันดรชาดกว่าเป็นใครในสมัยพระพุทธเจ้า คือ สำนวนที่ 4 เวสสันดรในทศชาติ ฉบับการ์ตูนสี่สี ดังแสดงเป็นตารางดังนี้

ตารางที่ 13 ตารางการละความส่วนสโมธาน

อรรถกถาเวสสันตรชาดก	สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดร 6 สำนวน					
	1	2	3	4	5	6
พราหมณ์ชูชกในการนั้นคือภิกษุเทวทัต นางอมิตตดาปนาคือนางจิญจมาณวกา พรานเจตบุตรคือภิกษุฉันนะ อัจจุตดาบสคือภิกษุสารีบุตร ท้าวสักกเทวราชคือพระเจ้าสุทโธทนมหาราช พระนางผุสดีเทวีคือพระนางสิริมหามายา พระนางมัทรีเทวีคือ ยโสธราพิมพามารดาราหุล ชาลีกุมารคือราหุล กัณหาชินาคือภิกษุณีอุบลวรรณา ราชบริษัทนอกนี้คือพุทธบริษัทก็พระเวสสันดรราชคือเราเองผู้สัมมาสัมพุทธเจ้าแล	✗	✗	✗	✓	✗	✗

การละความในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดรทั้ง 5 ประการข้างต้น ได้แก่ ฝนโบกขรพรรษในปัจจุบันวัตถุ ประสูติพระเวสสันดร พระเวสสันดรกุมารพระราชทานเครื่องประดับ เหตุที่มาแห่งพระนามพระชาลีและพระกัณหาชินา และสโมธาน เป็นการละความที่ไม่ทำให้โครงเรื่องพระเวสสันดรเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้ผู้เล่านิทาน อาจต้องการละความที่ไม่สำคัญ เพื่อให้การเล่าเรื่องพระเวสสันดรน่าสนใจ ติดตาม เพราะสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยพระเวสสันดรเป็นสื่อประเภท *"นิทาน"* ให้รายละเอียดเรื่องราวพระเวสสันดรเป็นหลัก ไม่ได้เน้นการเป็นคัมภีร์พระพุทธศาสนาอย่างอรรถกถาชาดก อาจกล่าวได้ว่าผู้เล่าๆ นิทานเพื่อให้ได้ *"ใจความ"* มากกว่า *"รายละเอียด"*

4.1.2 การขยายความ (expansion)

การขยายความเป็นการเพิ่มเติมรายละเอียดบางประการในนิทานให้แตกต่างไปจากสำนวนเดิม ในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดร ผู้วิจัยพบการขยายความเพียงตอนเดียว คือ หลังจากชูชกถึงแก่ความตาย นางอมิตตดาหลบหนีไปเพราะไม่รู้ความทั้งหมดเกรงว่าชูชกจะลักพาพระนัดดาทำให้นางอมิตตดาเกรงพระราชอาญา

การขยายความในตอนนี้ปรากฏเพียงสำนวนเดียว ได้แก่ สำนวนที่ 3 ชาติที่ 10 เวสสันดรชาดกในทศชาติชาดกฉบับการ์ตูน ดังขยายความต่อไปนี้

"ชูชกพราหมณ์เฒ่าเคยแต่ขอทานได้อาหารชั้นเลวมาตลอดชีวิต ไม่เคยบริโภคอาหารดี ๆ จึงไม่รู้จักยับยั้ง อาหารชาววังเลิศรส หอมกรุ่นมาประเคนถึงที่มากมาย จึงบริโภคจนท้องพลุ้ย ของแกรับไม่ไหว โตขึ้น ๆ จนแตกและถึงแก่ความตายในที่สุด ทั้งนี้เป็นเพราะความตะกละไม่รู้จักประมาณตนโดยแท้ พระเจ้าสญชัยผู้เปี่ยมเมตตา จึงโปรดให้จัดการศพจนสิ้นพิธี แล้วประกาศหาผู้รับมรดกค่าไถ่มหาศาลนั้น แต่หามีญาติหรือผู้ใดมาขอรับ เพราะพระนางอมิตตดาไม่รู้ความทั้งหมด เกรงว่าชูชกลักพาพระนัดดามาจึงเกรงพระราชอาญา นางจึงหลบหนีไป" [1]

การขยายความในตอนนี้เป็นการตอบคำถามแก่ผู้อ่านว่านางอมิตตดาที่เป็นตัวละครเกี่ยวข้องกับชูชกอย่างไร เพราะผู้อ่านหรือผู้ฟังนิทานที่ส่วนใหญ่เป็นเด็ก มักจะมีนิสัยอยากรู้อยากเห็น และต้องการแสวงหาคำตอบในสิ่งที่ตนสงสัยการขยายความตอนดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นคำตอบบางประการที่อยู่ในนิทาน

4.1.3 การอนุรักษ์ตนเอง (self – correction)

ศิราพร ฐิตะฐาน กล่าวถึง การอนุรักษ์ตนเองของนิทานว่าเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้นิทานสามารถรักษาความเป็นตัวเอง หรือเอกลักษณ์ของนิทานได้ตลอดเรื่อง นิทานแต่ละเรื่องมีเอกลักษณ์ในตัวที่ไม่ซ้ำกับนิทานเรื่องอื่น แม้รายละเอียดบางอย่างจะเปลี่ยนไป แต่ลักษณะเฉพาะของนิทานแต่ละเรื่องจะยังคงอยู่ เอกลักษณ์เป็นจุดเด่นที่ทำให้นิทานเรื่องนั้น ไม่สูญหายหรือตกหล่นไปตลอดระยะทางและระยะเวลาแห่งการแพร่กระจายของนิทาน [2]

จากการวิเคราะห์สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดรทั้ง 6 สำนวน พบการอนุรักษ์ตนเอง (self – correction) โดยอนุรักษ์เรื่องการบริจาคทานของพระเวสสันดรเป็นสำคัญ การอนุรักษ์การบริจาคทานของพระเวสสันดรที่ปรากฏในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย ได้แก่ การบริจาคช้างปัจจัยนาค การบริจาคสัตตสดกมหาทาน การบริจาคสองกุมาร และการบริจาคพระนางมัทรี ดังแสดงรายละเอียดดังนี้

4.1.3.1 การบริจาคช้างปัจจัยนาค

การบริจาคช้างปัจจัยนาคปรากฏในอรรถกถาเวสสันตรชาดก หิมวันตวรรณนา พระเวสสันดรพระราชทานช้างปัจจัยนาคให้แก่พราหมณ์ 8 คน ทำให้ชาวสีพีไม่พอใจพากันไปกราบทูลพระเจ้าสญชัยให้ขับไล่พระเวสสันดรเข้าสู่ป่าหิมพานต์ ฉากบริจาคช้างปัจจัยนาคนี้ถือเป็นการบริจาค

---

[1] ขลลดา ขบางบอน. (2555). ชาติที่ 10 เวสสันดรชาดก ใน **ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน)**. พิมพ์ครั้งที่ 10. ปทุมธานี: สกายบุ๊คส์. หน้า หน้า 241.

[2] ศิริพร ฐิตะฐาน. (2523). **ทฤษฎีการเผยแพร่ของนิทาน** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 68-69.

ครั้งสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของตัวละครจากกษัตริย์เป็นฤาษี ฉากการบริจาคนี้จึงมีความสำคัญและได้รับการอนุรักษ์ไว้ในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยทุกสำนวน ดังแสดงเป็นตารางดังนี้

ตารางที่ 14 ตารางแสดงการอนุรักษ์ฉากบริจาคช้างปัจจัยนาค

อรรถกถาเวสสันตรชาดก	สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดร 6 สำนวน					
	1	2	3	4	5	6
ก็ในวันที่พระโพธิสัตว์ประสูติ ช้างพังเชือกหนึ่งซึ่งเที่ยวไปได้ในอากาศ นำลูกช้างขาวทั้งตัวรู้กันว่าเป็นมงคลยิ่ง มาให้สถิตในสถานที่มงคลหัตถีแล้วหลีกไป ชนทั้งหลายตั้งชื่อช้างนั้นว่า ปัจจัยนาค เพราะช้างนั้นเกิดขึ้นมีมหาสัตว์เป็นปัจจัย...พระมหาสัตว์ทรงทำประทักษิณช้าง 3 รอบ เพื่อทรงตัวที่กายช้างซึ่งประดับแล้ว ก็มาเห็นในที่ซึ่งยังมิได้ประดับ จึงทรงจับพระเต้าทองคำอันเต็มด้วยน้ำหอมเจือดอกไม้ ตรัสกะพราหมณ์ทั้งหลายว่า ดูก่อนมหาพราหมณ์ทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงมาข้างนี้ ทรงวางงวงช้างซึ่งเช่นกับพวงเงินอันประดับแล้วในมือแห่งพราหมณ์เหล่านั้น หลั่งน้ำลง พระราชทานช้างอันประดับแล้ว	✓	✓	✓	✓	✓	✓

4.1.3.2 การบริจาคสัตตสดกมหาทาน

การบริจาคสัตตสดกมหาทานปรากฏในอรรถกถาเวสสันดรชาดก ทานกัณฑ์ พระเวสสันดรพระราชทาน "สัตสดกมหาทาน" ก่อนพระองค์จะเสด็จสู่ป่าหิมพานต์ สัตสดกมหาทาน ประกอบด้วย ช้าง 700 เชือก ม้า 700 ตัว รถ 700 คัน สตรี 700 คน แม่โคนม 700 ตัว ทาสี 700 คน และทาส 700 คน ฉากการบริจาคสัตตสดกมหาทานนี้ แสดงถึงพระราชหฤทัยใฝ่ในบำเพ็ญทานของพระเวสสันดรที่ยิ่งใหญ่ มีทั้งกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร ที่มารับพระราชทานบริจาคของพระเวสสันดร ฉากการบริจาค *"สัตตสดกมหาทาน"* นี้จึงได้รับการอนุรักษ์ไว้ในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัย 5 สำนวน ดังแสดงเป็นตารางดังนี้

ตารางที่ 15 ตารางแสดงการอนุรักษ์ฉากการบริจาคสัตตสดกมหาทาน

อรรถกถาเวสสันตรชาดก	สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดร 6 สำนวน					
	1	2	3	4	5	6
พระเวสสันดรได้พระราชทาน คือ ช้าง 700 เชือก มีเครื่องประดับทอง มีธงทอง คลุมด้วยข่ายทอง ม้า 700 ตัว ก็เหมือนอย่างนั้นแล รถ 700 คัน หุ้มด้วยหนังราชสีห์ เป็นต้น วิจิตรด้วยรัตนะต่าง ๆ มีธงทอง สตรีมีขัตติยกัญญาเป็นต้น 700 คน ประดับด้วยสรรพาลังการทรงรูปอันอุดม แม่โคนม 700 ตัว ซึ่งเป็นหัวหน้าโคผู้ประเสริฐ รีดน้ำนมได้วันละหม้อ ทาสี 700 คน ผู้ได้รับการฝึกหัดศึกษาดีแล้ว ทาส 700 คน ก็เหมือนอย่างนั้น	✓	✓	✓	✓	✓	✗

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่ามีเพียงสำนวนที่ 6 ผ. ผะเหวด ใน ซ่อนไว้ในสิม ก – อ ในชีวิตอีสาน ไม่ปรากฏการอนุรักษ์เรื่องการบริจาคสัตตสดกมหาทานของพระเวสสันดร อาจเพราะสำนวนนี้ไม่เน้นการเล่าเรื่องแต่เน้นการแสดงเรื่องราวของพระเวสสันดรด้วยภาพ

4.1.3.3 การบริจาคสองกุมาร

การบริจาคสองกุมารปรากฏในอรรถกถาเวสสันดรชาดก กุมารบรรพ พระเวสสันดรพระราชทานสองกุมารคือพระชาลี และพระกัณหาชินาแก่พราหมณ์ชูชก เป็นฉากสำคัญที่สร้างอารมณ์สะเทือนใจ และเป็นฉากที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญของนิทานชาดกเรื่องนี้ ฉากนี้จึงได้รับการอนุรักษ์ไว้ในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยทุกสำนวน ดังแสดงเป็นตารางดังนี้

ตารางที่ 16 ตารางแสดงการอนุรักษ์ฉากบริจาคสองกุมาร

อรรถกถาเวสสันตรชาดก	สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดร 6 สำนวน					
	1	2	3	4	5	6
1. พระเวสสันดรโพธิสัตว์ทรงกำหนดราคาพระราชกุมารกุมารีอย่างนี้แล้ว ทรงปลอบโยนแล้วเสด็จไปสู่อาศรม จับพระเต้าน้ำ เรียกชูชกมาตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ผู้เจริญ จงมานี่ แล้วทรงหลั่งน้ำลงในมือชูชก ทำให้เนื่องด้วยพระสัพพัญญุตญาณ ตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ผู้เจริญ พระสัพพัญญุตญาณย่อมเป็นที่รักยิ่งกว่าบุตรและบุตรีผู้เป็นที่รักกว่าร้อยเท่าพันเท่าแสนเท่า เมื่อจะทรงยังปฐพีให้บันลือลั่นได้ พระราชทานปิยบุตรทานแก่พราหมณ์ชูชก	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2. ฝ่ายชูชกเข้าสู่ชัฏป่า เอาฟันกัดเถาวัลย์ถือมา ผูกพระหัตถ์เบื้องขวาแห้งพระชาลีกุมารรวมกันกับพระหัตถ์เบื้องซ้ายแห่งพระกัณหาชินากุมาร ถือปลายเถาวัลย์นั้นไว้ โบยตีพาไป	✓	✓	✓	×	✓	×

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่า ฉากการบริจาคสองกุมารปรากฏในทุกสำนวนของสื่อร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดร ซึ่งถือเป็นการอนุรักษ์ตนเองที่สำคัญ สอดคล้องกับแนวคิดทานบารมีซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญของพระเวสสันดร

ส่วนพฤติกรรมของชูชกที่นำเถาวัลย์ผูกพระหัตถ์สองกุมารและโบยตีไป พบการอนุรักษ์ในสำนวนที่ 1 2 3 และ 5 ยกเว้นสำนวนที่ 4 และสำนวนที่ 6 อาจเป็นเพราะนิทานเรื่องพระเวสสันดรที่มีเนื้อหาสั้นจึงไม่ได้ขยายความพฤติกรรมของชูชก เพียงคงแนวคิดทานบารมีในฉากการบริจาคสองกุมารเท่านั้น เพื่อให้เอกลักษณ์ของนิทานเรื่องพระเวสสันดรยังคงอยู่

4.1.3.4 การบริจาคพระนางมัทรี

การบริจาคพระนางมัทรีปรากฏในอรรถกถาเวสสันตรชาดก มัทรีบรรพ พระเวสสันดรพระราชทานพระนางมัทรีแก่ท้าวสักกเทวราชแปลง เนื่องจากท้าวสักกเทวราชไม่ต้องการให้มีผู้ใดมาทูลขอพระนางมัทรีอีก เป็นการป้องกัน พระเกียรติของพระนางมัทรีประการหนึ่ง นอกจากนี้ยังเป็นแกที่สนับสนุนทานบารมีของพระโพธิสัตว์เวสสันดรให้เต็มเปี่ยม ฉากนี้จึงได้รับการอนุรักษ์ในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยพระเวสสันดรทั้ง 6 สำนวน ดังแสดงเป็นตารางดังนี้

ตารางที่ 17 ตารางแสดงการอนุรักษ์ฉากการบริจาคพระนางมัทรี

อรรถกถาเวสสันตรชาดก	สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดร 6 สำนวน					
	1	2	3	4	5	6
พระมหาสัตว์ทรงนำน้ำมาด้วยพระเต้าทันทีที่เดียว หลั่งน้ำลงในมือของพราหมณ์ พระราชทานปิยทารทานแก่พราหมณ์มหัศจรรย์ทั้งปวงมีประการดังกล่าวแล้วในหนหลัง...พระเวสสันดรมหาสัตว์ตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ผู้เจริญ พระสัพพัญญุตญาณเท่านั้นเป็นที่รักของอาตมายิ่งกว่าพระนางมัทรี ร้อยเท่า พันเท่า แสนเท่า ขอทานของอาตมานี้จงเป็นปัจจัยให้ได้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ดังนี้แล้วได้ทรงบริจาคปิยทารทาน	✓	✓	✓	✓	✓	✓

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดรชาดกมีลักษณะการแพร่กระจาย 3 ประการ ได้แก่ การละความ การขยายความ และการอนุรักษ์ตนเอง การละความ ได้แก่ การละฉากฝนโบกขรพรรษ ประสูติพระเวสสันดร พระเวสสันดรกุมาร พระราชทานเครื่องประดับ เหตุที่มาแห่งพระนามของพระชาลีและพระกัณหาชินา และการละส่วนสโมธาน การขยายความ ได้แก่ การหลบหนีของนางอมิตตดาหลังจากชูชกถึงแก่ความตาย ส่วนการอนุรักษ์ตนเอง ได้แก่ การบริจาคช้างปัจจัยนาค การบริจาคสัตตสดกมหาทาน การบริจาคสองกุมาร และการบริจาคพระนางมัทรี

บทที่ 5
สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องเวสสันดรชาดกจากพระไตรปิฎกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัย ผู้วิจัยชี้ให้เห็นลักษณะร่วมและความแตกต่าง การแพร่กระจายของนิทานเรื่องเวสสันดรชาดกจากสื่อการ์ตูนและนิทานจำนวน 6 สำนวน ได้แก่

	ชื่อเรื่อง	ผู้แต่ง / เรียบเรียง	รายละเอียดการพิมพ์
1	พระเวสสันดร	จันทนีย์ (อูนากูล) พงศ์ประยูร	ทศชาติชาดก ชุดชาดกไทยตามใจแม่ สำนักพิมพ์ธัชกนิษฐ์ พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ.2546
2	พระเวสสันดร	สายฝน ศิลปพรหม	ทศชาติอัศจรรย์ สำนักพิมพ์ครอบครัว พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ.2547
3	ชาติที่ 10 เวสสันดรชาดก	ชลลดา ชะบางบอน	การ์ตูนทศชาติชาดก สำนักพิมพ์ บริษัท สกายบุ๊คส์ จำกัด พิมพ์ครั้งที่ 10 พ.ศ.2555
4	พระเวสสันดร	โอม รัชเวทย์	ทศชาติ ฉบับการ์ตูนสี่สี สำนักพิมพ์ My Book ม.ป.ป.
5	เวสสันดร	อู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย	ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม: ภูจนาวิเว โรงพิมพ์กรุงเทพฯ พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ.2548
6	ผะเหวด	อู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย	ซ่อนไว้ในสิม ก-อ ในชีวิตอีสาน บริษัท โฟคัสอิมเมจ พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ.2551

ผลการศึกษาพบว่าสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดรทั้ง 6 สำนวน มีลักษณะร่วมและความแตกต่าง มีรายละเอียดดังนี้

ลักษณะร่วมที่ปรากฏในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดรทั้ง 6 สำนวนที่ยังคงสืบทอดมาจากพระไตรปิฎก คือตัวละครสำคัญ ตัวละครดังกล่าว ได้แก่ พระเวสสันดร พระนางมัทรี ชูชก นางอมิตตดา พระชาลี และพระกัณหา พระเจ้าสญชัย และพระนางผุสดี ตัวละครดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในการดำเนินเรื่อง โดยแบ่งเป็นตัวละครเอกฝ่ายชาย ตัวละครเอกฝ่ายหญิง ตัวละครปฏิปักษ์ฝ่ายชาย ตัวละครปฏิปักษ์ฝ่ายหญิง ตัวละครสนับสนุนหลัก และตัวละครสนับสนุนรอง ซึ่งทั้งหมดมีบทบาทสำคัญตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง ทำให้รู้ว่าเป็นเรื่อง "พระเวสสันดร" เมื่อแปรรูปเป็นสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยบทบาทตัวละครไม่ได้เปลี่ยนแปลง นอกจากชื่อ *"นางอมิตตดาปนา"* เป็น

"นางอมิตตดา" และ *"พระกัณหาชินา"* เป็น *"พระกัณหา"* การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเพื่อให้เกิดความสะดวกในการออกเสียง

นอกจากนี้ ลักษณะนิสัยของตัวละคร เนื้อหาสำคัญ และแนวคิดเรื่องทาน ยังเป็นลักษณะร่วมที่ได้รับการสืบทอดมาจากพระไตรปิฎกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดรทั้ง 6 สำนวน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเป็นเรื่องที่เกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนาจึงยังต้องคงเนื้อหาและแนวคิด *"ธรรมะ"* ดังเดิม

ความแตกต่างในสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องพระเวสสันดรทั้ง 6 สำนวน พบความแตกต่างกัน 2 ประการ ได้แก่ รูปแบบการนำเสนอ และการใช้ภาษา รูปแบบการนำเสนอ แบ่งได้เป็น การนำเสนอเป็นนิทานภาพการ์ตูน และการนำเสนอเป็นนิทานภาพจิตรกรรม ด้านการใช้ภาษา พบความแตกต่างในแต่ละสำนวน ดังนี้ การใช้ภาษาปาก การใช้คำอ่าน การใช้คำอุทาน การแทรกบทสนทนา การบรรยาย การใช้คำประพันธ์ประเภท *"กลอนสุภาพ"* การแทรกทรรศนะของผู้แต่ง และการใช้ภาษาอังกฤษแทรกในเนื้อเรื่อง

ลักษณะการแพร่กระจายของนิทานเรื่องพระเวสสันดรจากพระไตรปิฎกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยทั้ง 6 สำนวน พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดบางประการ แต่ยังคงเอกลักษณ์ของนิทานเรื่องพระเวสสันดร ได้แก่ การละความ การขยายความ และการอนุรักษ์ตนเอง การละความ ได้แก่ ฝนโบกขรพรรษในปัจจุบันวัตถุ ละความในตอนนี้ถึง 5 สำนวน การประสูติพระเวสสันดร ตอนพระเวสสันดรเหยียดพระหัตถ์ขอทรัพย์จากพระมารดาเพื่อบริจาค ละความในตอนนี้ถึง 5 สำนวน พระเวสสันดรกุมารพระราชทานเครื่องประดับ ละความนี้ในทุกสำนวน เหตุที่มาแห่งพระนามพระชาลีและพระกัณหาชินา ละความนี้ถึง 5 สำนวน ส่วนสโมธาน ละความในสำนวนนี้ถึง 5 สำนวน

การขยายความปรากฏเพียงตอนเดียวในสำนวนเดียว คือหลังชูชกถึงแก่ความตาย นางอมิตตดาหลบหนีไปเพราะไม่รู้ความทั้งหมดกลัวว่าชูชกลักพาพระนัดดา นางเกรงกลัวพระราชอาญาจึงหลบหนีไป และการอนุรักษ์ตนเอง อนุรักษ์เพียงตอนสำคัญในการบริจาคทานของพระเวสสันดร ได้แก่ การบริจาคช้างปัจจัยนาค การบริจาคสัตตสดกมหาทาน การบริจาคสองกุมาร และการบริจาคพระนางมัทรี

ลักษณะร่วม ลักษณะแตกต่าง และการแพร่กระจายของนิทานเรื่องพระเวสสันดรจากพระไตรปิฎกสู่สื่อวรรณกรรมร่วมสมัยทั้ง 6 สำนวนข้างต้น เกิดจากการเน้นความง่าย ให้ข้อคิดแก่ผู้อ่าน ซึ่งเป็นเด็กเป็นสำคัญ การแต่งจึงยังคงแนวคิดสำคัญเรื่องทานของพระเวสสันดร แต่เปลี่ยนแปลงให้เข้ากับยุคสมัยและผู้อ่าน อาจถือเป็นการแปรรูปวรรณคดีชาดกให้อยู่ในรูปแบบที่ง่ายไม่ซับซ้อน เหมาะสมกับผู้อ่าน (เด็ก) ในสังคมร่วมสมัย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กรมศิลปากร. (2540). **วรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น.** กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

จันทนีย์ (อูนากูล) พงศ์ประยูร. (2546). พระเวสสันดร ใน **ทศชาติชาดก** ชุดชาดกไทยตามใจแม่. กรุงเทพฯ : ธัชกนิษฐ์.

ชลลดา ชบางบอน. (2555). ชาติที่ 10 เวสสันดรชาดก ใน **ทศชาติชาดก (ฉบับการ์ตูน).** พิมพ์ครั้งที่ 10. ปทุมธานี: สกายบุ๊กส์.

ฐานิสร์ ชาครัตพงศ์. (2538). ความรู้เรื่องชาดก. ใน **อายุบวร.** รฦกพระคุณครูในโอกาสเกษียณอายุราชการผู้ช่วยศาสตราจารย์ฐานิสร์ ชาครัตพงศ์ ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. บรรณาธิการโดยประพจน์ อัศวิรุฬหการ และอนันต์ เหล่าเลิศวรกุล. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

ธนิต อยู่โพธิ์. (2514). **ตำนานเทศน์มหาชาติ และแหล่เครื่องเล่นมหาชาติ บางแหล่.** กรุงเทพฯ : ม.ป.ท. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนางสาธกธนสาร (สง่า หวังในธรรม) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันพุธที่ 20 มกราคม 2514.

ธิดา สาระยา. (2552). **อารยธรรมไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

นิธิอร พรอำไพสกุล. (2549). **สุนทรียภาพในอรรถกถาเวสสันตรชาดก.** ปริญญานิพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ประคอง นิมมานเหมินห์. (2519). **มหาชาติลานนา : การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น.** กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ประคอง นิมมานเหมินห์. (2551). **นิทานพื้นบ้านศึกษา.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปรียารัตน์ เชาวลิตประพันธ์. (2547). **อนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทย.** วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระมหาสุริยา คำกุนะ. (2548). **การใช้ภาษาในมหาเวสสันดรชาดก ฉบับภาคอีสาน (ลำมหาชาติ) : การศึกษาเชิงวิเคราะห์.** ปริญญานิพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2543). เวสสันตรชาดก. ใน **พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 4 ภาคที่ 3.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2543). อรรถกถาเวสสันตรชาดก. ใน **พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 4 ภาคที่ 3.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525.

มณี พยอมยงค์. (2519). **การวิเคราะห์และเปรียบเทียบมหาชาติฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้.** ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542.** กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

ลัลลนา ศิริเจริญ. (2517). **การศึกษาคุณค่าของชาดกเพื่อใช้ในการสอนวรรณคดีไทย.** วิทยานิพนธ์ ค.ม. (มัธยมศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วชิราภรณ์ พฤกษ์สุกาญจน์. (2543). **ลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก.** วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วัชราภรณ์ ดิษฐ์ป้าน. (2544, ธันวาคม). อนุภาคน้ำเต้าในตำนานน้ำท่วมโลกและตำนานกำเนิดมนุษย์. **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย.** 18 : 62-77.

วัชราภรณ์ ดิษฐ์ป้าน. (2546). **แบบเรื่องนิทานสังข์ทอง : การแพร่กระจายและความหลากหลาย.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิไล ธรรมวาจา. (2545). **มหาชาติกัณฑ์ชูชก ฉบับเมืองชลบุรี : การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้าน.** วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา.

วิสิทธิศักดิ์ สัตพันธ์. (2549). **การศึกษาเปรียบเทียบมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ชูชก ฉบับภาคอีสาน และฉบับภาษาเขมร.** วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (จารึกภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา. (2543). **วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา. (2553). **สำนวนไทยที่มาจากวรรณคดี.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิราพร ฐิตะฐาน. (2522). **รามเกียรติ์ : การศึกษาในแง่การแพร่กระจายของนิทาน.** วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิราพร ฐิตะฐาน. (2523). **ทฤษฎีการแพร่กระจายของนิทาน.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศิราพร ณ ถลาง. (2552). **ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิริพร เศรษฐพฤทธิ์. (2551). **ลักษณะเด่นของมหาชาติกลอนเทศน์สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน).** วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมบัติ จันทรวงศ์. (2547). "มหาชาติคำหลวง : ความหมายทางการเมือง". ใน **บทพิจารณ์ว่าด้วยวรรณกรรมการเมืองและประวัติศาสตร์.** กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

สายฝน ศิลปพรหม. (2547). พระเวสสันดร ใน **ทศชาติอัศจรรย์.** กรุงเทพฯ : ครอบครัว.

สุภัค มหาวรากร. (2555). **เอกสารประกอบการสอนรายวิชาวรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนา.** กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2526). **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา.** กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร. (2542). ฟุเฮย – เซ้ยหมุ่ย : ตำนานกำเนิดมนุษย์ของชาวเย้า. ใน **คติชนกับคนไทย – ไท รวมบทความทางด้านคติชนวิทยาในบริบททางสังคม.** บรรณาธิการโดย ศิราพร ณ ถลาง และสุกัญญา ภัทราชัย. กรุงเทพฯ : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 78 – 96.

อู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย. (2548). **ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม : ภู จ นา วิ เว เล่มที่ 2.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ.

อู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย. (2551). **ซ่อนไว้ในสิม : ก-อ ในชีวิตอีสาน.** . กรุงเทพฯ : ฟุลสต๊อป.

โอม รัชเวทย์. (ม.ป.ป.). พระเวสสันดร ใน **ทศชาติ ฉบับการ์ตูนสี่สี.** กรุงเทพฯ : My Book.

ภาษาอังกฤษ

Alan Dundes. Editor. (1965). **The study of folklore.** Englewood Cliffs, N.J. : Perntice – Hall, Inc.

Stith Thompson. (1958). **Motif – Index of Folk literature vol VI.** Bloominton, Indiana : Indiana University Press.

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ – นามสกุล นางสาวนิธิอร พรอำไพสกุล

ตำแหน่งทางวิชาการ อาจารย์

สังกัด ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2549 ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาไทย)
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

พ.ศ. 2546 การศึกษาบัณฑิต (ภาษาไทย)
มหาวิทยาลัยบูรพา

ผลงานทางวิชาการ

ตำรา

นิธิอร พรอำไพสกุล. (2554). **ภาษาไทยเพื่อการท่องเที่ยว**. สมุทรปราการ: โครงการสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.

บทความวิชาการ

นิธิอร พรอำไพสกุล. "วีรรสในอรรถกถาเวสสันตรชาดก" ใน The Journal : Journal of the faculty of Arts, Mahidol University Vol.3 No.2 2007.

นิธิอร พรอำไพสกุล. (2551). "นิราศนครไชยศรี : บันทึกของนักสำรวจเส้นทาง" ใน **พระนครปฐมในนิราศ : บันทึกประวัติศาสตร์ผ่านสายตากวี**. นครปฐม: สาขาวิชาภาษาไทย ร่วมกับคณะกรรมการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะศิลปะศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล จัดพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช 2551.

นิธิอร พรอำไพสกุล. "การข้ามฝั่งในเวสสันตรชาดกสู่การอนุรักษ์และพัฒนาเรื่องยานนาวา" ใน **วารสารศิลปศาสตร์ปริทัศน์**, ปีที่ 3 ฉบับที่ 6 กรกฎาคม – ธันวาคม 2551.

นิธิอร พรอำไพสกุล. "สมุทรปราการในนวนิยายเรื่องปีศาจของเสนีย์ เสาวพงศ์" ใน **วารสารเมืองโบราณ**, ปีที่ 36 ฉบับที่ 2 เมษายน – มิถุนายน 2553.

ประวัติย่อผู้วิจัย (ต่อ)

ชื่อ – นามสกุล นายพฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ

ตำแหน่งทางวิชาการ รองศาสตราจารย์

สังกัด วิทยาลัยนวัตกรรมสื่อสารสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2534	M.F.A. (Theatre & Costume Design) Illinois State University
พ.ศ. 2522	การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทยและวรรณคดี มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พ.ศ. 2518	การศึกษาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ผลงานทางวิชาการ

งานวิจัย

พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ. (2555). **ภาพยนตร์ตลก: กรณีศึกษาภาพยนตร์ตลกของไทยในช่วงปี 2548 – 2552.** วิทยาลัยนวัตกรรมสื่อสารสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ. (2555). **สื่อบทเรียนอิเล็กทรอนิกส์เพื่อการสอนแบบผสมผสานรายวิชาสุนทรียะและการวิจารณ์ในงานภาพยนตร์และสื่อดิจิตอล.** วิทยาลัยนวัตกรรมสื่อสารสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ ปิลันลน์ ปุณญประภา และปรัชญา เปี่ยมการุณ. (2555). **ภาพยนตร์ไทย: อัตลักษณ์และสื่อวัฒนธรรมของไทย.** วิทยาลัยนวัตกรรมสื่อสารสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

นภดล อินทร์จันทร์ และพฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ. (2553). **โครงการวิจัยเรื่อง การพัฒนาสื่อบทเรียนอิเล็กทรอนิกส์: เครื่องแต่งกายกับภาพยนตร์.** วิทยาลัยนวัตกรรมสื่อสารสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ. (2544). **เครื่องเบญจรงค์ไทยปัจจุบัน: กรณีศึกษาเครื่องเบญจรงค์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ในเขตจังหวัดสมุทรสาคร สมุทรสงคราม และกรุงเทพมหานคร.** ทุนสนับสนุนการวิจัยจากกระทรวงวัฒนธรรม.

พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ. (2544). **การศึกษาทัศนะต่อลักษณะอันพึงประสงค์ของนักแสดงและผู้กำกับการแสดงละครโทรทัศน์. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.**

บทความวิชาการ

พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ. "การวิจารณ์ศิลปะและงานละครสองรูปแบบ" ใน **วารสารวิชาการนวัตกรรมสื่อสารสังคม**, ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2552, หน้า 5 – 15.

พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ. "ศิลปการแสดงของไทยในสังคมโลกหลังสมัยใหม่" ใน **วารสารสถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรม**, ปีที่ 3 ฉบับที่ 2(6) มกราคม – มิถุนายน 2545, หน้า 58 – 68.

พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ. "เครื่องแต่งกายเพื่อการแสดง" ใน **วารสารศิลปกรรมศาสตร์**, ปีที่ 7 ฉบับที่ 1(13) มกราคม – มิถุนายน 2542, หน้า 14 – 24.

พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ. "ละครตะวันตกช่วงปี ค.ศ.1800 - 1875" ใน **วารสารศิลปกรรมศาสตร์**, ปีที่ 7 ฉบับที่ 2(14) กรกฎาคม – ธันวาคม 2542, หน้า 48 – 55.

พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ. "เครื่องแต่งกายยุคกอธิคตอนต้น" ใน **วารสารศิลปกรรมศาสตร์**, ปีที่ 7 ฉบับที่ 2(14) กรกฎาคม – ธันวาคม 2542, หน้า 48 – 55.

พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ. "นักแสดง: บทบาทและภาพลักษณ์" ใน **มศว ศิลปวัฒนธรรม**, ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม – ธันวาคม 2541, หน้า 47 – 63.

พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ. "ภาพลักษณ์ของผู้กำกับการแสดง" ใน **มศว ศิลปวัฒนธรรม**, ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม – ธันวาคม 2540, หน้า 62 – 76.

ห้วงน้ำซึ่งเต็มเปี่ยมตลอดเวลาย่อมไม่เหือดแห้งฉันใด

พระองค์มีพระหฤทัยเต็มเปี่ยมด้วยศรัทธาฉันนั้น